ГЛАСНИК

МУЗЕЈА БАНАТА

Вршац · Зрењанин · Кикинда · Панчево

2017.

САДРЖАЈ

А Р Х Е О Л О Г И Ј А

- Налази из периода Сеобе народа са локалитета Доњоварошка (Најева) циглана у Панчеву,
Војислав Ђорђевић 6

И С Т О Р И Ј А

- Учитељи и ученици „Главне школе“ у Панчеву од 1853. до 1871. године,
Никола Конески 24

И С Т О Р И Ј А У М Е Т Н О С Т И

- Почеци изложбених активности Уметничког одељења Народног музеја Зрењанин (1945–1950),
Дејан Воргић 48

К О Н З Е Р В А Ц И Ј А

- Конзервација и рестаурација намештаја из легата Олге и Стевана Смедеревца,
Ивана Стевановић и Жељко Симићевић 64

Г Р А Ђ А И П Р И Л О З И

- Медаље Марије Терезије и њене породице, из збирки Градског музеја у Вршцу (300 година од рођења Марије Терезије),
Љиљана Бакић 76
- Натписи на надгробним споменицима: Прилог проучавању Старог православног гробља у Панчеву,
Никола Влајић 86
- Прилог проучавању лика и дела Светозара Милетића: говор са парастоса у Вршцу поводом сто година од Милетићевог рођења и још неколико предмета
Немања Цвитковац 120
- Царска посета 1852: прилог за историју ефемерног спектакла у Панчеву,
Дамир Прашникар 138
- Када се у ствари родио Ђорђе Вајферт и његова сестра Ана?
Никола Влајић 150
- Петар Кубичела: прилог за монографију,
Игор Вокоун 154
- Школа знаменитих Вршчана,
Јелена Стојановић 164

ПРИКАЗИ & ИЗВЕШТАЈИ

- Музејска креативна радионица старих и уметничких заната,
  Александра Јаковљевић 186
- Приказ књиге: Aleksandar Veljić, *Mikloš Horti: Nekažnjeni zločinac,*
  Немања Цвитковац 196
- Приче у слици – у потрази за идентитетом: Роберт Хамерштил
  Драгана Куручев 200
- Природњачко одељење Народног музеја Зрењанин у оквиру манифестације
  Ноћ музеја (2014-2017.),
  Наташа Кнежевић 208
- Извештај о раду музеја у Белој Цркви за 2017.
  Игор Вокоун 212
- Извештај о раду Градског музеја Вршац за 2017.
  Драгана Куручев 216
- Извештај о раду Народног музеја Зрењанин за 2017.
  Сања Врзић и Невена Дујин Грковић 226
- Извештај о раду Народног музеја Кикинда за 2017.
  Драган Киурски 234
- Извештај о раду Народног музеја Панчево за 2017.
  Вања Ракинић 238

IN MEMORIAM

- Сећање на Пала Дечова,
  Милан Јакшић 244
- Весна Станков,
  Андријана Радић и Милица Барачки 260

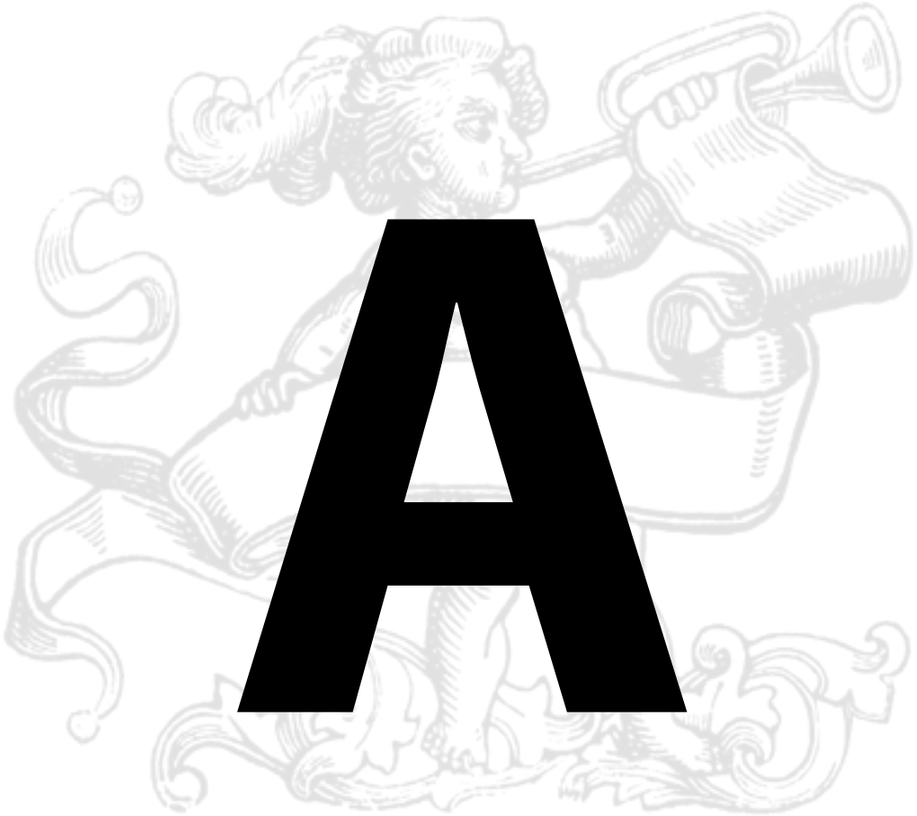

АРХЕОЛОГИЈА

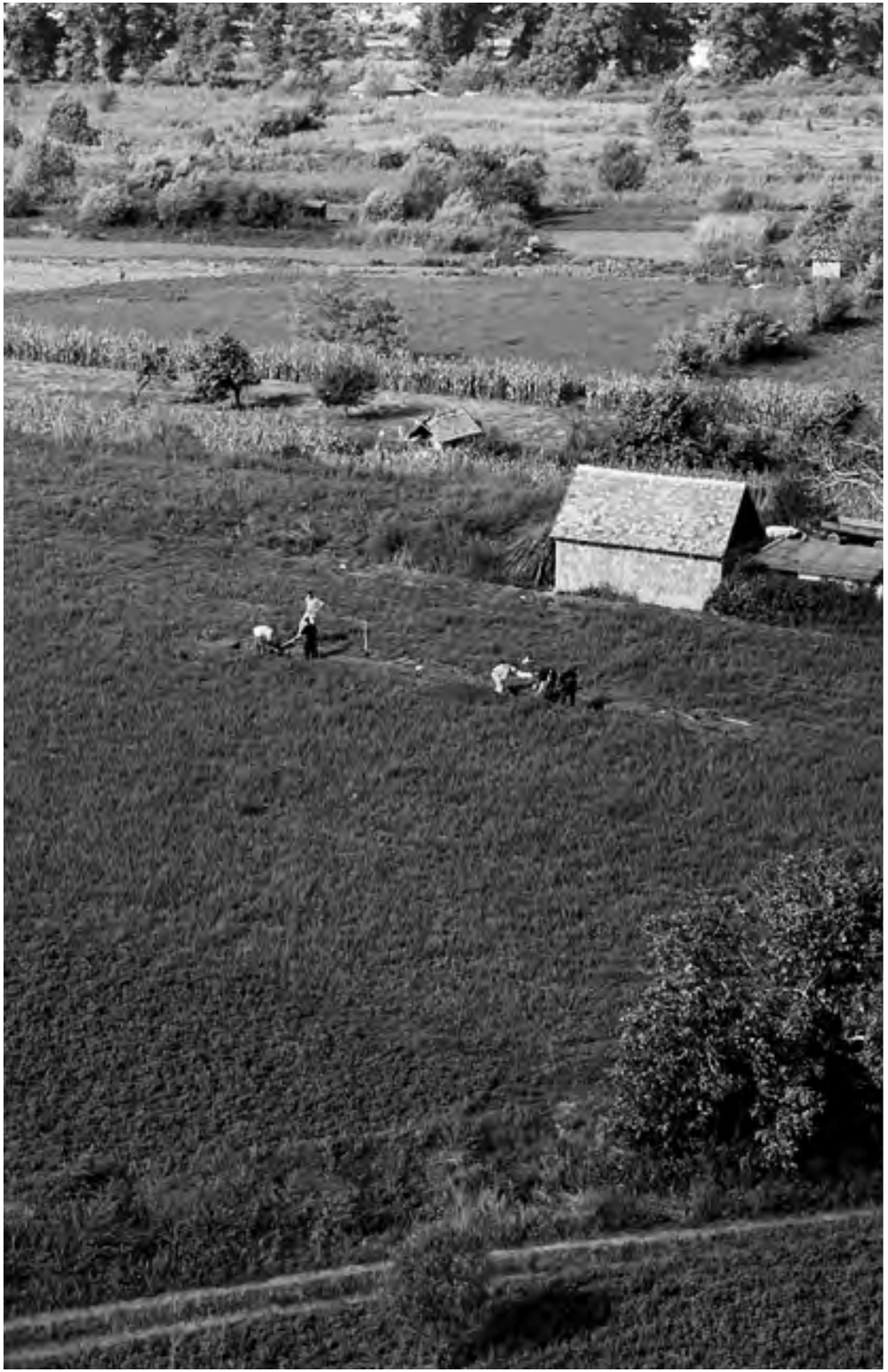

Војислав Ђорђевић[1]
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

НАЛАЗИ ИЗ ПЕРИОДА СЕОБЕ НАРОДА СА ЛОКАЛИТЕТА ДОЊОВАРОШКА (НАЈЕВА) ЦИГЛАНА У ПАНЧЕВУ

Сажетак: У раду су приказани одређени случајни налази из археолошке збирке Народног музеја Панчево, који су пронађени на локалитету Доњоварошка циглана у Панчеву и припадају периоду Сеобе народа до продора Авара у Карпатску котлину 568. године. Посебна пажња је посвећена налазу гроба из овог периода, који је откривен приликом сондажних истраживања налазишта у 2003. години. На основу приказаних налаза, на локалитету Доњоварошка циглана у Панчеву можемо рачунати са постојањем два хоризонта у оквиру ове епохе. Први би припадао најранијем периоду Сеобе народа, од последње четвртине 4. до прве половине 5. века. Други, нешто млађи хоризонт, припада времену после распада хунског племенског савеза после 454. године, односно другој половини 5. века.

Кључне речи: *Панчево, Доњоварошка циглана, Сеоба народа, случајни налази, гроб, вештачки деформисана лобања, Гепиди.*

Локалитет Доњоварошка циглана простире се уз западну периферију панчевачког насеља Топола, удаљен око 500 м западно од магистралног пута Панчево–јужна зона–Старчево (сл. 1). Смештен је на високој обали баре Топола, једног од рукаваца Тамиша, која својом окуком правца север–исток окружује локалитет и одваја га од околног мочварног терена. Удаљен је око 1,5 км источно од данашњег ушћа Тамиша у Дунав. Приближне димензије су око 500 x 500 м. Налазиште се простире по површини бивше индустријске циглане, која је дугогодишњим радом уништила највећи део налазишта. Циглана је позната под именима Пантина циглана, Најева циглана, Доњоварошка циглана, Циглана Скановски и Тамишка индустрија црепа и цигле, а уобичајен назив локалитета у стручној литератури је *Доњоварошка циглана* или *Најева циглана*.

Прве податке о налазишту даје Срећко Милекер, наводећи праисторијске налазе са локалитета Пантина циглана у јужном делу града.[2] У Национални музеј у Будимпешти доспеле су налази три вештачки деформисане лобање, карактеристичне за период Сеобе народа – једна као гробни налаз из 1879. године и две као случајни налаз при изградњи насипа у близини Дунава 1883. године.[3] У периоду пре Другог светског рата, највише захваљујући делатности Борислава Јанкулова, у Народни музеј

1 djordjevic.vojislav1@gmail.com
2 Bódog Milleker, *Délmagyarország régiségleeletei a honfoglalás előtti időkből*, I (Temesvár: Csanád-egyházmegyei kőnyvnyomda, 1897), 88.
3 Mihály Párducz, *Die Ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn* (Budapest: Akadémiai Kiado, 1963), 30.

Слика 1. *Положај локалитета Доњоварошка (Најева) циглана у Панчеву.*

Панчево доспео је већи број предмета из различитих периода праисторије (неолит, бронзано и гвоздено доба), антике и средњег века, што је већ тада определило ово вишеслојно налазиште као изузетно значајно. Нажалост, не постоје одређенији и ближи подаци о околностима и условима налаза, осим да потичу са овог налазишта. Наводе се још две вештачки деформисане лобање из Народног музеја Панчево, ископане између два светска рата на непознатом локалитету у околини Панчева, сада

депоноване у Центру за балканолошка испитивања Академије наука и умјетности БиХ у Сарајеву.[4] Највероватније су пронађене на Доњоварошкој циглани.

На простору ископа циглане 1947. године обављена су археолошка ископавања заштитног карактера, у организацији тадашњег Уметничког музеја из Београда (Ђорђе Мано-Зиси, Мирјана Љубинковић, Милутин Гарашанин, Јован Ковачевић) и Народног музеја Панчево (Рајко Веселиновић). Резултати ових истраживања су публиковани.[5] Ископавања су обављена на северном делу налазишта, на простору профила цигларског ископа који се пружао правцем североисток–југозапад између првих кућа насеља Топола и реке Тамиш. На западном делу ископа према Тамишу откривено је праисторијско насеље и касноантичка некропола 3–4. века, са 5 истражених гробова. Од средине терена, према истоку и насељу Топола, откривени су остаци касноантичког и средњовековног насеља из оквирно 9/10. века. На простору између средњовековног насеља и касноантичке некрополе, констатовано је, према ауторима извештаја са ископавања, биритуално раносредњовековно гробље датовано 6–8. века.[6] У оквиру овог комплекса издвојено је 6 гробова, од тога су два опредељена као коњанички гробови (гробови бр. 1 и 10), а четири гроба су опредељена као гробови са остацима спаљених и полуспаљених покојника (гробови бр. 3, 11–13). Увидом у сачувани теренски дневник са ових ископавања, односно теренску скицу гроба бр. 1, као и на основу описа начина сахрањивања у публикованом извештају са ископавања, сматрамо да је у питању још један случај појаве неуобичајених сахрана из периода ране Сеобе народа. Јаме са необичним сахранама забележене су приликом скорашњих истраживања касноантичких насеља, а једна оваква сахрана откривена је на Доњоварошкој циглани приликом ископавања 2003. године.[7] Феномен неуобичајених сахрана у насеобинским јамама и њихова хронологија биће разматрани посебно. Када су у питању поменути гробови са остацима спаљених и полуспаљених покојника, увидом у некомплетни археолошки материјал издвојен из ових целина, упоређивањем података из теренског дневника са подацима из главне инвентарне књиге музејских предмета, као и увидом у извесну групу ранијих случајних налаза са овог налазишта, може се претпоставити да су вероватно у питању остаци некрополе спаљених покојника из римског доба, који би били у вези са поменутом касноантичком некрополом, но то излази из хронолошких оквира ове теме и исто ће бити предмет посебне студије. Гроб бр. 10 припада аварском периоду. Налази из периода аварске доминације овим просторима и биће представљени на другом месту.[8]

4 Živko Mikić i Sead Čerkez, „Prilog morfologiji veštački deformisanih lobanja iz perioda velike seobe naroda“, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BIH* 23/21 (1985): 47; Живко Микић, „Антрополошки осврт на вештачки деформисане лобање из периода Велике Сеобе народа“, *Зборник радова Народног музеја* 15-1 (1994): Т. I/4.

5 Ђорђе Мано-Зиси и др., „Заштитно ископавање код Панчева“, *Музеји* 1 (1948): 53–95.

6 Исто: 59–78.

7 Воислав Джорджевич и Елена Джорджевич, „Необычные погребальные памятники позднеантичного периода на территории Бачки и Баната“, у *Лесная и лесостейная зоны восточной Европы в эпохи римских влияний и великого переселения народов*, Часть 2, ур. Алексей М. Воронцов и Игор О. Гавритухин (Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», 2010), 191, 196, Рис 2.

8 Војислав Ђорђевић, „Нови осврт на некрополе и гробне налазе од 5. до 7. века у Банату“: у штампи, 2017.

На јединoм преосталом делу овог локалитета који није уништен радом циглане, у организацији Народног музеја Панчево (Војислав Ђорђевић) и Филозофског факултета у Београду (Дејан Радичевић), 2003. и 2004. године обављена су сондажна археолошка ископавања. У питању је узан појас уз обалу баре Топола на простору западно од индустријске пруге Фабрике азотних ђубрива Панчево, у дужини од око 300 м и ширине око 150 м (сл. 2). Овај простор се налази око 350 м јужно од

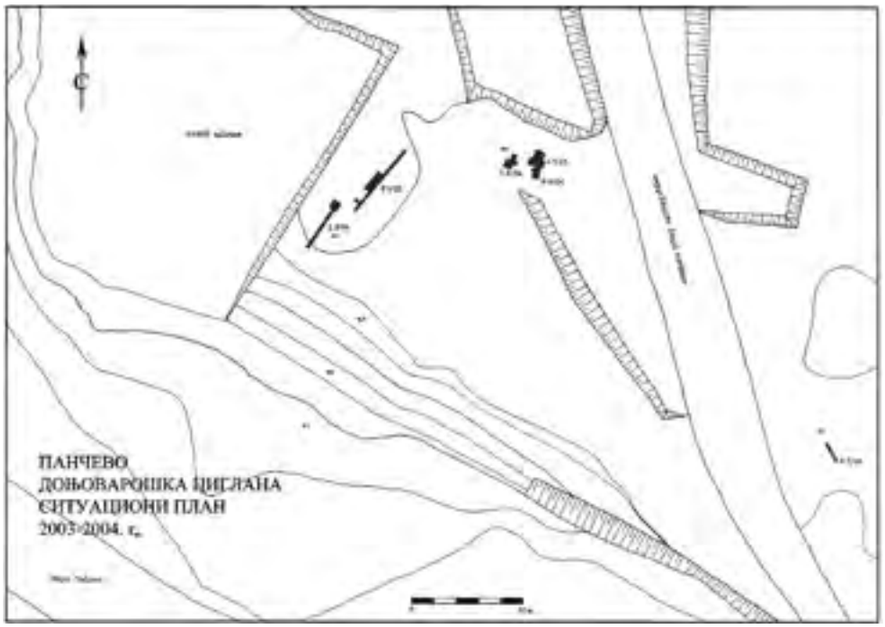

Слика 2. *Ситуациони план археолошких ископавања локалитета Доњоварошка циглана 2003–2004. године.*

приближног положаја профила циглане на коме су вршена ископавања 1947. године. Истраживањима је потврђено вишеслојно археолошко налазиште, са откривеним културним слојевима и целинама широког хронолошког распона од бронзанодопске ватинске културе (панчевачко–омољичка фаза), до новог доба. Унутар тог распона истражене су још целине из гвозденог доба, касноантичког периода, Сеобе народа и средњег века (9–10, 11–13. и 14–15. век). Резултати ових истраживања публиковани су у форми кратких извештаја,[9] а у неколико наврата комплетно су публиковани налази и археолошке целине из више средњовековних насеља и позносредњовековне

9 Vojislav Đorđević, Jelena Đorđević i Dejan Radičević, „New medieval archaeological researches in the region of Pančevo“, *Banatica* 17 (2005): 261–265, Fig. 3; Војислав Ђорђевић, „Сондажно истраживање локалитета Доњоварошка (Најева) циглана у Панчеву 2003. године“, *Археолошки преглед* 1 (2007): 50–54; Јелена Ђорђевић, Војислав Ђорђевић и Дејан Радичевић, „Археолошка истраживања локалитета Доњоварошка циглана у Панчеву 2004. године“, *Археолошки преглед* 2–3 (2008): 88–90.

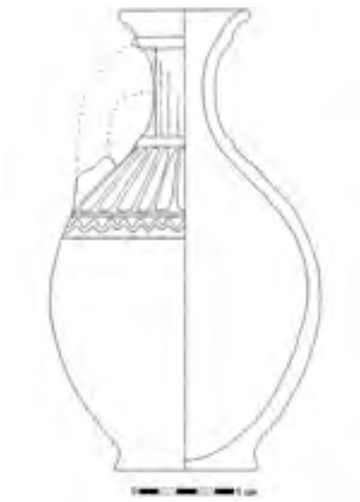

Слика 3. *Панчево – Доњоварошка циглана. Случајан налаз крчага федератског типа, последња четвртина 4–прва половина 5. века.*

некрополе, са освртом и на старије налазе.[10] На овом месту се по први пут публикује налаз гроба из периода Сеобе народа.

Пре представљања налаза треба напоменути да су за тачније хронолошко опредељивање материјала и његову синхронизацију са добро истраженим и документованим материјалом суседних области, посебно на простору Карпатске котлине, у великој мери коришћени добро разрађени хронолошки системи периода Сеобе народа на простору централне Европе, које су у својим радовима, а на основу стилско–типолошке анализе археолошких налаза, успоставили Фолкер Бирбрауер и Јарослав Тејрал.[11]

Најранијем периоду Сеобе народа, који би могао да се синхронизује са фазом D1 централноевропске периодизације (360/370–400/410), припада случајан налаз крчага са једном дршком (сл. 3). Пронађен је на локалитету Доњоварошка циглана без ближих података о околностима налаза, пре Другог светског рата (инв. бр. С 268).

10 Dejan Radičević, Vojislav Đorđević i Jelena Đorđević, „Medieval settlement and necropolis at Najeva ciglana site in Pančevo (southwestern Banat): excavations in 2003 and 2004“, *Cercetări arheologice* XVIII–XIX (2011–2012): 79–121; Дејан Радичевић, Војислав Ђорђевић и Јелена Ђорђевић, „Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву“, *Рад музеја Војводине* 54 (2012): 77–91; Дејан Радичевић, Војислав Ђорђевић и Јелена Ђорђевић, „Средњовековно насеље на локалитету Најева циглана у Панчеву: објекти X - почетка XI столећа“, *Гласник САД* 28 (2012): 201–224.

11 Volker Bierbrauer, „Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz“, *Frühmittelalterliche Studien* 28 (1994): 139, нап. 278; Jaroslav Tejral, „Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donauraum“, *Archaeologia Austriaca* 72 (1988): 223–304; Jaroslav Tejral, „Neue Aspekte der frühvolkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonauraum“, u *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im Mittleren Donauraum*, ur. Jaroslav Tejral, Herwig Friesinger, Michel Kazanski (Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1997), 351; Jaroslav Tejral, „Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses“, u *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*, ur. Walter Pohl i Peter Erhart (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005), 143,146. Епоха Сеобе народа на простору централне Европе се, према овим ауторима, може поделити на више фаза/периода (Stuffe): фаза D1 – по Тејралу би обухватала период од 360/370. до 400/410, односно од 370/380. до 400/410. по Бирбрауеру; фаза D2 – од 380/400. до 440/450. по Тејралу, а по Бирбрауеру постоје две њене подфазе: D2a – од 400/410. до 420/430, и D2b – од 420/430. до 440/450; прелазна фаза D2/D3 – од 430/440 до 470/480 по Тејралу, односно фаза D2b/D3 по Бирбрауеру; фаза D3 – од 450. до 480/490. по Тејралу, односно од 450/460. до 480/490. по Бирбрауеру; у даљој разради хронолошких система J. Тејрал уводи и фазу D3/E (раномеровиншка фаза) – од 470. до 500/510, као и средњоподунавске фазе 4 и 5 (MD 4 – од 510/520. до 540/550, и MD 5 – од 540. до 560).

Слика 4. *Инвентар гроба откривеног 1878. године на Доњоварошкој циглани, 3–4. век (1–2. према Dušan Mrkobrad, Arheološki nalazi Seobe naroda, T. VII/1–2, без размере; 3–12. према Mihály Párducz, Die Ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn, Taf. V/1–21, без размере).*

Израђен је на брзом витлу од фино пречишћене земље са додатком песка, сиве боје печења; на врату, између две траке, налазе се углачане паралелне усправне линије; на рамену се налази поље са усправним и косим фасетама изведеним удубљивањем прстом; на горњем делу трбуха, испод два плитко урезана жљеба, углачана је једнострука валовница; пречник обода 7 цм, висина 24,2 цм; дршка је оштећена. Према свим својим типолошким особинама припада типу тзв. федератске керамике, распрострањене на широком простору дуж римског лимеса од доњег Дунава до средњег Подунавља, где представља један од основних типова налаза ране фазе Сеобе народа и обично се приписује Готима или другим источним Германима.[12] Сличан крчаг са углачаном орнаментиком откривен је у Београду у оквиру насеља германских федерата, датованом у крај 4. века.[13] Веома сличне посуде овог типа откривене су у Карнунтуму у хоризонту прве половине 5. века, као и у Чаквару и Сент Пелтену.[14]

На овом месту треба поменути случајне налазе са локалитета Доњоварошка циглана у Панчеву, који су у старијој литератури хронолошки повезани са периодом хунске доминације, а према типолошким особинама припадали би ипак ранијем времену. Реч је о налазима из једног уништеног гроба, чији инвентар је 17. децембра 1878. године доспео у Национални музеј у Будимпешти, као поклон Хуга Вајферта из Панчева, уз

12 Michael Schmauder, *Obersichtgräber und Verwahrfunde in Südosteuropa im 4. und 5. Jahrhundert*, I-II (Bukarest: Editura Academiei Române, 2002), 29–30; Mihailo Milinković, „Serbien", u *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 28, ur. Heinrich Beck, Dieter Geunich i Heiko Steuer (Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2005), 202.

13 Ljiljana Bjelajac i Vujadin Ivanišević, „Les témoignages archélogiques des Grandes Invasions à Singidunum", *Старинар* н.с. 42 (1993): 131, 132, fig. 4/6.

14 Jaroslav Tejral, „Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit": 245, 246, Abb. 14/3,8.

посредовање Ј. Шверера (сл. 4/1–13).[15] Михаљ Пардуц оставља могућност да ови налази могу припадати хунском периоду, а Душан Мркобрад преузима његово мишљење. Међутим, на основу налаза привеска облика звонца, добошастих привесака и ниске перли од стаклене пасте, ова целина са сигурношћу се може определити у хоризонт сарматских гробова 3–4. века, у време пре почетка Сеобе народа. Потпуно идентичан инвентар – привеске у облику звонца и добоша (сл. 4/5,8), садржи гроб бр. 24, откривен на оближњој сарматској некрополи на простору Рафинерије нафте у Панчеву, који је датован у 3–4. век.[16] Гробни налаз из 1878. године најпре треба довести у везу са касноантичком некрополом 3–4. века, истраживаном 1947. године на Доњоварошкој циглани.[17]

Пре Другог светског рата са овог локалитета у Народни музеј Панчево доспеле су бронзане и коштане прећице, без ближих података о околностима налаза, али је вероватно да потичу из неке уништене гробне целине. Масивна овална бронзана прећица има трн у чијем се корену налази правоугаоно лежиште за стаклени уметак или уметак од граната или горског кристала, који је испао (инв. бр. С 2818, 2818А, сл.

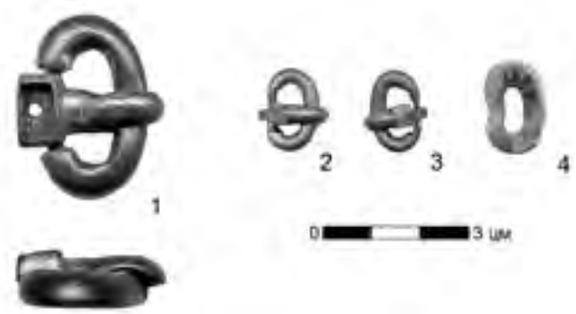

Слика 5. *Панчево – Доњоварошка циглана. Случајни налази прећица, друга половина 5. века.*

5/1). Димензије прећице 4 x 2,2 цм, дужина трна 3,3 цм. Две мање овалне прећице са трном ливене су од бронзе (инв. бр. С 546, сл. 5/2,3), димензија 3,8 x 4,2 цм и 3,8 x 3,5 цм, док коштаној прећици недостаје трн (инв. бр. С 2807, сл. 5/4), димензије 1,1 x 1,9 цм. Најближе паралеле за већу масивну бронзану прећицу проналазе се у великим потиским некрополама (Ђула, Солнок, Ходмезевашархељ), где су опредељене у другу половину 5. века.[18] Идентични примерци са правоугаоним лежиштем пронађени су у Артанду и Тисаервењију.[19] Према Иштвану Бони и Маргит Нађ, копче са срцолико

15 Mihály Párducz, nav. delo, 30–31, 71, Taf. V/1–21; 72, Taf. VI/1–2; Dušan Mrkobrad, *Arheološki nalazi Seobe naroda u Jugoslaviji* (Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 1980), 13, nap. 24, T. VII/1–8.

16 Daria Batistić–Popadić, „Sarmatska nekropola Vojlovica–Pančevo", *Рад војвођанских музеја* 29 (1985): 69, 74, T. IV/76; 75, T. V/79.

17 Ђорђе Мано-Зиси и др., нав. дело: 63–69; Маја Ђорђевић, „Налази некропола римског периода у југозападном Банату", *Рад музеја Војводине* 36 (1994): 44, 57, T. V/1–13, 58, T.VI/1.

18 István Bóna i Margit Nagy, *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* I (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2002), 276, T. 2/5, 297, T. 23/82–1, 316, T. 42/97–1.

19 János Cseh i dr., *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* II (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2005), 108, Abb. 7/1, 231, T. 1/3–1.

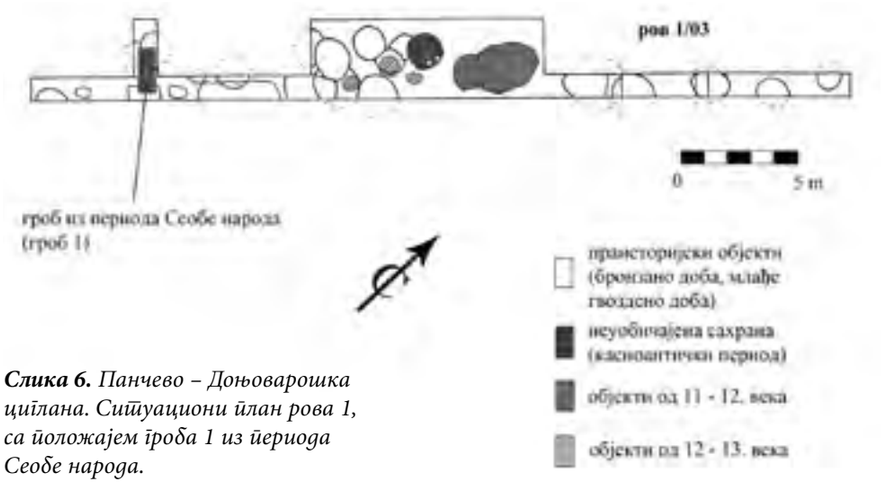

Слика 6. *Панчево – Доњоварошка циглана. Ситуациони план рова 1, са положајем гроба 1 из периода Сеобе народа.*

обликованим уметком за драги камен на трну праве се на простору Карпатске котлине у периоду хунске доминације и нешто након тога.[20] Дитер Кваст посматра све налазе са умецима од граната као предмете трговине између области Гепида и Источног римског царства, а у овој области се појављују посредством Царства.[21] Сличне копче, али са богатије израђеним оковима, према меровиншкој хронологији датују се од средине 5. до прве четвртине или треће трећине 6. века.[22] Мање бронзане и коштане прећице служиле су за копчање разних торбица (Taschenschnallen),[23] или обуће. Према својим особинама, приказани налази већ би припадали „постхунском" хоризонту, који би се могао синхронизовати са периодом D3 централноевропске хронологије (450–480/490).

Приликом археолошких ископавања локалитета Доњоварошка циглана у Панчеву 2003. године откривен је усамљени гроб женске особе са вештачки обликованом лобањом. У питању је укоп женске особе старости око 30 година. Гроб је констатован на простору рова 1 и приликом ископавања је пресечен нешто изнад нивоа колена покојнице. У целости је истражен проширењем рова (сл. 6). На дубини од 1,14м констатована је правоугаона рака заобљених ивица, очуване дужине 1,12м и ширине 0,57м. Гроб је оријентисан правцем запад–исток са одступањем од 25° према северу. Покојница је опружена на леђима (сл. 7). Глава је у тренутку сахране била положена на потиљак, али се под притиском насуте земље окренула лицем према југу. Обе руке су опружене низ тело, ноге су опружене. Дужина скелета *in situ* износи

20 István Bóna i Margit Nagy, nav. delo, 104.

21 Dieter Quast, „Byzantinisch-gepidische Kontakte nach 454 im Spiegel der Kleinfunde", u *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries A.D*, ur. Eszter Istvánovits i Valéria Kulcsár. Proceedings of the international conference held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza (Aszód-Nyíregyháza: Jósa András Museum, Nyíregyháza and Osváth Gedeon Museum Foundation, Aszód, 2001), 432.

22 René Legoux, Patrick Périn i Françoise Vallet, *Chronologie normalisée du mobilier funéraire mérovingen entre Manche et Lorraine* (Paris: A.F.A.M, 2004), No 142, 147.

23 János Cseh i dr., nav. delo, 159.

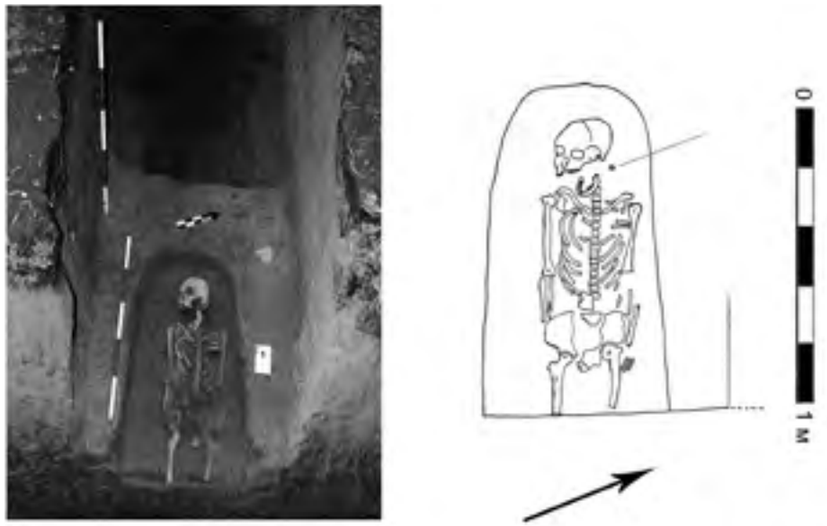

Слика 7. *Панчево – Доњоварошка циглана. Основа гроба 1.*

Слика 8. *Панчево – Доњоварошка циглана. Налази наушница из гроба 1, друга половина 5. века.*

1 м. На лобањи покојнице уочавају се трагови вештачке деформације. Са леве стране лобање пронађена је бронзана наушница са изједна пуноливеном масивном полиедарском јагодом и тордираном кариком (сл. 8/1). Пречник карике 1,5 цм, димензије јагоде 0,8 x 0,8 цм. Истоветна наушница пронађена је приликом чишћења лобање, у њеној унутрашњости (сл. 8/2). Извршена је физичко–антрополошка анализа скелета (Неда Димовски). На основу декомпозиције одређених костију покојнице које су биле у директном додиру са дном раке, претпоставља се првобитно постојање гробне конструкције, односно даске на коју је била положена. Трагови дрвета или било какве гробне конструкције нису откривени у гробу 1.

Пар бронзаних наушница са полиедарским привеском једини су хронолошки индикатор за одређивање времена укопавања овог гроба. Од огромног броја примерака овог веома раширеног и омиљеног накита из времена Сеобе народа, који се на средњем Дунаву појављује већ у периоду D1,[24] наушнице из гроба 1 у Панчеву типолошки се издвајају по тордираној карици. Наушнице које имају тордирану или

24 Анна В. Мастыкова и Михаил М. Казанский, „О происхожденни „княжеского" женского костюма варваров гуннского времени (горизонт Унтерзиденбрунн)", у *II Городцовские чтения*, одг. ур. И.В. Белоцерковская. Материалы научной конференции, посвященной 100-летню деятельности В.А. Гордунова в ГИМ. Апрель 2003 (Москва: Государственный Исторический музей, 2005), 262; Cristoph Eger, „Zur Verbreitung und Herkunft der Polyederohrringe im südwestlichen Mittelmeerraum", *Madrider Mitteilungen* 46 (2005), 437–440.

делимично тордирану карику пронађене су у Костолцу и у Змајеву у Бачкој, где је опредељена у 5/6. век.[25] Пар веома сличних наушница са тордираном кариком откривен је у гробу 50 на некрополи у Морештију у Трансилванији, једном од најстаријих гробова на некрополи, где се сахрањивање обавља од последње четвртине 5. до последње четвртине 6. века.[26] Златне или бронзане полиедарске наушнице са тордираном кариком пронађене на простору југозападне Словачке (Левице–Алторетек, гроб 5) и Доње Аустрије (гроб 1899 из Шлеца) особене су за хоризонт D2/D3.[27] Иако би се гроб 1 из Панчева можда могао везати и за период D2/D3, време укопавања ове покојнице треба сместити у другу половину или последњу четвртину 5. века, односно у оквире развијене централноевропске фазе D3, свакако после 454. године. Обичај вештачког деформисања лобање несумњиво је сарматско–аланског порекла на простору сарматско–аланске степе, као и позноантичких центара северног Прицрноморја.[28] Са почетком Сеобе народа, од краја 4. века обичај се шири на запад до Галије, а нестаје у првој трећини 6. века. Према Михаилу Казанском, овај обичај није специфично алански, већ у целини источноевропски, повезан у првом реду са источногерманским културним миљеом.[29] У ентичком погледу, налаз гроба на Доњоварошкој циглани треба посматрати у источногерманском контексту, са паралелама у источноготском, али и гепидском миљеу. За сада, само на основу особина археолошког материјала и обичаја вештачке деформације лобање, не постоји могућност да се налаз одређеније припише једној од ове две популације.

На основу приказаних налаза, на локалитету Доњоварошка циглана у Панчеву можемо рачунати са постојањем два хоризонта у оквиру епохе Сеобе народа до доласка Авара 568. године. Први би припадао најранијем периоду Сеобе народа, од последње четвртине 4. до прве четвртине или прве половине 5. века, представљен случајним налазом крчага *федератског* типа. Већ од 375. године забележени су већи покрети готских племена (Визигота и Острогота), који под притиском Хуна избијају на просторе доњег Дунава, прелазе у Тракију и 378. године у бици код Хадријанопоља туку војску цара Валенса, који на бојном пољу и гине. Нема података да су у том првом таласу сеоба готска и друга племена угрожавала средње Подунавље и дунавски лимес.[30] Међутим, већ 380. године, већа група Острогота, Хуна и Алана под вођама Алатејом и Сафраксом напада римске провинције Горњу Мезију и Панонију

25 Љубица Зотовић, „Некропола из времена сеобе народа са уже градске територије Виминацијума“, *Старинар* н.с. 31 (1981): 109–110, T. IV/5; Danica Dimitrijević, Jovan Kovačević i Zdenko Vinski, *Seoba naroda – arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja* (Zemun: Narodni muzej Zemun, 1962), 64–65; Dušan Mrkobrad, nav. delo, T. XVII/14.

26 Kurt Horedt, *Moreşti. Grabungen in einer vor-und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen* (Bukarest: Kriterion Verlag, 1979), 168, Abb. 83/5,6, 202.

27 Jaroslav Tejral, „Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit“: 288, Abb. 46/3; Jaroslav Tejral, „Zur Unterscheidung“, 177, Abb. 2D/11,12.

28 Михаил М. Казанский, „Аланы на западе в эпоху переселения народов: археологические данные“. У *Этногенез и этническая история осетин*, уредник В.П. Кузнецов. Материалы Международного научного конгресса, Владикавказ 21-22 мая 2013. г. (Владикавказ: Ир, 2013), 151.

29 Исто.

30 Божидар Ферјанчић, „Београд од почетка сеобе народа до досељења Словена (375–602)“, у *Историја Београда* 1, ур. Васа Чубриловић (Београд: Просвета, 1974), 106.

и продире до Мурсе и даље.[31] Убрзо је склопљено примирје и направљен уговор, по чијим је одредбама Готима, Аланима и Хунима било дозвољено да се населе на територији римских провинција у Карпатској котлини у својству римских федерата – са обавезом да бране границе у замену за годишњу плату и испоруке хране, као и да временски ограничено дају трупе.[32]

Други, нешто млађи хоризонт Сеобе народа на локалитету Доњоварошка циглана, припада времену после распада хунског племенског савеза, након битке на реци Недао (*Nedaus*) 454. године,[33] односно периоду друге половине 5. века. Овом хоризонту може се приписати гроб откривен ископавањима 2003. године и случајни налази металних и коштаних прећица. Засигурно у овом периоду можемо рачунати са постојањем некрополе на Доњоварошкој циглани, која је вероватно мањег обима распростирања. Карактеристика периода ране Сеобе народа јесте да су гробља састављена од мале групе гробова, као нпр. некропола на локалитету Темишвар–Фрајдорф, где су истражени гробови датовани у другу четвртину 5. века и приписани Аланима и Гепидима.[34] Није искључено да поједини гробови у Темишвару, посебно они опредељени као гепидски, припадају времену после средине 5. века. Негде у то време догађа се гепидски продор из Трансилваније према средњем Потисју, и даље низ Тису до Дунава и Срема, а судећи по налазима из Панчева, вероватно и према југозападном Банату. Након 473. године и одласка Острогота у Илирик, Гепиди продиру до граница провинција Панонијe Секунде и Прве Мезије, заузимају сарматско подручје између Дунава и Тисе и пребацују се у Панонију Секунду, а до 488. године већ увелико живе на том простору.[35] До краја 5. века, Гепиди захватају простор између Тисе, Дунава, Олта и Карпата.[36]

Нека будућа истраживања на очуваним деловима овог веома значајног локалитета допуниће наша, иначе веома оскудна и скромна, знања о археологији и историји Панчева током турбулентне епохе Велике сеобе народа.

31 Мирослава Мирковић. „Централне балканске области у доба позног царства“, у *Историја српског народа* I, ур. Сима Ћирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 96; Hrvoje Gračanin, „The Huns and South Pannonia“, *Byzantinoslavica* LXIV (2006): 32–33.

32 Hrvoje Gračanin, „The Huns“: 34.

33 Најновији преглед различитих мишљења у вези тачног положаја реке Недао у Панонији дао је Hrvoje Gračanin, „Goti i južna Panonija“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 90, nap. 43; мишљење да је у питању река Надела у југозападном Банату код Панчева изнео је Јован Ковачевић, *Аварски каганат* (Београд: Српска књижевна задруга, 1977), 32.

34 Daniela Tănase, „Morminte din epoca timpurie a migraţiilor“, u *Timişoara-Freidorf. Cercetările arheologice preventive din anul 2006*, ur. Florin Draşovean (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011), 81 i dalje.

35 Hrvoje Gračanin, „Gepidi, Heruli, Langobardi i južna Panonija“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 10.

36 Исто: 8.

Литература:

Джорджевич, Воислав и Елена Джорджевич. „Необычные погребальные памятники позднеантичного периода на территории Бачки и Баната“. У *Лесная и лесостейная зоны восточной Европы в эпохи римских влияний и великого переселения народов*, Часть 2, уредници Алексей М. Воронцов и Игор О. Гавритухин, 191–202. Тула: Государственный музей–заповедник „Куликово поле“, 2010.

Ђорђевић, Војислав. „Сондажно истраживање локалитета Доњоварошка (Најева) циглана у Панчеву 2003. године“. *Археолошки преглед* 1 (2007): 50–54.

Ђорђевић, Војислав. „Нови осврт на некрополе и гробне налазе од 5. до 7. века у Банату“: у штампи, 2017.

Ђорђевић, Јелена. „Средњовековна кућа са локалитета Доњоварошка циглана у Панчеву“. *Гласник музеја Баната* 13–14 (2009): 7–14.

Ђорђевић, Јелена, Војислав Ђорђевић и Дејан Радичевић. „Археолошка истраживања локалитета Доњоварошка циглана у Панчеву 2004. године“. *Археолошки преглед* 2–3 (2008): 88-90.

Ђорђевић, Маја. „Налази некропола римског периода у југозападном Банату“. *Рад музеја Војводине* 36 (1994): 41–61.

Зотовић, Љубица, „Некропола из времена сеобе народа са уже градске територије Виминацијума“. *Старинар* н.с. 31 (1981): 95–145.

Казанский, Михаил М. „Аланы на западе в эпоху переселения народов: археологические данные“. У *Этногенез и этническая история осетин*, уредник В.П. Кузнецов. Материалы Международного научного конгресса, Владикавказ 21-22 маяа 2013. г, 147–165. Владикавказ: Ир, 2013.

Ковачевић, Јован. *Аварски каганат*. Београд: Српска књижевна задруга, 1977.

Мано-Зиси, Ђорђе, Мирјана Љубинковић, Милутин В. Гарашанин, Јован Ковачевић и Рајко Веселиновић. „Заштитно ископавање код Панчева“. *Музеји* 1 (1948): 53–95.

Мастыкова, Анна В. и Михаил М. Казанский. „О происхожденни „княжеского“ женского костюма варваров гуннского времени (горизонт Унтерзибенбрунн)“. У *II Городцовские чтения*, одговорни уредник И.В. Белоцерковская. Материалы научной конференции, посвященной 100-летню деятельности В.А. Гордунова в ГИМ. Апрель 2003, 253–268. Москва: Государственный Исторический музей, 2005.

Микић Живко. „Антрополошки осврт на вештачки деформисане лобање из периода Велике Сеобе народа“. *Зборник радова Народног музеја* 15–1 (1994): 133–138.

Мирковић, Мирослава. „Централне балканске области у доба позног царства“. У *Историја српског народа* I, уредник Сима Ћирковић, 89–105. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.

Радичевић, Дејан, Војислав Ђорђевић и Јелена Ђорђевић. „Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву“. *Рад музеја Војводине* 54 (2012): 77–91.

Радичевић, Дејан, Војислав Ђорђевић и Јелена Ђорђевић. „Средњовековно насеље на локалитету Најева циглана у Панчеву: објекти X – почетка XI столећа“. *Гласник САД* 28 (2012): 201–224.

Ферјанчић, Божидар. „Београд од почетка сеобе народа до досељења Словена (375–602)“. У *Историја Београда* 1, уредник Васа Чубриловић, 105–112. Београд: Просвета, 1974.

Batistić–Popadić, Daria. „Sarmatska nekropola Vojlovica–Pančevo“. *Рад војвођанских музеја* 29 (1985): 59–83.

Bierbrauer, Volker. „Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz“. *Frühmittelalterliche Studien* 28 (1994): 51–171.

Bjelajac, Ljiljana i Vujadin Ivanišević. „Les témoignages archélogiques des Grandes Invasions à Singidunum“. *Старинар* н.с. 42 (1993): 123–139.

Bóna, István i Margit Nagy. *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* I. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2002.

Cseh, János, Eszter Istvánovits, Emese Lovász, Károly Mesterházy, Margit Nagy, Ibolya M. Nepper i Erika Simony. *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* II. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2005.

Dimitrijević, Danica, Jovan Kovačević i Zdenko Vinski. *Seoba naroda - arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun: Narodni muzej Zemun, 1962.

Đorđević, Vojislav, Jelena Đorđević i Dejan Radičević. „New medieval archaeological researches in the region of Pančevo“. *Banatica* 17 (2005): 261–273.

Eger, Cristoph. „Zur Verbreitung und Herkunft der Polyederohrringe im südwestlichen Mittelmeerraum“. *Madrider Mitteilungen* 46 (2005): 437–471.

Gračanin, Hrvoje. „The Huns and South Pannonia“. *Byzantinoslavica* LXIV (2006): 29–76.

Gračanin, Hrvoje. „Goti i južna Panonija“. *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 83–126.

Gračanin, Hrvoje. „Gepidi, Heruli, Langobardi i južna Panonija“. *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 7–64.

Horedt, Kurt. *Moreşti. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*. Bukarest: Kriterion Verlag, 1979.

Legoux, René, Patrick Périn i Françoise Vallet. *Chronologie normalisée du mobilier funéraire mérovingen entre Manche et Lorraine*. Paris: A.F.A.M, 2004.

Mikić, Živko i Sead Čerkez. „Prilog morfologiji veštački deformisanih lobanja iz perioda velike seobe naroda“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BIH* 23/21 (1985): 45–54.

Milleker, Bódog. *Délmagyarország régiségleeletei a honfoglalás előtti időkből* I. Temesvár: Csanád-egyházmegyei kőnyvnyomda, 1897.

Milinković, Mihailo. „Serbien“. U *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 28, urednici Heinrich Beck, Dieter Geunich i Heiko Steuer, 197–218. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2005.

Mrkobrad, Dušan. *Arheološki nalazi Seobe naroda u Jugoslaviji*. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 1980.

Párducz, Mihály. *Die Ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*. Budapest: Akadémiai Kiado, 1963.

Quast, Dieter. „Byzantinisch-gepidische Kontakte nach 454 im Spiegel der Kleinfunde“. U *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries*

A.D, urednici Eszter Istvánovits i Valéria Kulcsár. Proceedings of the international conference held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza, 431–452. Aszód-Nyíregyháza: Jósa András Museum, Nyíregyháza and Osváth Gedeon Museum Foundation, Aszód, 2001.

Radičević, Dejan, Vojislav Đorđević i Jelena Đorđević. „Medieval settlement and necropolis at Najeva ciglana site in Pančevo (southwestern Banat): excavations in 2003 and 2004“. *Cercetări arheologice* XVIII–XIX (2011–2012): 79–121.

Schmauder, Michael. *Obersichtgräber und Verwahrfunde in Südosteuropa im 4. und 5. Jahrhundert*, I-II. Bukarest: Editura Academiei Române, 2002.

Tănase, Daniela. „Morminte din epoca timpurie a migrațiilor“. U *Timișoara-Freidorf. Cercetările arheologice preventive din anul 2006*, urednik Florin Drașovean, 81–87. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011.

Tejral, Jaroslav. „Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donauraum“. *Archaeologia Austriaca* 72 (1988): 223–304.

Tejral, Jaroslav. „Neue Aspekte der frühvolkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonauraum“. U *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im Mittleren Donauraum*, urednici Jaroslav Tejral, Herwig Friesinger i Michel Kazanski, 321–392. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 1997.

Tejral, Jaroslav. „Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses“. U *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*, urednici Walter Pohl i Peter Erhart, 103–200. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.

Библиографске скраћенице:

Археолошки преглед – Археолошки преглед, Београд
Гласник музеја Баната – Гласник музеја Баната, Панчево
Гласник САД – Гласник Српског археолошког друштва, Београд
Зборник радова Народног музеја – Зборник радова Народног музеја, Београд
Музеји – Музеји, Београд
Рад војвођанских музеја – Рад војвођанских музеја, Нови Сад
Рад музеја Војводине – Рад музеја Војводине, Нови Сад
Старинар н.с. – Старинар нова серија, Београд
Archaeologia Austriaca – Archaeologia Austriaca, Wien
Banatica – Banatica, Reşiţa
Byzantinoslavica – Byzantinoslavica, Prague
Cercetări arheologice – Cercetări arheologice, Bucureşti
Frühmittelalterliche Studien – Frühmittelalterliche Studien, Münster
Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BIH – Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
Madrider Mitteilungen – Madrider Mitteilungen, Madrid
Scrinia Slavonica – Scrinia Slavonica, Slavonski Brod

THE MIGRATION PERIOD FINDS FROM THE SITE „DONJOVAROŠKA (NAJEVA) CIGLANA“ IN PANČEVO

Here are represented some random findings from the archaeological collection of the National Museum in Pančevo, which were found at the location of the „Donjovaroška ciglana“ in Pančevo and which belong to the time span from the beginning of Migration Period until the advance of the Avars to the Carpathian Basin in 568 AD. The particular attention was paid to the finding of the grave from this period, which was discovered during the excavation of the site in 2003.

The location of the „Donjovaroška ciglana“ covers the western periphery of the town Pančevo named Topola, about 500 m west from the main road Pančevo-the southern zone-Starčevo. In the period before the Second World War, five artificially deformed skulls were found at this site, which are characteristic for the Migration Period. The earliest epoch of the Migration Period, which could be synchronized with the phase D1 of Central European periodization (360/370–400/410), belong the chance finding of a single-handle jug. Before the Second World War from this site, the bronze and bone buckles came to the National Museum of Pančevo, probably from some of the destroyed graves. These findings already belong to the „posthun“ horizon, which could be synchronized with the period D3 of central European chronology (450–480/490).

During the archaeological excavations on the site „Donjovaroška ciglana“ in Pančevo in 2003, a isolated grave of a woman with an artificially deformed skull, about 30 years old, was found. It was found at the depth of 1.14 m, oriented west-east direction with a deviation towards the north. On the left side of the skull, a bronze earring was found, with a full massive poliedar pendant and a twisted link, and the same earring was found during the cleaning of the skull. The time of the burial of this deceased should be placed in the second half or in the last quarter of the 5th century, that is, in the framework of the developed central European phase D3, certainly after 454 AD.

According to the presented findings, at the site „Donjovaroška ciglana“ in Pančevo, we can count on the existence of two horizons within the epoch of the Migration Period. The former would belong to the earliest period of this era, from the last quarter of 4th to the first half of the 5th century. The second, somewhat younger horizon, would belong to the time following the crumbling of the Huns tribal alliance after 454, or the second half of the 5th century.

И

ИСТОРИЈА

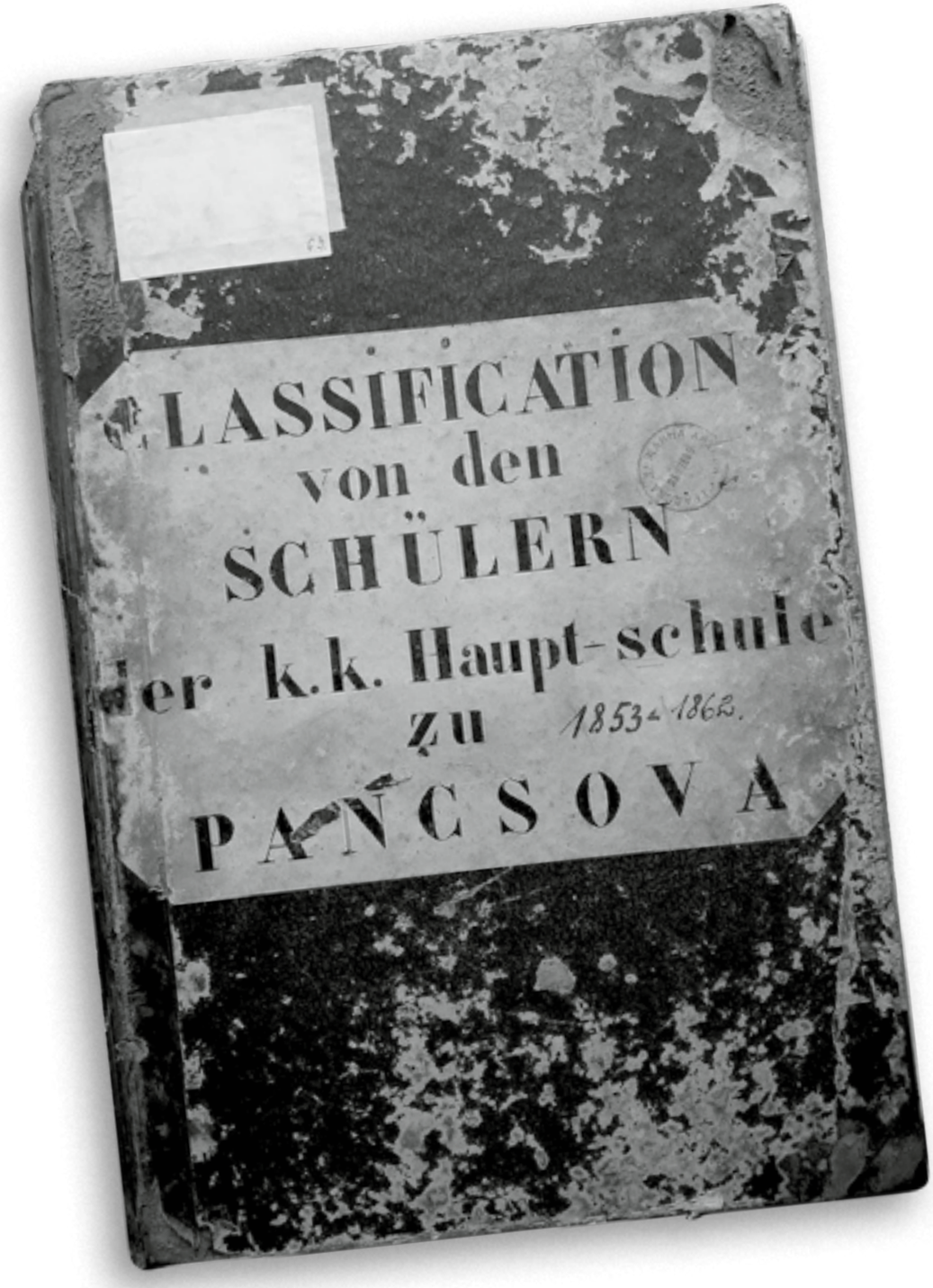

Никола Конески
РЕГИОНАЛНИ ЦЕНТАР ЗА ТАЛЕНТЕ
„МИХАЈЛО ПУПИН“, ПАНЧЕВО

УЧИТЕЉИ И УЧЕНИЦИ „ГЛАВНЕ ШКОЛЕ“ У ПАНЧЕВУ ОД 1853. ДО 1871. ГОДИНЕ

Апстракт: Рад говори о свим учитељима који су радили у Главној школи (Hauptschule) у Панчеву у периоду од 1853. до 1871. године, као и о истакнутим личностима који су били ученици те школе. Међу мноштвом истакнутих ученика ове школе, рад посебну пажњу посвећује Ђорђу Вајферту, Мити Топаловићу, Теодору Живковићу, Драгомиру Кранчевићу, браћи Јовановић, Светозару Ивачковићу, Михајлу Пупину и Урошу Предићу.

Кључне речи: *Главна школа, Панчево, учитељи, ученици, 19. век*

УВОД

Царско-краљевска Главна школа (Hauptschule) у Панчеву била је основна школа у којој су се образовала деца из Панчева али и шире околине и која је омогућавала наставак школовања. Историјат школе, устројство и надлежност школских органа као и уопште школство у Војној граници подробно је истражено и приказано у литератури.[1] Међутим, то се не може рећи за учитеље и ученике те школе. У биографијама истакнутих личности углавном се само наводе места у којима су се школовали, а понекад међу тим штурим подацима има и грешака.[2] Будући да је школовање саставни део њихових личности, и то веома важан, јер тада развијају своје ставове, проналазе таленте, интересовања, али и упознају се са основама области у којима ће касније бити успешни, тај део њиховог живота заслужује више пажње. Више пажње заслужују и учитељи Главне школе, о којима ништа није

1 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu u XVIII i XIX veku“, I deo, *Informator 21* (1987), (у наставку текста: Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo); Andrija M. Ognjanović, *Graničarske narodne škole i njihovi učitelji na teritoriji Vojvodine od 1774. do 1872. godine* (Novi Sad: Matica srpska, 1964). Сродним темама су се бавили и: М. Нешковић, *Историја српских школа у Аустро-Угарској монархији*, Сремски Карловци, 1897; Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку (1740-1780)*, Сремски Карловци, 1929; Андрија М. Огњановић, *Војвођанске народне основне школе и њихови учитељи од 1573. до 1774*, Нови Сад, 1958; Н. Гавриловић: *Школе у Војној граници, Историја школа и образовање код Срба*, Београд 1974; С. Костић, *Немачко и аустријско школство у терезијанским реформама, Историја школства и образовања код Срба, књ. 1*, Београд, 1974; М. Митровић, *Животни пут и дело Срете Пецињачког*, Нови Сад, 1984; F. Vaniček, *Specialgeschichte der Militargrenze*, Wien, 1883; J. Helfert, *Die Grundung der Osterreichischen Volksscule durch Maria Teresia*, Прag, 1860. и други.

2 Погрешан податак да је Ђорђе Вајферт основну школу завршио у Немачкој наводи се у допуни издања књиге: Feliks Mileker, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3 – 1923* (Pančevo: Istorijski arhiv Pančevo, 2014), 63.

писано. Ретке информације о њима могу се наћи тек у неколико књига. Период који обрађујемо започиње 1853. и завршава се 1871. годином. Почетну годину одредила је чињеница да није сачувано довољно историјских извора за период пре те године, а који се односе на ученике Главне школе. Завршну годину маркирало је укидање Главне школе.

БАНАТСКА ВОЈНА ГРАНИЦА И ШКОЛСТВО У ЊЕНИМ ОКВИРИМА

Банатска војна граница била је део граничног појаса Војне крајине на југу Хабзбуршке монархије. Њен главни задатак био је да штити Монархију од турских упада и заразних болести (куга). Њено успостављање довршила је царица Марија Терезија. Обухватала је три пука: Немачко-банатски, Влашко-банатски и Српско-банатски са центрима у Панчеву, Карансебешу и Белој Цркви.[3] Спајањем ових регименти са Петроварадинском региментом и Тителским батаљоном 1851. године, образована је Српско-банатска граница. Војна команда налазила се у Темишвару, до 1869. године, када је премештена у Петроварадин.[4] Војна граница била је потчињена цару и Дворском ратном савету, који је преко Генералне команде Банатске војне границе у Темишвару, команде Немачко-банатског пука у Панчеву и команди чета тог пука, извршавао све политичке, економске али и школске закона Монархије за југозападни део Баната. У склопу тих војних командних јединица у оквиру Војне границе постојали су и слободни војни комунитети у: Панчеву, Белој Цркви, Сремској Митровици, Земуну, Петроварадину. Ова места имала су свој магистрат, који је добио судску власт у првом степену, и који се старао о одржавању реда, сигурности, чистоће.[5] Те градове можемо назвати и школским регионалним центрима јер су се у њима налазиле школе вишег ранга у односу на друга места.

Школе на простору данашње Војводине у време Аустријског (Аустро-Угарског) царства пролазиле су кроз: клерикални период, период просветитељских реформи (1774–1777.), период до Револуције 1848-49, период Баховог апсолутизма и период нових реформи, које су започеле 1868. године.[6] Царица Марија Терезија је 1774. године објавила *Општу школску уредбу* (важила је све до 1868. године), којом су школе уређене законима и стављене под државни надзор. Предвиђала је и да учитељи морају бити школовани, као и да школска обавеза за ученике траје од 6. до навршене 12. године.[7]

3 Ивана Б. Спасовић, *Злата вредне: Образовање женске деце у Јужном Банату од 1874. до 1918. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014), (у наставку текста: Ивана Б. Спасовић, *Злата вредне*), 50.
4 Ивана Б. Спасовић, *Банатска војна граница и њено укидање 1872. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2004), 15.
5 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu", I deo, 29.
6 Ивана Б. Спасовић, *Злата вредне*, 61.
7 Andrija M. Ognjanović, *nav. delo*, 15-16.

ГЛАВНА ШКОЛА У ПАНЧЕВУ

Уредба је предвиђала и отварање нових школа, па је већ 1775. године у Панчеву основана Нормална (Виша)[8] школа са три разреда. Прва два разреда су се звала тривијалном[9] школом, а учитељи тривијални или нижи учитељи. Трећи разред се звао Виша школа (Oberschule), а учитељ виши учитељ, који је био и директор школе. Пре оснивања ове школе, у Панчеву је постојала једна немачка школа[10] и вероватно је она ушла у састав Више школе као њени нижи разреди.[11] Зграда у којој се налазила школа, поред католичке цркве, срушена је и 1828. године Фридрих Кверфелд је изградио нову спратну зграду, такође поред католичке цркве. „Она стоји и данас!"[12] Зграда је касније више пута проширена.

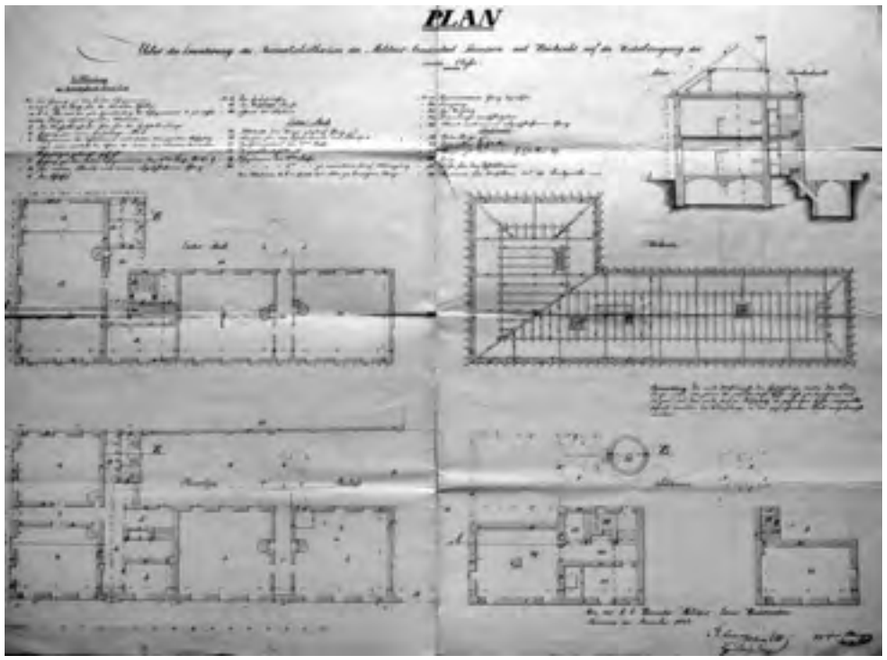

Слика 1. *План проширења школе 1844. године (из ИАП)*

8 Главна школа се у изворима наводи као: Главна (најчешће), Нормална, Главна –Нормална, Виша школа. Нормалном се називала вероватно зато што су при њој одржавани и педагошки течајеви.
9 Тривијалне школе су добиле назив према три основна предмета који су се у њима предавали: читање, писање и рачунање (латински: *trivium*).
10 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu", I deo, 38.
11 То је био случај у Петроварадину и Белој Цркви: Andrija M. Ognjanović, *nav. delo*, 56, 90.
12 Зоран Ротар, Мирослав Жужић, *220. година занатства у Панчеву (1795-2015)* (Панчево: Опште удружење занатлија и осталих предузетника општине Панчево, Историјски архив Панчево, 2015), 41. Постоји и мишљење да је зграда школе срушена и крајем 19. века изграђена нова, али је то мање вероватно.

Школа је радила као троразредна, с тим да је први разред имао два годишта, до 1842. године, када добија четврти разред и то са два годишта. Та два годишта Више школе претворена су у дворазредну Нижу реалну школу 1851. године. Међутим, она је остала у вези са Вишом школом. Нису биле у истој згради, али су, у почетку, оцене бележиле у истој књизи, и имале исти печат. Разредни учитељ другог разреда Ниже реалне школе Антон Чивић био је директор обе школе, као и његови наследници Михајло Сољанчевић и Карл Вас.[13] Убрзо по оснивању, Нижу реалну школу похађа и чувени песник Лаза Костић. Други разред похађа школске 1852/53. године, у уписници за зимски курс је погрешно наведено место рођења (Кубин), али већ у уписници за летњи курс стоји Ковиљ где се он заиста родио. Лаза је из српског језика, као и из свих осталих предмета, имао највишу оцену.[14]

Слика 2. *Зграда Главне школе, поред католичке цркве (ИАП, збирка разгледница)*

Године 1851. Виша школа је остала са три разреда до 1856. године, када је поново претворена у четвороразредну Главну школу (четврти разред је сада имао само једно годиште). То је била само промена имена јер је и до тада постојало четири разреда (први разред је имао два годишта) и тако је трећи разред сада постао четврти, други – трећи, више одељење првог разреда – други а ниже одељење првог разреда – први разред. Школа је добила и нови наставни програм и упутства за учење. Предвиђено је и да се, у случају пораста броја ученика неког разреда, отворе паралелни разреди.[15] То ће се и догодити у Главној школи 1860. године.

Нижа реална школа је 1863. године прерасла у Вишу и тада се Главна школа одвојила од ње оставши без школске заставе, те је тражила од Магистрата

13 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 59-78. Осим директора школа, надзор над школама вршио је и директор граничарских школа (Франц Унтервегер) који је имао под управом све школе на територији Српско-банатске војне границе.

14 ИАП, Ф. 13 Гимназија „Урош Предић“ Панчево (1863-1964), (у наставку текста: ИАП, Ф. 13), Hauptschule, уписница број 82, 1853. година.

15 ИАП, Mar. II 203/1856. Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, 4. sveska (Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, 1910), 91-96.

нову.[16] Проблеми су започели 1868. године, када је школа добила налог да уведе часове гимнастике. Она није имала вежбалиште да то омогући, али је Магистрат одлучио да учитељи Јулхер и Стојадиновић отпочну наставу на војном вежбалишту и то у скакању, трчању и пењању. Проблем је био и налог за одржавање наставе из воћарства, пчеларства и гајења свилених буба. Главна школа је расформирана 31. октобра 1871. године.[17] Уместо ње, у истој згради је отворена Грађанска школа.[18]

Главна школа је у литератури често називана немачком али не зато што су њу похађали искључиво ученици немачке народности већ зато што је језик на којем се настава одвијала био немачки и администрација је била на немачком. Школске 1861/62. године, од укупно 419 ученика, било је 282 римокатолика, 125 православаца, 9 евангелиста и 3 Јевреја. Ученице нису похађале ову школу, за њих је постојала посебна девојачка школа са немачким наставним језиком.[19] Постојала је и евангелистичка школа, више српских основних школа (код Успенске и Преображенске цркве), као и неколико приватних. Одржавала се и пофторна настава за оне који су прерасли основну школу, а нису наставили школовање, као и педагошки течајеви у којима су се образовали будући учитељи.[20]

Предмети у прва три разреда углавном су се сводили на читање, писање и рачунање. У четвртом разреду се предавала: веронаука, библијска историја, јеванђеље, читање писаних, штампаних текстова (на немачком, на латинском), обавезе поданика, рачунање (напамет, са разломцима, по правилу тројном), писање (готицом, латиницом), граматика, писмени састави, цртање.[21] Оцене из предмета су биле описне а „закључне“ оцене су биле: 1 V, 1, 2, 3.

Слика 3. *Ђорђе Вајферт (под бројем 84) и Теодор Живковић (94) у уписници, пример за изглед оцена у Главној школи (колоне десно).*

16 ИАП, Mar. II 4286/1863.

17 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 55-59.

18 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu 1872-1970“, II deo, *Informator 22* (1990), 17.

19 ИАП, Mar. II 5203/1865.

20 Пофторну наставу и педагошке течајеве водили су учитељи Главне школе.

21 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1860. година.

Настава у школи почињала је углавном почетком октобра и трајала је до јула или августа. Била је подељена на два семестра, зимски и летњи и на њиховом крају су одржавани испити за ученике. На почетку школске године одржава се *Veni Sancte* као што је био случај 1853. године, тада су ученицима, после мисе, прочитани школски прописи.[22] Ученици су имали и распусте, као што је ускршњи, који је 1857. године био 9-22. априла.[23] У школи се водило рачуна о одржавању реда. Главна школа је 1867. године молила Магистрат да пошаље два полицајца да заведу ред,[24] а водило се рачуна и да учитељи изгледају ауторитативно, наложено им је да носе, за време рада, униформе са белим дугмадима које су прописане војним чиновницима.[25]

УЧИТЕЉИ ГЛАВНЕ ШКОЛЕ

Трифун Лазић рођен је око 1809. године у Белобрешки[26] а учитељску каријеру је започео 1831. године на територији Влашко-банатског пука. Пре доласка у Панчево, био је учитељ и на територији Илирско-банатског пука[27] у Јасенову. Године 1851. постављен је за вишег учитеља у Панчеву заменивши Михаела Преведена и после положене заклетве преузео је дужност. Он је тада био једини учитељ православне вере у школи, а био је и једини који је могао да преузме наставу српског језика када основана Нижа реална школа[28] и вероватно је управо из тог разлога премештен у Панчево. За ту наставу је касније тражио новчану награду коју је потом и добио, у износу од 50 форинти.[29] Награду сигурно не би могао добити да ту дужност није обављао добро. Обе функције је обављао до краја живота. Имао је годишњу плату од 300 форинти, уз то и 80 форинти за стан и 8 метара дрва за огрев.[30] Умро је 24. фебруара 1863. године у Панчеву.[31] Поред многих ученика, иза себе је оставио троје деце и супругу Сару.[32] Његова деца (Никола, Антон и Велизар) били су ученици Главне школе и отац им је био учитељ у завршном разреду. Међутим, то не значи да су имали очеву протекцију, Антон и Велизар су четврти разред завршили са 2.[33]

Јозеф Франгеш је рођен 1811. године у Темишвару. Био је римокатолик а учитељску каријеру започиње 1833. године у Белој Цркви. У панчевачкој Главној школи радио је у два наврата, од 1850. до 1856. године, затим је радио у Карловцима,

22 ИАП, Маг. II 4552/1853.
23 ИАП, Маг. II 1309/1857.
24 ИАП, Маг. II 3069/1867.
25 ИАП, Маг. II 2805/1858.
26 У књизи умрлих цркве Успења Пресвете Богородице, 1863. године, наводи се да је умро у 54. години. Белобрешка се налазила у Илирско-банатском пуку а данас се налази у Румунији и има већинско српско становништво.
27 ИАП, Маг. II 3447/1861.
28 ИАП, Маг. II 1927/1851. Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 55, 60, 65.
29 ИАП, Маг. II 3446/1861. Маг. II 2824, 1862. Да би се стекао утисак колико је су тада износиле форинте наводимо пример: уписнина за Реалну школу је износила 2 форинте.
30 Andrija M. Ognjanović, *nav. delo*, 25.
31 Књига умрлих цркве Успења Пресвете Богородице, 1863. година.
32 ИАП, Маг. II 1394/1867. Маг II 3853/1867. Имао је и ћерку која је умрла три месеца после њега.
33 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1862. година.

да би у Панчеву поново радио од 1863. до 1864. године.[34] Предавао је другом (трећем) разреду. Крајем 1855. године оболео је од запаљења ока и морао је отићи на боловање. Заменио га је привремено Антон Штамбахер из Ковина, а потом учитељ Герладиновић. Од Франгеша су и неки ученици добили запаљење ока и зато је градски Физикат предложио да се бели зидови који *gajy jak облесак*, обоје тамнијом бојом.[35] После рада у Панчеву, прелази у Тител, где ће бити виши учитељ. Његовим одласком, остало је упражњено место учитеља трећег разреда. Стигло је чак 18 молби за то место.[36]

Рајмунд Фукс је рођен у месту Карлсруе,[37] а умро у Панчеву 1878. године у 78 години.[38] У Панчеву је радио као учитељ вишег одељења првог разреда. Почетком 1859. године био је на боловању и замењивао га је учитељ Петар Шварц.[39] Године 1862. тражио је да се због старости и лошег здравља пензионише као и да се одликује за четрдесетогодишњи учитељски рад. И последње године свог рада, настојао је да посао обавља по прописима и подноси извештај Магистрату о ученицима другог разреда који нередовно похађају наставу.[40]

Томас Герладиновић је рођен 1818. године у Старој Градишки,[41] а учитељску каријеру започиње 1841. године на територији Петроварадинске регименте. У Панчево долази 1852. године[42] на положај учитеља нижег одељења првог разреда.[43] Крајем 1855. године он постаје учитељ другог разреда заменивши Франгеша.[44] Тада је његово место привремено преузео учитељски помоћник Јозеф Сватон.[45] Томас је 1860. године поново унапређен, постао је учитељ граматике у Нижој реалној школи, где ће остати до 1863. године када ће бити премештен у Земун. Био је римокатолик, ожењен и отац троје деце.[46]

Јозеф Штрауб је рођен 1808. године.[47] Крајем 1856. године из Делиблата прелази у Главну школу.[48] Он је најпре био учитељ првог разреда (после одласка Сватона),

34 ИАП, Маг. II 1332/1863.
35 ИАП, Маг. II 4524/1855. Маг. II 5336/1855. Маг. II 4362/1855.
36 ИАП, Маг. II 3003/1864. Маг. II 3197/1864.
37 Карлсруе (Carlsruhe) је град у данашњој Немачкој, познат као универзитетски центар.
38 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1878. година.
39 Петар Шварц је рођен 1839. године у Панчеву где је завршио и Нижу реалну школу 1854. године. Био је римокатоличке вере (ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1853-1854). Он је и студирао технику на универзитету у Бечу: ИАП, Маг. II 5599/1865.
40 ИАП, Маг. II 359/1859. Маг. II 2295/1862. Маг. II 1578/1862.
41 Стара Градишка се налазила у саставу Славонске војне границе.
42 ИАП, Маг. II 1332/1863.
43 У уписници после имена ученика стоји потпис Герладиновића, зимски курс 1855. године.
44 ИАП, Маг. II 5336/1855.
45 Јозеф Сватон је рођен у Брестовцу 1837. године. Био је римокатоличке вере (ИАП, Маг. II 3044/1860). У Панчеву је завршио Нижу реалну школу (ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1854). У Главној школи је кратко радио. Већ 1856. године је добио налог да оде у Перлез.
46 ИАП, Маг. II 2753/1863. Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 80.
47 ИАП, Маг. II 3242/1868.
48 ИАП, Маг. II 4984/1856.

а од 1862. године (уместо Фукса) предаје другом разреду.[49] Следеће године добија повишицу плате на 420 форинти као награду за стаж преко 25 година.[50] Тражио је да се у тај стаж урачуна и рад у његовој домовини Мађарској али је његова молба одбијена.[51] Деценију пре пензионисања обележила су његова боловања: крајем 1861. године, када га је замењивао учитељски кандидат Јагер Франц,[52] крајем 1865. године, када га је замењивао колега Јулхер, а потом и 1867. године, 6-18. фебруара, када га је замењивао колега Стојадиновић.[53] Лечио га је и доктор Пејчић, а ишао је и на бесплатно лечење у бањи Херкулес код Мехадије.[54] Пензионисан је1868. године.

Разреди које су водили ови учитељи 1856. године добили су нове називе:

Трећи разред Трифуна Лазића, сада је четврти разред.
Други разред који је Герладиновић преузео од Франгеша, сада је трећи разред.
Више одељење првог разреда које води Фукс сада представља други разред.
Ниже одељење првог разреда сада је први разред, који води Штрауб.
Године 1860. отвара се ново паралелно одељење првог разреда, које води учитељ Јохан Гилваси.

Јохан Гилваси је рођен у Панчеву где је завршио Главну школу 1853. године са 9 година. Био је римокатолик.[55] У Главној школи је радио кратко, од 1. децембра 1860. године до почетка школске 1861/62. године. Дирекција школе је тражила од Магистрата да се против њега предузму мере због недоличног понашања[56] и можда је зато убрзо премештен.

Петар Кукуљан наследио је Лазића на функцији вишег учитеља. Рођен је у Тителу 1814. године, а као учитељ ради од 1833. године. У Панчево долази 1860. Године, када је премештен из Главне школе у Петроварадину.[57] Најпре је био учитељ трећег разреда до 1863. године када је унапређен. Био је католичке вере, ожењен и отац три девојчице и једног дечака,[58] Фердинанда, који је био ученик Главне школе. Кукуљан је од самог почетка рада у Панчеву био предмет оптужби. Био је оптужен од стране родитеља да је злостављао ученика трећег разреда Ранисављевић Павла. Касније се на њега жалила и Мунцат Терезија,[59] оптужујући га да је увредио њену част приликом вршења надзора над школом за женску децу коју похађају њене две ћерке. Жалили су се и на његово грубо понашање према деци која не науче беспрекорно лекције, па је Магистрат зато забранио Петру телесно кажњавање. Било је жалби и

49 ИАП, Маг. II 3256/1862
50 ИАП, Маг. II 537а/1863
51 ИАП, Маг. II 4834/1868.
52 Франц Јагер је радио у Главној школи и као замена и школске 1862/63. године. Преузео је Штраубов разред пошто је он преузео разред Рајмунда Фукса: ИАП, Маг. II 3256/1862.
53 ИАП, Маг. II 4376/1861. Маг. II 5684/1865. Маг. II 450/1867. Маг. II 708/1867.
54 ИАП, Маг. II 3502/1860.
55 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1853.
56 ИАП, Маг. II 3674/1861.
57 ИАП, Маг. II 63/1868.
58 ИАП, Маг. II 3446/1861.
59 Ивана Б. Спасовић, *нав. дело*, 115. Тереза је помагала у настави у приватној школи за женску децу Каролине Тонабауер.

на другој страни, односно на ученика, сина капетана Зебића да је увредио учитеља Петра.[60] На крају је Кукуљан премештен из Панчева у Карансебеш по казни, и то о личном трошку.[61]

Јулиус Јулхер рођен је 1842. године у Панчеву. Био је римокатолик. У родном граду завршава Главну и Нижу реалну школу, 1856. године.[62] Учитељска каријеру започиње крајем 1859. године. Годину дана ради у Карловцима да би 1861. године био премештен у Панчево,[63] на место Гилвасија. На функцији учитеља паралелног одељења првог разреда остаће све до 1868. године, када је унапређен.[64] За време боловања учитеља Стојадиновића, оба одељења првог разреда била су спојена и наставу је водио управо Јулхер. Када се потом учитељ Штрауб разболео, његов разред је преузео Јулхер. Замењивао је и учитеља у доњој вароши Мајера.[65] Радио је и у пофторној настави[66] и у приватној школи Елизабете Дамјановић.[67] После расформирања Главне школе радио је и у Грађанској школи. Очигледно је био прилагодљив и свакако квалитетан учитељ чим је толико пута одређиван за замену и радио у различитим школама. Он и његова супруга Амалија Фукс су до 1868. године имали четворо деце (последње, син Јулиус, родио се у јулу 1868. године). Кумови су им били учитељ Фукс и његова супруга.[68] Јулхер је умро 1874. године у Панчеву.[69]

Венделин Халас је рођен 1822. године у Јабуци. Био је окружен децом, како ученицима у школи тако и сопственом. Са супругом Барбаром Хелбих их је имао шесторо. Био је римокатолик. У Панчево прелази крајем 1864. године из Делиблата.[70] Почетком 1870. године био је на боловању па га је замењивао учитељ Јохан Маршић.[71] Он је 1865. године тражио повећање плате јер пуни 25 година стажа.[72] Умро је 1871. године у Панчеву.[73]

Павле (Паја) Стојадиновић рођен је 1840. године у Радимни.[74] Био је православац, а отац му је био шумски чувар. Нижу реалну школу у Панчеву завршава 1859. године и исте године почиње да ради. У панчевачкој Главној школи ради од 1863. године,

60 ИАП, Маг. II 639/1861. Маг. II 1153/1865. Маг. II 362/1866. Маг. II 4021/1866.
61 ИАП, Маг. II 63/1868.
62 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1853-1856.
63 ИАП, Маг. II 2638/1866. Маг. II 3943/1861.
64 ИАП, Маг. II 870/1868.
65 Он је био учитељ у основној школи за католичку децу која је основана 1865. године.
66 ИАП, Маг. II 613/1865. Маг. II 5684/1865. Маг. II 1025/1868. Маг. II 4757/1867.
67 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 136.
68 Матична књига крштених Римокатоличке цркве у Панчеву, 1863-1868.
69 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1874. година.
70 ИАП, Маг. II 3958/1871. Маг. II 2832/1871.
71 Јохан Маршић је радио у панчевачкој Главној школи од 1869. до 1870. године када је премештен је у Ковин. Тада је имао 30 година. Био је римокатолик, пореклом из Славоније: ИАП, Маг. II 2359/1870. Маг. II 4583/1869.
72 ИАП, Маг. II 3339/1865.
73 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1871. година.
74 Радимна се налазила у Влашко-банатском пуку, данас се налази у Румунији.

као учитељ првог разреда. Премештен је из Ковина.[75] Радио је и у приватној школи за женску децу Каролине Тонабауер.[76] У последњим данима постојања Главне школе, он и његова супруга Софија добили су ћерку Јелку.[77] Наставио је рад у Грађанској школи све до 1881. године, када је, због непознавања мађарског језика који се тада захтевао, пензионисан.[78]

Слика 4. *Учитељи Главне школе 1865. године (ИАП, Маг II 4940/1865).*

Георг Шербауер преузео је функцију вишег учитеља након Кукуљана, дошавши из Карансебеша.[79] Као учитељ ради од 1842. године, а почео је у Румунско-банатском пуку. У панчевачкој Главној школи ради од почетка 1868. године.[80] Он био веома брижан према деци, по његовом мишљењу она су као нежне биљке којима је потребан ваздух, светлост и топлота. Можда због његове пажљивости, а свакако због стручности, он је предавао и у приватној школи за женску децу Каролине Тонабауер.[81] Био је пажљив и према колегама, тако је после испита ученика приватне школе Софије Петровић, учитељицу ухватио за руку и захвалио се на њеном труду.[82] Похвалио је и рад учитеља Мајера и предложио да му се омогући одсуство како би побољшао здравље.[83] Већ 1869. године се враћа у Карансебеш.

Јозеф Ромчевић био је последњи виши учитељ Главне школе. Рођен је 1816. године у Тителу.Б био је римокатолик. Радио је у Карловцима где је, од 1861. године, био виши учитељ. У Панчеву ради од 1869. године.[84] Радио је и у Грађанској школи све до пензионисања 1875. године, са 40 година стажа.[85]

Илија (Elias) Вујашковић рођен је 1841. године у Зрину,[86] био је православне вере. У Панчеву је похађао Нижу реалну школу. Као учитељ ради од 1862. године а у

75 ИАП, Маг. II 2365/1863. На фотографији од 1864. године која се чува у збирци фотографија ИАП под бројем 3179, налазе се чланови Српског певачког друштва, међу којима се појављује и име Паје Стојадиновића, за кога можемо са великом извесношћу рећи да је учитељ Стојадиновић.
76 Ивана Б. Спасовић, *нав. дело*, 115.
77 „Кретање људства у Панчеву: рођени“, *Панчевац*, 17. октобар 1871.
78 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu 1872-1970“, II deo, *Informator 22* (1990), 17.
79 ИАП, Маг. II 119/1868.
80 ИАП, Маг. II 119/1868. Маг. II 23271868.
81 Ивана Б. Спасовић, *нав. дело*, 103,115.
82 С. Петровићка, „Припослано“, *Панчевац*, 1. јун 1869.
83 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu“, I deo, 94.
84 ИАП, Маг. II 5492/1871.
85 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu 1872-1970“, II deo, *Informator 22* (1990), 17.
86 Зрин је место у данашњој Хрватској.

Панчеву од 1868. године.[87] Премештен је из Баваништа на место Јулхера.[88] Наставио је рад и у Грађанској школи и био је један од ретких тадашњих учитеља те школе који је успео да научи мађарски језик и остане учитељ у школи све до 1904. године када је пензионисан после 48 година службе.[89]

У Главној школи предавао је и Томас Арбић (1870–1871), као и катихете које су држали часове веронауке: Василије Ђерђи за римокатоличку децу, Коста Рајић за православну (1856. године),[90] Едуард Вајс,[91] Мојсије Атанацковић.[92]

УЧЕНИЦИ ГЛАВНЕ ШКОЛЕ

Породица Вајферт била је међу најистакнутијим панчевачким породицама у 19. веку. Њен успон почиње са Георгом Вајфертом, који је у Панчево дошао из Вршца и био је успешан трговац. Поред тога, дошао је у посед пиваре у Панчеву коју предаје на управу сину Игњату.[93] Игњат се оженио Аном Сајц и у том браку се родио Ђорђе Вајферт 15. јула 1850. године,[94] као и Хуго Вајферт 1852. године. Игњат је желео да његови синови наставе породични *разрађени* посао, међутим, да би они то остварили морали су стећи знање о пиварској струци.[95] Пре тога је било неопходно завршити ниже степене школовања. Ђорђе започиње школовање октобра 1855. године у Главној школи у Панчеву похађајући најпре зимски курс нижег одељења првог разреда. У колонама поред његовог имена у уписници је наведена као година рођења 1849. и током читавог његовог школовања у овој школи наводиће се та година. Узевши у обзир тадашње прописе, према којима се у школу креће са 6 година, као и чињеницу да тада нема нити једног ученика рођеног 1850. године (петогодишњака), можемо рећи да је Ђорђу с намером „додата“ година више како би раније кренуо у школу. Наведене су и описне оцене из предмета и закључна оцена у његовом случају 2. Летњи курс је завршио такође са 2. Следећи пут срећемо његово име у уписницама у летњем курсу 1857. године у првом разреду, заједно са другим ученицима који су претходни пут имали 2 као закључну оцену, они ученици који су имали 1 или 1 Vorzug, следећи пут се појављују у другом разреду. Завршивши потом први разред, октобра 1857. године креће у други који ће и наредне школске године поново похађати и завршити са 1 V. Трећи разред завршава са 1 а четврти са 1 V.[96] Ђорђе становао са породицом у близини школе, у суседној улици у кући под бројем 955.[97] После завршене Главне школе, наставио је школовање у панчевачкој Реалној школи,[98] потом у Будимпешти на Трговачкој академији, после чега, као и

87 ИАП, Маг. II 5492/1871. ИАП, Ф. 13, Unterrealschule, уписница број 85.
88 ИАП, Маг. II 2234/1868
89 Milan Todorović, Elza Heš, „Istorija škola u Pančevu 1872-1970“, II deo, *Informator 22* (1990), 17-20.
90 Andrija M. Ognjanović, *nav. delo*, 26.
91 ИАП, Маг. II 4206/1857. Он је 1857. године премештен у Арад.
92 ИАП, Маг. II 3356/1861.
93 „Педесет година рада и заслуга“, *Политика*, 9. септембар 1923.
94 Др. М. Т, „Педесетогодишњица рада г. Ђорђа Вајферта“, *Панчевац*, 9. септембар 1923.
95 ИАП, Маг. II 5383/1869.
96 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1856-1861.
97 ИАП, Маг. II 5357/1869.
98 Др. М. Т, „Педесетогодишњица рада г. Ђорђа Вајферта“, *Панчевац*, 9. септембар 1923.

његов отац, одлази у Немачку где студира на пиварском одсеку Пољопривредне академије у Вајнстефану код Минхена.[99] Потом прелази у Кнежевину Србију, преузима пивару у Београду, коју је изградио његов отац и унапређује је. Био је оснивач модерног рударства у Србији и гувернер Народне банке, али није заборавио град у којем се родио, одрастао и школовао. Подигао је цркву Свете Ане, порталну грађевину на улазу у римокатоличко гробље, финансирао је Милекерову књигу о историји Панчева, био је добротвор бројних удружења и институција.[100] Од чланова породице Вајферт, Главну школу су похађали и Хуго и Густав Вајферт.[101] Густав је ишао у исти разред са Ернестом Новаком, кога касније налазимо као бачвара у Вајфертовој пивари.[102] То нам можда говори да је чињеница да је ишао у разред са чланом породице Вајферт утицала на то да потом добије радно место у њиховом предузећу.

Димитрије (Мита) Топаловић рођен је 1849. године у Панчеву од оца Јована, кројача по занимању и мајке Марије. Школовање је започео у првој класи српске основне школе код Успенске цркве,[103] а по завршетку те школе (три разреда), наставио је у другом разреду Главне школе, октобра 1857. године. Топаловић је тада био један од школских другова Ђорђа Вајферта, односно, заједно су похађали други разред 1857/58. школске године. Њему је, као и Ђорђу, у уписницама „додата“ година старости, вероватно из истог разлога. За разлику од Ђорђа, он одмах прелази у трећи разред и потом „у року“ завршава преостала два разреда, 1860. године, оба са 1 V.[104] Мита је у Панчеву завршио и Нижу и Вишу реалку, а потом одлази у Беч, где студира технику. Затим се потпуно посветио музици, дипломирао је 1872. године у Прагу у Оргуљској школи. У финансирању његовог школовања помагала је Црквена општина у Панчеву, али и Певачко друштво, јер он и његова мајка (отац му је умро 1867. године) за то нису имали могућности. Топаловић је био наставник музике у Српској вишој девојачкој школи, све до смрти 1912. године, као и хоровођа Панчевачког српског певачког друштва.[105] Био је и члан Српског ученог друштва.[106]

99 Саша Дамњановић и др, *Моноīрафија: Ђорђе Вајферт: 1850-1937* (Београд: Фондација „Ђорђе Вајферт“, 2015), 36.
100 Feliks Mileker, *nav. delo*, 17-27.
101 Син Карла Вајферта који је био стриц Ђорђа Вајферта.
102 Фонд Магистрата, Збирка вандровки (1821-1877), бачвари.
103 Димитрије Чобић, *Прūоведчица или Осмо, морално-ūоучūелно делце: за родūеле и децу обојеī ūола* (Панчево: Књигопечатња А. Сибенхара, 1855).
104 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1858-1860.
105 Миховил Томандл, *Сūоменица Панчевачкоī срūскоī црквеноī ūевачкоī друūства: 1838-1938; Проīрам ūрославе сūоīодишњице* (Панчево: Историјски архив у Панчеву; Српско црквено певачко друштво, 2008), 190-192.
106 Василије Ђ. Крестић, Ивана Б. Спасовић, *Друūства своīа доба: Друūство срūске словесносūи: Срūско учено друūство* (Београд: Службени гласник; Српска академија наука и уметности, 2016), 132.

Слика 5. *Мūа Тоūаловић (91) и Ђорђе Вајферū (97) у уūисници.*

Теодор Живковић, син проте Васе Живковића, рођен је 1849. године у Београду.[107] Управо те године, после уласка мађарске војске у Панчево, 10. маја, његов отац се склонио у Београд, свакако страхујући за свој живот јер је активно учествовао у Револуцији. После одласка Мађара, исте године, Васа се вратио у Панчево и после Револуције, посветио свакодневном животу, цркви и породици. Међутим, тешка вест за тадашњег панчевачког пароха стигла је 1855. године, када му је умрла супруга Анка. Брига о двоје деце (Теодор и Софија), између осталог и о њиховом школовању, пала је на Васу.[108] Теодор је започео школовање, мало пре смрти мајке, у првој класи српске основне школе код Успенске цркве. Један од школских другара му је био тада и Мита Топаловић.[109] Као и Мита, и Теодор је школовање наставио у Главној школи у Панчеву, али годину дана касније, 1858. године. Један од школских другара тада ће му бити Ђорђе Вајферт. Заједно су похађали други, трећи и четврти разред.[110] Сачувано нам је Теодорово сведочанство о завршеном четвртом разреду Главне школе из 1861. године. Исте године започиње школовање у Нижој реалној школи у Панчеву.[111] После средњег образовања, отац га шаље на студије фармације у Грац, желећи да му отвори апотеку у Панчеву. Међутим, Теодор се није посветио студијама и не завршава их упркос очевој подршци, што је довело до тога да га се

107 ИАП, Ф. 13, Unterrealschule, уписница број 85, 1862. година.
108 Душко М. Ковачевић, *Васа Живковић: живоū, рад и ūесниūство* (Београд:Народна библиотека Србије; Народна библиотека „Вељко Влаховић“ Панчево; Нови Сад: Матица Српска; Војвођанска академија наука и уметности, 1990), 34-35.
109 Димитрије Чобић, *нав. дело*.
110 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1859-1861.
111 ИАП, Ф. 13, Unterrealschule, уписница број 85, 1862. година.

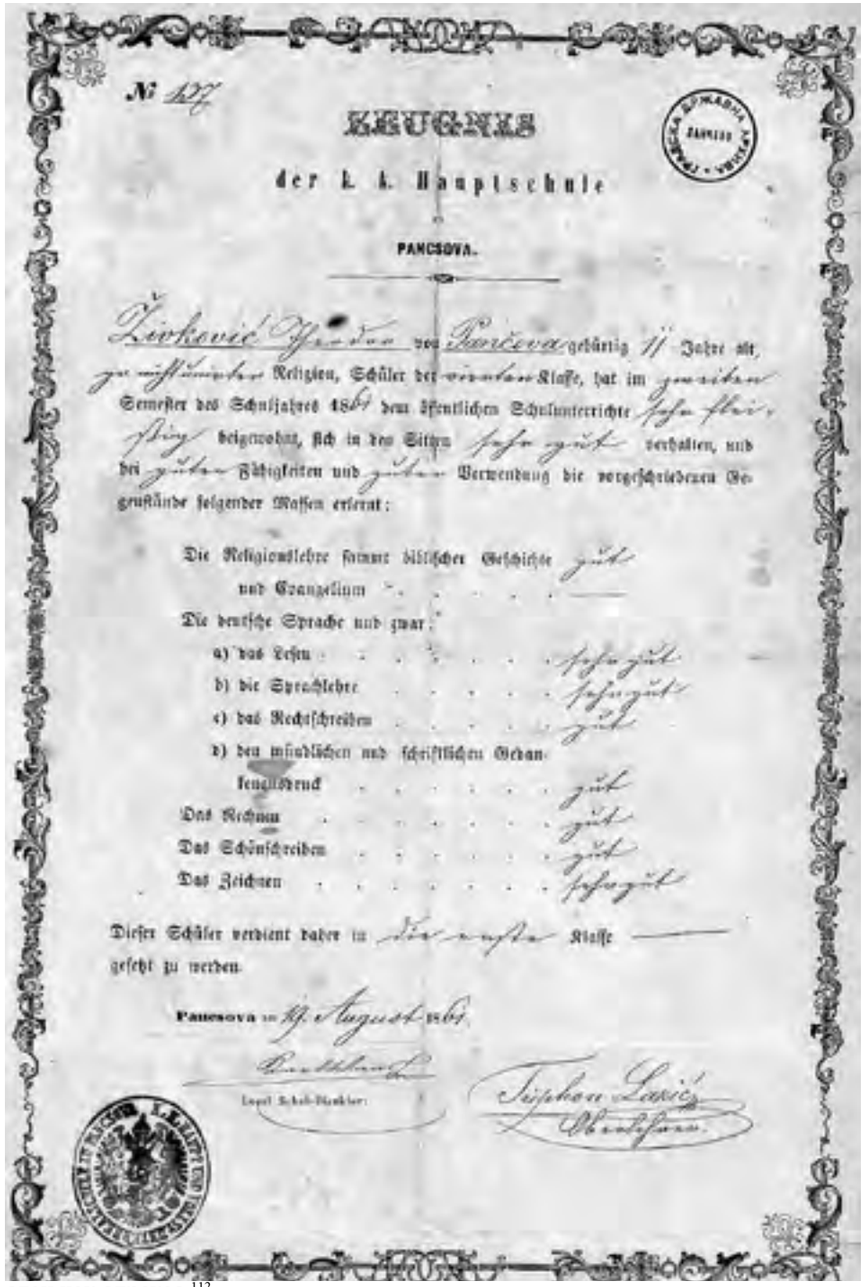

№ 127

ZEUGNIS

der k. k. Hauptschule

PANCSOVA.

Živković Teodor von Pančeva gebürtig 11 Jahre alt, griechischer Religion, Schüler der vierten Klasse, hat im zweiten Semester des Schuljahres 1859 dem öffentlichen Schulunterrichte sehr fleißig beigewohnt, sich in den Sitten sehr gut verhalten, und die guten Fähigkeiten und gute Verwendung die vorgeschriebenen Gegenstände folgender Massen erlernt:

Die Religionslehre sammt biblischer Geschichte und Evangelium . . . . . gut

Die deutsche Sprache und zwar:

a) das Lesen . . . . . sehr gut

b) die Sprachlehre . . . . . sehr gut

c) das Rechtschreiben . . . . . gut

d) den mündlichen und schriftlichen Gedankenausdruck . . . . . gut

Das Rechnen . . . . . gut

Das Schönschreiben . . . . . gut

Das Zeichnen . . . . . sehr gut

Dieser Schüler verdient daher in die erste Klasse gesetzt zu werden.

Pancsova am 19. August 1859.

Kaiserl. Schul-Direktor:

Stephan Lavić
Oberlehrer.

отац чак одрекао.[112]

Слика 6. *Школско сведочанство Теодора Живковића (ИАП,Ф. 1 Збирка професора Живановића)*

112 Душко М. Ковачевић, *нав. дело*, 34-35.

Драгомир Кранчевић је рођен 1847. године у Панчеву, од оца Петра који је био угледан и успешан трговац и мајке Катарине.[113] Школовање у Главној школи започиње 1854. године, у нижем одељењу првог разреда. Њему је уписана једна година мање (1848). Све разреде је завршио са 1 осим другог разреда (1 V). После завршеног летњег курса четвртог разреда 1858. године, када би требало да већ започне даље школовање, срећемо његово име и у зимском курсу истог разреда 1859. године.[114] Разлог томе можда су били његови изостанци. Касније, у школским извештајима за фебруар и април 1859. године налази се на списку нередовних ученика. Као разлог наводи се да је болестан (*krank*). У извештају пише да живи под кућним бројем 18. Адреса је записана јер је била потребна полицији која је требало да „потера“ ученике у школу.[115] Он је још за време похађања основне школе код свог учитеља Јохана Хајслера учио свирање на виолини. Хајслер, иако Немац, био је учитељ музике у Успенској цркви, православним ученицима.[116] Органиста у католичкој цркви, за католичке ученике био је Јозеф Функе.[117] Пошто је показао велики таленат за музику, отац га 1859. године одводи у Беч код чувеног професора Хелмесбергера да га подучава виолини. Кранчевић је већ 1861. године приредио први концерт у Панчеву како би помогао сиромашним грађанима. Учествовао је на свечаном концерту приликом проглашења кнеза Милана Обреновића за пунолетног 1872. године. Потом одлази у будимпештанску оперу, где убрзо постаје и први концертмајстор. На том положају ће остати све до 1901. године, када одлази у пензију. Умро је 1929. године у Бечу.[118]

113 Миховил Томандл, *нав. дело*, 129.
114 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1855-1859.
115 ИАП, Mar. II 948/1859. Mar. II 1049/1859.
116 Миховил Томандл, *нав. дело*, 87, 129.
117 ИАП, Mar. II 689/1853.
118 Миховил Томандл, *нав. дело*, 129-138. Више о Кранчевићу и у: М. Томандл, *Драгомир Кранчевић* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2012).

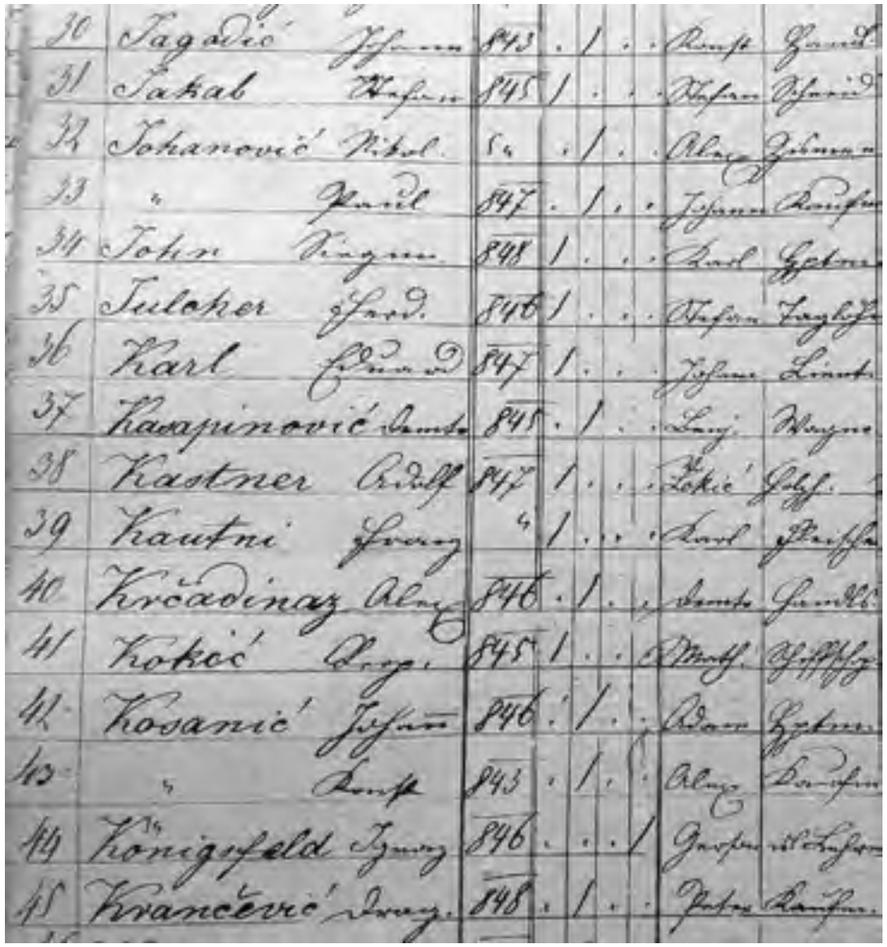

***Слика 7.** Јован Јагодић, Павле Јовановић (под бројем 33, две косе црте означавају да ученик има исто презиме као претходни), Јован Косанић (42), Драгомир Кранчевић (45) у уписници.*

Каменко и Павле Јовановић, успешни панчевачки књижари, рођени су у браку Јована и Јелене Јовановић. Павле је рођен 1847. године, а година Каменковог рођења је спорна. Жарко Војновић наводи 1843. годину, као и податак да се он родио под именом Димитрије (2. марта) и да је касније променио то крштено име.[119] Међутим, анонимни Панчевац који је написао биографске податке о браћи Јовановић, 1925.

119 Жарко Војновић, *Из Спарте светлости: то јест: Живот и подвизи Каменка и Павла браће Јовановића: уједно и Библиографија издања* (Панчево: Градска библиотека Панчево, 2010), 12.

године, наводи да је Каменко рођен 29. јуна 1845. године.[120] Исту годину нам доноси и Милекер, наводећи као датум 29. јул,[121] а ту годину нам доносе и школски списи. Војновић није у праву да нема сачуваних школских докумената из тог доба. Поменута биографија наводи да је Каменко завршио „основну школу и Реалку на немачком језику са одличним успехом у Панчеву.“[122] Основна школа на немачком језику свакако упућује на Главну школу. У уписницама те школе не проналазимо ниједног Каменка, али у уписници за зимски курс нижег одељења првог разреда школске 1853/54. године наилазимо на *Петра Јохановића*, православца, рођеног у Панчеву 1845. године од оца *Јохана* који је по занимању трговац.[123] Када томе придодамо и податак да исто име срећемо и у уписницама Ниже реалне школе,[124] можемо закључити да је овај Петар *Јохановић* заправо Каменко Јовановић, односно да је његово крштено име Петар што има више смисла него ли Димитрије јер име Петар потиче од грчке речи *Петрос* што у прводу значи *камен*. Такође, родитељи су често давали имена синовима имена Петар и Павле, према апостолима. Православна црква је ове апостоле славила 29. јуна (по јулијанском календару),[125] а управо тај датум наводи анонимни Панчевац као датум Каменковог рођења. На крају, Каменка, односно Петра налазимо и у књигама крштених Преображенске цркве у Панчеву, где такође стоји да је рођен 29. јуна 1845. године. Према томе, Каменко не може бити Димитрије који је рођен 2. марта 1843. године и који је, по свој прилици, био брат Каменка и Паје који је умро у раној младости.

Павле је започео школовање у Главној школи истовремено кад и Кранчевић и њих двојица ће до краја школовања ићи у исти разред. Павле је „у року“ завршио школовање у Главној школи, 1858. године.[126] Био је међу најбољим ученицима и зато је награђен 1855. године са књигом *Gott ist meine freude* (*Бог је моја радост*). Књигом је тада награђен и Јован Косанић, син Адама пл. Косанића[127] који је ишао у исти разред са Павлом, Кранчевићем као и Јованом Јагодићем, сином Константина пл. Јагодића.

120 ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970), заоставштина породице Николић и Стефановић, број 2223.

121 Феликс Милекер, *Банатске историје* (Вршац: Градски музеј у Вршцу; Ауторски атеље „Угао“, 2003), 110. Милекер је погрешио месец, заменио је јун и јул. Исто чини наводећи као датум рођења Ђорђа Вајферта, чији је био савременик, 15. јун уместо 15. јул: Feliks Mileker, *nav. delo*, 17.

122 ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970), заоставштина породице Николић и Стефановић, број 2223.

123 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1854.

124 ИАП, Ф. 13, Unterrealschule, уписница број 84, 1859. Наводи се и да станује код Димитрија Јохановића (не можемо са сигурношћу рећи ко је он, можда рођак) на адреси: *Markt platz 127*.

125 „Značenje imena Petar“, https://www.edukujse.com/znacenje-imena-petar/ (преузето 15.09.2017.)

126 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1855-1858.

127 ИАП, Mar. II 4779/1855.

Слика 8. *Јохановић Петар (52) у уписници.*

Светозар Ивачковић је рођен 1844. године у Делиблату, био је син тамошњег пароха Живана Ивачковића. Основно школовање је започео у родном месту а завршио у четвртом разреду Главне школе 1857. године, са 1 V.[128] Похађао је и Нижу релну школу, а потом и Високу техничку школу у Бечу. Тада је добио прву награду од 300 форинти за један архитектонски посао који је урадио, награду је примио у „буђелару“ на коме је „његово име са златним словима изрезано“. Светозар је тада замолио Министарство рата за стипендију да би могао учити архитектуру. У *Панчевцу* је тада наведено: „Надамо се да ће овај млади Србин временом послужити народу своме на пољу вештина и уметности.“[129] Он завршава 1874. године Академију ликовних уметности у класи професора Теофила Ханзена, стручњака за неовизантијску варијанту неоренесансе. По повратку у Панчево саградио је Преображенску цркву и с тим ремек-делом архитектуре је „послужио“ своме народу. Изградио је још много грађевина, а радио је у Главној управи (Министарства грађевина), као инжењер прве класе. Био је члан Српског ученог друштва, дописни члан Српске краљевске академије, добитник Таковског крста. Умро је у Београду 1924. године.[130]

Слика 9. *Светозар Ивачковић (28) у уписници.*

128 ИАП, Ф. 13, Hauptschule, уписница број 82, 1857.

129 „Различитости“, *Панчевац*, 6. август 1870.

130 Aleksandar Kadijević, „Palata Ministarstva pravde i Uprave kvarta terazijskog – ostvarenje arhitekata Svetozara Ivačkovića i Jovana Subotića“, portal o umetnosti u jugoistočnoj Evropi *Arte,* http://www.arte.rs/sr/umetnici/teoreticari/aleksandar_kadijevic-4101/tekstovi/palata_ministarstva_pravde_i_uprave_kvarta_terazijskog_ostvarenje_arhitekata_svetozara_ivackovica_i_jovana_subotica-2145/ (преузето 16.09.2017.)

Михајло Пупин родио се у Идвору 1854. године, као претпоследње дете Константина и Олимпијаде. Школовање је започео у родном месту, а у Панчево долази 1867. године и започиње школовање у четвртом разреду Главне школе,[131] у којем је тада предавао виши учитељ Кукуљан а потом и Шербауер. Похађао је и Вишу реалну школу у којој се, будући велики научник и изумитељ, показао и као уметник. У јулу 1870. године у школи је отворена изложба слика, а међу ђацима чије су слике најбоље помиње се и ученик другог разреда Пупин из Идвора.[132] Касније, због иступа против цара и Монархије био је пред избацивањем из школе али је, уз залагање његових професора Коса и Живковића то избегнуто. Међутим, Пупин ће после тога отићи из Панчева. Школовање наставља у Прагу.[133]

Урош Предић рођен је 1857. године у Орловату, где и започиње школовање, а наставља у Црепаји, да би 1868. године започео школовање у Главној школи у Панчеву. „Отац га је сместио у немачку кућу, код једног *Швабе*, учитеља школе коју је и сам похађао“, да би лакше савладао немачки језик. Газдарица „Швабица“ је била врло неуредна, она је краву и прасад хранила из коританца у ком је „месила хлеб и прала дечје пелене.“[134] У том тренутку учитељи су били: Шербауер, Халас, Јулхер, Стојадиновић и Вујашковић. Из контекста видимо да није смештен у кући учитеља који му је предавао, тако да није смештен код Шербауера. Стојадиновића и Вујашковића не можемо сврстати у „Шваде“ а не можемо са сигурношћу рећи и за Халаса да је био Немац будући да је његово презиме мађарског порекла (halász – рибар, мађарска презимена су често творена од назива занимања). Остаје још само Јулхер Јулиус и са великом извесношћу можемо рећу да је Предић био смештен код њега. Он и његова супруга Амалија Фукс имали су малу децу (и једну бебу) и тада су становали у кући под бројем 78.[135] Предић је школовање наставио у Панчеву, у Реалној гимназији.

Закључак

Главна школа у Панчеву била је место сусрета мноштва стручних учитеља и ученика који ће касније постати славни. Сама чињеница да су ову школу похађали готово сви „велики“ људи југозападног Баната друге половине 19. века, говори о њеној важности. Она је омогућавала наставак школовања, али и стицање потребног знања за даље школовање. Учитељи су морали бити образовани, а већина учитеља који су радили у Главној школи у периоду који обрађујемо, имали су тада велико радно искуство. Додатно искуство стицали су радом у приватним школама, у пофторној настави и педагошким течајевима. Већина учитеља била је римокатоличке вере али учитељима православне вере није био забрањен рад у школи. Напротив,

131 Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *Научник и патриота Михајло Идворски Пупин: илустрована монографија* (Идвор: Дом културе „Михајло Пупин“ Идвор, 2016), 2-7.

132 „Изложба цртежа у реалци“, *Панчевац*, 19. јул 1870.

133 Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *нав. дело*, 6.

134 Радоје Драшковић, *Чика Урош* (Орловат: Банатски културни центар Ново Милошево, 2013), 158-160.

135 Књига крштених Римокатоличке цркве у Панчеву, 1868. година. Кућни број није потпуно читко написан, може се прочитати и као 75.

неки од њих, попут Лазића, досегли су и до положаја вишег учитеља. Учитељи су имали мотивацију за квалитетан рад у виду награда и повишица, а за непримерено понашање били би премештени из школе. Ученици су морали поштовати прописе, напорно учити, редовно долазити у школу али је школски систем бринуо о њима, нарочито о њиховом здрављу. Најбољим ученицима су додељиване књиге. Поштовала се и вера ученика, православци су имали посебног катихету и учитеља музике. Језик на којем се одржавала настава био је искључиво немачки, али видели смо да је много српске деце похађало ову школу, што значи да су још у раним годинама живота научили тај језик. Школа је била додирна тачка Срба и Немаца и можемо рећи да је имала удела у стварању толеранције међу њима. Пример за то је Ђорђе Вајферт, који је ишао у разред са Топаловићем, Живковићем и другим Србима. Учитељ у четвртом разреду му је био Србин, што је свакако утицало да он касније буде велики пријатељ Срба. У овом раду нисмо могли обрадити све истакнуте личности које су се у њој школовале јер их има много и надамо се да ће и њихово школовање у будућим радовима добити место које заслужује.

Извори

Историјски архив у Панчеву:
Ф. 1 Збирка професора Живановића
Ф. 4 Магистрат муниципалног града Панчева
(4.2) Збирка вандровки
Ф. 13 Гимназија „Урош Предић“ – Панчево (1863-1964)
Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970)

Објављени извори

1. Cuvaj Antun, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, 4. sveska. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, 1910.

Електронски извори

1. Kadijević Aleksandar, „Palata Ministarstva pravde i Uprave kvarta terazijskog – ostvarenje arhitekata Svetozara Ivačkovića i Jovana Subotića“, portal *Arte,* http://www.arte.rs/sr/umetnici/teoreticari/aleksandar_kadijevic-4101/tekstovi/palata_ministarstva_pravde_i_uprave_kvarta_terazijskog_ostvarenje_arhitekata_svetozara_ivackovica_i_jovana_subotica-2145/ (преузето 16.09.2017.)
2. „Značenje imena Petar“, https://www.edukujse.com/znacenje-imena-petar/ (преузето 15.09.2017.)

Штампа

Панчевац (1869-1870, 1923)
Политика (1923)

Литература

1. Војновић Жарко, *Из Спарте светлости: то јест: Живот и подвизи Каменка и Павла браће Јовановића: уједно и Библиографија издања.* Панчево: Градска библиотека Панчево, 2010.
2. Дамњановић Саша и др, *Монографија: Ђорђе Вајферт: 1850-1937.* Београд: Фондација „Ђорђе Вајферт“, 2015.
3. Драшковић Радоје, *Чика Урош.* Орловат: Банатски културни центар Ново Милошево, 2013.
4. Ковачевић Душко М. *Васа Живковић: живот, рад и песништво.* Београд: Народна библиотека Србије; Народна библиотека „Вељко Влаховић“ Панчево; Нови Сад: Матица Српска; Војвођанска академија наука и уметности, 1990.
5. Крестић Василије Ђ, Спасовић Ивана Б, *Друштва своја доба: Друштво српске словесности: Српско учено друштво.* Београд: Службени гласник; Српска академија наука и уметности, 2016.
6. Мартиновић Драгомир, Цуцић Драгољуб, *Научник и патриота Михајло Идворски Пупин: илустрована монографија.* Идвор: Дом културе „Михајло Пупин“ Идвор, 2016.
7. Милекер Феликс, *Банатске историје.* Вршац: Градски музеј у Вршцу; Ауторски атеље „Угао“, 2003.
8. Mileker Feliks, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3 – 1923.* Pančevo: Istorijski arhiv Pančevo, 2014.
9. Ognjanović Andrija M. *Graničarske narodne škole i njihovi učitelji na teritoriji Vojvodine od 1774. do 1872. godine.* Novi Sad: Matica srpska, 1964.
10. Ротар Зоран, Жужић Мирослав, *220. година занатства у Панчеву (1795-2015).* Панчево: Опште удружење занатлија и осталих предузетника општине Панчево; Историјски архив Панчево, 2015.
11. Спасовић Ивана Б, *Банатска војна граница и њено укидање 1872. године.* Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2004.
12. Спасовић Ивана Б. *Злата вредне: Образовање женске деце у Јужном Банату од 1874. до 1918. године.* Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014.
13. Todorović Milan, Heš Elza, „Istorija škola u Pančevu u XVIII i XIX veku“, I deo, *Informator 21* (1987).
14. Isti, „Istorija škola u Pančevu 1872-1970“, II deo, *Informator 22* (1990).
15. Томандл Миховил, *Споменица Панчевачкога српскога црквеног певачкога друштва: 1838-1938; Програм прославе стогодишњице*, Панчево: Историјски архив у Панчеву; Српско црквено певачко друштво, 2008.
16. Чобић Димитрије, *Приповедчица или Осмо, морално-поучително делце: за родителе и децу обојега пола.* Панчево: Књигопечатња А. Сибенхара, 1855.

Скраћенице

ИАП – Историјски архив у Панчеву
Маг - Магистрат муниципалног града Панчева
1V – највиша оцена у Главној школи, врло добар са похвалом (sehr gut mit Vorzug)
1 – добар (gut)
2 – довољан (mitteln)
3 – слаб (schwach)

Захваљујем на помоћи и подршци сарадницима Историјског архива у Панчеву, посебно Маји Пујин и Бојани Цветановић.

TEACHERS AND STUDENTS AT MAIN SCHOOL IN PANČEVO
FROM 1853 TO 1871

The paper deals with all the teachers who worked at the Main school (Hauptschule) in Pančevo in the period between 1853 and 1871, as well as the distinguished, prominent people who were the pupils of that school. Among the many distinguished students of this school, the work devotes special attention to Georg Weifert, Mita Topalović, Teodor Živković, Dragomir Krančević, the Jovanović brothers, Svetozar Ivačković, Mihajlo Pupin and Uroš Predić. The work provides data about the time of their education, their grades, school friends and other unexplored elements of their education.

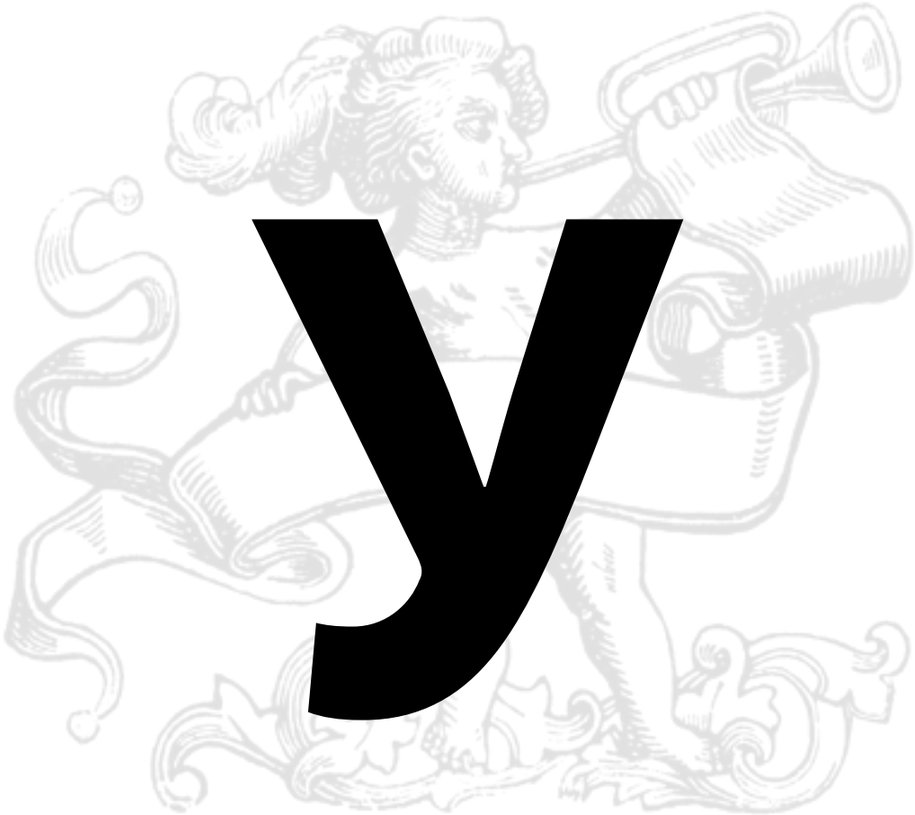

У

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

Дејан Ворић[1]
НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ПОЧЕЦИ ИЗЛОЖБЕНИХ АКТИВНОСТИ УМЕТНИЧКОГ ОДЕЉЕЊА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН (1945–1950)

Апстракт: Рад петровградског Музеја обновљен је непосредно по ослобођењу града од окупатора. Након отварања дела сталне поставке почетком маја 1945. године, приступило се организовању привремених изложби. Овај рад има за циљ да на основу сачуване архивске и друге грађе расветли и истражи активности и околности везане за прве привремене поставке у реализацији Уметничког одељења у периоду од 1945. до 1950. године. Централна личност у организацији ових изложби током 1945. године био је сликар Васа Поморишац, кога на том месту почетком 1946. године наслеђује сликар Шандор Нађ. Током ових пет година отворено је за јавност пет изузетно значајних изложби, које ће оставити снажан културни траг не само на простору јурисдикције Музеја, него и много шире.

Кључне речи: *изложба, Уметничко одељење, Народни музеј Зрењанин, Васа Поморишац, Шандор Нађ, плакат*

Народноослободилачки одбор града Петровграда је већ на првим седницама по ослобођењу града 15. октобра 1944. године донео одлуку да се оснује сабирница за прикупљање „музејског и естетског материјала“ у циљу обнове и проширења Музеја.[2] Музеју је новембра додељена зграда у Улици војводе Мишића бр. 2 (касније Серво Михаља) код Великог моста, која је још за време Другог светског рата конфискована од стране окупаторских власти као јеврејска имовина.[3] Обнова и прилагођавање такозване „Јанковићеве куће“ за потребе Музеја почела је још у децембру 1944, али су радови текли доста споро.[4] Након завршених грубих радова на преуређењу зграде враћен је материјал из предратног „Банатског музеја“, који је пред краја рата тадашњи кустос Лазар Николић (1892–1959) склонио у Ботош. Тада се приступило изради сталне поставке, која је свечано отворена 7. маја 1945. године.

1 dejanborkic@gmail.com

2 Кратак приказ о раду Градског музеја у Зрењанину од 1945. до 1955. године, 17.12.1955, незаведено, Архива НМЗ.

3 Накнадно је утврђено да је наследница зграде Илка Шулц (дев. Кауфман) из Панчева. Иако је зграда била додељена Музеју на коришћење, праву управу над њом до 1. августа 1946. године имала је Управа народних добара. Тог дана зграда је враћена власнику, а Музеј је био у обавези да плаћа закупнину власнику. Видети: За музејску зграду са власником сачинити закупни уговор, 08.10.1946, бр. 1946/154, Архива 1944–1946, НМЗ.

4 Налог Техничком одељењу да зидарске радове доврши, 30.12.1944, бр. 1945/40, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

◂ *Плакат – Изложба Удружења ликовних уметника Србије, Збирка*

У том тренутку на поставци су били изложени само предмети из Археолошког и Уметничког одељења.[5]

Централна личност културног и уметничког живота у то време у Петровграду био је сликар Васа Поморишац (1893–1961). Он је дошао у град крајем новембра 1944. године.[6] Један од првих послова по доласку му је био да помогне сликару и председнику агитпропа Стојану Трумићу (1912–1983) у изради програма за „Течај за декоративну и графичку уметност", који је основан 1. децембра 1944. „по указаној потреби" на основу одлуке Команде места Петровграда. Акценат курса био је на „Плакатском сликарству" и графичким вештинама, како би се сликарима и другим уметницима приближила примењена уметност и поставила основа за национални проп-арт.[7] Даља активност Васе Поморишца биће везана за Градски музеј и библиотеку у Петровграду (како је тада гласио званичан назив), коме је додељен 23. јануара 1945. године одлуком Команде војне области за Банат.[8] У Музеју је био ангажован на рестаурацији слика и другим пословима, који ће довести до реализације сталне поставке и привремених тематских изложби. Од 1. априла 1945. године, он и званично постаје запослен у Музеју на месту чиновника и рестауратора са месечном платом од 4.000 динара.[9]

ИЗЛОЖБА АКАДЕМСКОГ СЛИКАРА СТОЈАНА ТРУМИЋА (29.06.1945)

Прва самостална изложба једног сликара после Другог светског рата на простору Србије и прва привремена поставка у историји Музеја у Зрењанину, према расположивим подацима, била је изложба слика Стојана Трумића, која је отворена 29. јуна 1945. године.[10] У времену доминације колектива, самосталне изложбе тог доба нису сматране превише примереним.[11] Куриозитет је да ова изложба није забележена у документацији и архиви Народног музеја у Зрењанину. Једини траг о овој изложби имамо у писму написаном од стране Стојана Трумића у Петровграду, у коме се налази биографија за потребе „Изложбе живих војвођанских ликовних уметника". У писму дословце стоји: „Прву колективну (?) изложбу имао сам ове године у Петровграду".[12] Сасвим је прихватљива теза да је изложбу организовао Васа Поморишац, посебно ако узмемо у обзир пријатељство и претходну сарадњу између њега и Стојана Трумића. Кратак извештај о изложби пренео је лист *Слободна Војводина*. У овом тексту истиче се неколико фаза у ликовном стваралаштву аутора, док се међу бољим остварењима истичу изложена дела *Сељачко двориште* и *Бикарница*. Такође се хвали Трумићев пут „ка реалистичном сликарству" и теме из

5 Младенко Кумовић, *Музеји у Војводини: 1847–1997: Културна политика и развој* (Нови Сад: Музеј Војводине, 2001), 155.

6 Ljiljana Stojanović, *Vasa Pomorišac 1893–1961: Retrospektivna izložba 1907–1961.* (Beograd: Muzej Savremene umetnosti, 1986), 21.

7 Đorđe Jović, *Izložba živih vojvođanskih likovnih umetnika u Petrovgradu: Posle trideset godina* (Zrenjanin: Savremena galerija Umetničke kolonije Ečka i Sloboda, 1975), без пагинације.

8 Ljiljana Stojanović, *Vasa Pomorišac 1893–1961.: Retrospektivna izložba 1907–1961.* (Beograd: Muzej Savremene umetnosti, 1986), 21.

9 Поморишац Васа подаци о плати, 19.03.1947, бр. 1947/50, Архива 1947, НМЗ.

10 „Изложба академског сликара Стојана Трумића", *Слободна Војводина*, 30. јун 1945, 7.

11 Сунчица Ламбић-Фенчев, *Банатска група: Васа Поморишац, Иван Табаковић, Зоран Петровић и други*. (Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2015), 24.

12 Писмо Стојана Трумића, 28.08.1945, бр. 1945/180, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

живота банатских радника и сељака, што у потпуности одговара духу послератног социјалног реализма у Југославији.[13] У збирној инвентарној књизи НМЗ заведене су крајем 1945. године две слике откупљене од Стојана Трумића, па је претпоставка да се аквизиција десила управо након ове изложбе. У питању су уља на платну *Муж и жена* (инв. бр. 4548) и *Предео – кућа из провинције* (инв. бр. 4583), обе из 1940. године.

ИЗЛОЖБА РАДОВА УЧЕНИКА СЛИКАРСКОГ ТЕЧАЈА МУЗЕЈА (15.07 – 30.07.1945)

Марта месеца 1945. године, Васа Поморишац креће у припреме за одржавање сликарског курса у просторијама Музеја[14] Учесници тромесечног курса били су ученици петровградских средњих школа, али и они који су школе завршили пре неколико година.[15] Од 25 особа који су га похађали, њих 22 завршило је са успехом. Док је Васа држао практични део, Стојан Трумић је држао теоријски из домена естетике и историје сликарства.[16] Курс је био једна врста припреме за будуће студенте уметничке академије. Након завршеног течаја одлучено је да се око 100 радова учесника представи јавности кроз „Изложбу радова ученика сликарског течаја Музеја", која је трајала од 15. до 30. јула 1945. године.[17] Изложбу је отворио референт за Музеј Милош Кекез истакавши у свом говору значај овакве изложбе у ширењу културе међу широким масама.[18] О изложеним радовима, али и начину рада на сликарском курсу, лист *Слободна Војводина* нам је оставио драгоцено сведочанство:

„Међу изложеним радовима има највише цртежа и студија глава рађених оловком и тушем, затим известан број пејзажа рађених угљем и акварелом, као и неколико успелих карикатура. Највећи успех на изложби је постигао ученик Елиот.[19] Његови радови угљем и пастелом показују несумњиви смисао за сликарство. Поред Елиота, треба истаћи карикатуре Мире Шипош, које се одликују духовитошћу, солидним цртежом и смислом за композицију. Запажени су и радови Мире Николић, Милана Бачко и Мире Хазенаи."[20]

Изложба је била продајног каракатера, али нису сви радови били понуђени на

13 „Изложба академског сликара Стојана Трумића", *Слободна Војводина*, 30. јун 1945, 7.

14 Предмет по питању отварања сликарског течаја, 10.03.1945, бр. 1945/15, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

15 Позив да посете изложбу ученици средњих и занатских школа, 18.07.1945, бр.1945/46, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

16 „Отварање сликарске изложбе у Петровграду", *Слободна Војводина*, 15. јул 1945, 5.

17 Исто.

18 „Изложба ученичких радова сликарског течаја", *Слободна Војводина*, 21. јул 1945, 5.

19 У питању је сликар енглеско-руског порекла Коста Елиот (р. 1925). Радио је као сликар у агитпропу и као сценограф у зрењанинском позоришту у периоду од 1946. до 1949. године. У јесен 1949. напушта Зрењанин и настањује се у Београду. Видети: Јелена Кнежевић и Милева Шијаковић, *Руска уметност у средњем Банату* (Зрењанин: Народни музеј Зрењанин, 1995), 39–41.

20 „Изложба ученичких радова сликарског течаја", *Слободна Војводина*, 21. јул 1945, 5; Након завршеног музејског курса учеснице Мирјана Шипош (1916–1996) и Мирјана Николић-Пећинар (1923–2010) одлучују да се упишу на Академију ликовних уметности у Београду. Сунчица Ламбић-Фенчев, *Банатска група: Васа Поморишац, Иван Табаковић, Зоран Петровић и други*. (Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2015), 9, 14.

продају. У Збирци ликовне уметности чува се један *Пејзаж* Косте Елиота са мотивом петровградске капеле из 1945. године, који је кустос-историчар уметности Вукица Поповић (1919–1998) затекла неинвентарисан јуна 1960. године у Ликовној збирци.[21] Сасвим је могуће да овај пејзаж потиче са изложбе ученичких радова. Музејска документације није забележила посећеност изложбе, али је констатовала да је ова привремена поставка Музеја скренула пажњу јавности и да је за услове Петровграда посета била завидна.[22] Оновремена штампа је такође забележила добру посећеност (посебно младих), а само првог дана изложбу је посетило 250 особа.[23]

ИЗЛОЖБА ЖИВИХ ВОЈВОЂАНСКИХ ЛИКОВНИХ УМЕТНИКА (16.09–16.10.1945)

Наредни подухват Васе Поморишца била је реализација „Изложбе живих војвођанских ликовних уметника“ у сарадњи са некадашњим адвокатом и тадашњим референтом Музеја Милошем Кекезом, која је била доступна публици од 16. септембра до 16. октобра 1945. године. Припреме су почеле током јула месеца, а позиву на учешће у овој изложби одазвало се више од 25 војвођанских сликара на челу са ветеранима Урошем Предићем и Пајом Јовановићем. Колики је стварни утицај Васе Поморишца на одзив сликара видимо на примерима из преписке са учесницима изложбе. Урош Предић у свом писму казује: „Мој друг Васа Поморишац посетио ме пре неки дан и прибележио слике за претстојећу изложбу у Петровграду, обећавши да ће он лично доћи по њих, те према томе ја немам даље да водим бригу о овом послу.“[24] Интересантан је и случај Ивана Радовића, који је првобитно одбио да учествује на изложби, јер због велике преокупације не може да се посвети сликарству. У писму референта Милоша Кекеза Радовићу још једном видимо значајну Поморишчеву улогу у организацији саме изложбе: „Маестро Поморишац ће специјално доћи у Београд да покуша да Вас приволи да своју одлуку промените. Молим Вас да саслушате његове аргументе и да им поклоните вере.“[25]

Према штампаном изложбеном каталогу, позиву на учешће одазвали су се: Анте Абрамовић, Злата Марков Барањи, Стеван Боднаров, Светислав Вуковић, Мирко Даљев, Михајло Дејановић, Стеван Јеновац, Паја Јовановић, Младен Јосић, Милан Коњовић, Милан Керац, Шандор Нађ, Миливој Николајевић, Зора Петровић, Васа Поморишац, Урош Предић, Иван Радовић, Душан Ристић, Здравко Секулић, Дана Станковић-Докић, Иван Табаковић, Ђурђе Тодоровић, Стојан Трумић, Ханђа Андрија и Миленко Шербан.[26] Постоји могућност да је излагача било знатно више него што је то представљено у каталогу. До тренутка када је штампан каталог било је предвиђено за излагање 109 дела, али на дан отварања изложбе тај број је порастао на 126 радова.[27] Књижевник Сима Цуцић спомиње учешће чак 38 уметника, али

21 *Пејзаж*, бр. 204, Књига инвентара (уметничке слике и графике) 1960–1975, НМЗ.

22 Позив да посете изложбу ученици средњих и занатских школа, 18.07.1945, бр.1945/46, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

23 „Изложба ученичких радова сликарског течаја“, *Слободна Војводина*, 21. јул 1945, 5.

24 Писмо Уроша Предића, 20.08.1945, бр. 1945/121, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

25 Писмо Милоша Кекеза Ивану Радовићу, 29.07.1945, бр.1945/77, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

26 *Izložba živih vojvođanskih likovnih umetnika u Petrovgradu* (Petrovgrad: Gradska Biblioteka i Muzej u Petrovgradu, 1945), 5–11.

27 Записник о отварању кутија, 16.10.1945, бр. 1945/288, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

ова бројка делује помало претерано.[28] Диспропорција у броју уметника и радова јавила се услед тога што су неки сликари вероватно касно пријавили учешће на изложби или су пак неки уметници послали више радова него што су претходно пријавили, што је последица општих друштвених послератних прилика. На тешкоће у организовању изложбе жалио се Милош Кекез сликару Ђури Теодоровићу, истичући притом лоше саобраћајне, социјалне, али и менталне услове за рад.[29]

Изложбу је отворио у једанаест сати Вељко Петровић, а отварању су, поред домаћина Васе Поморишца, присуствовали и сликари Милан Коњовић, Ђурђе Теодоровић, Стеван Јеновац и Шандор Нађ.[30] Навече у шест сати је организован додатни програм под називом „Књижевно вече војвођанских књижевника“. На овој вечери, у пуној позоришној сали, учествовали су Вељко Петровић (академик, књижевник, историчар уметности и управник Народног музеја у Београду), Јован Поповић (књижевник и члан Привремене народне скупштине), Младен Лесковац (књижевник и управник БМС), др Крешимир Георгијевић (од 1946. професор на БУ), Богдан Чиплић (књижевник и секретар СНП), Живан Милисавац (књижевни историчар и уредник Летописа МС) и Сима Цуцић (књижевник и шеф Просветног одсека Војне управе за Банат). Иако је првобитно било најављено да ће на књижевној вечери и у жирију изложбе учествовати и Исидора Секулић, то се ипак није десило. Исидора је првобитно потврдила учешће на манифестацији, али је касније из непознатих разлога одустала.[31] Пошто је пропагандни материјал у виду плаката и каталога већ у то време био одштампан, није било времена и финансија да се то измени. У време трајања изложбе, Васа Поморишац је 29. септембра у позоришној сали приредио и једно предавање са пројекцијама на тему „Елементи српске средњовековне уметности“. Све три манифестације, које се заједно могу окарактерисати и као месец културе у Петровграду, пратио је богат пропагандни материјал у виду каталога и плаката, који је штампан у локалној штампарији „Слободна Војводина“. Плакати су урађени у духу тридесетих година XX века, са добрим типографским решењима и информативним текстом. Плакат изложбе и књижевне вечери посебно одликује интересантан и интензиван колорит позадине у виду плаве и розе боје [сл. 1 / 2]. На плакату са предавања се истиче декоративна вињета са стилизованим мотивом лале [сл. 3].

Најбољи радови са изложбе били су награђени новчано у три категорије. Жири у саставу Вељко Петровић, Јован Поповић, Крешимир Георгијевић, Богдан Чиплић, Кекез Милош и Сима Цуцић доделио је две награде. Награду Окружног народног одбора Петровграда добио је Иван Радовић са сликом *Овуда су прошли Немци*, док је Награду Музеја добио Милан Коњовић са сликом *Прослава октобарске револуције у Сомбору*.[32] Поред ове две награде додељена је и трећа под називом Народна награда. За најбољу слику у овој категорији гласали су посетиоци изложбе и то на тај начин, што су на полеђини улазнице написали каталошки број омиљеног

28 *Банатска група: Васа Поморишац, Иван Табаковић, Зоран Петровић и други*. (Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2015), 4.

29 Писмо Милоша Кекеза Ђури Теодоровићу, 24.07.1945, бр. 1945/56, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

30 Đorđe Jović, *Izložba živih vojvođanskih likovnih umetnika u Petrovgradu: Posle trideset godina* (Zrenjanin: Savremena galerija Umetničke kolonije Ečka i Sloboda, 1975), без пагинације.

31 Писмо Милоша Кекеза Вељку Петровићу, 12.09.1945, бр. 161, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

32 Записник рада жирија, 16.10.1945, бр. 1945/287, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

дела, коју су притом убацивали у запечаћену гласачку кутију. У овој категорији награђено је дело Васа Поморишца под називом *Композиција*, које је освојило убедљивих 367 гласова.[33] Интересантно је да је идеју о Народној награди подржавао управо награђени Васа Поморишац, иако је она изазвала полемике у жирију и стручном одбору за приређивање изложбе.[34] Такође треба истаћи да Поморишчева *Композиција* не прати послератне социјално реалистичке трендове. Да публика није била наклоњена овом виду изражавања видимо и у томе што су се према гласовима публике на другом и трећем месту нашле слике Уроша Предића *Весела браћа (јадна им мајка)* са 227 гласова и *Млади калуђер* са 107.[35]

Изложба у организацији Градског музеја и библиотеке је привукла већи број посетилаца из различитих структура становништва, од представника војне и политичке власти до омладинаца, бораца и рањеника. Укупан број продатих карата био је 2122 комада, што је за услове поратног Петровграда у то време био завидан ниво[36]. Са ове изложбе је Музеј откупио више значајних дела, као што су колорисан цртеж Васе Поморишца из 1940. године под називом *Марко Краљевић* (кат. бр. 49), слику Зоре Петровић *Богатство* (кат. бр. 43) и слику Ивана Табаковића *Напуштене рушевине* из 1945. (кат. бр. 71). Што се тиче награђене Поморишчеве *Композиције* из 1939. године (кат. бр. 44), она је највероватније откупљена тек 1953. године.

ИЗЛОЖБА УДРУЖЕЊА ЛИКОВНИХ УМЕТНИКА СРБИЈЕ (24.03–10.04.1946)

Крајем 1945. и почетком 1946. године, Музеј је претрпео велике организационе промене. Референт за Музеј Милош Кекез добија отказ, а на његово место је 6. децембра 1945. постављен историчар и оријентални филолог Бранислав Ђурђев (1908–1993) из Сремских Карловаца.[37] Међутим, Бранислав се кратко задржава на овој функцији и одлази на службу у Сарајево.[38] На његово место, 19. фебруара 1946. године, долази сликар, педагог и учесник „Изложбе живих војвођанских ликовних уметника“ Шандор Нађ (1912–1995).[39] Недуго након што је Шандор Нађ преузео управу, Музеј је 1. марта напустио сликар Васа Поморишац, што ће се у многоме одразити на културни и уметнички живот града у наредном периоду.[40] О свом боравку у Музеју и Петровграду Васа нам је оставио драгоцено сведочанство:

33 Записник о отварању кутија, 16.10.1945, бр. 1945/288, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

34 Сунчица Ламбић-Фенчев, *Банатска група: Васа Поморишац, Иван Табаковић, Зоран Петровић и други*. (Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2015), 22.

35 Записник о отварању кутија, 16.10.1945, бр. 1945/288, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

36 Исто.

37 Примопредаја дужности између Милош Кекеза и Бранислава Ђурђева, 06.12.1945, бр. 1945/300, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

38 Проучавање Музеја и постављање линије његовог развитка, 01.07.1949, бр. 1949/222, Архива 1949, НМЗ.

39 Шандор Нађ се родио 1912. у Волошинову (данас Нови Бечеј). Био је ученик Уметничке школе у Београду, коју завршава академским течајем 1937. године. Од 1938. наставља школовање на Ликовној академији у класи Петра Добровића. Од 1941. ради као наставник цртања у Мађарској привилегованој гимназији Новом Бечеју. Станислав Живковић, *Уметничка школа у Београду 1919–1939*. (Београд: Српска академија наука и уметности, 1987), 124; *Изложба савремених војвођанских ликовних уметника: од 4 до 25 априла* (Нови Сад: Галерија слика Матице српске, 1948), 7.

40 Поморишац Васа подаци о плати, 19.03.1947, бр. 1947/50, Архива 1947, НМЗ.

„Могу да кажем, без бојазни да ћу бити самохвалисав, да сам тамо много урадио. Успели смо да спасемо милионске вредности у сликама, скулптурама и уметничком намештају“.[41]

Током ових структуралних промена, у јануару 1946. године, кренуло се у преговоре око изложбе Удружења ликовних уметника Србије.[42] Шандор Нађ је завршио започете преговоре око организације које је започео Бранислав Ђурђев, када је договорено да Музеј преузме све обавезе осим транспорта слика у Петровград и штампања каталога. На инсистирање УЛУС-а изложбени плакат урађен је у њиховој режији, а дизајнирао га је сликар Мило Милуновић (1897–1967), док каталог није одштампан.[43] Плакат је изведен у маниру колорисаног цртежа на коме доминирају окер, црвена и светлоплава боја. Међу уметничким симболима и мотивима истичу се биста, палета, штит, врпца, док асоцијацију на антику дају два јонска стуба [сл. 4].

Учешће на изложби, која је отворена 24. марта 1946. године, потврдило је чак 58 уметника. Било је предвиђено да се изложи 93 дела у виду уља на платну, акварела, пастела, литографија, цртежа и скулптура. На списку учесника који је УЛУС доставио Музеју нашли су се: Иван Радовић, Радивоје Кнежевић, Олга Богдановић, Злата Ранковић, Никола Бешеновић, Живко Стоисављевић, Антон Хутер, Светислав Страла, Деса (Глишић) Јовановић, Лепосава Павловић, Миливој Николајевић, Бранко Станковић, Вера Чохаџић, Лиза Крижанић, Павле Васић, Драгомир Глишић, Милош Голубовић, Љубица Сокић, Мирко Почуча, Аделина Бакотић Влајнић, Радмила Ђорђевић, Ђорђе Поповић, Вељко Станојевић, Миодраг Петровић, Душан Ристић, Гордана Јовановић, Јефто Перић, Стојан Трумић, Бета Вукановић, Милица Чађевић, Боривоје Стевановић, Едуард Степанчић, Мило Милуновић, Михајло Петров, Светомир Лукић, Иван Табаковић, Винко Грдан, Зора Поповић, Никола Граовац, Ђура Радоњић, Живојин Влајнић, Енвер Крупић, Јелисавета Петровић, Јован Бијелић, Даница Антић, Душица Јанковић, Милан Миловановић, Живорад Михајловић, Сретен Стојановић, Марко Брежанин, Милан Бесарабић, Ристо Стијовић, Васа Поморишац, Мартин С...[нечитко], Петар Палавичини, Светомир Х... [нечитко], Љубиша Наумовић и Милорад Ћирић.[44]

Изложба је затворена 10. априла 1946. године. Иако се очекивало да посећеност буде на високом нивоу, то се ипак није десило. Продато је само 1035 карата, а од скромног прихода Музеј је био у могућности да откупи само цртеж Аделине Бакотић Влајнић под називом *Одмор*. Незадовољство публике изложбом, Шандор Нађ је оправдао мањком дела посвећених Народноослободилачкој борби, као и радова на тему однове и изградње земље.[45] Међутим, било је другачијих погледа на ову ситуацију, па је тако лист *Слободна Војводина* пренео да „због недовољно сналажљивости месних организатора није успела изложба УЛУС-а“.[46]

41 Ljiljana Stojanović, *Vasa Pomorišac 1893–1961.: Retrospektivna izložba 1907–1961*. (Beograd: Muzej Savremene umetnosti, 1986), 21.

42 Допис Бранислава Ђурђева УЛУС-у, 24.01.1946, бр. 1946/17, Архива 1944–1946, НМЗ.

43 Отварање изложбе УЛУС-а у Петровграду, 08.03.1946, бр. 1946/49, Архива 1944–1946, НМЗ.

44 Списак изложених радова УЛУС-а, 23.03.1946, бр. 1946/68, Архива 1944–1946, НМЗ.

45 Извештај о резултату изложбе у Петровграду, 29.04.1946, бр. 1946/89, Архива 1944–1946, НМЗ.

46 „Војвођански књижевници читали су и објашњавали своја дела Петровграду, Новом Бечеју и Великој Кикинди“, *Слободна Војводина*, 16. април 1946, 5.

ИЗЛОЖБА САВРЕМЕНИХ ВОЈВОЂАНСКИХ ЛИКОВНИХ УМЕТНИКА (13.05 – 31.05.1948.)

Након изложбе УЛУС-а, следи један период затишја у организацији привремених уметничких изложби. У међувремену Музеј је 2. октобра 1946. године решио свој правни статус, када и званично постаје Градски музеј, а од наредне године добија и властити буџет.[47] Музејски колектив је радио на проширењу сталне поставке са материјалом из Етнографског и Природњачког одељења, а Шандор Нађ, иако је био руководилац Уметничког одељења, усмерује сву своју пажњу и интерес ка археологији.

Наредна изложба организована је тек у пролеће 1948. године. У питању је позајмна „Изложба савремених војвођанских ликовних уметника“ која је у организацији Музеја Матице српске првобитно одржана у Новом Саду у периоду од 4. до 25. априла 1948. године. Организацију изложбе водили су кустос Музеја Матице српске Миливоје Николајевић и надлежни кустос зрењанинског музеја Шандор Нађ. Превоз, паковање и пропагандни део у виду плаката и улазница били су на терету зрењанинског музеја.[48] У музејској архиви остао је сачуван рачун за улазнице и 800 двојезичних плаката, на српском и мађарском језику, који су наручени од Градског занатског предузећа: штампарија и картонажа. Плакат је дизајниран у маниру социјалног реализма, без изразитих ликовних обележја. Штампан је на танком крем папиру, док је пропратни текст одштампан у контрастно нежносивим и снажноцрвеним фонтом [сл. 5]. Сасвим је очигледно да је пропагандни приступ изложби био за нијансу другачији, него што је то био случај са изложбом УЛУС-а из 1946. године. Приликом преговора договорено је и да сав приход од улазница иде у касу Градског музеја у Зрењанину под условом да се откупи једна слика или цртеж са изложбе.[49]

Каталог није штампан већ је искоришћен онај са новосадске изложбе. Према овом каталогу учесници изложбе били су: Габор Алмаши, Евгеније Андровић, Иванка Ацин, Милорад Балаћ, Емил Боб, Стеван Боднаров, Ђорђе Бошан, Бранислав Вујић, Мирко Даљев, Дана Докић Атанацковић, Марија Ђурић Столић, Коста Елиот, Сава Ипић, Стеван Јеновац, Паја Јовановић, Богомил Карловарис, Иван Кољанин, Милан Коњовић, Стеван Максимовић, Светислав Марковић, Шандор Нађ, Карло Направник, Миливој Николајевић, Бошко Панић, Бошко Петровић, Зора Петровић, Урош Предић, Иван Радовић, Павле Ружичка, Јован Севдић, Славка Средовић Петровић, Ђурђе Теодоровић, Стојан Трумић, Милан Ћирлић, Миленко Шербан, Стеван Шустријан, Фрањо Радочај и Васа Поморишац.[50] Поставка изложбе у Зрењанину није у потпуности била иста као и она у Новом Саду. Од Матице српске преузето је 122 слике и цртежа, као и 6 скулптура. Из штампаног каталога изузети су радови Стевана Боднарова (*биста академика Павла Савића* бр. 15), Павла Ружичке (*Петроварадин* бр. 91), Косте Елиота (*Јесен* бр. 30), Ђуре Теодоровића (*У свитање (прва варијанта)* бр. 101 и *Рушевине у Лединцима* бр. 103), док је додата једна слика

47 За музејску зграду са власником сачинити закупни уговор, 08.10.1946, бр. 1946/154, Архива 1944–1946, НМЗ.

48 Обрачун прихода за време изложбе, 04.06.1948, бр. 216, Архива 1948, НМЗ.

49 Исто.

50 *Изложба савремених војвођанских ликовних уметника: од 4 до 25 априла* (Нови Сад: Галерија слика Матице српске, 1948), 1–10.

Ђуре Теодоровића под називом *Повратак* из приватног власништва. [51] Изостали радови вероватно су откупљени за време изложбе у Новом Саду.

Изложба у Зрењанину привукла је велики број посетилаца (4.127 особа), а Музеј је продао и 249 каталога.[52] Значајну посету истакла је и оновремена штампа, истичући да су поставку видели „колективно сви ученици средњих и стручних школа, радни колективи индустријских предузећа“, али и велики број сељака из околине града и то посебно пијачним данима.[53] Посета овој изложби одразила се драстично и на годишњу посету Музеју, па је тако у односу на 10.429 посетилаца из 1947. године, број посетилаца скочио наредне године на 16.608.[54] Приход од продатих карата искоришћен је за откуп цртежа сликара и кустоса Миливоја Николајевића под називом *Танасије Галић, задругар из Накова* (кат. бр. 69). У годишњем статистичком извештају Музеја за 1948. годину, остало је забележено да су зрењанински сликари Коста Елиот и Кароељ Фајфер одржали по шест предавања или тумачења у вези са изложеним предметима.[55] На жалост ми са сигурношћу не можемо тврдити да ли су ова предавања била повезана са „Изложбом савремених војвођанских ликовних уметника“, колико год оно било индикативно.

ЕПИЛОГ

Након „Изложбе савремених војвођанских ликовних уметника“, поново следи дужа пауза у организацији привремених изложби Уметничког одељења. Друга половина 1948. године прошла је у радовима на прилагођавању зграде потребама Музеја и Архива, а потом је уследило и ново уређивање сталне поставке. Током 1949. и 1950. године, музејска архива не бележи изложбе на тему уметности. Оваква ситуација ће се нагло променити након одласка Шандора Нађа из зрењанинског музеја 1952. године, када руководилац Уметничког одељења постаје кустос Лазар Николић .

Прве привремене поставке Уметничког одељења Народног музеја у Зрењанину пре свега су обогатиле постојећи ликовни фонд, али су и указале на значај пропагандног материјала у њиховој припреми и организацији. Контакти са уметницима који су том приликом остварени оставиће снажан траг у изложбеној активности Музеја у периоду који следи.

51 Записник о примопредаји, 10.05.1948, бр. 1948/185, Архива 1948, НМЗ.

52 Допис Музеју Матице српске, 01.06.1948, бр. 1948/207, Архива 1948, НМЗ.

53 „Кроз Зрењанин: Велико интересовање за изложбу војвођанских ликовних уметника“, *Слободна Војводина*, 29. мај 1945, 3.

54 Проучавање музеја и постављање линије његовог развитка, 01.07.1949, бр. 1949/222, Архива 1949, НМЗ.

55 Статистички лист за 1948. годину, 4.01.1949, незаведено, Архива, НМЗ.

▲ *Плакат – Изложба живих војвођанских ликовних уметника, Збирка примењене уметности НМЗ (инв. бр. 491)*

◄ *Плакат – Књижевно вече војвођанских књижевника, Збирка примењене уметности НМЗ (инв. бр. 491)*

◄ *Плакат – Предавање Елементи српске средњовековне уметности, Збирка примењене уметности НМЗ (инв. бр. 490)*

▼ *Плакат – Изложба савремених војвођанских ликовних уметника, Збирка примењене уметности НМЗ (инв. бр. 472)*

Литература:

1. „Војвођански књижевници читали су и објашњавали своја дела Петровграду, Новом Бечеју и Великој Кикинди“. *Слободна Војводина*, 16. април 1946.

2. Живковић, Станислав. *Уметничка школа у Београду 1919–1939*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1987.

3. „Изложба академског сликара Стојана Трумића“. *Слободна Војводина*, 30. јун 1945.

4. *Изложба живих војвођанских ликовних уметника и Petrovgradu*. Petrovgrad: Gradska Biblioteka i Muzej u Petrovgradu, 1945.

5. *Изложба савремених војвођанских ликовних уметника: од 4 до 25 априла*. Нови Сад: Галерија слика Матице српске, 1948.

6. „Изложба ученичких радова сликарског течаја“. *Слободна Војводина*, 21. јул 1945.

7. Jović, Đorđe. *Izložba živih vojvođanskih likovnih umetnika u Petrovgradu: Posle trideset godina*. Zrenjanin: Savremena galerija Umetničke kolonije Ečka, 1975.

8. Кнежевић, Јелена и Милева Шијаковић. *Руска уметност у средњем Банату*. Зрењанин: Народни музеј Зрењанин, 1995.

9. Кумовић, Младенко. *Музеји у Војводини: 1847–1997: Културна политика и развој*. Нови Сад: Музеј Војводине, 2001.

10. „Кроз Зрењанин: Велико интересовање за изложбу војвођанских ликовних уметника“. *Слободна Војводина*, 29. мај 1948.

11. Ламбић-Фењчев, Сунчица. *Банатска група: Васа Поморишац, Иван Табаковић, Зоран Петровић и други*. Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2015.

12. „Отварање сликарске изложбе у Петровграду“. *Слободна Војводина*, 15. јул 1945.

13. Stojanović, Ljiljana. *Vasa Pomorišac 1893–1961.: Retrospektivna izložba 1907-1961*. Beograd: Muzej Savremene umetnosti, 1986.

Извори:

1. Допис Бранислава Ђурђева УЛУС-у, 24.01.1946, бр. 1946/17, Архива 1944–1946, НМЗ.

2. Допис Музеју Матице српске, 01.06.1948, бр. 1948/207, Архива 1948, НМЗ.

3. За музејску зграду са власником сачинити закупни уговор, 08.10.1946, бр. 1946/154, Архива 1944-1946, НМЗ.

4. Записник о отварању кутија, 16.10.1945, бр. 1945/288, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

5. Записник о примопредаји, 10.05.1948, бр. 1948/185, Архива 1948, НМЗ.

6. Записник рада жирија, 16.10.1945, бр. 1945/287, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

7. Извештај о резултату изложбе у Петровграду, 29.04.1946, бр. 1946/89, Архива 1944–1946, НМЗ.

8. Кратак приказ о раду Градског музеја у Зрењанину од 1945. до 1955. године, 17.12.1955, незаведено, Архива НМЗ.

9. Налог Техничком одељењу да зидарске радове доврши, 30.12.1944, бр. 1945/40, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

10. Обрачун прихода за време изложбе, 04.06.1948, бр. 1948/216, Архива 1948, НМЗ.

11. Отварање изложбе УЛУС-а у Петровграду, 08.03.1946, бр. 1946/49, Архива 1944–1946, НМЗ.

12. Писмо Милоша Кекеза Вељку Петровићу, 12.09.1945, бр. 161, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

13. Писмо Милоша Кекеза Ђури Теодоровићу, 24.07.1945, бр. 1945/56, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

14. Писмо Милоша Кекеза Ивану Радовићу, 29.07.1945, бр.1945/77, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

15. Писмо Уроша Предића, 20.08.1945, бр. 1945/121, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

16. Позив да посете изложбу ученици средњих и занатских школа, 18.07.1945, бр.1945/46, Архива 1945 (разна писма), НМЗ.

17. Поморишац Васа подаци о плати, 19.03.1947, бр. 1947/50, Архива 1947, НМЗ.

18. Предмет по питању отварања сликарског течаја, 10.03.1945, бр. 1945/15, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

19. Примопредаја дужности између Милош Кекеза и Бранислава Ђурђева, 06.12.1945, бр. 1945/300, Деловодни протокол 1941–1948, НМЗ.

20. Проучавање музеја и постављање линије његовог развитка, 01.07.1949, бр. 1949/222, Архива 1949, НМЗ.

21. Списак изложених радова УЛУС-а, 23.03.1946, бр. 1946/68, Архива 1944-1946, НМЗ.

22. Статистички лист за 1948. годину, 4.01.1949, незаведено, Архива, НМЗ.

Скраћенице:

БМС – Библиотека Матице српске
БУ – Београдски универзитет
МС – Матица српска
НМЗ – Народни музеј Зрењанин
СНП – Српско народно позориште
УЛУС – Удружење ликовних уметника Србије

THE BEGINNINGS OF THE EXHIBITION ACTIVITIES AT THE ART DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM IN ZRENJANIN (1945–1950)

Immediately after the liberation of the city from the German occupiers, the work of the Petrovgrad Museum was restored. The organization of temporary exhibitions began after the opening of a permanent exhibition early in May 1945. This article aims to clarify and investigate the activities and circumstances related to these first temporary arrangements in the realization of the Art Department in the period from 1945 to 1950, based on the preserved archival and other material. The central figure in the organization of the exhibitions during the year 1945 was the painter Vasa Pomorišac, who was succeeded by the painter Šandor Nađ at the beginning of 1946. During these five years, five extremely important exhibitions were opened to the public: the exhibition of academic painter Stojan Trumić (Jun 1945), the exhibition of students works of the Museum painting Course (July 1945), the exhibition of the living fine artists from Vojvodina (from September to October 1945), the exhibition of the Association of fine artists of Serbia (from March to April 1946) and the exhibition of contemporary fine artists from Vojvodina (May 1948). These exhibitions will leave a strong cultural trail not only in the area of jurisdiction of the Museum, but also much wider. The Art Department increased its fund by purchasing more significant works of art.

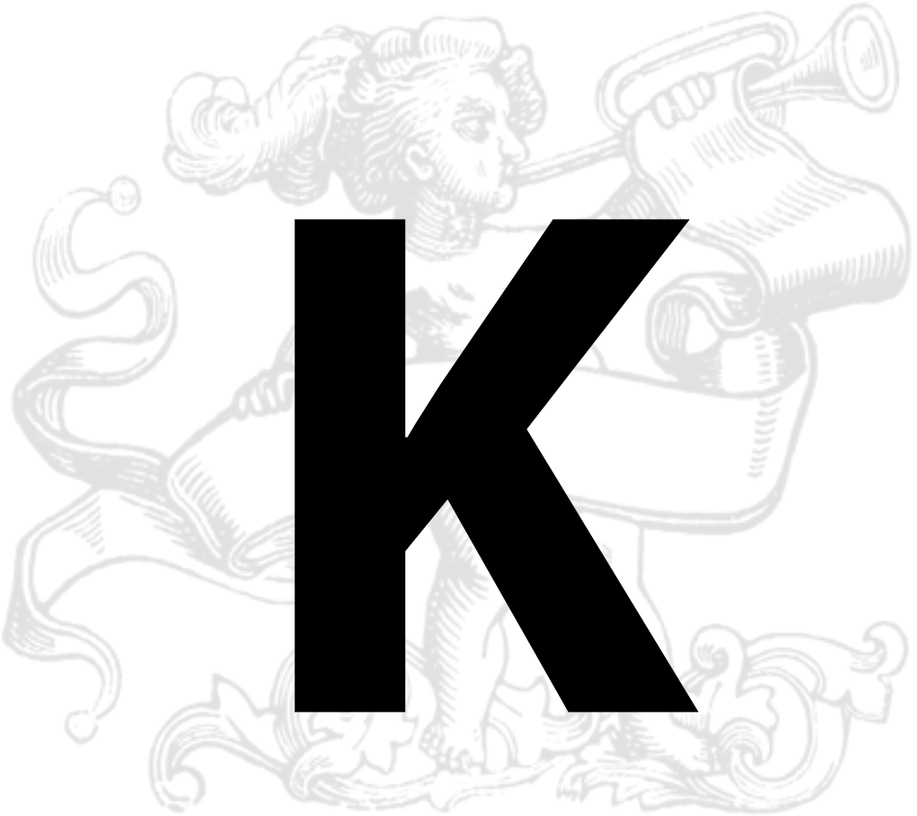

К

К О Н З Е Р В А Ц И Ј А

Ивана Стевановић
Жељко Симићевић
АТЕЉЕ ЗА КОНЗЕРВАЦИЈУ И РЕСТАУРАЦИЈУ
ARACHNE, БЕОГРАД[1]

КОНЗЕРВАЦИЈА И РЕСТАУРАЦИЈА НАМЕШТАЈА ИЗ ЛЕГАТА ОЛГЕ И СТЕВАНА СМЕДЕРЕВЦА

Аистракт: Конзервације и рестаурације намештаја из Легата Олге и Стевана Смедревца реализован је у сарадњи Народног музеја Панчево и Атељеа за конзервацију и рестаурацију ARACHNE из Београда, уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије. Циљ конзерваторско – рестаураторских третмана је био да се зауставе и редукују сви активни процеси пропадања предмета и да им се обезбеди што већи ниво стабилности. Након детаљних анализа и тестова, извршени су конзерваторско-рестаураторски третмани према врсти материјала и у складу са етичким принципима конзервације. Оригинални делови свиленог броката су документовани, конзервирани и сачувани. Рестаурација тапацираних делова задовољила је естетске критеријуме које је било неопходно испоштовати због презентације и излагања предмета. Применом савремених метода и принципа конзервације и рестаурације збирка је сачувана од даљег пропадања и на тај начин омогућена је приступачност данашњој публици и будућим генерацијама.

Кључне речи: *конзервација, рестаурација, намештај, фурнир,текстил, брокат, метал*

УВОД

Пројекат конзервације и рестаурације намештаја из „Легата Олге и Стевана Смедеревац" започет је 2016. године у сарадњи Народног музеја Панчево и Атељеа за конзервацију и рестаурацију ARACHNE из Београда, уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије.

Предмети чине део салона у стилу Луја XV, израђеног почетком XX века. Потичу из колекције Олге и др Стевана Смедеревца тестаментом завештане Народном музеју Панчево, а 1975. постају део амбијенталне целине „Легата Олге и др Стевана Смедеревца" у оквиру новостворене Сталне поставке Народног музеја Панчево.[2] Предмети су повремено излагани као експонати пригодних, привремених изложбених поставки, а потом због лошег стања конзервације смештени у депо Народног музеја Панчево. Збирку предмета који су конзервирани и рестаурирани чине: сто, инв.бр.49; подна лампа (сл.1), инв.бр.56; клупа, инв.бр.54; канабе, инв. бр.55; фотеља (сл.2), инв.бр.50-53 (4 комада); табуре (сл.3), инв.бр.57,58 (2 комада);

1 atelje@arachne.rs
2 Dimitrije Jovanov, Izložba: Olga Smederevac u svojoj kući, https://013info.rs/dogadjaji/izlozba-olga-smederevac-u-svojoj-kuci (preuzeto 28.9.2017)

огледало инв.бр.161. Масив намештаја израђен је од крушковог дрвета, преко којег је фурнирана интарзија птичјег јавора и тиковине, са флоралним мотивима. Политура на намештају је од шелака, а окови су израђени од позлаћене бронзе. Преко тапацираног дела постављен је свилени брокат златне боје са флоралним мотивима. Абажур подне лампе је израђен од свиленог сатена исте боје, и ручно, веома грубо пришивен за металну конструкцију.

Слика 01.

ОПИС СТАЊА КОНЗЕРВАЦИЈЕ ПРЕДМЕТА

Прегледом намештаја је утврђено да су предмети у добром структуралном стању. Површинске нечистоће на дрвеном, металном и текстилним деловима предмета, као и мрље настале употребом предмета видљиве су на свим предметима. Површинска механичка оштећења фурнира настала су такође као део историје предмета, фурнир је делимично одвојен на појединим предметима, док мањи делови недостају. Руконаслони фотеља, клупе и канабеа су одвојени од ослонца. Бојени слој на намештају је дисколорисан. Метални окови намештаја су у добром структуралном стању, али су прекривени нечистоћама и корозијом. Тапетирани део свих предмета је оштећен и у изузетно лошем стању. Велика структурална оштећења свиленог броката налазила су се у највећем проценту у седалној зони, зони рукохвата и делова који су дуготрајном употребом предмета истањени и похабани. Поред видљивих мрља различитог порекла, на местима где се налази декоративна позамантеријска трака примећене су наслаге лепка који је пожутео. Утврђено је да су предмети током своје историје прошли различите интервенције, замене или додавања новог броката преко постојећег и замене позамантеријских трака.

Метална конструкција абажура подне лампе потпуно је кородирала и деградирала влакно постављеног свиленог сатена. Сви стари спојеви који су били залемљени, одвојили су се и

држао их је у споју свилени сатен. Свилени сатен абажура лампе је потпуно оксидирао и изгубио еластичност. Процепи, структурална оштећења сатена, оштећења гајтана и велика количина нечистоћа, допринели су деградацији абажура лампе.

◄ *Слика 02.*
▲ *Слика 03.*

КОНЗЕРВАТОРСКО – РЕСТАУРАТОРСКИ ТРЕТМАН

Извршено је механичко чишћење сваког предмета појединачно како би се уклониле површинске нечистоће.[3] Због високе концентрације прашине и нечистоћа које су се наталожили унутар слојева тапацираног дела овај процес је понављан више пута током скидања свиленог броката (сл.4). Након првог механичко чишћења, позамантеријске траке са намештаја су уклоњене механичким путем. Због дебелог слоја пожутелог лепка којим су ове траке фиксиране, уклањање се делимично морало вршити и помоћу хирурших скалпела. Свилени брокат је уклоњен пажљивим извлачењем ексера, како током овог процеса не би дошло до нових и већих оштећења оригиналног материјала. Након уклањања броката наставило се са даљим процесом чишћења и скидања слојева тапацираног дела. Читав овај процес је пратила фотодокументација, како би се рестаурација тапацираног дела извела на исти начин.

Након раздвајања, на свиленом брокату и позамантеријским тракама су изведени тестови постојаности боја, како би се изабрао даљи третман чишћења мрља, лепка и осталих нечистоћа. Тест постојаности боја је изведен следећим растворима:

1. Дестилована вода 30°C
2. Раствор 0,5 гр/л дестиловане воде 30°C и Twin 20
3. Раствор 70% алкохола и дестиловане воде
4. 100% ацетон

3 Др Вера Радосављевић, Радмила Петровић, „Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе и музејских предмета од текстила и коже", Београд 2000., 335.

◄ *Слика 04.*

▲ *Слика 05.*

▲ *Слика 06.*

С обзиром да су боје текстилних материјала остале стабилне након тестова, наставило се са даљим третманом хемијског[4] и мокрог чишћења.[5] Наслаге лепка са позамантеријске траке и броката делом су уклоњене механички, а преостале мрље хемијски – ацетоном. Наслаге нечистоћа и мрља свиленог броката уклоњене су мокрим третманом чишћења раствором 0,5 гр/л неутралног детерџента Twin 20 у дестилованој води. Мокри третман чишћења је прошао сваки комад свиленог броката (сл.5). Свилени брокат је постављен у сендвич од мелинекс фолије, потом је уролан и лагано одролан у прву купку од чисте дестиловане воде температуре 30°C. Након 15 минута извршено је испирање нечистоћа.

Друга купка је направљена од раствора 0,5 гр/л Twin 20 и дестиловане воде температуре 30°C. Испирање је извршено дестилованом водом, након 15 минута, а потом је извршено локално чишћење мрља раствором 70% алкохола у дестилованој води. После последњег испирања, сваки комад броката је постављен на картон пресвучен мелинекс фолијом и позициониран ентамолошким чиодама. На овај начин се врши процес сушења који омогућава враћање свиленог броката у оригиналну позицију (сл.6).

4 ÁgnesTímár-Balázsy, Dinah Eastop, „Chemical Principles of Textile Conservation", Butterworth-Heinemann, 1998.,175,176

5 Исто, 194-213

▲ *Слика 07.*

Због високог степена оштећења свиленог броката у седалним зонама, као и изузетно кртог стања влакна које није дозвољавало поновно истезање и враћање на предмет, одлучено је да се оригинални брокат конзервира и сачува као део предмета одвојено у депоу музеја. Конзервација свих оштећења свиленог броката изведена је употребом термоактивног филма. Термоактивни филм се припрема наношењем раствора Lascaux 480 HV[6] и Lascaux 303 HV (360HV) у односу 3:1,[7] са дестилованом водом у односу 50:50 на претходно приремљену крепелин подлогу одговарајућих димензија. Након процеса сушења на свиленој подлози остаје танак слој термоактивног филма који се активира рестаураторском пеглицом.[8] Овако припремљена подлога додатно ојачава оштећења структуре свиленог броката, а не мења његову еластичност.

Оштећења броката конзервирана су на два начина. У зонама са мањим степеном оштећења структуре броката термоактивни филм је аплициран директно на брокат. У зонама где је структура броката потпуно оштећена или недостаје, постављена је подлога од сатен свиле одговарајуће боје, а потом је преко ње аплициран и активиран термоактивни филм. Ова оштећења су потом прошивена за нову подлогу одговарајућим техникама.[9]

Рестаурација оригиналног броката изведена је материјалом који је бојом, мотивима и квалитетом био најсличнији оригиналу[10]. Оштећени делови кудељних гуртни су замењени новим гуртнама. Опруге су повезане новим кудељним канапом и преко њих је затегнута нова кудељна саргија. На саргију је постављен слој морске траве преко којег је натегнут други комад кудељне саргије. Саргија и морска трава су кудељним канапом прошивени и причвршћени за опруге. Преко прошивене морске траве и саргије постављен је слој коњске длаке и памучне вате. На ова два слоја натегнуто је бело платно, а потом слој памучне вате и нови текстил – брокат и позамантеријска трака (сл.7).[11]

6 Alois K. Diethelm AG, Lascaux Farbenfabrik, „Lascaux Water - Soluble Acrylic Adhesives 360 HV, 498 HV, 498-20X", www.wetcanvas.com/forums/attachment.php?...1149862550 (preuzeto 28.9.2017)

7 Joel Thompson, Masumi Kataoka, „Adhesives and Consolidants for Conservation: Research and Aplications", Symposium 2011, Ottawa, Canada,2011., 11.

8 http://cool.conservation-us.org/coolaic/sg/bpg/pcc/46_adhesives.pdf, 109-111(preuzeto 29.9.2017)

9 Sheila Landi, „TheTextileConservator'sManual, Butterworths", 1985.,105-108

10 Shayne Rivers and Nick Umney, „Conservation of Furniture", Routledge, London and New York, 2013, 740-743

11 Исто, 723-730

◄ *Слика 08.*

▲ *Слика 09.*

Рестаурација абажура лампе изведена је од свиленог сатена исте боје, који је искројен и сашивен према димензијама оригинала. Метални носач абажура је након пажљивог уклањања текстилног дела очишћен механички, употребом микро мотора и финог брусног папира. Одмашћивање свих третираних површина је извршено ацетоном.[12] Одлемљени делови абажура су детаљно очишћени и поново залемљени. Метала је потом заштићен раствором 5% Paraloida B72 у ацетону.[13] Након конзервације металног носача постављен је свилени абажур који је пришивен за метални носач на исти начин као и оригинал, а потом су по рубовима пришивени гајтани (сл.8).

Површинска нечистоћа са политираних делова намештаја уклоњена је употребом раствора триамонијумцитрата 3% у дестилованој води. Након тога је уследило фиксирање одвојених делова руконаслона и фурнира (од потконструкције), туткалом животињског порекла и столарским стегама.

12 Исто, 679-682

13 http://www.conservationsupportsystems.com/product/show/acryloid-paraloid-b-72/acryloid (preuzeto 29.9.2017)

▲ *Слика 10.*

Недостајући делови фурнира замењени су новим, одговарајућим фурниром. Ситна механичка оштећења у виду рупица и огреботина попуњена су акрилним гитом за дрво и ретуширана пигментима и раствором шелака 5% у алкохолу.

Након ретуша предмети су припремљени за технику политирања која је изведена раствором шелака у алкохолу (сл.9).

Нечистоћа са апликација од позлаћене бронзе је механички уклоњена употребом микро мотора и четки од месинга (сл.10). Метал је заштићен раствором 5% Paraloida B72 у ацетону.

ЗАКЉУЧАК

У циљу очувања предмета и редуковања могућих узрока пропадања, потребно је обезбедити одговарајуће стабилне услове средине за чување и излагање. Препоручује се да се вредности услова средине крећу у опсегу: за температуру од 16°C до 18°C;за релативну влажност ваздуха од 40 до 60%, уз минималне дозвољене дневне, односно недељне осцилације (које не би требало да прелазе ±2°C и ±5%).[14] Треба узети у обзир и досадашње вредности и услове чувања у којима је предмет био смештен. Свака нагла промена вредности би могла бити штетна за предмет. Не препоручује се излагање предмета директној сунчевој светлости, као ни светлости јачој од 50 – 100 lux,[15] приликом излагања заштитити предмет од утицаја УВ зрачења.

Циљ конзерваторско – рестаураторских третмана је био да се зауставе и редукују сви активни процеси пропадања предмета и да им се обезбеди што већи ниво стабилности како би се продужило постојање. Комплексна структура предмета захтевала је да се одлуке о избору третмана и материјала, који су примењени у процесу конзервације, донесу након детаљних испитивања и анализа материјала и боја. Будући да сваки од поменутих материјала и боја поседује различита физичко-хемијска својства и другачије реагује на поједине третмане, одабране су интервенције у складу са естетским критеријумима, поштујући интегритет предмета.

У студији случаја конзервације и рестаурације намештаја из Легата Олге и Стевана Смедревца, обрађивала се проблематика конзервације и рестаурације предмета израђених од композитних материјала. У току рада су поштовани сви етички принципи конзервације, али и естетски критеријуми који обезбеђују да збирка буде представљена у свом најрепрезентативнијем облику.

CONSERVATION AND RESTAURATION OF THE FURNITURE FROM THE LEGACY OF OLGA AND STEVAN SMEDEREVAC

The project of conservation and restoration of the furniture from the Legacy of Olga and Stevan Smederevac started in 2016 in cooperation with the National Museum in Pančevo and the ARACHNE Conservation and Restoration Studio from Belgrade, supported by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia.

The 11 objects which were originally part of the collection of Olga and doctor Stevan Smederevac from the beginning of the 20th century, are today the Legacy of the National Museum in Pančevo.

After detailed tests and analysis of the degree of material deterioration, the conservation plan was made. The conservation and restoration treatments were performed according to the type of the material, and in accordance to the ethical principles of conservation. The examination of the furniture condition determined that the items were in a good structural condition. Because of the high degree of damage of the silk brocade in sedentary zones, and the extremely brittle condition of the fibers that did not allow re-stretching and returning to the object, it was decided that the original brocade should be conserved and stored as part of the item separately at the museum depot.

14 Foekje Boersma, „Unravelling Textiles", Archetype Publications Ltd. London, 2007., 32.

15 Весна Живковић, „Стручна упутства за контролу услова у окружењу збирки", Централни институт у Београду, Београд 2011., 34.

The objective of the conservation and restoration treatments was to stop and to reduce all active processes of decay of the objects and to provide them with a higher level of stability in order to prolong their existence.

ЛИТЕРАТУРА

1. ÁgnesTímár-Balázsy, Dinah Eastop, *Chemical Principles of Textile Conservation,* Butterworth-Heinemann, 1998.
2. Foekje Boersma, „Unravelling Textiles", Archetype Publications Ltd. London, 2007.
3. Alois K. Diethelm AG, Lascaux Farbenfabrik, „Lascaux Water - Soluble Acrylic Adhesives 360 HV, 498 HV, 498-20X", www.wetcanvas.com/forums/attachment.php?...1149862550
4. Весна Живковић, „Стручна упутства за контролу услова у окружењу збирки", Централни институт у Београду, Београд 2011.
5. Dimitrije Jovanov, Izložba: Olga Smederevac u svojoj kući, https://013info.rs/dogadjaji/izlozba-olga-smederevac-u-svojoj-kuci
6. Sheila Landi, „TheTextileConservator'sManual, Butterworths", 1985.
7. Др Вера Радосављевић, Радмила Петровић, Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе и музејских предмета од текстила и коже, Београд 2000.
8. Shayne Rivers and Nick Umney, „Conservation of Furniture", Routledge, London and New York, 2013.
9. Joel Thompson, Masumi Kataoka, „Adhesives and Consolidants for Conservation: Research and Aplications", Symposium 2011, Ottawa, Canada, 2011.
10. http://cool.conservation-us.org/coolaic/sg/bpg/pcc/46_adhesives.pdf
11. http://www.conservationsupportsystems.com/product/show/acryloid-paraloid-b-72/acryloid

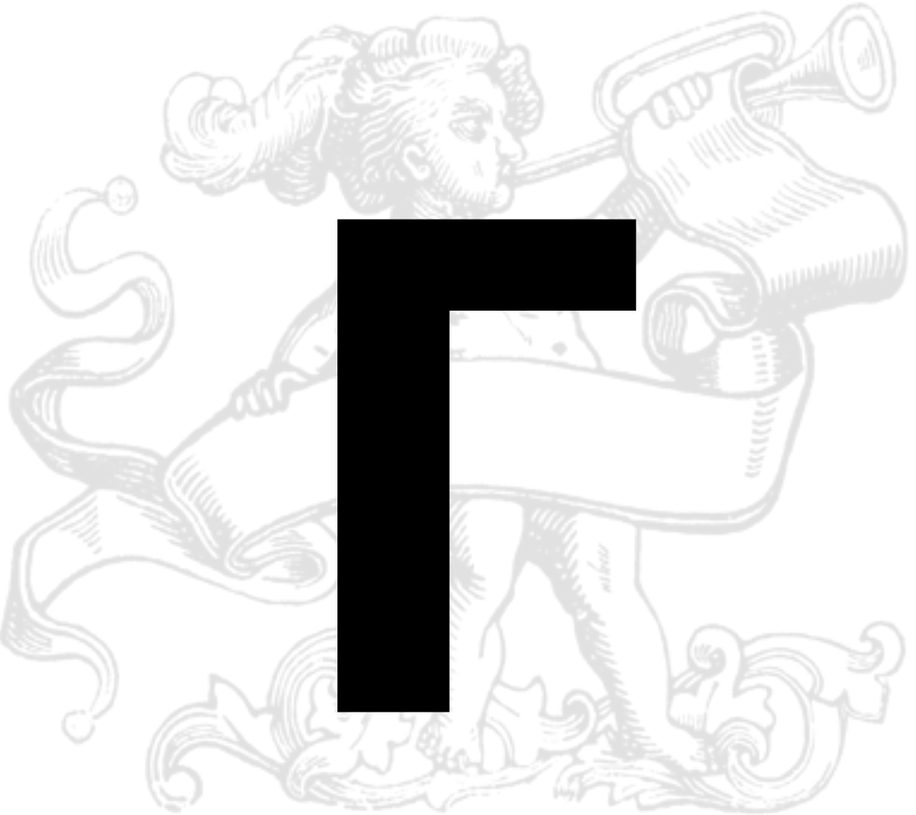

Г

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ

Љиљана Бакић[1]
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

МЕДАЉЕ МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ И ЊЕНЕ ПОРОДИЦЕ ИЗ ЗБИРКИ ГРАДСКОГ МУЗЕЈА У ВРШЦУ (300 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ)

Сажетак: У збиркама Градског музеја у Вршцу (Нумизматичка, Историјска и Уметничка) налази се 6 царских медаља на којима су приказани Марија Терезија (Maria Theresia, Vienna 1717 - Vienna 1780), и њена породица: муж Францис Лотариншки (Francis Stefen, Nancy 1708 - Innsbruck 1765) и син корегент, Јосиф II (Joseph II, Vienna 1741 - Vienna 1790). Осим једне јубиларне издате 1879. године, све остале медаље припадају XVIII веку. Рађене су у барокном стилу са античким традицијама. Четири медаље су сигниране и представљају радове најпознатијих бечких медаљера: Mathias Donner, Würth Franz Xaver i C. Radnitzky. Оне су у XVIII веку биле масовни медиј и играле централну улогу у пропаганди и ширењу слике о достигнућима Марије Терезије и њене породице. Медаље из збирки вршачког музеја рефлектују теме из политичког живота, економске и културне реформе Марије Терезије и њеног сина Јосифа II.

Кључне речи: *медаља, Марија Терезија, Францис Лотариншки, Јосиф II, медаљери.*

У Збиркама Градског музеја у Вршцу (Нумизматичка, Историјска и Уметничка) налази се 6 царских медаља на којима су приказани Марија Терзија (1717-1780) и њена породица: муж Франц Стефан Лотариншки (1708-1765) и најстарији син, корегент, Јосиф II (1741–1790).[1] Марија Терезија, амбивалентна фигура, која је постала легенда још за живота, европски је владар митског статуса. Владала ја над агломерацијом земаља: различитог уређења и културних традиција као: архидсукс Аустрије, крунисана краљица Бохемије, „краљ“ Мађарске и још неколико других титула. После крунисања свог мужа Франциса Стефана Лотариншког (1745) као римско–немачког цара, она је постала „царица”.

Њена владавина обележена је како ратовима, интолеранцијом, тако и пионирским модернизовањем државе кроз реформе. Унапредила је администрацију, војску, економију и образовање. Са њом је владао њен најстарији син Јосиф II, као корегент (1765-1780) и самостални владар (1780-1790). Био је љубитељ путовања и просвећени апсолутиста.

1 Ове медаље су публиковане у: Ljiljana Bakić, *Medalje iz zbirke Gradskog muzeja Vršac* XVIII–XX vek, drugo dopunjeno izdanje (Vršac: 2008), kat. br. 2–6, 96

КАТАЛОГ

1. **Медаља поводом крунисања Франца Стефана од Лорене**
1745
Датована, није сигнирана.

Ав: Богиња Минерва крунише цара који седи. Иза њега је штит поражене Француске. Натпис: FRANCISCUS PRIMUS ROM: IMP: /FRANKF: IV: OCTO:/ MDCCXLV (Францис I, Римски цар, у Франкфурту, 4. Октобар, 1745).

Рев: Империјални орао носи штит Баварског електора.Натпис: SEMPER: TRIUMPHANS: (Увек победник).

U-359; AE; 42 mm, 15,83g.[2]

После смрти Карла VII 1745. године (цар Светог римског царства), његов син Максимилијан III Јозеф потписао је мировни споразум са Маријом Терезијом и тако њеном мужу отворио пут ка трону (Franz Stephen, de Lorraine-Lotaringija). После осам месеци привремене владе тридесетосмогодишњи Франц Стефан Лотариншки изабран је за Римског цара 13. септембра 1745. године у Франкфурту са 7 од укупно 9 електора. Крунисање је обављено 4. октобра у локалној катедрали. Без обзира што се сматрало, још од 1743, да круна треба да припадне млађем архидуксу Јозефу, Марија Терезија је инсистирала на кандидатури Франца Стефана и донела му глас електора Чешке (Bohemia). Иако је узела титулу свог мужа и постала царица, одбила је да буде крунисана у Франкфурту наводећи да је већ краљица Мађарске и Чешке.[3]

2. **Медаља поводом обнављања закона о металургији у Трансилванији**
1747.
Датована, сигнирана D.
Vienna, Mathias Donner (1704–1767)

Ав: Попрсје Марије Терезије са кратком круном на десно. Натпис: M·THERESIA·ROM·IMP HUNG BOH REX·PR TRANS (Марија Терезија, римска царица, краљица Мађарске и Бохемије, војвоткиња Трансилваније). Испод попрсја D.

Рев: LEGES/ METALLURGICE/ IN/ TRANSILVANIA/ RESTITUTE/ MDCCXLVII.

N.bb; AR; 26 mm; 6,70g. са ушицом.[4]

3. **Медаља поводом посете рударским градовима у Мађарској**
1751.
Датована, није сигнирана.

2 Tomás Kleisner and Jan Boublik, *Mince a Medailie císaře Františka Štěpána Lotrinského, Sbírka Národního muzea v Praze= Coins and Medals of the Emperor Francis Stephen of Lorraine, Collection of the National museum Prague* (Praha: Národní muzeum Praha, *Editio Monographica Musei Nationalis* Praha, Num.XI, 2011), 112, no. 74.

3 Ibid., 104.

4 Leonhard Forrer, *Bibliographical Dictionary of Medalists, coin., gem, and seal-engravers, mint-masters & ancient and modern with references to their works B.C.500–A.D. 1900* (London, Spink & Son: Volume I revised, 1904), 607.

Ав: Попрсја Франца Стефана и Марије Терезије окренута један према другом са кратким крунама на глави. Натпис:

FRANC IMP·AUG·M·THERES·HUNG REX (Франц Стефан цар и Марија Терезија „краљ" Мађарске.

Рев: Рудари поздрављају цара на коњу. Натпис: ADVENTUS AUGUSTI горе у полукругу. У егзергу:/ IN· FOD ·HUNG ·INFER /MDCCLI. (Долазак цара у рударске градове Доње Мађарске 1751.

N.bb; AR; 29mm; 6.70g. са ушицом.

Поклон Јозефа Кристијана, јувелира из Вршца (Милекер, књига улаза р.бр. 4 / 4.05.1896).

Иако је цар Стефан посетио руднике сам, на медаљи је приказана и Марија Терезија која је као краљица Мађарске била и господар рудничких градова. На реверсу медаље представљени су рудари сакупљени испод застава свог удружења, држе чекиће као симбол своје професије. Извадили су злато припремљено као поклон. У предњем плану је градоначелник који савијен пружа кључеве града.[5]

У намери да упозна рудна подручја и са дубоким интересовањем за природне науке, немачки цар Франц Стефан и његова пратња посетили су Банску Штиавницу, Кремницу и руднике у близини од 3–13. јуна 1751. године. Екстракција племенитих метала нарочито злата и сребра у рудничком подручју централне Словачке била је важна грана за Аустријску монархију. То је био приход царском трезору и изазивао је велику пажњу владара. Поводом те посете M. Donner је израдио 3 различите медаље. Највећа од њих је несигнирана медаља из наше збирке (кат. бр. 3). Пре доласка цара ковница из Беча послала је 6.197 копија све 3 медаље у злату и сребру. Рачун је износио 4.355 флорина и 25 кројцера. Цар их је приликом своје посете поклањао локалном становништву и пратњи. Број и вредност поклоњених медаља зависио је од социјалног статуса. Ове медаље биле су веома тражене и касније. Пет свештеника из Кремнице жалило се у једном писму 1752. да нису добили ниједну медаљу, упркос томе што у путовали 45 км. да сретну цара и пратили га још 150 км. на повратку са путовања.[6]

Рудници у Мађарској, Трансилванији и Банату под управом Монархије били су од велике важности за запослење бројне популације, за експорт у виду сировог материјала или готовог производа. Приходи су припадали државном трезору на различите начине. Држава је имала право куповине свих метала и ексклузивно право куповине злата и сребра по утврђеној цени. Огромне количине злата и сребра из рудника коришћене су за ковање новца за време Марије Терезије. Она је увидела важност рудника и урадила много за њихову регулацију и ширење знања о минералогији и металургији. Администрацију прихода водили су разни службеници који су поседовали знање из металургије и минералогије и боравили у рудницима. Рад ових службеника контролисала је дворска канцеларија у Бечу где је било седиште књига у које се бележило све што је било у вези са рудницима.[7]

5 Tomás Kleisner and Jan Boublik, 129, no.84.

6 Ibid., 132-133.

7 The Encyclopedia Britannica or Dictionary od Arts, Sciences and General Literature, Seven Edition, Volume V (Edinburg,: Adam and Charls Black, 1842,) 7, The Encyclopaedia Britannica, Or, Dictionary of Arts, Science, 7.https://books.google.rs/books?id=zE80AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=sr#v=onepage&q&f=false(преузето 23.10.2917.

4. **Наградна медаља поводом промоција земљорадње, рударства и трговине у Трансилванији**
1769.
Датована и сигнирана F WÜRTH F
Vienna, Würth Franz Xaver (-)

Ав. IMP IOSEPHUS II AUG M THERESIA AUG.
Попрсја Јосифа II и Марије Терезије на десно. Испод попрсја уз ивицу сигнатура: F WÜRTH F.
Рев. DACIA FELIX. У егзергезу:/ AGRIS .FODINIS./ COMERCIO./ MDCCLXIX. Приказ крилатог Меркура (бога трговине) са крилатим кадуцејем горе; испод плкуг са воловима, рад у рудницима. Лево изнад егзерга сигн: F WÜTRH F.
I.bb; AE; 59 mm; 59,68g.[8]
Откуп, 24. 02. 1965, од Десимира Грчића из Вршца.

Јосиф II, најстарији син М. Терезије постао је цар са 24 године после смрти свог оца Франца Лотариншког који је умро 1765. године. Од 1765. владао је као корегент са својом мајком М. Терезијом над агломерацијом земаља Централне и Источне Европе, Италије и Холандије, комплексом који су он и његови савременици звали Аустријска Монархија или једноставно Монархија. После њене смрти 1780. он ју је наследио, и у последњој декади свог живота владао као апсолутни суверен.

Овај владар је познат по својим путовањима у жељи да се упозна са различитим земљама у оквиру Монархије. О важности ових путовања у његовом животу говори и податак да је између 12. септембра 1765. и 20. фебруара 1790. (као корегент и самостални владар) провео 2683 дана на путовању, што је више од седам година. У оквиру источних делова Монархије посетио је и Банат као корегент три пута: 1768, 1770. и 1773. године. Банат је била регија која му је послужила као основа за тестирање експерименталних реформи диригованих из Беча. Од средине 1760-их, па надаље. Циљеви ових ранијих тематских путовања од 1765. па надаље, били су да опише прилике које је затекао, изврши инспекцију и надзор и предложи реформе. Јосеф II је тако могао да упореди контраст реалности са својим идејама и принципима. Марији Терезији је слао копије својих дневника као и извештаје. Из њих се сазнаје да је био је незадовољан ауторитетима из Беча који су управљали Банатом због недостатка искуства и знања. Марији Терезији је предлагао неколико решења: продају државне земље, милитаризацију подручја или побољшање постојећег стања. Она је прихватила трећу опцију: промена персонала и реформа локалне администрације, што се касније показало као недовољно.[9]

8 Leonhard Forrer, *Bibliographical Dictionary of Medalists, coin., gem, and seal-engravers, mint-masters & ancient and modern with references to their works B.C.500–A.D. 1900* (London: Spink & Son ,Volume VI, 1916), 566.
9 Costin Feneşan, A doua călătorie a împăratului Josif al II–lea în Banat (1770) (Timişora: *Analele Banatului* IX, 2001), 438, nap. 1; Krisztina Kulcsár, The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvanya, Slavonia and the Banat of Temesvar (Helsinki: Collegium for Advanced Studies, Vol. 16, 2014) 35-37; 44-45.

5. **Наградна школска медаља за најмарљивијег ученика**
1776.
Датована и сигнирана WÜRT F.
Vienna, Würth Franz Xaver (-)

Ав: M.THERESIA.AVG.MATER.BONATIVM.ARTIVM.
Попрсје Марије терзије са велом на доле. Испод сигнатура: WÜRT F.
Рев: PROFECTVI. У егзергу: / STVDIORVM.HVMANITATIS/ CVRA.PVBLICA/ MDCCLXXVI. Женска фигура седи и пружа кесу са новцем мушкарцу.
N.bb; AE са позлатом; 39 mm; 31,15g. са ушицом.[10]

6. **Медаља поводом стогодишњице прикључења Баната и Бачке Угарској**
1879.
Датована и сигнирана C:RADNITZKY
Vienna, C. Radnitzky (1818–1901)

Ав: Попрсје Марије Терезије на десно. Доле 6 грбова угарских покрајина – седми грб са празним пољем. Около натпис: MARIA THERÉSA MAGYARORSZÁG KIRÁLYA: У другом реду лево MDCCLXXIX, десно: MDCCCLXXIX.
Рев: Краљица са круном на глави седи испред палате у готском стилу и обема рукама дочекује групу од 2 младића и једне девојке. Десно стоји паж, окренут леђима, држећи краљичин мач, штит и скиптар. Около у линијском кругу: A DÉLI RÉSZEK ANYAORSZÁGBA KEBELEZÉSÉNEK ÉVSZÁZADOS EMLÉKÉRE. Доле сигнатура: C. RADNITZKY.
U-714; AR; 52 mm; 41,49g.[11]
Ова медаља се односи на инкорпорацију Баната Угарској 1779. године.

Медаље из збирке вршачког музеја сигнирали су чувени медаљери XVIII и XIX века који су радили у ковници у Бечу.

1. Donner Mathias ili MATTHÄUS - медаљер царске ковнице у Бечу, професор Академије лепих уметности у истом граду. Рођен у Кремницу 1699. или 1704. године, умро у Бечу пре 1767. године. Период највеће активниости између 1734. и 1767. године.
Своја дела сигнирао са: M.D. F; M.D или D.[12]

2. Würth Franz Xaver, име се појављује и као WIRTH, асистент гравер у царској ковници у Бечу. Не зна се датум рођења и смрти. Почео је да учи занат у ковници 4. фебруара 1769. године, већ 6. априла 1770. наименован је за другог асистента медаљера са зарадом од 500 флорина годишње. Своја дела сигнирао је са: F.WÜRTH. F; F.W; F.W.F; F.WÜRTH.[13]

10 Leonhard Forrer (1916), 566.
11 Leonhard Forrer, *Bibliographical Dictionary of Medalists, coin., gem-, and seal-engravers, mint-masters & ancient and modern with references to their works B.C.500–A.D. 1900* (London: Spink & Son ,Volume V, 1912), 16; Нада Тодоровић, *Југословенске и иностране медаље* (Београд: Народни музеј Београд,1964) 78-79, кат. бр. 149.
12 Leonhard Forrer, (1904), 607-608.
13 Leonhard Forrer, (1916), 564-566.

3. Radnitzky Karl, скулптор и медаљер, рођен у Бечу 1818. умро 1901. године. Завршио је Гимнасиум у Бечу и учио занат у бечкој ковници 1844–1848. године. После доласка на власт Ф. Јосифа 1848. моделовао је његов портрет. Један је од најпознатијих аустријских медаљера и творац је многих познатих медаља. Од 1848. до 1853. године био је асистент гравера у бечкој ковници. Био је и професор моделовања и гравирања медаља на Академији лепих уметности у Бечу. Он је оформио многе познате ученике медаљере од којих помињемо: проф. - Tautenhayn, A. Scharf.

Своја дела сигнирао је са: C.R; C.R.F; C. RADNITZKY; C. RADNITZKY F; RADNITZKY; RADNITZKI F.[14]

Вршачки музеј осим ове поседује још медаља (кат.бр.1-5), припадају XVIII веку са натписима на латинском језику. Рађене су у барокном стилу, у духу античких традиција. Једна медаља (кат.бр. 6) јубиларног карактера, израђена је у XIX веку са натписом на мађарском језику.

Царске медаље коване су углавном у бечкој ковници, а неке потичу из Кремнице. Понекад су израђиване у белгијским и италијанским ковницама. Израда медаља била је под контролом двора. Циљ израде медаља био је, пре свега, да шири идеалну слику владара и његове породице. Њима је двор желео да презентује свету такву слику. Реалност може да буде потпуно другачија.

Медаље за разлику од новца немају утврђену вредност ни монетарну функцију. На њима су личности приказане онако како су желеле да изгледају. Индивидуални детаљи нису приказивани реално, већ у виду симбола. Познато је рецимо да у XVIII веку императори нису носили ловоров венац као што су често приказиван на медаљама. Натписи симболизују статус и титуле. Реверсне представе славе опште моралне принципе и успешна достигнућа владара. Бечка ковница је имала официјелни портрет аверса на основи којег су гравери креирали оригиналне представе на реверсу какве су захтеване.

Суверен је наручивао одређен број медаља у злату и сребру. Гравер је могао да прави било који број копија о свом трошку и продаје их заинтересованима.

Оне су најпре доспевале у руке Марије Терезије и биле су дарови за диполмате, савезнике, почасна одличја, експонат за колекционаре. Биле су масовни медиј, малог формата и снажно средство политичке и личне пропаганде владарке.

Медаље Марије Терзије и њене породице из збирки вршачког музеја документују њене политичке циљеве (кат.бр.1 и 6), достигнућа у области рударства, металургије и трговине (бројеви 2-4) реформе у школству (кат.бр: 5).

ЛИТЕРАТУРА

1. Bakić Ljiljana. *Medalje iz zbirke Gradskog muzeja Vršac, XVIII-XX vek*, drugo dopunjeno izdanje.Vršac: Gradski muzej Vršac, 2008.

2. Kleisner Tomás and Boublik, Jan. *Mince a Medailie císaře Františka Štěpána Lotrinského, Sbírka Národního muzea v Praze/Coins and Medals of the Emperor Francis Stephen of Lorraine, Collection of the National museum Prague*. Praha: Národní muzeum Praha, *Editio Monographica Musei Nationalis* Praha, Num. XI, 2011.

14 Leonhard Forrer, (1912), 11-16.

3. Kulcsár Krisztina. The Travels of Joseph II in Hungary, Transylvanya, Slavonia and the Banat of Temesvar. Helsinki: Collegium for Advanced Studies, Vol. 16, 2014.

4. Тодоровић, Нада. *Југословенске и иностране медаље*.Београд: Народни музеј Београд,1964.

5. Feneşan,Costin .A doua călătorie a împăratului Josif al II–lea în Banat (1770). Timişora: *Analele Banatului* IX, 2001.

6. Forrer Leonhard. *Bibliographical Dictionary of Medalists, coin., gem, and seal-engravers, mint-masters & ancient and modern with references to their works B.C.500–A.D. 1900*. London, Spink & Son: Volume I revised, 1904; Vol.V (1912); Vol VI (1916).

7. The Encyclopedia Britannica or Dictionary od Arts, Sciences and General Literature, Seven Edition, Volume V. Edinburg: Adam and Charls Black, 1842, https://books.google.rs/books?id=zE80AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=sr#v=onepage&q&f=false (преузето 23.10.2917).

Скраћенице у тексту:
U=Уметничко одељење
N=Нумизматичко одељење
I=Историјско одељење
Ав.=аверс
Рев-=реверс
AR=сребро
AE=бронза

MEDALS OF MARIA THERESA AND HER FAMILY FROM THE COLLECTIONS OF VRŠAC CITY MUSEUM (THE THIRD CENTENARY OF THE BIRTH OF MARIA THERESA)

The work deals with 6 medals made for empress Maria Theresa and her familly: Francis Stephen of Lorraine, her husband and the oldest son Joseph II.

1. Medal for the Imperial Coronation of Francis I Stephen at Frankfurt 1745
2. Restoration of the Mining Laws in Transylvania 1747
3.Visit of the Empress to the South Hungarian Mines 1751
4.Prize Medal for the Promotion of Agriculture, Commerce and Mining DACIA FELIX 1769.
5. Prize Medal for Scholarship in Latin
6. Centenary of the Annexation to Hungary of the Southern territories, 1879.

Most od them were poduced in the 18th century (Cat. nos: 1-5). Only one, an anniversary medal (Cat. no. 6) dates from the 19th century. They belong to the Imperial medals and were minted in Veinna, under the aegis of the court. The authors of the medals

were famous medallist from Vienna mint : Mathias Donner (Kremnitz 1699. or 1704. died in Vienna before 1767); Würth Franz Xaver (unknown date of birth and death) and Karl Radnitzky (Vienna, 1818-1901).

One of the outstanding personalities from the House of Habsburg Maria Theresa assumed an almost mythical status during her life. Medals were minted in large number and the empress presented them as signs of the imperial favour. Medals in the18th century played the central role in propaganda of the empress and her family, reflecting Maria Theresa achievements, political aims, private life, reforms, etc.

The medals from the collections in the Vršac City Museum recorded political events, economic and cultural reforms of Maria Theresa.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Никола Влајић
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ У ПАНЧЕВУ

НАТПИСИ НА НАДГРОБНИМ СПОМЕНИЦИМА

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТАРОГ ПРАВОСЛАВНОГ ГРОБЉА У ПАНЧЕВУ

Апстракт: Старо православно гробље у Панчеву настало је крајем 18 века, тачније 1791 године. Наравно, најстаријих споменика више нема, али зато постојећи представљају вредан извор о животу људи на овим просторима. Натписи на појединим споменицима појављују се углавном током последњих четрдесетак година али су евидентни и старији. То је јединствени вид поетског, народног изражавања који првенствено чини спону између живих сродника и особе која више није са њима. Натписи на споменицима један су мали додатак тези да је вера у загробни живот и даље препознатљива духовна компонента коју нашем човеку не могу да одузму било каква техничка или друга достигнућа.

Кључне речи: *натпис, надгробни споменик, Старо православно гробље, Панчево*

Натписи на надгробним споменицима широм васељене, без сваке сумње, данас су опште културно добро познато свим народима. По тврђењу стручњака за ову област, у које немамо разлога да сумњамо, први натписи појавили су се у античкој Грчкој, преко римске култур пренели се по Европи, а током протеклих два миленијума евидентни су скоро код свих етничких група и заједница, без обзира на религијска или друга убеђења.

Свака култура је натписима на надгробнимм споменицима прилазила на одређени, самосвојни начин тако да је овај, надасве етносоциолошки, феномен проучаван од културолога различите оријентације.

На Балканском полуострву натписи на надгробним споменицима уживају дугу традицију а све у складу са развојем писмености и раширеним веровањима у загробни живот.

У ширем окружењу натписи на надгробним споменицима у највећој мери заступљени су код наших суседа Румуна, тај обичај и начин исказивања одређених осећања преузели су од њих Румуни који живе на територији данашње Србије.

Врста надгробних натписа препознатих на Старом православном гробљу у типолошком смислу одговарају натписима који су евидентни код банатских Румуна седамдесетих година прошлог века и то превасходно на сеоским гробљима. Интересантно је да у то време на српским сеоским надгробним споменицима натписи нису примећени (Долово, Банатско Ново Село...). Стога смело можемо тврдити да

су заједнички живот два етникона у оквиру једне предеоне целине били основа за преузимање одређеног обичаја, односно, у овом конкретном случају, изражавања одређених осећања кроз стих уклесан на споменик. Појава ових натписа збила се у време када надгробни споменик добија нову форму. Дотадашњи карактеристичан изглед надгробног споменика у виду крста или пирамидални, замењује се већом или мањом плочом, на коју је могуће сместити одређени натпис.

Истовремено на старом православном гробљу у Панчеву тих задњих деценија 20. века натписи на надгробним споменицима су евидентни у мери да свакако заслужују етнолошку пажњу и истраживања. Присутни су и данас, али је њихов број у већој мери редуциран.

Шта нам откривају натписи у већини случајева? Првенствено је то комуникацијски однос између живих и упокојеног. Ови натписи недвосмислени су доказ да нематеријална културна баштина оличена кроз стих анонимног састављача (блиски сродник, пријатељ...) има дубоку традицију кроз веровање да је живот само пролазна фаза на путу ка вечности.

Тако на пример анонимни песник у натпису бр.41 каже: ‘’Драги наш оче и супруже ти ниси умро...’’.

Сви натписи имају одређену метричку форму. Између осталог кроз стихове се описује и пређашњи живот упокојеног, начин његовог страдања, жалост што се прерано упокојио, али и уверење да ће једног дана поново доћи до сусрета.

Евидентна је и жеља упокојеног да не буде заборављен, да се његова вечна кућа повремено обиђе и уверење да постоји могућност комуникације. Управо о томе говори се у натпису бр.68: ‘’Ко год има времена нек ми мало дође, да причамо уз цигарету да нам време прође’’.

Одређени, исти стихови појављују се на више надгробних споменика који су углавном близу један другом. На основу датума на њима лако је утврдити ко је од кога преузео одређени текст.

У сваком случају потребне су опсежније анализе, израда типологије текстова и други методи да се натписи презентују у форми коју заслужују.

Верујемо да материјал прикупљан теренским радом (117 натписа) на Старом православном гробљу у Панчеву током 2016/17 године представља одраз времена и један вид поетског изражавања који је имао свој континуитет. Данас као што је то и напред споменуто обичај је сведен на релативно мали број случајева. Управо стога, њиховим евидентирањем, учињен је бар покушај да се део нематеријалног наслеђа, везан за погреб и погребне обичаје, макар за извесно време сачува.

1. Увело је цвеће
Одбего ме мај
А на души оста
Ко скрхана биљка
Једна тешка рана
Тежак уздисај.

Даница Аврамовић (1907-1972)

2. Драги оче
Испратио си нас са радошћу и поносом
У југословенску народну армију
Али је смрт била бржа од жеље
Да дочекаш повратак синова
Драги наш оче напустио си нас у
Тренутку кад си нам био најпотребнији
Твој пут и твоје речи биће нам
Даљи путоказ у животу
А мили лик нашег драгог тате
Остаће нам у вечном сећању.

Алити-Асан Алитович(1920-1976)

3. У најлепшем цвету професорска доба
Отвори се чељуст неумитна гроба
Да прогута жртву пуну спреме, знања
Професора млада општег поштовања
Да расплаче сеју, свог оца и мајку
Да растужи ђаке и српску реалку
Плачи српски роде, плачи и ти школо
Овака губитка не имасте скоро
Ал помоћи није, не помажу сузе
Јер га боже хтеде-па га к себи узе.
Нама оста спомен, оста скромна жеља
Нек је нашем Бранку лака црна земља.

Бранко Ановић (1865-1895)

4. Тата мили где су те скрили
Земља покрила од мене те
Сакрила, лика твог љубави
Твоје и доброте твоје на
Овом свету нема да се нађе.

Владимир Арсеновић (1921-1982)

5. Мајко била си нам једина
Искрени пријатељ цео живот
Посветила си нама
Доживотно смо ти захвални

Што си нас извела на
Прави пут.

Стана Балевић (1898-1971)

6. Тата !
Тек смо почели да растемо
У твом и мајчином загрљају
А ти нас прерано остави.
Тај трен учини наше младе
Животе вечито тужним и наша
Срца свише се сада око мајке.
Ти си тата био наш понос,
Наш идеал, остаде само успомена
Која ће болети доживотно.

Стеван Барбу (1949-1975)

7. Сине !
Чедо моје ти нам беше
Нада
Ал без тебе остадосмо сада.
Нема више оних сретних
Дана,
Осташе нам лица уплакана.

Стеван Барбу (1949-1975)

8. Мајко
Волео сам овај живот
Волео сам свет ал умрех млад
Ко покошен цвет.
Испуни ми мајко жељу
Највећу од свих
Да ми браћа сестра
Не осете да нисам крај њих.

Аца Баша (1958-1980)

9. Од када се ока твог
Угасио пламен
Оста само сећање и овај
Хладан камен.
Милета Белић (1942-1999)

10. Мама била си нам радост,
Понос,нежност и доброта.
Била си нам срећа
Нашега живота.

Нада Белић (1948-1982)

11. Волео си живот ал'
Судбина клета рано
Те је однела са овога
Света.

Бранко Бундало (1933- 1984)

12. Кад би свака наша суза
Један нови живот била
Ти би опет био с нама
И земља те не би крила

Ђорђе Важић (1952-1983)

13. Пролазе минути сати дани
Отишао си заувек од нас
Никад се нећеш вратити
Стојимо пред сликом
Твојом и схватамо да си
У овој пекари остао вечно
Са анђелима небеским и у
Нашим срцима тако ћеш остати
Све докле постојимо
Нека те анђели чувају
Вечно ти хвала за све.

Јеврем Видановић (1925-2000)

14. Нема више мога Раше,
Рашо сине,
Отишао си прерано
За увек а мене
Оставио саму са
Болом и тугом.
Живећеш вечно,
У срцу и мислима
Твоје мајке Драгиње.

Радивој-Раша Видић (1957-2000)

15. Сине Бобо,
Ти си муке стоички поднео
Туђом вољом патњу осетио
На твој осмех спустио си вео
У очима жеље си однео.

Стас лепота племените грађе
Беху твоје за будућност пређе
Сад од туге сузе крију веђе
Нема сина нема наше среће.

Слободан Гојковић (1974-1995)

16. Питамо се зашто ти је судбина рано рекла стој
И прекинула млади живот твој
Увек ћемо те памтити
Сине,брате,ујаче...
За све што је прошло
Недостајеш,
За све што долази,
Недостајеш...
Све што можемо рећи је
Да нам бескрајно недостајеш
Славиша,бескрајно.
Ми не знамо пронаћи речи
Којима би се то описало
Заувек си нам у срцу
За нас ти увек живиш.
Бог увек бира само најбоље
Увек ћемо имати свог
Сина, брата, ујака...
Пуно те волимо.

Богољуб Славиша Гошић (1974-2012)

17. Ко год прође поред гроба мога,
Нек погледа мене млађанога.
Мој животе кратак си ми био,
Малу децу, ја сам оставио.
Верну љубу,брата,пријатеље,
Оца мајку да ме вечно жале.

Сима-Мића Грујић (1955-1990)

18. Мили моји
Не роните сузе што мене
У најлепшој младости смрт узе
Већ ви дођите моме споменику
Место мене пољубите слику
Нек вас она до гроба теши
Све се мора што судбина реши.
Е мој сине рано моја
Оста мајка без јединца свога.

Срђан Денчан (1961-1983)

19. Некад те призовем
Неким јаким сећањем
Па онда буде као да си ту
На дохват моје руке.

Владимир Димитријевић (1983-2010)

20. Несрећно и рано остали смо без руке водиље
Ал'поносни што смо те таквог имали.

Радосав Добросављевић (1932 -1981)

21. Тата оставио си нас
У најлепшим годинама
Несрећа те отргла од нас
За које си увек био спреман
Да и свој живот даш.
Оставио си нас да вечно тугујемо
За тобом.Проклете су и болне
Године недоносећи заборавe
Нити утеху нашем болу, нашој тузи
За нашим вољеним и никада
Незаборављеним татом.
Увек си са нама тата!

Миодраг Домазет (1940-1987)

22. Тијо
У пролеће нестало је цвеће
Бол у срцу вечно нам остави
Цвет младости нада сваке среће
Заувек нас у црно обави.
Имала је мати цветак сунце
Људе, живот цео.
А сад оста само хладан
Мермер, го и бео.
Смрт нам твоја, целу радост узе,
Остаде нам само
Бол, туга и сузе.

Тијана Дракулић (1973-1991)

23. Мајко, брате, оче
Тек живети почех,
И завиле овај цвет
Да вам умрем млада изненада
И нестадох ко
Покошен цвет.

Тијана Дракулић (1973-1991)

24. Док бејаху живи просипаше
Љубав која још и данас зрачи
Кад склопише заувек очи
Учини нам се да се сунце
За нас навек помрачи.

Софија (1894-1972) и Мита (1896-1978) Душанић

25. Песму о теби
Написаће
Неко други
Време нас дели
Пријатељу
На оне који
Смо били
На оне који
Ћемо бити.

Зоран Душковић (1957-1995).

26. Драга наша децо
Голубићи мили
Што сте тако рано
Себи гнездо свили
Отргнуте душе
Родитељских срца
Што остављате
Родитеље да до гроба
Грцаду.

Лазица, Ђурица, Мита и Љубица Ђорђев

27. Кроз живот сам увек
Усправно ишао
Испред никог нисам кичму савијао
Ценио сам људе
Полтроне сам мрзео
И сваком у лице истину говорио
Живео сам скромно
И срећан сам био
Јер никоме нисам завидео
Имао сам другове
Многима помаго
Образ нисам продао
За земаљско благо.

Никола Ђорђев (1914-1986)

28. Плавим висинама даровао си себе
Млађани живот дао си за њих
Смело летачки пао си за небо
За велико дело народа твојих.

Радомир Ђорђевић-Бели (1932 – 1957)

29. Од куће си код ћерке и унучади пошао
Али до њих ниси жив дошао.
Несрећа те на путу срела

И на неколико корака од твојих
Најмилијих испред очију твога Деје
На окрутан ти начин живот одузела.

Иван Ђурђевић (1919-1982)

30. 18. маја када све цвета и мирише
Наше птице нема више.
Ох, Јасмина птицо мила
Сломљена су твоја крила
Несрећа је страшна била
Млад си живот изгубила
Јацо наша драга мила
Нема радости што је била
Тебе ћемо спомињати
И вечито туговати.

Јасмина Ердељан (1965-1975)

31. Спавај тишином спокоја
Диши мирисом цвећа
Птичји глас успаванка је твоја,
Узглавље од траве и дрвећа.
Ниједна реч
Није довољно велика
Ниједна суза толико тешка ...
Никада нисмо мислили
Да ће нас твој осмех
Толико болети
Увек ћемо те волети.

Лаза Жебељан (1989-2001)

32. Нико нас више волети неће
Као што си ти знао
Нико нас неће тако обрадовати
Као што си ти умео
И много тога си нам пружио
А мало за узврат добио
Јер те смрт прерано узе
Да за тобом већно проливамо сузе.

Ђорђе Зубовић – Лептир (1935-1983)

33. Животе рано изгубљени
Срећо и љубави једина
Туго доживотна
Оста мајка без рода и порода.

Зоран Игњатов (1962-2007)

34. Бол који осећамо није у
Сузама и речима, већ у
Нашим срцима у којима
Ћеш вечно живети.

Драгомир Илић Аско (1941-2000)

35. Мама у тренутку кад си нам
Била најпотребнија твој живот
Се угасио и одвојио од нас који
Смо те неизмерно волели
Никад те нећемо заборавити а
Твоја љубав живеће вечито у нама.

Вера Јаковљевић (1948-1977)

36. Мили моји не роните сузе,
Што саобраћај моју младост узе
Већ ви дођите моме споменику
Место мене пољубите слику
Нек вас слика довијека тјеши
Све се мора што судбина ријеши.

Богић Јанковић (1939-1981)

37. Драги мој Бато
Како да напишем први задатак
У школи ''како сам провео школски
Распуст" кад сам се тог дана
Заувек растао од тебе а
Био си ми потребан.
Твој брат Ница.

Златко Јованкић (1974-1985)

38. Од кад' те нема више
Опусте дом наш стари
Сваки кутак у њему
За тобом плаче и жали.

Аница Јовановић (1920-1980)

39. Кад ти потонеш
У ''језеро"
За мене ће
Све
На свету
Бити сломљено.

Милена Јовић (1930-1982)

40. Драга Јелена
Отишла си нам изненада
Заувек си нас оставила
Да тугујемо и патимо
Никад те нећемо заборавити
Сетићемо се увек тебе
Твог ведрог насмејаног лица
Топлог загрљаја.

Јелена Јовичин (1979-1985)

41. Вечно ћеш живети у нама
Твоја неутешна деца.

Јелена Јовичић (1921-1983)

42.Опрости што плачемо и немамо мира
Кад чјемо да неко на хармоници свира
Опрости што лутамо улицама града
Што желимо да те видимо негде изненада
Опрост што твоје име на камену се пише
Јер твој лик сећања не може да избрише.

Ђока Јосимов (1966-1987)

43. Волећу те вечно
И кад време одлучи
Да стане тад нећу
Имати сутра и нећу
Имати дане
Тако ћу те
Волети вечно
И никада мање.

Рецеп Јусуфовски (1957-2011)

44. Јест, још у теби прошли живот сјаји,
Чист ко на води лабудово крило,
Јер све је добро и честито било.
Смех,сузе,жеље,наде,уздисаји...

Олгица Карбунар (1958-1982)

45. Збогом моји родитељи стари
Сестро Гого и моји другари.
Свако онај ко на гробље дође
Нека овој хладној стени дође.
Како моји изгубише мене
Нек прочита и нек лије сузе

Што судбина мене младог узе.
Ја погину остадоше жеље
Да дочекам свадбу и весеље.
То су мама ваше празне жеље.
Грли мајко стење и камење
Више немаш да загрлиш мене.

Будимир – Буда Китановић (1960-1984)

46. И никад више среће те
Па макар куда ишли ми
Јер никад више као пре
Нећемо бити скупа сви.

Алекса Л. Кнежевић (1936-1981)

47. Драги наш оче и супруже
Ти ниси умро твој лик је
Остао у мени и сваки
Откуцај срца је један
Корак к теби.

Матија Ковачевић (1902-1984)

48. Нашој милој јединици
Те твоје мале стопе, Душице, усред песка
Крај далеког и пустог жала
Детиња твоја рука што се влеска
Док маше тамо поврх гробља, мала,
Твој поглед Душице ко да за мном иде,
И ја се вратих , очи да те виде.
О где си сада мила јединице?
Где ли су на твом лицу руже злато моје?
Твоју лепоту, твоју ведрину смрт је уништила.

Душица Котевска (1967 – 1975)

49. Сваки корак твој, сваки поглед твој остаће нам у сећању
До данас тугујемо за тобом. Твоји најмилији.

Винко Крашна (1957-1980)

50. Збогом моји родитељи драги
Драги брате и моји другари
Судбина је јако брза била од
Живота мене раставила.
Поноћ црна сузе рони, далеко је
Дан, у овако глуво доба тешки
Пуцањ, одузе ми сан. Ноћ беше
Грозна, небо се тресло, али у црној
Тами не засја пламен муње и

Грома да видиш мајко бледо
Чело Синише твога. Све жеље и
Радости своје ја сам оставио и у
Већну таму отишао, оставио
Свога Борга, спорт и спортске
Терене ко ће мојим опустелим
Стазама да крене. Моја
Младост у тами почива
Покривена стеном од
Камена..
Грли мајко стену од
Камена више никад нећеш
Мене млађанога, Нек
Стихови стоје изнад гроба
Погинуо у најлепше доба.

Синиша Крчадинац (1965-1993)

51. Књига јој је била
Нераздвојни друг
Али их изненада
Смрт заувек растави.

Борка Кукић (1968-1983)

52. И молим ветрове да нежно... дувају,
И молим кише да тихо падају...
Да нашу љубав... не ... разнесу
Да наше срце срце не ... пробуде.

Михајло Кускунов (1922-1983)

53. Камен не живи не осећа
Људско, топло мајчинско.
Али остаје да прича о једном
Осмеху обичном и људском
О прекинутој срећи мајке
Што је мајка вољена изнад свега.

Горана Латиновић (1934-1978)

54. Јело наша мила
Била си нам весела и чила
Тебе Јело нема више
Сваким даном мајка ти уздише
Била нам је најмлађа
Била нам је најлепша
Вита јела међу храстовима
Ниси могла опстанути
Већ нам млада умрети

Она је сада у мраку сама
Нека јој је вечна слава
Странче, поклони се над њом.

Јелица –Јела Лукић (1964-1977)

55. Смрт борца на фронту,
Борбе за светла
Надолазећег, ''усправног хода"
Човечанства не могу се сврстати
У исти котао судбине у коме
Постоји самосазнање
Ти последњи не издржа рат
Уби те прејака реч.

Радосав Љумовић (1952-1994)

56. Мајко и оче наш
Тежак је одлазак ваш.
Са болом у срцу
Ми испратисмо вас.
Ваш одлазак није нам лак
Остадосмо оче и мајко сирочад.
Љубав и бол
Још нам у срцу гори
Нек вам Господ Бог
Врата раја отвори.
Вечно ћете живети у рају
Почивајте у миру.

Славко (1907-1983) и Митра (1936-2009) Маневски

57. Суза из ока је канула
Велика туга у срцу се створила
Ех, судбино проклета шта си нам учинила
Тако младу и лепу црном земљом си је покрила
Латицама ружа пут си јој показала
Анђела најлепшег на небо си повела
Нама оста само туга и боли
Анђеле наш, ти знаш ко ће тебе
Вечно да воли...

Светлана Маневски (1996-2011)

58. Нема више радости
Нема пустих жеља
Увек ће те волети
Мама, тата и Лела.

Драгана Маринковић (1968-1985)

59. Мила наша Соња после тебе остају само
Празнина у срцу, вечни бол и безброј питања без
Одговора, никада Те нећемо заборавити.

Станка Маринковић рођ.Крстевски (1958-1998)

60. Драги тата волео си друштво волео си живот, волео си свет ти нам оде као украдени
цвет
Заувек си у нашим срцима. Твоја деца.

Владимир Марковић (1954-1997)

61. Живео си мирно и тихо
Исто тако си отишао
Без опроштаја а мене си оставио
Да вечно тугујем за тобом.
Поносила сам се тобом а
Несретна што сам те изгубила.

Славољуб Марковић (1926-1986)

62. У мермеру на твом гробу
Гравирана стоји слика
Вечито ће се сећати тебе и
Твог лепог – драгог лика.

Александар Мацановић (1963-1986)

63. Тата мили где су те сакрили
Земља те покрила од мене сакрила
Татице мили најмилије цвеће
Твој син те никад заборавит неће.

Миодраг Мирић – Мики (1950-1980)

64. Нестала је дивна младост
У доба када је почео да живи
Нестао је тихо
Као што је и живео.
Чувајући тужну успомену
На његов драги и весео лик
Остајемо доживотно у
Немом болу.

Мирослав Момчиловић (1959-1979)

65. О животе
Када сам се родила
Ништа нисам знала
Шта је то судбина
И шта ми је дала

О животе, о животе мој
Мајко моја драга мила
Јако се сад кајем
Што си ме родила
Нисам знала шта је живот
Да он мора да се плаћа
Да је горак да је зао
И на крају да се враћа.
Чвршћа од гранита овог
За живота беше
И тајила бољу своју
Од маме и тате.
Ал зла коб те изненада
Пре времена оте
Свој кратки живот проведе
У раду са пуно елана
Нека ти је вечна слава
Много много пута хвала.

Оливера – Лола Митић (1960-1972)

66. Никад сине наше росно цвеће
Отац тебе заборавит неће
И увек ће догод зна за себе
Тужна мати спомињати тебе.

Мита Мунћан (1911-1930).

67. За сваку твоју
Реч, за нежност,
Доброту
И љубав коју си
Нам дала
Од свег ти срца
Хвала.

Анђа Ненадић (1933-1977)

68. Сваки онај ко на гробље пође
Нека овој хладној стени дође.
Нек прочита с ове хладне стене
Како моји изгубише мене,
Нек прочита и нек лије сузе
Што судбина мене млада узе.
Ја погибе остадоше жеље да
Дочекам свадбу и весеље.
Место свадбе нека гори свећа
То је моја судбина и срећа.

Зоран Нешковић (1955-1978)

69. Хвала ти на свему
Вољена мајко и жено

Румена Новаковић (1915-1981)

70. На мраморној плочи хладној
Урезана стоје слова
Причају вам тужну повест
Изаткану од болова
Залуд отац залуд мајка
Зову сина Ивана.

Иван Окошановић (1961-1968)

71. Кад стојимо на твом гробу
Замирише цвет босиљка
У њима се роде наде
То мирише наш Раде.

Раде Опалић (1962-1983)

72. Кад узмогне твоје чедо ногом
Стати кад научи мајку звати
Довешћемо га на гробу твоме
Да се јави оцу своме.

Раде Опалић (1962-1983)

73. Мила мајко
Овде влада вечна тама
Врати се врати
Мама нама.

Весна Опанчина (1940-1975)

74. За слободу борац си био,
За другове своје-човек.
Кише с камена могу
Збрисати име твоје
Али у срцима нашим оно
Остаје заувек уклесано.

Петар Павков (1911-1977)

75. У нашем срцу ти живиш
И вјечно ћеш живјети.

Радомир Павловић (1947-1983)

76. Било је рано јутро
Тада кад си оставио све
Твој ведри дух лебди слободан

Бескрајним пространствима
Остављајући за собом
Тихе звуке гитаре
Као утеху звезданој прашини.
Бато нека те анђели чувају.

Срђан Петров (1980-2002)

77. Ко год има времена
Нек ми мало дође
Да причамо уз цигарету
Да нам време прође.

Миле (1967-1998) и Стеван (1944-1993) Петровић

78. Драга мама
Тек што си нас подгаила
А ти си нас оставила.
Остави нас у најлепшем добу
Да вечно спаваш у црном гробу.
Тебе нема али слика стоји
Да уместо тебе у слику гледамо.
Вечно захвална твоја деца.

Радмила Петровић (1932-1975)

79. Сети се некада
И мене да сам
Постојала да сам
Волела живот
И да сам се звала
Сања.
Сања Петровић (1981-1994)

80. Ненаде – Нешо наше росно цвеће
Тата мама и сестра прежалит те неће.

Ненад Печеница (1964-1972)

81. Несрећа је пронашла пут да нам
Те одузме.
Тебе, нашу срећу, радост, наду.
Твој весео лик остаће вечно да
Живи у нашим рањеним срцима

Павле – Паја Пољак (1946-1992)

82. Волела си живот
Ох судбино клета
Рано си отишла
Са овога света

Летела си у живот
Као бела вила
Ал несрећа пуста
Поломи ти крила
Била си нам млада
Као роса рана
Увек си нам била
Птица рапевана
Ти си нам јединице
У животу била све
Зато се за тобом
Болно тугује.

Славица – Цица Проле (1952-1972)

83. Много хтео
Много започео
Час умрли
Њега је омео
Оче мили
Најмилије цвеће
Деца твоја
Прежалит те неће.

Спасоје Радевић (1935-1974)

84. Кажу нестала си
Ти-твоја песма и туга
Над твојом хумком
Стајао сам дуго.
Ветар је нешто шапутао крошњама
Воћкама међу хумкама
Ветар ме је разумео
Љубави моја
Плаче твој Јован и јеца
Тугују деца.

Вери (Божић) Радин (1932-2010) написао
Њен супруг Јован Радин Шулир (1931-2016)

85. Од земље си
Створен и пре
Живје вјек.
Слушасмо ми
Често твог
Говора јек.
А сада те
Земља у
Окриље прими
Јер црна је

Земља мајка
Нама свима.

Велимир Радовић (1938-1979)

86. Твој живот трен је био тек
Твоји су снови неостварене бајке
По теби капљу сузе и кише.

Владимир Рајковић (1980-2003)

87. Био си млад
Волео си песму
Игру, музику и друштво.
Свега тога остао си жељан.

Зоран Рвовић (1966-1982)

88. Живот је наш болан и бедан
Дали би за твој један
Отишао си од нас без и
Једне речи остаћеш заувек
У сећању мени и твојој деци.

Бранко Ристић (1954-1995)

89. Сине,
У раној младости оставио си нас
Да вечно тугујемо за тобом
Протекле су болне године не доносе
Ћи забораве нити утеху нашем болу
И нашој тузи, игубивши нашег
Сина – брата изгубисмо премного.

Тоша Ристић – Трпков (1948-1965)

90. Кад би ова плоча проговорит знала
И она би за нашим татом заплакала.

Вељко Симић (1937-1982)

91. Вукице,
Твоја дела су светла
И твој племенити лик
Твоје жеље постаће моји
Идеали.

Вукица Славковић (1931-1975)

92. Мама,
Твоје чутање је дуго
Дуго као тамне ноћи

Отишла си без повратка
Остали смо без помоћи.
Остале су успомене
Твој осмех и мило лице,
Нама само очи сузне
Без наше драге мамице.

Вукица Славковић (1931-1975)

93. Оста мајка као
Сиња стена
На лицу јој
Једна тужна
Сјена.
Наде моје, моја
Децо мила
Остадоше мајци
Два сломљена
Крила.

Вукица (1931- 1975) и Стеван Славковић

94. Мојој већној кући
Нико нек с не диви
Свако ће је стићи
Ко на овом свету живи.

Градимир Спремо (1948-1972)

95. Збогом ! ...
Никада више нећемо
Твој мили чути глас
Нити ће икада више
Моћи загрљене
Да виде нас
Са гордошћу ми смо
Очекивали растанка
Нашег тужни дан.
Свршетак игре
Смрт ти спрема
Ал ти од смрти
Страха немаш
Него се храбро
Среташ с њом.

Милоје Средојевић (1935-1984)

96. Драга супруго, мајко и бако
Твоја несебична љубав
Доброта и племенитост
Увек ће остати у нашим срцима.

Катица Стаменковић (1907- 1983)

97. Драга наша
Дадо
Брзо си нас
Напустила а
Твоје књиге
Осташе
Непрочитане.
Ти увек
Остајеш
Наша
Велика
Љубав.

Сандра Станковић (1986-1995)

98. Среле,
Волео си музику песме
Друштво и град.
Сине погинуо си млад.

Срећко Стевановић (1962-1982)

99. Једини мој срели смо се и заволели
Растаћемо се ако морамо
А заборавити ако можемо.

Бранислав Стефанов – Буца (1946-1990)

100. Зоки
Зашто,
Зашто си отишао
И оставио нас да
Тугујемо
У мислима са
Тобом да
Путујемо и
Плачемо у самоћи
Зашто, зашто си нас оставио.

Зоран Стојковић (1983-1984)

101. Оно мало што имадох од човека ја у себи јао
Мени,отеше ми, узеше ми да приуште другој

Сјени, због проже моје тело, срце моје некад ведро
Распламсело сад је осор, но тужно и свело.

Риста Риле Стојковски (1957-1981)

102. Родитељи моји мили
Зашто сте ме напустили
Зашто сте отишли
Од мене и оставили моје срце
Да вене?
Зашто сте отишли у
Далеки свет а за моје
Срце нисте нашли лек?
Још и дан данас нисам
Нашла лек а рана је остала
Отворена и из дана у дан
Све више се шири
Родитељи моји мили.

Стојанка (1944-1979) и Аранђел (1938-1979) Стошић

103. Сама са својом тугом
Проводим дане исте
Зарасли корови а
Нигде маме и тате
Лутам по свету и тражим
Не би ли их нашла
Питам пролазнике
Лутам улицама до мрклога
Мрака
А кад се све завесе
Спусте на прозорима
Ја одлазим кући
Ја и даље остајем сама
Са својом тугом
Проводим дане и сате
Зарасли корови а нигде
Маме и тате.

Стојанка (1944-1979) и Аранђел (1938) Стошић

104. Увек си нам био велики узор са
Изванредним и племенитим људским
Особинама, твоју неизмерну љубав
И пожртвовање чуваћемо у трајној
Успомени.

Љубиша Томашевић (1931-1983)

105. Када умрем за мном нико не мора да
Плаче и на оном свету возићу касаче.

Андреја Томић (1930-2009)

106. Твој ведри лик племенитост и
Доброта остаће нам као
Путоказ кроз живот
Волео си да живиш и ствараш
Ал судбина клета однела те
Са овога света.

Радослав Тончић (1950-1983)

107. Драги тата сад кад си нам
Најпотребнији био твој се живот угасио
Пуно си нас тата волео
Ал си нас рано оставио
Јер те смрт прерано узе
А ми мали остасмо са
Мамом да за тобом
Проливамо сузе.

Богољуб Тулић (1935-1977)

108. Волела је цвет и росу
Песму дуге, сјајну птицу
Волећемо док живимо
Нашу вечну девојчицу.

Милица Филијевић (1992-2007)

109. Волео си друштво а и коње вране
Остаћеш нам Ђоко у лепо сећање.

Ђорђе Ћосић (1946-1988)

110. Вољени тата хвала ти
За све што си ми дао и
Што чувам у срцу као
Свету успомену.
Настављам твоје дело
Да се борим за болесне
Сиромашне бедне
Понижене увређене
Несрећне разочаране
Одбачене и
Заборављене.

Љуба Ћосић столар (1878-1960)

111. Бескрајно вољена мама
Хвала ти што си ме родила и
Омогућила да живим и радим
За добро човека
Испуњавам аманет који си
Ми оставила као најдражу
Успомену од тебе најлепше
И најнежније мајке на свету
Чувам те у срцу као
Светињу свог живота.

Љубица Ћосић (1882-1948)

112. Птица пева
Ружа цвета
Само нема мог Милета.

Милан Ћосић (1967-2010)

113. Вољена сестро,хвала ти за све
Што си ме научила.
Била си примерна кћер, сестра,
Мајка и лекар.
Твоја лекарска прошлост била је
Пуна блиставих успеха и
Захвалности оних којима си
Спасла живот и вратила веру и
Наду за лепше сутра.
Али када си била на врхунцу рада
За добро човека и била
Најпотребнија својој деци
Убијена си из заседе на мучки
Начин вршећи до последњег даха
Свој племенити лекарски позив,
Не брини ја сам наставио твоје дело.

др Меланија Ћосић (1911-1945)

114. Ко год прође крај трактора твога нек се сети тебе млађанога
пшеница се и даље таласа али нема твога звонког гласа
волео си земљу тракторе и рад на салашу изгубио живот млад
судбина ти не рашири крила црна земља младост ти покрила.

Јован Чизмаш Муња (1970-2000)

115. Судбино проклета
Што ми мајку узе
А ја остах сам
Да проливам сузе.

Ратка Чобановић (1950-1981)

116. Волео си нас како си то знао
Али сурова смрт прерано те
Узе да за тобом једини сине
Вечно лијемо сузе.

Милан Штопуљ (1978-1994)

117. Сваки дан је Васо бол већи
свака зора тужно сване
што ти ниси нигде смео
с твојом децом да се
нађеш. Зла судбина драги
Васо за увек те од нас
Узе. Слику твоју да
Гледамо да ронимо
Горке сузе. Баш када
Си много хтео у животу
Да нам пружиш час је дошо
Тужан животу твом.
Не замери ником Васо
Кад по гробљу цвеће
Саде и дан и ноћ
Тебе зову дозвати
Те никад неће.

Васа Шумпуњер (1956-1992)

Р Е Г И С Т А Р И М Е Н А :

АВРАМОВИЋ ДАНИЦА 1907-1972 (1)
АЛИТОВИЧ АЛИТИ 1920-1976 (2)
АНОВИЋ БРАНКО 1865-1895 (3)
АРСЕНОВИЋ ВЛАДИМИР 1921-1982 (4)
БАЛЕВИЋ СТАНА 1898-1971 (5)
БАРБУ СТЕВАН 1949-1975 (6,7)
БАША АЦА 1958-1980 (8)
БЕЛИЋ МИЛЕТА 1942-1999 (9)
БЕЛИЋ НАДА 1948-1982 (10)
БУНДАЛО БРАНКО 1933-1984 (11)
ВАЖИЋ ЂОРЂЕ 1952-1983 (12)
ВИДАНОВИЋ ЈЕВРЕМ 1925-2000 (13)
ВИДИЋ РАДИВОЈ 1957-2000 (14)

ГОЈКОВИЋ СЛОБОДАН 1974-1995 (15)
ГОШИЋ БОГОЉУБ 1974-2012 (16)
ГРУЈИЋ СИМА-МИЋА 1955-1990(17)
ДЕНЧАН СРЂАН 1961-1983 (18)
ДИМИТРИЈЕВИЋ ВЛАДИМИР 1983-2010 (19)
ДОБРОСАВЉЕВИЋ РАДОСАВ 1932-1981 (20)
ДОМАЗЕТ МИОДРАГ 1940-1987 (21)
ДРАКУЛИЋ ТИЈАНА 1973-1991 (22, 23)
ДУШАНИЋ МИТА 1896-1978 (24)
ДУШАНИЋ СОФИЈА 1984-1972 (24)
ДУШКОВИЋ ЗОРАН 1957-1995 (25)
ЂОРЂЕВ ЂУРИЦА (26)
ЂОРЂЕВ ЛАЗИЦА (26)
ЂОРЂЕВ ЉУБИЦА (26)
ЂОРЂЕВ МИТА (26)
ЂОРЂЕВ НИКОЛА 1914-1986 (27)
ЂОРЂЕВИЋ РАДОМИР 1932-1957 (28)
ЂУРЂЕВИЋ ИВАН 1919-1982 (29)
ЕРДЕЉАН ЈАСМИНА 1965-1975 (30)
ЖЕБЕЉАН ЛАЗА 1989-2001(31)
ЗУБОВИЋ ЂОРЂЕ 1935-1983 (32)
ИГЊАТОВ ЗОРАН 1962-2007 (33)
ИЛИЋ ДРАГОМИР 1941-2000 (34)
ЈАКОВЉЕВИЋ ВЕРА 1948-1977 (35)
ЈАНКОВИЋ БОГИЋ 1939-1981 (36)
ЈОВАНКИЋ ЗЛАТКО 1974-1985 (37)
ЈОВАНОВИЋ АНИЦА 1920-1980 (38)
ЈОВИЋ МИЛЕНА 1930-1982 (39)
ЈОВИЧИН ЈЕЛЕНА 11979-1985 (40)
ЈОВИЧИЋ ЈЕЛЕНА 1921-1983 (41)
ЈОСИМОВ ЂОКА 1966 – 1987 (42)
ЈУСУФОВСКИ РЕЏЕП 1957-2011 (43)
КАРБУНАР ОЛГИЦА 1958-1982 (44)
КИТАНОВИЋ БУДИМИР 1960-1984 (45)
КНЕЖЕВИЋ АЛЕКСА 1936-1981 (46)
КОВАЧЕВИЋ МАТИЈА 1902-1984 (47)
КОТЕВСКА ДУШИЦА 1967-1975 (48)

КРАШНА ВИНКО 1957-1980 (49)
КРЧАДИНАЦ СИНИША 1965-1993 (50)
КУКИЋ БОРКА 1968-1983 (51)
КУСКУНОВ МИХАЈЛО 1922-1983 (52)
ЛАТИНОВИЋ ГОРАНА 1934-1978 (53)
ЛУКИЋ ЈЕЛИЦА 1964-1977 (54)
ЉУМОВИЋ РАДОСАВ 1952-1994 (55)
МАНЕВСКИ МИТРА 1936-2009 (56)
МАНЕВСКИ СВЕТЛАНА 1996-2011 (57)
МАНЕВСКИ СЛАВКО 1907-1983 (56)
МАРИНКОВИЋ ДРАГАНА 1968-1985 (58)
МАРИНКОВИЋ СТАНКА 1958-1998 (59)
МАРКОВИЋ ВЛАДИМИР 1954-1997 (60)
МАРКОВИЋ СЛАВОЉУБ 1926-1986 (61)
МАЦАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР 1963-1986 (62)
МИРИЋ МИОДРАГ 1950-1980 (63)
МОМЧИЛОВИЋ МИРОСЛАВ 1959 – 1979 (64)
МИТИЋ ОЛИВЕРА – ЛОЛ А 1960 – 1972 (65)
МУНЋАН МИТА 1911-1930 (66)
НЕНАДИЋ АНЂА 1933-1977 (67)
НЕШКОВИЋ ЗОРАН 1955-1978 (68)
НОВАКОВИЋ РУМЕНА 1915-1981 (69)
ОКОШАНОВИЋ ИВАН 1961 – 1986 (70)
ОПАЛИЋ РАДЕ 1962-1983 (71,72)
ОПАНЧИНА ВЕСНА 1940-1975 (73)
ПАВКОВ ПЕТАР 1911-1977 (74)
ПАВЛОВИЋ РАДОМИР 1947-1983 (75)
ПЕТРОВ СРЂАН 1980-2002 (76)
ПЕТРОВИЋ МИЛЕ 1967-1998 (77)
ПЕТРОВИЋ РАДМИЛА 1932-1975 (78)
ПЕТРОВИЋ САЊА 1981-1994 (79)
ПЕТРОВИЋ СТЕВАН 1944-1993 (77)
ПЕЧЕНИЦА НЕНАД 1964-1972 (80)
ПОЉАК ПАВЛЕ 1946-1992 (81)
ПРОЛЕ СЛАВИЦА 1952-1972 (82)
РАДЕВИЋ СПАСОЈЕ 1935-1974 (83)
РАДИН ВЕРА 1932-2010 (84)

РАДОВИЋ ВЕЛИМИР 1938-1979 (85)
РАЈКОВИЋ ВЛАДИМИР 1980-2003 (86)
РВОВИЋ ЗОРАН 1966-1982 (87)
РИСТИЋ БРАНКО 1954-1995 (88)
РИСТИЋ ТОША 1948-1965 (89)
СИМИЋ ВЕЉКО 1937-1982 (90)
СЛАВКОВИЋ ВУКИЦА 1931-1975 (91,92,93)
СЛАВКОВИЋ СТЕВАН (93)
СПРЕМО ГРАДИМИР 1948-1972 (94)
СРЕДОЈЕВИЋ МИЛОЈЕ 1935-1984 (95)
СТАМЕНКОВИЋ КАТИЦА 1907-1983 (96)
СТАНКОВИЋ САНДРА 1986-1995 (97)
СТЕВАНОВИЋ СРЕЋКО 1962-1982 (98)
СТЕФАНОВ БРАНИСЛАВ 1946-1990 (99)
СТОЈКОВИЋ ЗОРАН 1983-1984 (100)
СТОЈКОВСКИ РИСТА 1957-1981 (101)
СТОШИЋ АРАНЂЕЛ 1938-1979 (102,103)
СТОШИЋ СТОЈАНКА 1944-1979 (102,103)
ТОМАШЕВИЋ ЉУБИША 1931-1983 (104)
ТОМИЋ АНДРЕЈА 1930-2009 (105)
ТОНЧИЋ РАДОСЛАВ 1950-1983 (106)
ТУЛИЋ БОГОЉУБ 1935 – 1977 (107)
ФИЛИЈЕВИЋ МИЛИЦА 1902-2007 (108)
ЋОСИЋ ЂОРЂЕ 1946-1988 (109)
ЋОСИЋ ЉУБА 1878-1960 (110)
ЋОСИЋ ЉУБИЦА 1882-1948 (111)
ЋОСИЋ МЕЛАНИЈА 1911 – 1945 (113)
ЋОСИЋ МИЛАН 1967-2010 (112)
ЧИЗМАШ ЈОВАН (1970-2000) (114)
ЧОБАНОВИЋ РАТКА 1950-1981 (115)
ШТОПУЉ МИЛАН 1978-1994 (116)
ШУМПУЊЕР ВАСА 1956-1992 (117)

◄ *Бранко Ановић (3)*

▲ *Јован Чизмаш (114)*

◄ *Аца Баша (8)*

◄ *Милица Филијевић (108)*

◄ *Милета и Нада Белић (910)*

◄ *Тијана Дракулић (22,23)*

▲ *Милка и Славко Маневски (56)*

▲ *Сања Петровић (79)*

▼ *Зоран Рвовић (87)*

▲ *Александар Мацановић (62)*

▲ *Олīица Карбунар (44)*

Немања Цвитковац[1]
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЛИКА И ДЕЛА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА: ГОВОР СА ПАРАСТОСА У ВРШЦУ ПОВОДОМ СТО ГОДИНА ОД МИЛЕТИЋЕВОГ РОЂЕЊА И ЈОШ НЕКОЛИКО ПРЕДМЕТА

Сажетак: У овом раду представљено је неколико предмета који би истраживачима могли да послуже као вредан прилог приликом исписивања животописа једног од најзначајнијих политичких представника Срба из јужне Угарске у другој половини XIX века – Светозара Милетића. У самом тексту рада представљен је целокупан говор који је, у част стогодишњице Милетићевог рођења, прочитан од стране представника вршачке црквене општине на парастосу у Вршцу, 1926. године. Осим рукописа чије се фотографије налазе у прилогу, у раду је дато и неколико других фотографија.

Кључне речи: *Светозар Милетић (1826-1901.), Градски музеј Вршац, биографија, историјски извори.*

Светозар Милетић (1826–1901) био је један од најзначајнијих српских политичара из јужне Угарске у другој половини XIX века. Међу завидним бројем најразноврснијих историјских извора којима располаже Историјска збирка Градског музеја Вршац, налази се и неколико предмета који су и директној вези са његовом личношћу и сликовито сведоче о угледу који је он уживао међу Србима у јужној Угарској.

У Историјској збирци Градског музеја у Вршцу, под инвентарним бројем И-4902, налази се говор одржан на парастосу поводом стогодишњице Милетићевог рођења, 10/23. фебруара 1926. године. Цео текст говора сачуван је у рукописној форми. Састоји се од седам страна текста и у добром је стању. На полеђини последње стране рукописа, стоји белешка: „Говор на парастосу

1 nemanja90cvitkovac@gmail.com

Вршачко српско грађанство јавља српскоме народу тужну вест, да је 22 јануара 1901 у 9 сахати пре подне испустио своју племениту душу народни великан

Др. СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ.

Мученичко тело његово опојаће се данас у 2 сахата по подне у саборној цркви и испратиће се до жељезничке станице.

Мир пепелу његовом и вечан спомен у народу!

приликом стогодишњице рођења дра Светозара Милетића 10/23. – II – 1926 у Вршцу." Одмах испод, са десне стране, налази се нечитак потпис.[2] Уз целокупан рукопис, прилажемо и три слике. Прва, под инвентарним бројем И-4900, представља оригинал Милетићеве умрлице. На њој је дат следећи текст: „Вршачко српско грађанство јавља српскоме народу тужну вест, да је 22. јануара 1901. у 9 сахати пре подне испустио своју племениту душу народни великан Др. Светозар Милетић. Мученичко тело његово опојаће се данас у 2 сахата по подне у саборној цркви и испратиће се до жељезничке станице. Мир пепелу његовом и вечан спомен у народу!"[3] Потом, ту је, под инвентарним бројем И-1068, слика са Милетићевог спровода у Вршцу. На њој је приказана светина како одаје последњу почаст док погребна кочија пролази. Сцена се дешава на месту данашњег центра града. Призором доминира велики камени крст који се и данас налази на централном шеталишту. Последња фотографија, под инвентарним бројем И-4901, долази нам из, за сада, непознатих новина, на којој се виде Светозар Милетић са своје двоје унука. Насловљена је на следећи начин: „Др. Светозар Милетић са своји унуци".

2 Ово је, највероватније, белешка бившег музејског кустоса, настала приликом инвентарисања предмета.

3 При врху и при дну, налазе се два мања цртежа. Скроз при дну, пише: „43. Штампарија М. П. Павловића у Вршцу".

Текс̄т рукоїиса, да̄т без икаквих їравоїисних їрилаїођавања, їласи:

Прва страна:[4] Црквени одбор наше – вршачке српске [православне][5] црквене општине приређује свечан парастос народном великану племенитом Родољубу дру Светозару Милетићу[6] данас на дан стогодишњице[7] његова рођења; имајући на уму давно и опште познату изреку да „народ, који не уме да поштује своје велике људе – несебичне родољубе није достојан ни да их има." И заиста, шта је народ, који не пева ниједном јунаку својем? Шта је народ, који не прославља ниједног својег родољуба? Шта је народ, који не [поштује][8] ни кади ниједан светли гроб? [овај Такав народ][9] Такав народ је гомила бесвесне светине, у том народу је утрнула тежња за вишим и светлијим идеалима, угасила се љубав према духовном животу, а такав народ никад главе дићи неће. Јер људи и народи имају двојаки живот, имају телесни и духовни живот. „Духовни је живот телесноме то,

4 На врху прве стране, изнад главног текста, великим писаним словима стоји: „У. И. О. и С. Св. Д.", а затим лепо стилизовани иницијал у облику слова „А" или потпис са тачком иза. Највероватније иницијал са значењем „амин", пошто ће се исти јавити на још неколико места у тексту.

5 Дописано и уметнуто између „српске" и „црквене".

6 Подвучено: „дру Светозару Милетићу".

7 Прва три слова („сто") су подебљана. Нешто пише испод њих али је нечитко.

8 У првобитном тексту је, уместо „поштује", стајало „прославља". Међутим „прославља" је прецртано.

9 Текст у загради стоји у рукопису али је прецртан.

што је мирис цвећу." Телесни је живот кратак, променљив и пропадљив. Он се смрћу завршује.[10] Духовни је живот несравњено светлији и светији, а протеже се и с' ону страну гроба. Зато све, што је племенитије и боље у једном народу тежи савршенству неизмерно љуби свој духовни живот готов је жртвовати свој телесни живот, ако је [то][11] потребно да оствари идеале својега духовнога живота. Чиме [би][12] се боље могло растумачити родољубље, ако не љубављу према духовном животу.[13] Живот и рад дра Светозара Милетића [најбољи тумач и доказ томе].[14] Има ли зар Србин, који не би знао, да је Милетић за народ свој живео, да је за идеале, [част][15] и права народа својег страдао, мучен био и гоњен, да је по тамницама чамио? Али зато има ли Србина, који не би поштовао светлу успомену дра Светозара Милетића? Њега су и противници па и непријатељи његови поштовали. [Он][16]

Друга страна: Милетић је постао легендарна личност у народу својем. Он ће довека живети у народу својем."[17] А „Благо оном, ко довјек живи, имао се рашта и родити" вели наш митроносни песник владика Раде у својој песми над песмама у „Горском венцу." Да свима је нама познато Милетићево светло име. Сви ми знамо и чули смо колико и како је радио Милетић, шта је све претрпио за част, славу и право српскога народа, па зато сада, приликом ове свечаности приликом помена и сећања стогодишњице рођења највећега[18] Србина, генија српскога народа дра Светозара Милетића изнећемо само неколико црта из живота његова, тек толико да одајући му поштовање, њима се поучимо. Јер за приказ његова живота треба дебеле књиге написати и захвално потомство његово ће то и учинити. Али и донде ће живети Милетић у срцу својега народа.[19]

10 Првобитно је било „свршује" али је „све" прецртано, а изнад додато „за" тако да буде „завршује".
11 Дописано и уметнуто између „је" и „потребно".
12 Дописано и уметнуто између „Чиме" и „се".
13 Овде стоји знак (крстић) који треба да означи моменат када на ред долази текст записан на левој маргини. Изнад текста са маргине се, такође, налази крстић који треба да укаже на моменат у тексту када је требало да се изговори. Он гласи: „а балаго оном народу који има много родољуба." Код „балаго" је, највероватније, начињена грешка у писању. Приметне су исправке. Првобитно је после „много" писало „људи којем" што је потом прецртано.
14 Изнад угласте заграде стоји: „То нам најбоље доказује". Смисао реченице није јасан. Текст се даље наставља као што смо изнели.
15 Између „идеале" и „и права", дописано је и уметнуто „част".
16 „Он" је прецртано. Овде је крај текста на првој страни (нумерисан као „1"). Наставља се на другој страни.
17 Ова реченица је накнадно дописана. Почиње на маргини лево и наставља се између првог и другог реда. После „својем", отворена је заграда која није затворена. После заграде, стоје две прецртане, нечитке, речи. Нова реченица, која је, првобитно, следила после ове дописане, почињала је са: „А он је то и заслужио". Ово је, међутим, прецртано. Текст се, затим, наставља.
18 Између „рођења" и „највећега", стоји прецртано „његова".
19 После овога, прецртано стоји: „То му је". Овде се, претпоставка је, текст читања завршава. После овога се назире нови пасус који је од претходног одељен са три мала ћирилична слова „х" или „икса" у троугаоном распореду. До краја друге стране има још текста али је у целости прецртан двема линијама које формирају велико „икс". Остатак текста са друге стране је дат у наставку.

Др. Светозар Милетић родио се у српском [бачком][20] селу [бачке општине][21] у Мошорину, које је са њега постало знаменито. Родио се у [кући][22] старога занатлије – ципелара Симе и Теодоре. Родио се 10. фебруара по старом а по новом календару 23. фебруара 1826 године. На Крштењу добио је име Аврам. Но мајка га прозвала Светозаром, јер је тако на знамењу добио име и ово се име њојзи више свидело. Као првенца сина својег отац [му][23] је хтео дати га на занат, [те][24] да што пре сврши, и [те][25] да му помогне у издржавању породице. Осим њега имао је још шесторо деце – но мати је хтела да га као одличног ђака на науке даде, зато га одведе у Нови Сад и упише у српску гимназију. Школовање своје на страни отпочео је под тешким приликама и врло сиромашно. Становао је у сиромашној кућа а мајка му храну са села од куће доносила. Но поред свих невоља и патње због сиромаштва био је увек први и најбољи ђак. За то се заузме за њега патрон гимназиије Јован Хаџић-Светић препоручи га [вршачком][26] владици Јосифу Рајачићу који му даде стипендију (100 форината годишње).[27]

Трећа страна:[28] Др Светозар Милетић рођен је у шајкашком селу Мошорину 10./23. фебруара 1826 године – управо пре сто година. – Он је син сиромашног али честитог и вредног занатилије чизмара Симе и матере Теодоре. На крштењу је добио име Аврам, но мајка га прозва Светозар. – то је име добио на значењу,[29] а и њојзи се више допало[дало].[30] Отац Светозаров Сима, хтеде [га][31] дати на занат, као првог најстаријег сина с обзиром на сиротињу – имао је седморо деце. Но мати Милетићева је навалила да својега сина даде на школе и науке, јер је врло добар ђак био. Зато га доведе у Нови Сад и упише у српску гимназију.

Милетић се на страни школовао у врло тешким приликама. У почетку је био на стану код неке сироте удовице, а храну му је мати слала од куће из Мошорина. Већ од II разреда гимназије учио је друге ђаке и тако олакшавао и поправљао своје издржавање. Но поред свега тога увек је био одличан ђак. То је упало у очи и тадашњем гимназијском патрону Јовану Хаџић-Светићу и он се заузме за њега препоручи га тадашњем вршачком владици Јосифу Рајачићу, који му подари припомоћ 100 форината годишње.[32]

20 Реч је дописана и уметнута између „српском" и „селу".
21 „Општине" дописано изнад „Бачке" и уметнуто после. Обе речи прецртане.
22 Дописано и уметнуто између „у" и „старога".
23 Прецртано.
24 Прецртано.
25 Прецртано. Претходно „и" је дописано изнад „те".
26 Дописано и уметнуто између „га" и „владици".
27 Овде се рукопис на другој страни завршава.
28 Папир на којој је написан овај део текста је другачији. Састоји се од усправних правоугаоника и друге је боје. Ово упућује на то да је текст унет накнадно, а ако се упореди са прецртаним текстом са друге стране, увиђамо да је то исти текст, само преформулисан и преправљен. Зато је разумљива нумерација на врху треће стране, изнад основног текста: „2/1". Ово је утицало на даље померање нумерације.
29 Или „знамењу".
30 Вероватно грешка у писању.
31 Дописано и уметнуто између „хтеде" и „дати".
32 Овде је крај треће стране рукописа, нумерисане као 2/1.

Четврта страна: Кад је свршио VI разред гимназије у Новоме Саду оде са одличним сведоџбама у Пожун, да доврши VII и VIII разред гимназије или како се тада [то][33] називало философију и позни[34] испит зрелости. Потом оде у Пешту и Беч на правне науке. У Бечу је већ лакше свршавао, јер га је помагао Михајло Обреновић као највреднијег и најбољег ђака. 3. априла 1854 године буде у Бечу промовисан за доктора права, а 1856 године положи адвокатски испит и настани се у Новоме Саду, где је за кратко време постао најчувенији адвокат у целој околини новосадској! 1861. године буде изабран први пут за градоначелника у Новоме Саду, после тога напусти адвокатски рад и прими се 1866. год. за уредника „Заставе", која је тада излазила још у Пешти. 1867. године буде по други пут изабран у Новоме Саду за градоначелника, но тадање мађарске власти нису га дуго трпеле на том месту[35], те га још 1868 године суспендују са звања, и од тог доба Милетић остане код „Заставе" и пресели „Заставу" [из Пеште][36] у Нови Сад.

Од 1867. год [буде изабран за посланика на угарском сабору, те од тог времена][37] па све док није оболео више од 20 година својег интензивног рада, био је увек биран за посланика на угарском државном сабору као и на српско народно[м][38] црквеном сабору. 1865 год. буде изабран и на троједничком (хрватском) сабору за посланика, али је на тој почасти дао оставку мотивишући је тиме, да од силних других послова својих, не може радити и на овом послу.[39]

Још као ђак Милетић је имао велики утицај и уплив на своје садругове. Својим примерним животом, необичном марљивошћу, обилним радом и озбиљним понашањем заслужио је велико поштовање и непоколебљиво поверење међу својим садруговима, а његов генијални дух и умно преимућство стекоше му апсолутан уплив код садругова, код млађих па и код старијих од себе ђака. О томе многима од нас познати и уважени сада већ покојни сам вршчанин др. Ђока Милосављевић који је био ђачки садруг Милетићев причао је ово:[40]

Пета страна: „Милетић је био од великог уплива на све нас, који смо се с' њим учили у Бечу после 1849 године. Ми смо га се бојали, јер је био строг и сваком изрекао у очи и јавно ману, али ипак смо тражили његово друштво, јер смо од њега могли што чути и много научити. Он нас је на рад упућивао, и онима, који не имадоше дара за науку говорио је Милетић пред свима: 'Иди ти брате кући, што трошиш овде и време и родитељски новац.' Тако је Милетић учио, световао[41] и одушевљавао своје садругове. Против њега није нико, никад устајао..."

33 Дописано и уметнуто између „тада" и „називало".
34 Или „полазни".
35 Између „том" и „месту", стоји, прецртано „високом".
36 Између „Заставу" и „у", дописано је и уметнуто: „из Пеште".
37 Текст у загради се налази са стране, на левој маргини. Знак у облику латиничног „B", који стоји између „године" и „па", треба да укаже на његово уметање и моменат његовог изговарања. Међутим, текст на маргини је прецртан више пута тако да је аутор од њега, највероватније, одустао.
38 Прецртано „м".
39 Ово је крај пасуса који је, од наредног, одељен са три мала ћирилична слова „х" или „икса" у троугаоном распореду. Затим се наставља следећим пасусом који је дат у нашем тексту.
40 Овде је крај четврте стране текста, нумерисане као „3". Текст се наставља на петој страни рукописа.

Ђаци у Пожуну оснују ђачко друштво (њих 40.) и 1847. године покрену лист „Славјанка". Ова 1847. година – узгред буди речено – беше за нас Србе знаменита јер је те године изашао „Горски венац", српски превод Св. Писма – Бранкове песме – и „Славјанка". На[42] „Славјанци" су истина радили сви ђаци, али је Милетић понајвише пунио ступце „Славјанке". Већину, да не речем баш све песме у „Славјанци", писао је Милетић. Њему је тада било тек 20 година, а његове песме су све класичне биле.[43]

Но[44] Милетић је показао и доцније, да је умео све око себе прикупљати умео је одушевити свакога, који је са њим у додир долазио, те је за кратко време основао српску народну (Милетићеву) странку, што управо и не беше странка него цео српски народ с' ове стране Дунава и Саве.

Чим је дошао у Нови Сад – 1856 године – одмах отпочне свој јавни рад, који [је][45] био тако обилат и свестран, да је историја српскога народа у Војводини испреплетана сва његовим именом. Нема ниједног поља јавног рада у коме није учествовао др. Светозар Милетић било као први или вођ, било међу првима. Свуда је доспевао, о свему бригу водио, тако, да ко буде хтео писати исцрпан живот дра Светозара Милетића писаће историју српскога народа у Војводини. А кад човек разгледа његов рад – за 20 година – мораће у чуду запитати, како је могуће да један човек сав тај посао сврши и да га тако исцрпно сврши.[46]

Шеста страна: Већ сам споменуо да не мислим износити цео рад Милетићев, који је био припрема за велико дело [нашег][47] народа нашега које ми и доживесмо ових дана, за дело уједињења и ослобођења нашега народа. Али као председник црквене општине, која ову свечаност и приређује напомињем да само дру Светозару Милетићу имамо захвалити што је наша народно-црквена автономија у бившој Митрополији Карловачкој уређена тако, да је она била кадра очувати наше народносно тројство: веру, име и језик. Већу половину – да не речем баш све што је важнија од[48] уредаба наше народне црквене и школске автономије створио је др. Светозар Милетић. Он их бранио и одбранио од жестоких [напада][49] противника из средине нашега народа а и од непријатеља с' поља – са стране. Једну петину саборских извештаја сачињавају [његови][50] говори, извештаји и предлози на народно црквеним саборима на којима је он радио.

41 Највероватније „саветовао".
42 Почетно слово „н" је латинично.
43 Овде је крај пасуса. Од наредног је одељен са три мала ћирилична слова „х" или „икса" у троугаоном распореду.
44 Слово „н" је у рукопису латинично.
45 Дописано и уметнуто између „који" и „био"
46 Овде је крај пете стране, нумерисане као „4". Текст се наставља на шестој страни рукописа.
47 Прецртано.
48 Испод „од" се налази прецртана реч „наших".
49 Изнад „жестоких" и „противника", дописано је и уметнуто „напада".
50 Реч „његови" је дописана и уметнута између „сачињавају" и „говори".

Из рана детињства однегован у православљу умео [је][51] он у уредбе да[52] унесе и очува дух православља, дух саборности,[53] како га је унео и утврдио још Св. Сава први српски просветитељ и учитељ.[54]

Лако је бити велики у великом народу. Лако је бити велики у погодним приликама, ма [и][55] у маленом народу, ако је само слободан [тај народ].[56] Али Милетић је радио у маленом народу – управо у једном делу тога народа, који [је][57] био потчињен и у туђем ропству, а у приликама, које су биле неисказано несносне и црне. Но[58] Милетић је прво себе уздигао, па онда је подигао народ и за собом повео. У Милетићу беше генијалан дух, велика и солидна спрема, јака истрајност и безусловно родољубље највеће поштење до самога самопрегорења. А што је најглавније Милетић је имао чврст и непоколебљив карактер. И народ је наш поштовао његов велики дух [хвалио његову спрему][59] заносио се његовим самопрегорењем али више свега ценио је његов чврст карактер. Да тога не беше не би му поверовао, а кад му је веровао, онда му се сав поверио и пошао за њим до краја и наградио га љубављу као највећим благом својим. А ова награда се никојим благом не може мерити ни купити.[60]

Седма страна: Но[61] Милетић је горку чашу живота до дна испио, ма да беше пуна жучи и горчине испио ју је јуначки без роптања као прави мученик, и као да је хтео на себи да искуси сву горчину народног страдања. И онај који зна шта је Милетић радио и урадио за свој народ, тај зна и то колико је страдао и шта је све препатио за [част и право][62] својег народа. Све што беше подло и подмукло, саможиво и себично све се то сложило и наперило стреле своје против њега. И он је све подносио као прави мученик зато је и заслужио венац неувели.

[Да заслужио је, да му речемо из дубине душе српске „За живота своја на срцу си носио сав српски народ дични сине српски, зато си заслужио да тебе и после смрти кроз све векове у срцу носи српски народ!"

Слава дру Светозару Милетићу

Слава му довека! Амин...].[63]

51 Прим. аут. Н. Ц.: реч се не налази у рукопису. Овде је дата ради лакшег читања.

52 Испред „да" се налази прецртана реч „свој".

53 После речи „саборности", налази се крстић који упућује да би ту требало да се налази текст записан на маргини, са леве стране папира. Тај текст гласи: „дух заједничког рада у црквеној управи свештенства и световњака."

54 Овде је крај пасуса. Од наредног је одељен са три мала ћирилична слова „х" или „икса" у троугаоном распореду.

55 „И" је дописано и уметнуто између „ма" и „у".

56 Речи „тај народ" су дописане изнад реда и (линијом) упућене на део текста после „слободан".

57 Прим. аут. Н. Ц.: реч се не налази у рукопису. Овде је дата ради лакшег читања.

58 „Н" је латинично.

59 Текст у загради је дописан изнад и уметнут међу остатак текста.

60 Овде је крај шесте стране, нумерисане као „5". Текст се наставља на следећој страни.

61 „Н" је написано латиницом.

62 Дописано и уметнуто између „за" и „својег".

63 Читав пасус је у рукопису уоквирен угластом заградом. Поред, са десне стране последњег реда, такође у оквиру заграде, испред „Амин", стоји иницијал или потпис. Може бити да витичаста заграда означава да текст није требало да буде прочитан.

За њега се може рећи, да је у срцу носио за живота цео српски народ, зато је и заслужио, да њега српски народ у срцу носи и после смрти за све векове. Слава дру Св. М. Слава му довека. А.[64]

64 Ове последње три реченице, стоје испод, као засебан пасус, одељене од остатка. Поред последњег реда стоји слово „А", највероватније за „амин". Овде, на седмој страни, нумерисаној са „6", завршава се цео текст рукописа.

APPENDIX TO THE STUDY OF THE LIFE AND WORK OF SVETOZAR MILETIĆ: THE MEMORIAL SPEECH IN VRŠAC REGARDING THE HUNDREDTH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF SVETOZAR MILETIĆ AND SOME MORE ITEMS

Svetozar Miletić (1826-1901) was one of the most important Serbian politicians from southern Hungary in the second half of the 19th century. Among the enviable number of the most diverse historical sources at the disposal of the Historical Collection in the City Museum in Vršac, there are several items that are directly related to his personality and which represent the picturesque evidence of the reputation he enjoyed among the Serbs in southern Hungary.

In the Historical collection of the City Museum in Vršac, under the inventory number I-4902, there is the memorial speech held on the occasion of the hundredth anniversary of Miletić's birth, 10/23rd February 1926. The entire text of the speech is preserved in the manuscript form. It consists of seven pages of the text and it is in a good state. On the back of the last page of the manuscript, there is a note: „Memorial Speech regarding the centenary of the birth of Dr Svetozar Miletic 10/23. - II - 1926 in Vrsac „. Just underneath the text, on the right, there is an illegible signature. Along with the entire handwriting, we also attach three images. The first one, under the inventory number I-4900, is the original of Miletic's death certificate. There is the following text on it: „Serbian citizens in Vršac announce sad news to the Serbian people that on January 22nd , 1901, at 9 am, in the morning, the great doctor Svetozar Miletic passed away. His martyred body will be mourned today at 2 o'clock in the afternoon in the church and will be seen off to the train station. Let his ashes rest in peace and let him remain in eternal memory of the people!" Then, under the inventory number I-1068, there is a photo of Miletic's funeral in Vršac. It shows the crowd giving the final honor while the funeral carriage passes by. The scene is set at the site of today's city center. The great stone cross, which today stands on the city's central promenade, dominates the scene. The last photograph, under the inventory number I-4901, comes from, for now unknown newspapers, and on it we can see Svetozar Miletić with his two grandchildren. The title of the photograph only says: „Dr Svetozar Miletić with his grandchildren".

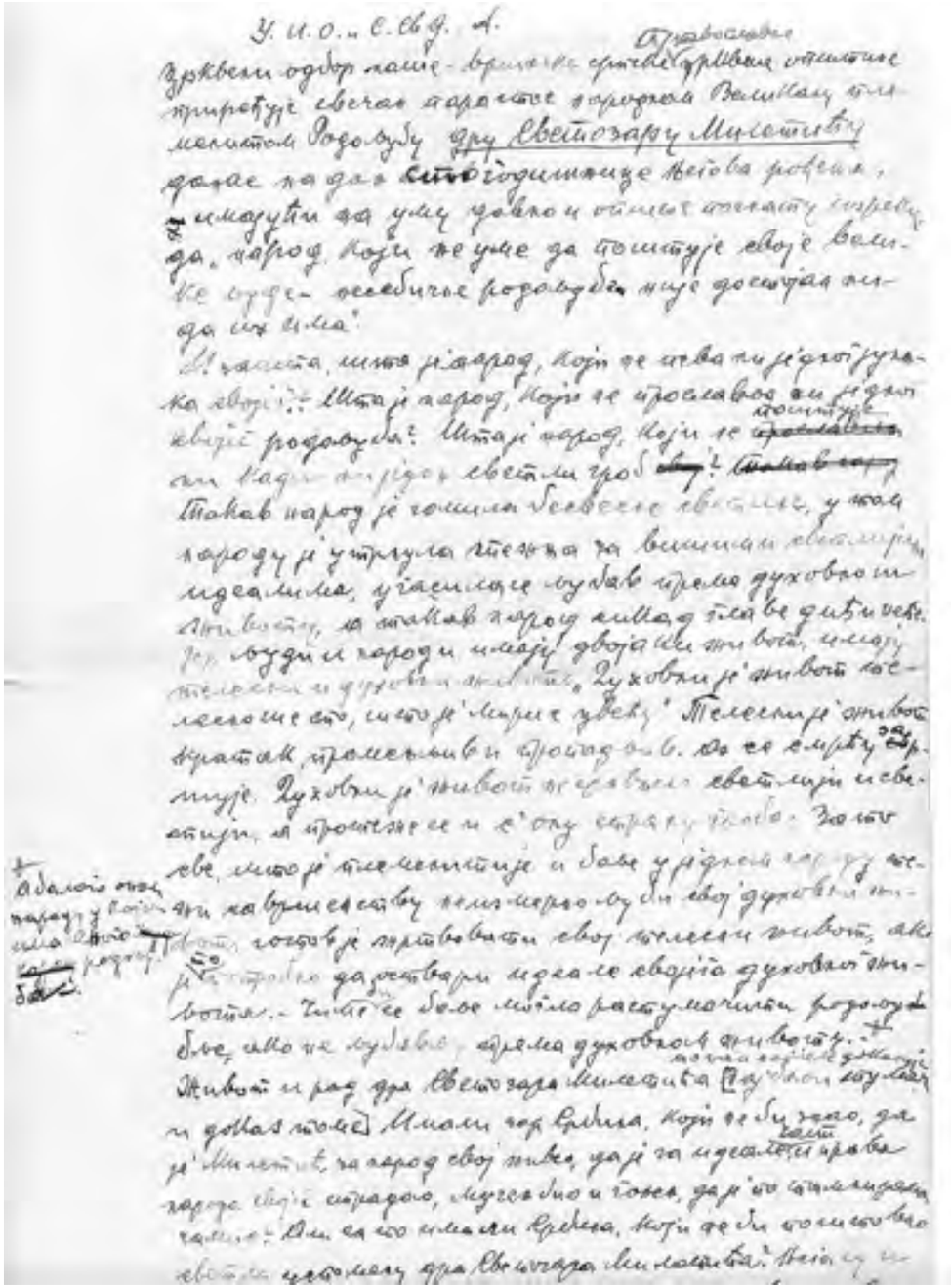

Миленић је постао лексикографска личност у народу својој.
[illegible] народу своји [illegible] – А „Благо оном, ко добрих [illegible]
имаосе раније и родити“ вели и наш митрополит
песник Владика Раде у својој песми надгробној
у Горњој Лешници. –
За свима је остала незнатно Миленићево светло име.
Свими знамо и чули смо колико и како је радио Миле-
нић, мајстор свог занатства на част, славу и корисно
свога народа, па за то сада примисли ове свечаности
примиши домаћа и сетава сваког грађанина, родјена
на највећа радости, чему је оригинални народа дра Свето-
зара Миленића изнетно лако и мало у руке из ових
вештина тешова, тек тамо да одајдем му почитавање,
нашем се поучимо. Да за примјер тешова ових вештина
Да дедоле Ниће напишемо и захвалимо достојно
тешовите том учинитељу. Ми и дужне смо свакоме
Миленићу сруу својој народа.

Др. Светозар Миленић родиосе у дрвеној кући у
у Моноригу, [illegible] на почетку знаменитог. Родиосе)
у [illegible] за занатлије – дрвотара Ниће и Теодоре. Родио
се 10. фебруара по старом а по новом календару 23. фе-
бруара 1826 године. На крштењу добио је име Аврам.
по мајке за кумовала Светозаром, па је остао на занатлије
добиоиме и овосе име најчешће евидело. Катрвиц
сина своји отац [illegible] је хтео дати за занатлију, [illegible] да
мало пре времени, [illegible] да му помоћ [illegible] у породи-
це – Осим тога имао [illegible] – Но мајка је
хтела да за Мо одмах фаћа на науке даде, за то за
одведе у Нови Сад и уписе у средњу гимназију. –
Школовање своје на страни отишао је у [illegible]
примиши и врло сиромашно. Школовао се у сиромаш-
тву и мајка му крајем на села одлази доносило: Но упрег
свих невоља и тешкоће због сиромаштва свој је [illegible]

2/1.

Др Светозар Миленић рођен је у мајчиној кући Моно-
ригу 10./23. фебруара 1826 године – пре 100 година. –
Он је био сиромашног али честитог и вредног занатлије
гимназијалца Ниће и мајке Теодоре. На крштењу је добио име
Аврам, по мајци за кумовала Светозар, – па је и остао свима
познат, а и зовисе свима добро познат. – Отац Светозаров
Ниће, ходао је по селима, радио занатлије, а и продавао
робу и сиромашну – имао је седмеро деце. – Но мајка
Миленићева је наваљивала да своје сина дете на школе
и науке, па је брзо добио фаћа. Тако за одведе
у Нови Сад и упише у средњу гимназију. –
Миленић се по страни школовао у врло тешким
приликама. У школу је био на сваки начин врло
удовиће, па је мајка у селу одлазе из Моноригу.
Већ од II разреда гимназије у виши је друге факе и
тако школовао и завршио своје студије. Но
поред свих тих увек је био одличан ђак. Тај је
по уму и надарен гимназијски професор Јован
Хаџић-Светић и он се радује за тај преосјајни
тада сам врсном владици Јосифу Рајачићу, који
му додели присјетио 100 годишњица рођења. –

Кад је свршио VI разред гимназије у Новом Саду, где се одличним сведоџбама у Пожуну, да доврши VII и VIII разред гимназије или велике, тада се почиње филозофију и остали мешовити предмети. Потом је у Пешту и Беч да прави науке. – У Бечу је био мало више времена, јер је тада био Михајло Обреновић био највреднији и најбољи ђак. 3. априла 1854 године буде у Бечу промовисан за доктора права. А 1856 године отвори адвокатску канцеларију и насели се у Новом Саду, где је за кратко време остварио најугледнији адвокатски посао у целој Војводини Новосадској. – 1861. године буде изабран први пут за градоначелника у Новом Саду, после чега је наишао адвокатски рад и прими се 1866 год. за уредника „Заставе", које је онда излазило у Пешти. 1867 године буде по други пут изабран у Новом Саду за градоначелника, но зададе мађарске власти није за друго трајно на том месту, па је још 1867 године изгубио са звања, и од тог доба Милетић остаје код „Заставе" и прелази у Сремски Карловци.

Буде изабран за посланика у угарски сабор, па се и тај времена

На 1867 год. па све до тај је оболеовао од 20 година своје изванредног рада; био је увек бирао за посланика на у угарском државном сабору. Као и за друго периодично трајно сабору. 1865 год. буде изабран и за народног посланика (хрватском) сабору за посланика, али је за тај посланички рад читаву могућности у тајне, да од силних других послова своје, не може радити и на овом послу. –

Још као ђак Милетић је имао велики успех у учењу и међу свој садругове. Својим примерним понашањем, особитом мерљивошћу, одличним радом и одличним понашањем заслужио је велико поштовање и безусловно поверење међу својим садруговима, а његов темперамент и дух и умно преимућство стекоше му апсолутно уважење код садругова, – код професора па и код старијих од себе ђака. – Осим многима од нас познатим и уваженим садругима, – поред Ђорђа Мићосовића, др. Воје Мићосовића, Милетић је био од великог утицаја на остале, нарочито на е'ним учили у Бечу после 1849 године. Ми смо га бојали, јер је био строг и свакоме изражавао у очи и довео шаку, али исто смо тражили његово друштво, јер смо од њега могли много и много научити. Он је био рад утицивао, и онима, који се имадоше дара за науку говорио је Милетић пред свима, који би радили кући, што просими овде и време и родитеље кући. – Тако је Милетић учио, васпитавао и одушевљавао своје садругове. Против њега није било, свакад у стајао! – –

Бави у Пожуну осим друштво (стр. 40.) и 1847 године отвори лист „Славјанка". Ова 1847 година-уопште Будимрегло-Осим за нас Србе значајна јер је ове године изашао „Горски вијац", Вујићев превод св. Писма – Бранкови песме – и Славјанка. – На „Славјанки" су писали радили ова браћа, али је Милетић тогда виде дуго изгубио „Славјанке". Петину – да пренесе дан на исаме у „Славјанки" писао је Милетић. Нему је тада било тек 20 година, а његове песме су све Класичне Дилетантске –

Но Милетић је тражио и доцније, да је учио са песама. Крајности ума је одушевио свакога, који је са њим у додиру долазио, па је за кратко време освојио срдачну и народну (Милетићеву) страну, ~~~~ што управо и не беше страна. Недуго пресели се опет у стране Угарске и Беч. –

Али је дошао у Нови Сад – 1856 године, – одмах отворио свој завод, који је био врло обилан и свестрано, да је изнурио и цветао народа у Војводини непрестано на своје имене. Неколико година рада у Новом Саду је учествовао здравствено Милетић био као отац или бог, Дело мору и земљи. Свуда је досеивао, о свему бринуо, тако, да на будућ хиљаде и хиљаде живота здравствене Милетићем. Осим рада у Војводини, Он кад завршио рад за 20 година – тражене у суду, па

Већ сам [illegible] Кев, који је био ~~[illegible]~~ народа нашега
Које ми и доживесмо ових дана; за дело уједињења
ослобођења нашега народа. Ми као [illegible] Цркве
отишли, који ову свечаност и прилику закористивши
да само др. Светозару Милетићу имамо захвалити
што је наша народно-црквена организација у бившој
Митрополији Карловачкој уређена тако да је она
била способна очувати наше народносно и просветно
верске циљеве. Већу половину – да не речем баш
све што је важнија ~~[illegible]~~ уредба наше народно-
црквене и школске организације створио је др. Све-
тозар Милетић. Он их бранио и одбранио од за-
висних ~~[illegible]~~ непријатеља – са стране. Једну [illegible]
слободних институција [illegible] говорио, изве-
штаји и предлоги за народно-црквени слободних
за које је он радио. Из раног детињства [illegible]
[illegible] у православљу [illegible] у уредби [illegible] у
[illegible] и очува дух православља, дух слободе, [illegible]
[illegible] у школи, [illegible] Св. Саве [illegible]
[illegible] и учитељ.–

* *

Лако је бити велики у великом народу, лако је бити велики у со-
[illegible] у малом народу, али је тешко [illegible]
Али Милетић је радио у малом народу – управо у једном дели
[illegible] народа, који је био отпорнији и у [illegible], а у
[illegible], које су биле асимилаторе [illegible]
Но Милетић је прво себе уздигао, па онда је подигао народ
и за собом повео. – У Милетићу беше [illegible] дух, вели-
ка и свестрана образованост, јака интелигентност и безусловно родољубље
[illegible] самопрегорева. А [illegible] Милетић је имао чврст и непоколебив карактер.
И народ је [illegible] велики дух [illegible]
самопрегорева. Али [illegible] Карловац.
За [illegible] беше [illegible] веровао, а [illegible]
је веровао, онда му је се сав поверио и остао [illegible]
до краја на [illegible] Србији [illegible]

6.

Милетић је горку чашу живота до дна испио, па
да беше пуна жучи и горчине [illegible] је [illegible]
беспрекорно као прави мученик, [illegible]
за себе да мешуси ову горчину народног страдања.
И овај Ј. [illegible] је Милетић радио и урадио за
свој народ, овај [illegible] и [illegible] Колико је страдао и шта је
све претрпео за свој народ. Све то беше подло и
подмукло, замотано и сакривено. Све се то сложило
и затворило стреле своје против њега. И он је све под-
носио као прави мученик [illegible] и [illegible] вечну
славу. –

[За [illegible], да му речемо из дубине душе [illegible]
За живота свога на [illegible] и [illegible] [illegible] народ [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] и после смрти. Кроз све векове у срцу носи [illegible] народ.!

Слава [illegible] Светозару Милетићу
Слава му [illegible]! М. Ам.]

За њега се може рећи, да је у срцу носио за
живота цео [illegible] народ, [illegible]
[illegible], да [illegible] народ у срцу носи
и после смрти за све векове.

Слава [illegible] Св. М.
Слава му [illegible] А.

Дамир Прашникар[1]
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

ЦАРСКА ПОСЕТА 1852: ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈУ ЕФЕМЕРНОГ СПЕКТАКЛА У ПАНЧЕВУ

Сажетак: Чланак се бави описом посете цара Фрање Јосифа Панчеву, 17. јула 1852. Цар је у току свог двомесечног путовања обишао Угарску, Трансилванију и део Војне границе дуж Дунава. Описан је цео ток посете граду, са нагласком на идентификацију и тумачење елемената иконографије ефемерног спектакла. Јавне светковине овог типа коришћене су не само у Хабзбуршкој монархији, већ и знатно шире, ослањајући се на посебан реторички језик установљен кроз историју од римског периода, а са нарочитим развојем у доба барока и неокласицизма. Циљ царске посете био је пропаганда и консолидација царске власти, намерно усмеравање пажње поданика Царства према царској личности, престолу и династији, како би се ублажиле центрифугалне силе националних покрета које су претиле опстанку Монархије.

Кључне речи: *Фрања Јосиф, династија Хабзбург, Панчево, посета, ефемерни спектакл, светковина, тријумфална капија, пирамида.*

У литератури која се бави историјом Панчева 19. века редовно се помиње посета цара Фрање Јосифа Панчеву 1852. године. Међутим, описи углавном оскудевају у детаљима; једино Карл Витигшлагер (Carl Wittigschlager), настављач банатског повесничара Леонхарда Бема (Leonhard Böhm) у никад објављеној *Монографији Панчева,* доноси детаље ове високе царске посете.[2] Витигшлагеров начин писања је можда исувише сложен и напоран, а присутна је и знатна егзалтираност поводом царевог присуства, међутим из његовог записа можемо разабрати цео ток посете. Такође, веома је битан опис декорације града у тој свечаној прилици, с обзиром на то да управо ти елементи помажу да догађај сместимо у оквире ефемерног спектакла. Неколико драгоцених детаља нам додаје и Јохан Јанотик (Johann Janotyckh von Adlerstein) у свом делу *Die Rundreise Sr. K. K. Apost. Majestät Franz Joseph des Ersten durch Ungarn und Siebenbürgen im Jahre 1852*, писаном непосредно након царевог путовања.

Циљ овог текста јесте да расветли један запостављени моменат у историји Панчева, као и да буде прилог изучавању феномена јавних светковина у граду.

Ефемерни спектакл у служби царске власти у Хабзбуршкој монархији

Ефемерни спектакл, као аутентично наслеђе барокних градских манифестација, има своје упориште у хабзбуршким земљама још од 17. века. У питању је појава

1 damirprasnikar@gmail.com

2 Више о судбини и значају ове обимне историје града у: Миховил Томандл, *Панчево за време Првог светског рата и Уништење трију монографија у Панчеву после ослобођења 1918. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014), 84-91.

која обједињује светковину, параду, музичку и позоришну уметност, привремено претварајући свакодневни урбани амбијент у блиставо, засењујуће поприште догађаја који имају неколико циљева: јачање уверење становништва у моћ владара/цркве, утврђивање оданости домовини, а на крају (мада не и најмање важно) обезбеђивање масовне забаве кроз атмосферу која сличи карневалској. Обухватајући целу лепезу догађаја, од црквених процесија, прослављања рођендана, рођења, крунисања или венчања владара, па до општих светковина поводом извојеваних значајних војних победа, ефемерни спектакли су обезбеђивали искорак из свакодневне рутине и били појава радо виђена од стране становништва.

Подразумева се да су престоница и велики градски центри предњачили у раскоши и обиљу који прате овакве догађаје; претеривање при организацији светковина било је пожељно. С друге стране, мања, провинцијска средишта су се трудила да својим локалним прославама опонашају оне веће, у складу са својим капацитетима.

Хабзбуршка монархија 1852. покушава да изгради нов систем власти који ће с једне стране ићи у корак с временом, а с друге покушати да очува институције из предмартовског доба.[3] Револуционарна збивања и рат 1848/49. још увек су у живом сећању, а млади цар Фрања Јосиф још увек није крунисан за краља Угарске; додатну нестабилност у Монархији узрокује и ненадана смрт премијера Шварценберга (Felix Schwarzenberg), априла 1852.

Млади цар и његови саветници, између осталог, оживљавају и цео низ церемонија и светковина, које имају за циљ да јавно демонстрирају значај династије и царске личности за животе свих поданика.[4] Церемонијално приказивање цара као узвишене и добронамерне личности, као „оца народа" пажљиво је планирано и спровођено, са жељом да се управо кроз оданост династији постигне наднационални патритоизам и унутардржавна кохеренција – она кохеренција која је озбиљно нарушена националним покретима.[5]

С том сврхом Фрања Јосиф током 1851. и 1852. полази на такозвана „царска путовања"; прве године је у питању тура по Галицији, а друге године по Угарској и Трансилванији.[6] Током осамдесетих и деведесетих година, цар предузима и нова путовања, са прилагођеном тематиком и програмом, али са истим циљем.[7]

Путовање по Угарској и Трансилванији, у оквиру чега је посећен и Темишварски Банат, трајало је више од два месеца (5. јун, Будим – 14. август, Пожун).[8] Цар је посетио Панчево 17. јула, и том приликом му је град припремио свечани дочек и богат програм.

3 Ален Ц. П. Тејлор, *Хабзбуршка монархија* (Београд: CLIO, 2001) 98-99.

4 Laurence Cole, Daniel L. Unowsky eds., *The Limits of Loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy* (New York: Berghahn Books, 2007) 4-6.

5 Daniel L. Unowsky, *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria* (West Lafayette: Purdue University Press, 2011) 5, 19-26.

6 Johann Janotyckh von Adlerstein, *Die Rundreise Sr. K. K. Apost. Majestät Franz Joseph des Ersten durch Ungarn und Siebenbürgen im Jahre 1852* (Wien: Keck & Pierer, 1852), 5, 166.

7 Царска путовања је предузимао и један од његових претходника, Јосиф II, доказујући претпоставку да појављивање владара међу обичним народом увек било омиљено, јачајући љубав према монарху који их је почаствовао својом посетом.

8 Janotyckh, op. cit.

Проīрам и ток одвијања посете Панчеву

Витигшлагер говори како је тог дана град био свеже почишћен, да су куће украшене бокорима цвећа и гирландама, шареним тканинама и безбројним црно-жутим и црвено-белим заставама.[9] Морамо имати у виду да је Панчево тек у то време почињало да поприма обрисе средњоевропске варошице; неке од најупадљивијих грађевина (Магистрат, Графова кућа, Михаљевићева кућа, болница...) постојале су тек двадесетак година; звоници Успенске цркве још нису били завршени, а калдрмисање улица и тргова, као и улично осветљење, такође су били релативно нови и ограничени само на строги центар града. Можемо, дакле, само претпоставити о утиску који је на грађане оставила богата декорација поводом посете монарха.

Узбуђење је било велико, с обзиром на то да су војска и грађанство још од четири сата изјутра били спремни за дочек, свако у складу са својим местом и положајем. Нешто након 7 часова, из правца Земуна појавила су се два пароброда – „Шлик" и „Надвојвода Албрехт".[10] Топови, постављени на обали Дунава, испалили су почасне плотуне како би обележили долазак цара.

Млади Фрања Јосиф искрцао се на свечано украшеном Паробродском звању на Тамишу; у његовој пратњи било је још неколико високорангираних личности тог доба: српски кнез Александар Карађорђевић, надвојвода Албрехт, генерал Стеван Книћанин, турски заповедник београдске тврђаве и многи други.[11] Ту их је уз највише почасти примио генерал-мајор, бригадир Августин (Augustin), пуковник и заповедник регименте Манојловић (Manoilovics), као и мајор Туцек (Tucek).[12]

Прошавши кроз шпалир од две стотине људи одевених у разнолике народне ношње, праћени грмљавином топова и звоњавом црквених звона, узвишени гости дошли су до панчевачког контумаца (у непосредној близини Црвеног магацина). Ту је била постављена тријумфална капија, као веома чест елемент приликом организовања ефемерних спектакала. Иако није позната ниједна илустрација царске посете Панчеву, постоји литографија која приказује исти дан – посету Белој Цркви.[13] На илустрацији видимо елементе ефемерног спектакла који су коришћени и у Панчеву, и можемо претпоставити да је тријумфална капија у Панчеву била веома слична овима. Илустроване су две врсте тријумфалних капија: једна је импозантна грађевина са широким главним и два бочна пролаза, са фигурама које величају

9 Leonhard Böhm et al, *Monographie der Stadt Pancsova*, (Pancsova: Druck von Carl Wittigschlager, 1928) 410-411.

10 Janotyckh, op. cit, 100.

11 Кнез Александар и београдски паша су се придружили цару и надвојводи 16. јула у Земуну. Овим посетама цар је желео да укаже част и захвалност српском кнезу поводом подршке у недавној Мађарској буни. Из истог разлога је, неколико дана пре тога у Петроварадину, одао признање и патријарху као и генералу Книћанину. Код Витигшлагера се београдски паша назива Чуршид. Janotyckh, op. cit, 102-104.

12 Милекер, који своју *Историју града Панчева* пише користећи рукописне верзије Бема, Визољија (Zacharias Vizolyi), и Витигшлагера, имена посетилаца и граничарских официра наводи другачије. Манојловића назива Михајловић, Чуршид-паша је Чуршил-паша, уместо Туцека наводи градоначелника Мазута. По Милекеру царска посета траје два дана, што је према записима савременика (Јанотик) потпуно погрешно. Према: Срећко Милекер, *Историја града Панчева* (Панчево: Напредак, 1925), 100-101.

13 За репродукцију бакрорезне табле царске посете Белој Цркви посебно се захваљујем колеги Игору Вокоуну, кустосу Музеја у Белој Цркви.

владара, династију и монархију, заставама и натписом који поздравља „љубљеног“ цара. Друга врста тријумфалне капије јесте имитација улаза у утврђење, са готички надлученим пролазом, кренелацијом, малим кулама и угловима ојачаним рустиком. И ова друга врста привремене сценографије украшена је бројним заставама, државним и династичким амблемима.

На том месту, код контумаца, окупио се официрски кор града, свештенство римокатоличке и православне цркве, магистратско чиновништво, занатски еснафи са својим црквеним барјацима и школска деца која су махала заставицама Монархије. Цео призор употпуњен је постројеним војним јединицама граничарске регименте и чете надвојводе од Парме, сасвим у складу са пограничним, војним карактером какав је Панчево у то доба имало. Градоначелник, Вукола Мазут (Wukolae Mazuth), одржао је поздравни говор чији нам ближи садржај није познат.[14] Цар је након тога одјахао до друге тријумфалне капије на улазу у сам град.[15]

На градској пијаци (данашњи Трг краља Петра I) дочекале су га окупљене и постројене војне јединице. Сценографија је и овде раскошна и одговарајућа прилици: Магистрат је био украшен заставама и грбовима Монархије и куће Хабзбурга; над капијом Главне страже били су ратнички симболи и трофеји, у духу граничарске традиције; мермерни крст на пијаци и Велика касарна били су украшени гирландама које су по прозорима исписивале царево име.[16]

На том месту је цар лично преузео команду над окупљеном војском и одржао кратке маневре на тргу. Уз музику војног оркестра, цар је посетио Штапску зграду, у којој се упознао с локалним приликама примивши представнике војске, свештенства и грађанства.

Цар затим одлази до Магистрата, где је примљен од стране чиновништва и где је одслушао још један говор градоначелника Мазута; владар му је одговорио речима „највећег задовољства”. Уследиле су посете римокатоличкој Цркви Светог Карла Боромејског и православној Успенској цркви, а затим региментској администрацији и школама.[17] Цар је затим кренуо према региментској болници, где су се налазиле две колосалне пирамиде, подигнуте поводом царске посете.[18] Код болнице га је сачекала кочија која га је повезла кроз дрвореде Народне баште до Градског стрелишта.[19]

Улаз у стрељану је такође био најсвечаније украшен, са бројним заставама и луковима направљеним од бршљана. Цара су дочекали представници Стрељачке дружине, на челу са Фридрихом Кверфелдом (Friedrich Querfeld) и Игнацом Вајфертом (Ignaz Weifert). Члан Стрељачке дружине Јозеф Гурер (Josef Gurer) поздравио је Његово Величанство следећим говором: „Ваше царско и апостолско Величанство! Као представник ове градске институције препун сам радости да у име овде окупљених оданих грађана и стрелаца, с неколико кратких и срдачних речи поздравим Вашу преузвишену царску личност. Овај тренутак, у коме примамо

14 Böhm et al, op. cit, 411.

15 Постојала је и трећа тријумфална капија, међутим њено место није назначено.

16 Böhm et al, op. cit, 412. Опет, веома слично у Белој Цркви, где је царевим именом украшена Градска кућа и школска зграда.

17 Janotyckh, op. cit 104. У *Моноїрафији* се не помиње посета школама.

18 Истог дана, у Белој Цркви је такође подигнута камена пирамида, са лавовима чуварима, заставама и двоглавим хабзбуршким орлом на врху. Међутим, у Белој цркви се налазио и пар високих обелиска, такође украшених царским и монархијским инсигнијама, те није немогуће да су две грађевине испред болнице можда били и обелисци.

19 Böhm et al, op. cit, 411-412.

високу милост Ваше посете, остаће у неизбрисивом сећању не само нас већ и наших будућих унука. Зато кличемо у ватреној оданости: нека Бог Свемогући дуго подржи Ваше Царско Величанство, зарад добра свих Ваших поданика.”[20]

Саслушавши овај одушевљени говор, цар се подухватио ловачке пушке коју му је за ту прилику дао Венцел Фомбергер (Wenzel Vomberger). Након два испаљена зрна, који су по свему судећи били лоши погоци, иступио је Игнац Вајферт и цару понудио пушку свог брата Георга Вајферта (Georg Weifert), уз речи како ће та пушка остати у светој успомени Стрељачке дружине. [21] Цар је из ове пушке гађао још пет пута.[22]

При одласку Његовог Величанства, Игнац Вајферт је овим речима изразио своју захвалност: „Ваше царско Величанство! Радосни и захвални, желимо да без разлике у вери, језику или народности, поновимо да ћемо увек верно и храбро вршити своје дужности према Вашем царском Величанству! Живела наша владарска кућа!” Његово Величанство затим напусти стрелиште праћен громким усклицима.[23]

Како је било већ 11 часова, а цар по свему судећи није намеравао да се дуже задржава у Панчеву, цела царска пратња вратила се до пароброда. Пристаниште је било испуњено окупљеним грађанима који су користили одиста ретку прилику да својим очима виде младог монарха, у чије име су се пре свега три године борили у Мађарској буни. На растанку на пристаништу, цар је поклонио брилијантску дугмад сину кнеза Александра, и доделио је два Ордена гвоздене круне 2. реда, сенаторима Ресавцу и Јанковићу. Цар се затим опростио од својих београдских званица са речима сећања на материјалну и војну помоћ током Револуције 1848/49. Оба владара су изразила жељу да и убудуће тако добро сарађују.[24]

Према речима хроничара, народ је дирљиво покушавао да одложи царев одлазак, међутим два пароброда су ипак кренула својим путем према Белој Цркви и Базјашу, праћени узвицима „Виват” и „Живео” све док димњаци бродова нису замакли низ Дунав.[25]

20 Ibid, 412.

21 Не би требало мешати Георга Вајферта са каснијом, истоименом личношћу. Овде поменути Георг (Ђорђе) Вајферт је стриц каснијег, много познатијег Ђорђа Вајферта, односно брат Игнаца и Карла Вајферта који се такође помињу у стрељачком удружењу.

22 Пушка и мета, које је користио цар овом приликом, налазе се на сталној поставци у Народном музеју Панчево. На осликаној мети (Ehrenscheibe) је словима „FJ“ обележено седам погодака. Постоји претпоставка да је касније ова мета пресликана преко првобитне, с обзиром на то да је на њој представљена мета са царевих поменутих седам погодака. Мету је насликао Петар Драгић, у врху се налази неколико стихова који славе царски долазак, а на дну је меморијални натпис. У документацији Народног музеја Панчево постоје индиције да ово није била једина „меморијална мета” која је настала поводом ове посете. За фотографију мете захваљујем се колеги кустосу Димитрију Јованову из Народног музеја Панчево.

23 Böhm et al, op. cit, 412. На истој страни се налази и списак чланова Дружине који су присуствовали царској посети: Михаел Суп (Mich. Supp), Карл Харт (Karl Hart), Карл Вајферт (Karl Weifert), Антон Кверфелд (Anton Querfeld), Барајевац (Barajevacz), Василије Трпков (Basil Trpkov), Венцел Фомбергер, Ђорђе Вајферт, Фридрих Кверфелд, Алојз Голуб (Alois Golub), Адам Леведа (Adam Leveda), Самуел Кверфелд (Samuel Querfeld), Ф. Мајерхофер (F. Mayerhoffer), А. Шрајбер (A. Schreiber), И. Б. Фишер (I. B. Fischer), Леополд Ацингер (Leopold Atzinger), А. Јовановић (A. Jovanovics), J. Максимовић (J. Maximovics), И. М. Вајферт (I. M. Weifert), М. Рада (M. Radda), Јозеф Суп (Josef Supp), који су се тог дана својеручно потписали у књигу стрелаца.

24 Janotyckh, op. cit, 104.

25 Böhm et al, op. cit, 412.

Капетан Ексингер (Exinger) који је управљао једним од пароброда, оставио је запис о посети Панчеву тог дана. Међутим, запис је у стиху и пун је песничких претеривања (цар који лије сузе на растанку, лепе даме које са узбуђењем жуде да изљубе цара...), тако да га не можемо узети као веродостојно сведочанство.[26]

Начин остварења „ефемерног спектакла" при царској посети

Видимо да је ефемерни спектакл у Панчеву организован као „процесија", у којој владар обилази оне пунктове у граду који носе одређен друштвени и политички значај. „Процесија" започиње свечаним доласком и дочеком (пристаниште и контумац), са тријумфалним капијама. Овакав начин доласка и дочека може се у симболичкој равни везати са два извора: тријумфалним уласком римских војсковођа и царева у Рим (најчешће после успешног војног похода), али и дочеком Христа у Јерусалиму на Цвети. Елемент који евоцира римски *adventus* јесте тријумфална капија, док са дочеком Христа можемо повезати декор зеленила, цвећа и заставица којима машу деца (палмине гране на Цвети).

Цар затим следи замишљену линију која повезује средишта економског, духовног и социјалног живота града: пристаниште, главни градски трг, Штапска зграда, Магистрат, римокатоличка и православна црква, школе, болница, градско стрелиште. Јасно је да прецизно дефинисана рута обједињује економски, војни, административни, духовни и грађански елемент.

Декоративни елементи који прате цара на овом путу кроз град имају своју симболику: видимо панегирички карактер транспарената, исписаног царевог имена бршљаном на фасадама. Лукови и гирланде од бршљана носе и посебну симболику, верности владару, његове славе и бесмртности, али и владарске амбиције и строгости.[27] Ратнички симболи и трофеји имају јасан милитарни карактер, сећање на победе извојеване у име цара (у чему се Панчево истицало као једно од средишта Српског покрета), али и војну спремност да се освоје нови трофеји у складу с тада популарном *Граничарском песмом:* „Кад нареди светли Цар, у смрт скаче граничар!". Пирамиде подигнуте испред болнице носе амблематско значење „владарске славе" (*Gloria de Prencipi*), односно представљају омаж величанственом уму владара.[28]

Царска посета, иако веома кратка, у пуном сјају доноси све оне елементе које ефемерни спектакл има: истицање, слављење и пропагирање владара и монархије, као и врлина политичког режима који је оличен у царској личности. Састанак са свим слојевима (војска, грађанство, свештенство, управа) шаље поруку јединствености свих ових елемената у својој верности Империји.

Занимљиво је и извршити анализу које чулне елементе има поједини спектакл или светковина. Ако употребимо класификацију елемената коју предлаже Мулен (Leo Moulin), при царској посети Панчеву имамо: аудитивни елемент (војна музика, говори, усклици, звона, топови), визуелни (тријумфалне капије, пирамиде, заставе, гирланде, цвеће, транспаренти, натписи, окупљени народ и постројене војне јединице), олфакторни (цвеће, зеленило, барут), елемент покрета (дефиле, маневри

26 Ibid, 413-414.

27 Caesar Ripa, *Iconologia, or Moral Emblems: Explained in 326 Figures*, (London: Benjamin Motte, 1709), амблеми 11 и 296, 3 v, 74 v. Као и: Nanon Garden i dr, *Larousse: mali rečnik simbola*, (Beograd: Laguna 2011), 78.

28 Ibid, амблем 141, 36 v.

на тргу).[29] Сви елементи уклопљени у целину делују својом обједињеном реторичком снагом и тиме су у стању да осећајем намерно изазване делимичне опијености поларизују осећања окупљеног становништва у жељеном правцу – јединствености, солидарности и (донекле анахроној) оданости монархији персонализованој у царској личности.

Политички догађаји који ће уследити, а нарочито од развојачења Војне границе (1872) узроковаће разочарање царском влашћу и потпуни преокрет у расположењу до тада царству оданих крајева.

Закључак

Царска посета Панчеву је само једно од краћих задржавања у дугом путовању које је Фрања Јосиф спровео током лета 1852. Основни циљ његовог путовања по Угарској и Трансилванији био је да учврсти уздрмане духове након турбулентних догађаја 1848/49. Намера цара и његових саветника била је да се центрифугалне, националистичке струје у Монархији замене наднационалном идеологијом, вером у личност цара и у династију Хабзбург. У ту сврху је упослен механизам *ефемерног спектакла*, односно светковине која је свој коначни облик добила у време барока. Ефемерни спектакл подразумева коришћење несвакидашње сценографије, снажних аудитивних, визуелних и других надражаја, како би се у народу постигло стање радости, славља па и еуфорије.

Фрања Јосиф је у Панчеву остао свега четири сата, обишавши посебно припремљене пунктове у граду. Симболика одабраних пунктова сугерисала је цареву бригу за све сегменте друштва: грађанство, војску, просвету, клир. Састао се и примио почасти од највиђенијих људи у граду, маневрисао је војском на централном тргу, посетио је школе, цркве, болницу и градску стрељану.

Град је био украшен на начин који одаје утицаје антике (свечани улазак у град, тријумфални лукови), религиозне симболике (гранчице, зеленило), и сложеног симболичког репертоара ренесансе и барока, као што су гирланде, пирамиде, ратни трофеји.

29 Leo Moulin, *Les socialisations* (Duclot: Gambloux, 1975), 134, према: Jelena Đorđević, *Političke svetkovine i rituali,* (Beograd: Dosije, 1997), 104.

THE IMPERIAL VISIT IN 1852: ENCLOSURE FOR THE HISTORY OF THE EPHEMERAL SPECTACLE IN PANČEVO

The imperial visit to the town of Pančevo is only one of the short stays in the long journey that Franz Joseph conducted during the summer of 1852. The primary aim of his journey through Hungary and Transylvania was to fortify the awakened spirits after the turbulent events during 1848 and 1849. The intention of the Emperor and his advisers was to replace the centrifugal, nationalistic currents in the Monarchy with supranational ideology, the faith in the Emperor's personality and the Habsburg dynasty. For that purpose, the mechanism of the ephemeral spectacle was used, that is, the ceremony which got its final form and shape during the Baroque period. The ephemeral spectacle implies the use of unusual scenery, strong and powerful auditory, visual and other stimuli, in order to arouse the feeling of joy in the nation, the feeling of celebration and even euphoria.

Franz Joseph stayed in Pančevo for only four hours, visiting specially prepared points in the town. The symbolism of the selected points suggested the Emperor's concern for all the segments of the society: citizenship, military, education and clergy. The Emperor met and received honor from the most prominent people in the town, maneuvered the army at the central square, visited schools, churches, hospital and the town's rifle range.

The city was decorated in the way that reflected the influence of antique (ceremonial entry into the town, triumphal arches), religious symbolism (twigs, greenery), and the complex symbolic repertoire of Renaissance and Baroque, such as garlands, pyramids and war trophies.

Литература

1. Böhm, Leonhard et al. *Monographie der Stadt Pancsova*. Pancsova: Druck von Carl Wittigschlager, 1928. (необјављено).

2. Garden, Nanon i dr. *Larousse: mali rečnik simbola*. Beograd: Laguna 2011.

3. Đorđević, Jelena. *Političke svetkovine i rituali.* Beograd: Dosije, 1997.

4. Janotyckh, Johann von Adlerstein. *Die Rundreise Sr. K. K. Apost. Majestät Franz Joseph des Ersten durch Ungarn und Siebenbürgen im Jahre 1852.* Wien: Keck & Pierer, 1852.

5. Милекер, Срећко. *Историја града Панчева*. Панчево: Напредак, 1925.

6. Ripa, Caesar. *Iconologia, or Moral Emblems: Explained in 326 Figures*. London: Benjamin Motte, 1709.

7. Тејлор, Ален Џ. П. *Хабзбуршка монархија*. Београд: CLIO, 2001.

8. Томандл, Миховил. *Панчево за време Првог светског рата и Уништење трију монографија у Панчеву после ослобођења 1918. године.* Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014.

9. Unowsky, Daniel L. *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria.* West Lafayette: Purdue University Press, 2011.

10. Cole, Laurence and Daniel L. Unowsky eds. *The Limits of Loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy.* New York: Berghahn Books, 2007.

1. Јозеф Крихубер (Josef Kriehuber), Портрет Фрање Јосифа, бакрорез, 1852.

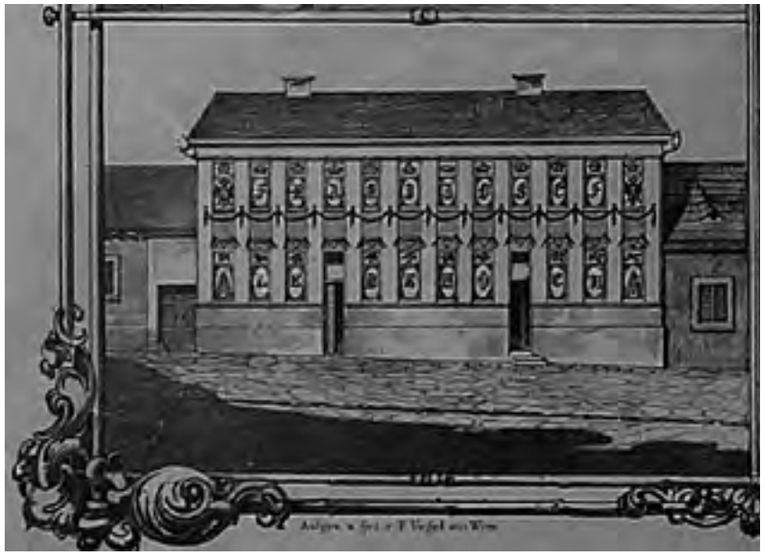

2. Бршљан који исписује царево име (из посете Белој Цркви)

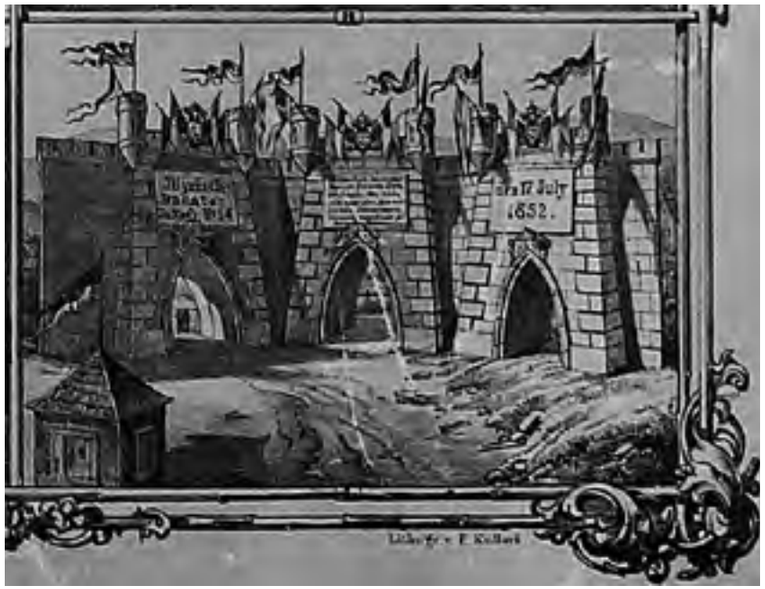

3. Тријумфални лук (из посете Белој Цркви)

4. Пирамида (из посете Белој Цркви)

5. Стрељачка мета у коју је пуцао Фрања Јосиф

Никола Влајић[1]
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ У ПАНЧЕВУ

КАДА СЕ У СТВАРИ РОДИО ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ И ЊЕГОВА СЕСТРА АНА?

Апстракт: Прави датум рођења Ђорђа Вајферта, великог индустријалца, јесте 15.јули 1850. године, а не 15. јуни, који се као датум наводи у многобројној литератури и електронским медијима. Ана Вајферт Грамберг рођена је 9. августа 1848. године и најстарије је дете Игњата и Ане Зајц Вајферт.

Кључне речи: *15. јули, рођење, Ђорђе, Ана, Вајферт, Грамберг, Панчево*

Да се у историографији повремено поткрадају грешке у датумима није непознато стручној али и широј јавности. Тако се на пример до седамдесетих година сада већ прошлог века веровало да је Михајло Идворски Пупин рођен 1858. године а не четири године раније. Данас сличан случај имамо са датумом рођења Ђорђа Вајферта, индустријалца, банкара и добротвора, који је својим животом и радом оставио неизбрисиви траг у новијој српској историји. Ипак, два наведена примера донекле се разликују. Грешка у датуму рођења Вајферта огледа се у погрешном навођењу месеца рођења. Уврежено мишљење да је Ђорђе Вајферт рођен 15.јуна 1850. године у Панчеву нетачно је. Прави датум његовог рођења је 15. *јули*.

Како је до тога дошло? По скромном мишљењу аутора овог текста заблуда око датума рођења датира још од 1923. године. Наиме, та година је обиловала догађањима и незаобилазна је за све хроничаре који су своја истраживања усмерили ка породици Вајферт и њеном најрепрезентативнијем представнику Ђорђу. Прослављајући златну свадбу и 50 година успешног и визионарског рада на развоју српске индустрије, Вајферт је многобројним донацијама обележио ове јубилеје. Тако је Вајфертово родно место Панчево између осталог добило цркву, Београдски универзитет непроцењиво вредну нумизматичку збирку, школа у Костолцу велико звоно... Исте године Ђорђе Вајферт се договорио са својим пријатељем, познатим вршачким историчарем и завичајним писцем Феликсом Милекером (1858-1942) да у спомен на прославу златне свадбе 9.септембра 1923. године, састави кратку породичну историју са родословом, која је понела назив "Die Familie Weifert und das Brauhaus in Pantchowa 1722/3-1923"[2]. Књига је светлост дана угледала 1925. године.

1 office@zzskpancevo.org

2 После скоро једног века Историјски архив из Панчева и Фонд Ђорђе Вајферт из Београда урадили су превод ове невелике али важне књижице на српски језик. Она се појавила 2009. године под насловом „Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3-1923“ као прво српско допуњено издање у тиражу од 500 примерака. Нажалост, ни у допуњеном издању нису отклоњене грешке којих има подоста у родослову Вајфертових, а који је дат као додатак наведене књиге.

Слика 1. Страница из матичне књиге крштених Римокатоличке цркве у Панчеву

У њој се наводи 15. јуни као датум рођења, а одатле су изгледа касније овај податак преузимали сви који су о Ђорђу Вајферту писали. Увидом у матичну књигу крштених Римокатоличке цркве у Панчеву недвосмислено је утврђен прави датум рођења – 15. јули. Из исте књиге сазнајемо да је већ следећег дана, 16. јула извршен обред крштења. Том чину се у прошлости, за разлику од данас, код хришћана придавао далеко већи значај. Матична књига нам такође открива и име кума. То је био прерано преминули стриц Георг (1829–1959), а не деда Георг (1798–1887) како се понегде може прочитати[3].

Родитељи Ђорђа Вајферта, отац Игњат (1826–1911) и мајка Ана Зајц (1828–1875) изродили су петоро деце, три ћерке и два сина. Пре Ђорђа рођено је двоје деце, Ана (1848–1924)[4] и Магдалена (1849–1885) а после њега Хуго (1852–1885) и Паула (1858–?). За нас је посебно интересантна најстарија ћерка Ана. Рођена је у лето оне смутне 1848. године, када је револуционарни занос већ јењавао у Доњем Банату. Кума јој је била Алојзија Франк.

У време када је Ана стасала за удају у Панчеву су постојале две пиваре. Пивара њеног оца Игњата и невелика пивара Катарине Видман. Тих година угледни Панчевац Антон Грамберг пожелео је да и он има своју пивару. Купио је плац и машине за будућу пивару, а сина Фердинанда (1838–1889) послао је на изучавање пиварског заната и вандровање по Европи. По повратку из „белог света“ 1867. године, школовани пивар Фердинанд Грамберг ступио је у брак са Аном Вајферт. Кумови су им били Карл Вајферт и Јохан Хубер[5]. Да ли је ово био потез да се нелојална конкуренција елиминише, јер Грамбергова пивара није никада прорадила, или је у питању стварно била љубав између двоје младих, данас после толико времена тешко је докучити. Из овог брака рођено је десеторо деце. Најпознатији од њих је Фердинанд млађи (1878–1950), потоњи доктор права и најближи сарадник Ђорђа Вајферта. Фердинанд млађи је између осталог један од троје рођених Панчеваца носилаца престижног признања – Француске легије части.

Чињеница је да су породице Вајферт и Грамберг више од једног века учествовале у многим кључним догађајима везаним за Панчево и његову историју. Били су врло често опозиција у оквиру немачке енклаве. С обзиром на то да су улазили у најужи круг наших најбогатијих суграђана није занемарљива и њихова улога у хуманитарним организацијама, али и свуда где је помоћ била потребна. Данас су њихова доброчинства у потпуности заборављена.

WHEN WERE GEORG WEIFERT AND HIS SISTER ANNA REALLY BORN?

Abstract: The exact date of birth of the great industrialist Georg Weifert is July 15th 1850, and not the 15th of June, which is listed as the date in numerous literature and electronic media. Anna Weifert Gramberg was born on 9th August 1848 and she was the oldest child of Ignaz and Anna Seitz Weifert.

3 Протокол Католичке цркве крштених у Панчеву 1835-1860, ред.бр.86 (1850)

4 Година рођења и упокојења Ане Вајферт Грамберг дате су на основу података са надгробног споменика који се налази на Евангелистичком гробљу у Панчеву и Протокола Католичке цркве крштених у Панчеву 1835-1860, ред.бр.132 (1848).

5 Протокол венчаних Евангелистичке цркве у Панчеву 1854-1901, стр. 36, ред.бр. 4

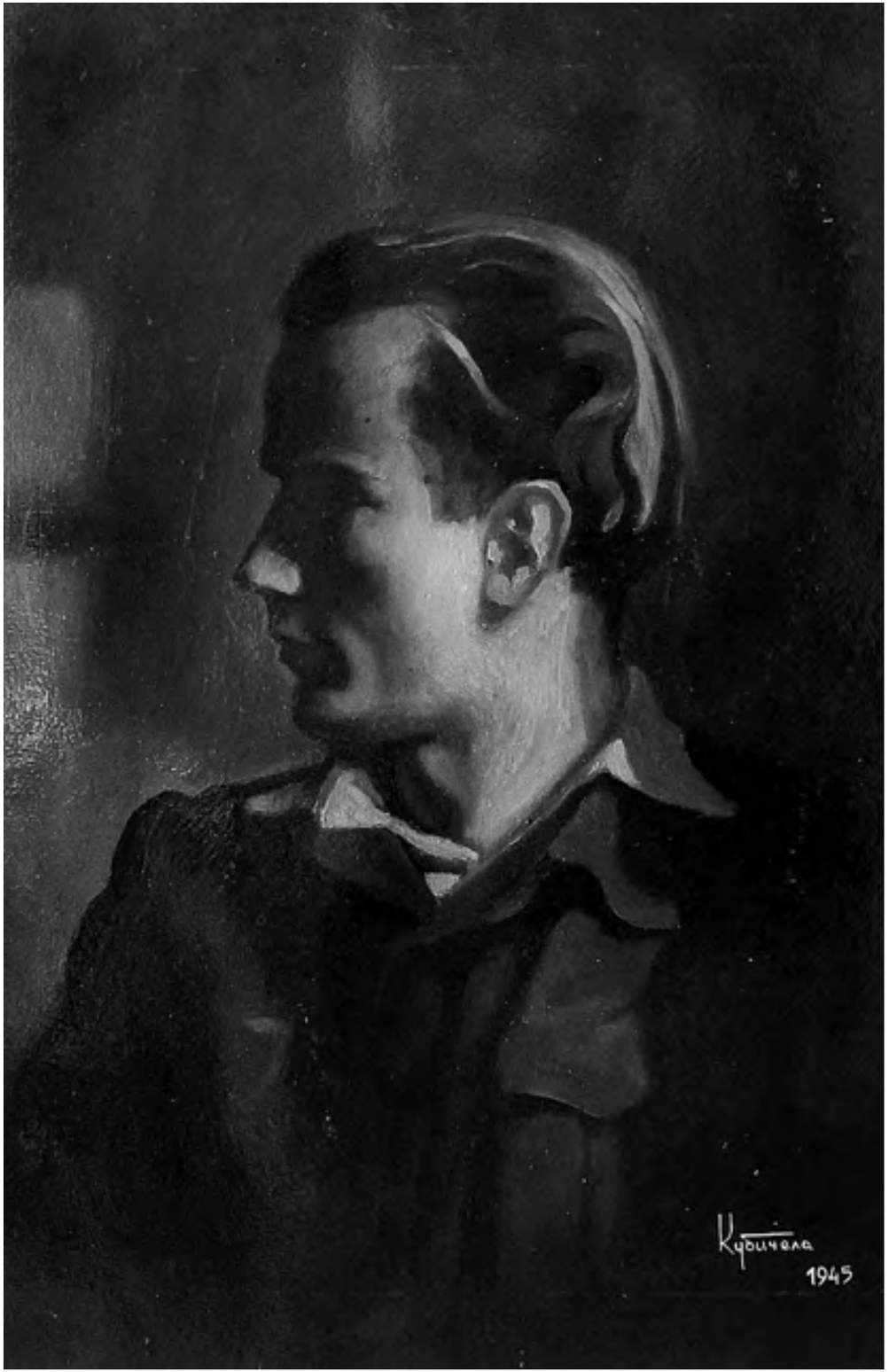

Игор Вокоун, кустос – историчар уметности
МУЗЕЈ У БЕЛОЈ ЦРКВИ[1]

ПЕТАР КУБИЧЕЛА
ПРИЛОГ ЗА МОНОГРАФИЈУ

Уговором о поклону од 3.2.2017. године, Надежда Кубичела из Новог Сада је Музеју у Белој Цркви поклонила део заоставштине свог супруга, академског сликара Петра Кубичеле. Поклон чини 19 слика, 5 скица, 155 цртежа, 4 скулптуре и илутрације за различите часописе и књиге. Овај велики и значајан поклон музеју је повод за представљање биографије овог сликара, илустратора, професора, астронома, који је највећи део живота провео у Белој Цркви и Новом Саду.

Кључне речи: *биографија уметника, сликарство XX века, илустрација, сликар, астроном, професор цртања*

Основни извори за састављање биографије Петра Кубичеле, налазе се у породичној документацији, преписци уметника, ретким интервјуима као и каталозима изложби и литератури.[2] Петар Кубичела је био нарочито везан за два амбијента: Белу Цркву у којој је провео детињство и младост; и Нови Сад у коме је провео највећи део своје професионале каријере. У свом професионалном ангажману бавио се радом у просвети, сликањем, цртежом и илустрацијом, док је у личном аспекту био изузетан познавалац и љубитељ астрономије, шаха и пливања.

О пореклу породице Кубичела има мало података. Познато је да се прве Кубичеле насељавају у Белу Цркву у исто време са породицама Могош и Панеску, највероватније из Румуније половином XIX века.[3] У Белу Цркву се населио Петров прадеда, чији је син Константин радио као поштански чиновник најпре у Белој Цркви, затим се због природе посла са породицом одселио у Загреб, а потом у Земун. Његов син Ђуро (Петров отац) такође је био поштански чиновник. Своју службу је започео у Винковцима, а наставио у Новом Саду, да би се након пензионисања преселио у Белу Цркву.

---

1 igorvokoun@gmail.com

2 У архиви Музеја у Белој Цркви се чува грађа која је основни извор за састављање биографје сликара: Писмо Петра Кубичеле у коме наводи своју биографију, упућено Живану Иштванићу 16.11.2003. године ради састављања биографија за Лексикон; интервју Игора Вокоуна, Музеј у Белој Цркви са Надеждом Кубичела у Новом Саду од 6.2.2017. године; документација о примопредаји поклона Музеју у Белој Цркви, фотографије радова Петра Кубичеле (поклон музеју од уметникове супруге, а један део фотографија је поклон од Живана Иштванића) копије неких релевантнијих докумената који се односе на живот и рад сликара.

3 Писмо Петра Кубичеле у коме наводи биографске податке о свом оцу Ђури Кубичели упућено Живану Иштванићу 28.10.2003.

Петар Кубичела је рођен у Ердевику,[4] 19.3.1925. године, у породици где је отац Ђуро, био службеник у Дирекцији П.Т.Т. у Новом Саду, а мајка Марија (рођена Стојнић) домаћица.[5] Године 1929, након очевог пензионисања, породица се сели у Белу Цркву (родитељи са двојицом синова: Милошем и Петром), где је 1930. године, рођен и најмлађи син, Александар. Петар у Белој Цркви завршава основну школу и првих шест разреда Гимназије, али у условима окупације,[6] матурирао је у Гимназији у Вршцу, 1944. године. Након ослобођења Беле Цркве, 1.10.1944. године, мобилисан је и задржан на раду у Агитроп-у као добар цртач. На Академији ликовних уметности у Београду студирао је у класи проф. Мила Милуновића (до Милуновићевог одласка са Академије 1946. године), а потом у класи проф. Недељка Гвозденовића. Дипломирао је на Академији ликовних уметности у Београду на сликарском одсеку 1949. године. По завршетку студија боравио је током два месеца у Алексиначким рудницима угља посматрајући и скицирајући живот рудара. Након Академије уписује филозофију на Филозофском факултету у Београду, али од ових студија одустаје након две године. У Гимназији у Белој Цркви је од 1950. до 1959. године предавао основе ликовног васпитања са цртањем, филозофију и математику.[7] Стручни професорски испит полаже у Београду, 1953. године на групи цртање. Године 1959. преселио се у Нови Сад где је у Школи за примењену уметност[8] предавао цртање и сликање, техничко цртање, нацртну геометрију и перспективу, све до пензионисања 1986. године.[9] Од УПИДИВ-а је 1974. године добио „Плакету и јубиларну диплому оснивача", као признање за дугогодишњи рад на развоју и друштвеној афирмацији примењених уметности и дизајна у Војводини, а још једну, 1997. године, за педагошки рад из области ликовног стваралаштва. Од школе у којој је радио, Школа за дизајн „Богдан Шупут" у Новом Саду, 1998. године добија признање поводом 50 година постојања и успешне сарадње са школом.

У Белој Цркви је био активан члан Гимнастичког друштва „Партизан" као и Шаховског клуба „Бора Костић" а у Новом Саду члан Савета за ликовно васпитање, члан Друштва ликовних педагога Војводине. Од оснивања 1953. године био је члан Астрономског друштва Србије „Руђер Бошковић", а од 1960. године члан је Удружења уметника примењених уметности и дизајнера Војводине (УПИДИВ). Повремено је држао предавања из области ликовних уметности и астрономије на Народном универзитету у Белој Цркви, а Синдикална организација просветних радика Беле Цркве додељује му награду за изузетан педагошки рад.

4 Као службеник Поште, Ђуро Кубичела је био принуђен да више пута сели своју породицу, па је стога Петар рођен у кући родитеља своје мајке у Ердевику, да би се касније преселили у Нови Сад.

5 Током живота у Новом Саду, Петру са догодила несрећа да је као дете у игри пао и повредио једно око. До краја живота је остао слеп на једном оку.

6 У време окупације, у Белој Цркви су затворени виши разреди гимназије, па је једино решење за ученике било да путју у Вршац. Упор. Светолик Суботић, Сто година белоцрквснек гимназије, у: Споменица стогодишњици белоцркванске гимназије, Бела Црква, 1975, стр. 33-46

7 Током рада у Белоцркванској гимназији је водио секцију за ликовну уметност, као и са групом ученика заинтересованих за астрономију основао Подружницу Астрономског друштва „Руђер Бошковић".

8 Касније Образовни центар за дизајн „Богдан Шупут", а потом Школа за дизајн „Богдан Шупут" Нови Сад

9 Током рада у Школи за примењену уметност обављао је и разне функције у школи. Био је председник Школског савета, председник Управног одбора, као и члан бројних комисија.

Петар Кубичела је био пасионирани љубитељ посматрања звезданог неба и астроном аматер. Са братом Александром[10] направио је свој први телескоп – рефрактор, док је касније, у радионици новосадске школе у којој је радио, усавршавао своје телескопе. Чланство у Српском астрономскм друштву „Руђер Бошковић" и близак однос са братом, омогућили су му бројна познанства и контакте у свету Југословенске астрономије. Године 1961. Друштво је одредило Петра Кубичелу да буде вођа екипе Друштва која ће снимити потпуно помрачење Сунца на Хвару.[11] Камером коју је сам конструисао, снимљено је делимично помрачење сунца на 137 плоча, док је део потпуног помрачења скицирао и касније израдио слику „Корона 61". Посматрајући потпуно помрачење Сунца, 11.8.1999. година насликао је још једну слику „Корона" коју је поклонио Астрономском друштву „Руђер Бошковић".

Сликарством се непрестано бавио од Академије до дубоке старости. Приредио је две самосталне изложбе, једну у Белој Цркви (1953.), а другу у Новом Саду (1962.). Учествовао је на више колективних изложби, углавном са илустрацијама. Године 1957. Савет за просвету и културу Беле Цркве откупљује слику „Повратак са рада" за збирку музеја. Учествовао је 1961. године на конкурсу Управе за изградњу палате Савезног извршног већа у Београду са сликом „Рађање Нове Југославије". Слика је откупљена за Музеј револуције у Београду. Посебан део опуса Петра Кубичеле су слике инспирисане астрономијом, проучавањем и посматрањем неба. Слика „Корона 61" је настала након његовог посматрања помрачења Сунца на Хвару, 15. фебруара 1961. године, а трајно је изложена у Астрономској опсерваторији у Београду.[12] На слици је поред приказа Сунчеве короне насликано и 34 портрета директних и индиректних учесника догађаја на Хвару, што композицију чини изузетно комплексном.

Са неколико слика учествује у изложби поводом стогодишњице Белоцркванске гимназије, 1975. године, „Ученици и наставници Белоцркванске гиманзије ликовни уметници".

Астрономска опсерваторија је поводом свог стогодишњег јубилеја, 1987. године наручила слику са темом „Мисао Сенеке" за улазни хол.[13] Иако наруџбина није спроведена до краја, Кубичела је извео композицију на којој је у првом плану са леве стране приказан Сенека са свитком у рукама, док су у другом плану приказани многобројни мислиоци, научници, астрономи, физичари који гледају у небо на коме је исписана Сенекина мисао: „Ако би се звезде могле видети само са једне тачке Земљине кугле, људи би тамо непрестано одлазили да посматрају небо и да се диве чудесима неба".

10 Петров брат Александар Кубичела (1930-2017) дипломирао је на групи астрономије на Природно-математичком факултету у Београду, где је касније и докторирао, 1973. године. Радио је у Астрономској опсерваторији у Београду, био је шеф Групе за астрофизику на ПМФ-у и руководилац научно-истраживачких пројеката

11 Делимично помрачење Сунца 1961. године је био један од значајнијих догађаја у историји југословенске астрономије, када се на Хвару окупило више страних и југословенских астронома.

12 Секретаријат за културу града Београда је 2008. године од сликареве супруге откупио рад „Корона 61" и уступио Астрономској опсерваторији на чување и излагање. Милан Радованац, Проблеми Астрономске опсерваторије са културним добрима, стр. 198 – 202

13 Упор. Милан Радованац, наведено дело стр. 198-200

Највећи део сликарског опуса Петра Кубичеле чине породични и наручени портрети, али и разноврсне жанр сцене као и композиције са пејзажима које је постепено разрађивао у различитим амбијентима Југославије (нарочито предели Босне и Далмације).

Углавном је сликао класичним техникама, уљем, без већег експериментисања, користећи најчешће лесонит као подлогу коју је сам припремао. Своје слике је редовно потписивао танком четкицом ћирилично „Кубичела", али без ознаке године настанка.[14] По избору тема и приступу слици, може се рећи да је сликар који се бави искључиво предметним сликарством и који одабира сцене и формира композицију у амбијенту реалности. У првим деценијама свог рада је у оквиру социјално-ангажованог сликарства, југословенског покрета који је опште присутан, а са темама радних акција, рада, рудара... У каснијем периоду свог сликарског развоја формира специфичнију иконографију која се у великој мери базира на језик илустрације. Компонује више мањих сцена у једну већу композицију са наративним током, а са идејом да на једној слици представи комплексну идеју и процес њеног настанка. У разговору за часопис Васиона, Петар Кубичела је између осталог о својим радовима рекао: „Слика је у суштини начин да се забележи тренутак постојања нечег што постоји, што је постојало или би могло постојати у временском току ствари. Потреба за оваквим приказом промена у објектима сликарства долази сама по себи и доноси четврту димензију као природни дијалектички скок и прелаз из појма тренутне слике у нови квалитет: појам слике која се развија и мења се временом."[15] Учествовао је на колективним изложбама УПИДИВ-а, али због лошег искуства са критиком током каснијих година одустајао је од конкурисања на изложбе.[16]

Веома успешно се опробао у изради скулптура од којих је биста народног хероја Саве Мунћана изливена у бронзи и постављена у јавном простору Беле Цркве, испред Средњошколског центра. Остале скулптуре које је израдио углавном су портрети: портрет мајке, Владе Војновића, Зинке Симончић, портрет девојке, али и једну макету за споменик „Они који оптужују". Готово сви радови остали су у виду гипсаних модела.

Значајан део Кубичелиног рада везан је за илустрацију, што је представљало важан извор прихода за породицу. Од 1959. године, често је био ангажован на илустровању различитих часописа, уџбеника и књига. Илустрације за часопис „Васиона" радио је редовно од 1955. године, а од 1959. и илустрације за дечије новине на мађарском у издању Форума из Новог Сада, „Jo Pájtás" i „Mézeskalács". У сарадњи са различитим издавачима, илустровао је бројне уџбенике (Познавање природе за 2. основне школе, Познавање природе за 4. разред основе школе, Hovoríme po Slovensky 7, Tanuljunk Magyarul, и друге, у издању Завода за уџбенике и настава средства) и разноврсне књиге, углавном школске лектире (Отон Жупанчић, Цицибан; Прежихов Воренц, Ђурђевак; Ioan Slavici, Florita din codru...). Неколико радова послао је на више изложби и конкурса и остварио значајне резултате. Редовно учествује са илустрацијама на изложби Форма у Новом Саду 1966, 1975, 1985. године На изложби

14 У разговору са уметниковом супругом сазнајемо да је вођење хронологије својих радова сматрао бесмисленим и да је сматрао непотребним бележење када је која слика настала.

15 Интервју Наташе Станић, Народна опсерваторија Београд са сликарем Петром Кубичелом, објављен у часопису Васиона бр. 2-3, 2006. године, стр125

16 У поменутом интервјуу у часопису *Васиона* говори веома лоше о критици која је његове радове оценила застарелим.

ФОРМА-5, од УПИДИВ-а добија златну награду за илустрацију, 1974. године. Године 1964, 1973, 1975 и 1980, учествује на изложби „Златно перо Београда" у оранизацији УЛУПУДС-а..

Петар Кубичела преминуо је у Новом Саду, 21.8.2007. године, а сахрањен је у Белој Цркви 24.8.2007. године.[17]

Иако је повод за састављање и објављивање биографије Петра Кубичеле поклон Музеју у Белој Цркви од стране његове супруге Надежде, као уметник заслужује пажњу у оквиру стручне јавности. Његови радови налазе се у Музеју у Белој Цркви, Астрономској опсерваторији у Београду, као и у власништву сликаревих бројних пријатеља, родбине и супруге. Током читаве сликарске каријере био је заговорник реалистичког сликарства, сматрајући изузетним уметнике портретисте, што потврђују радови који су потпуно у домену предметног и реалног. Повремене сукобе, у смислу разлика у ставовима, имао је са колегама и критиком, претежно заговорницима енформела и радикалне апстракције.

Посматрајући део опуса Петра Кубичеле стиче се утисак о уметнику који је своју пикторалну поетику изграђивао из оквира социјално ангажоване уметности у вредносне системе портрета и породице, а формирао сопствени илустративни ликовни језик.

Литература:

1. Vokoun, Igor. *Belocrkvanski slikari*, u: *Hronika Bele Crkve 1717–2017*, priredio Živan Ištvanić, Bela Crkva: izdaje Živani Ištvanić, 2017.
2. Вокоун, Игор. *Слике Вароши – приказ Беле Цркве у сликарству поводом 300 година од оснивања града*. Бела Црква: Народна библиотека, 2017.
3. Ištvanić, Živan. *Lexicona Belocrkvanica 2*, Bela Crkva: izdaje Živan Ištvanić, 2008.
4. Костић, Милета. *Ученици и наставници белоцркванске гимназије ликовни уметници*, Бела Црква: Раднички универзитет, 1975.
5. Радованац, Милан. *Проблеми Астрономске опсерваторије са културним добрима*, у: *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба VI"*, Астр. друш. „Руђер Бошковић" бр. 10. 2011. године, стр. 199 – 202
6. Rajčetić, Zdravko. *UPIDIV 50 godina na ramenima velikana*, Novi Sad: UPIDIV, 2014.
7. Stanić, Nataša. *Akademski slikar Petar Kubičela*, interviju objavljen u: *Vasiona* broj 2-3/2006. godina 54, str. 114-125
8. Суботић, Светолик. *Сто година белоцркванске гимназије* у: *Споменица стогодишњице белоцркванске гимназије 1875-1975*, Бела Црква: 1975.

17 У локалној белоцркванској штампи, Живан Иштванић објављује IN MEMORIAM Петру Кубичели, професору, БЦфлеш, број 28, 14.9.2007. године.

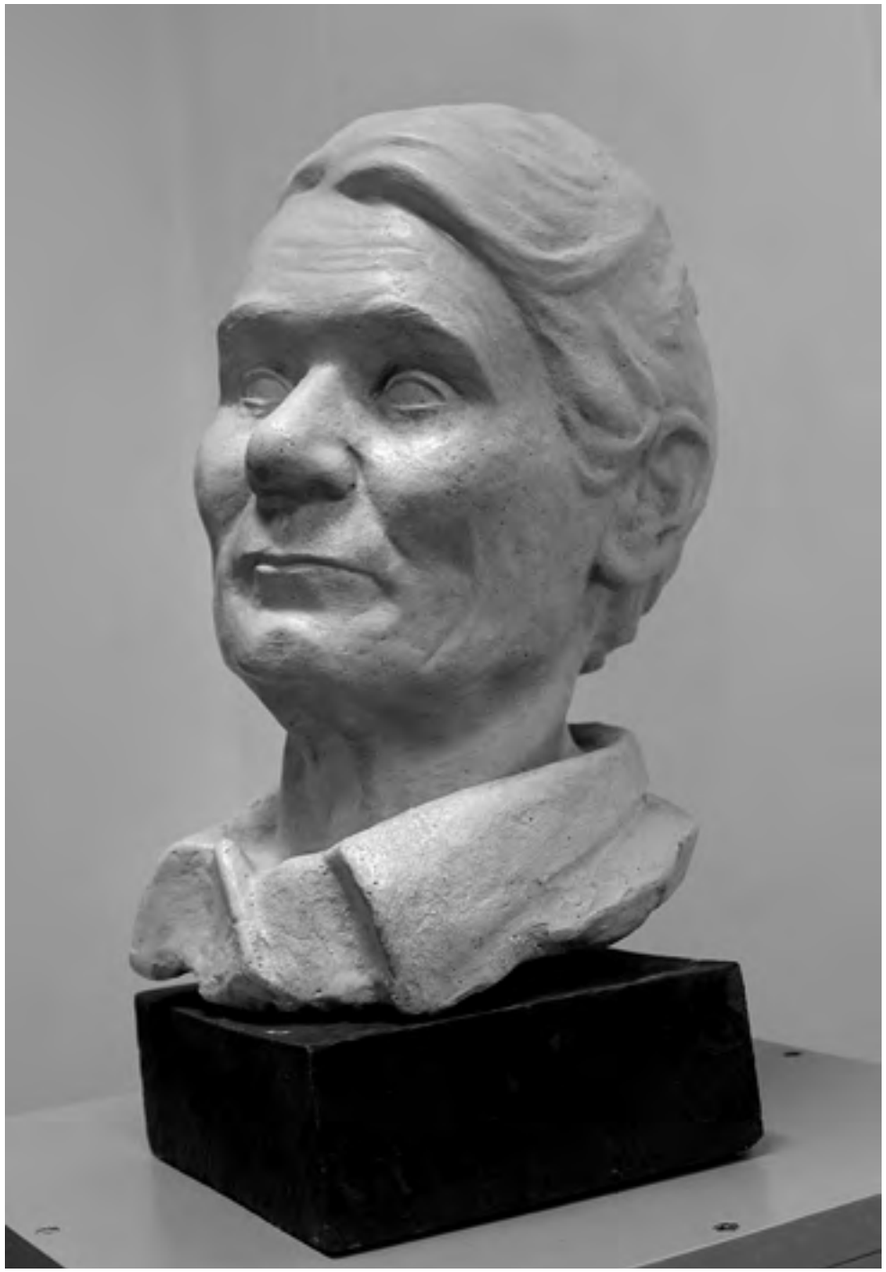

Слика 2. Биста тајке, гипс, 60x35x36цм, МБЦ инв. бр. 767-ГКУ

Слика 3. Корона 61, уље на платну, 190x117цм, Астрономска опсерваторија, Београд

Слика 4. Младост и рад, уље на платну, 200x142цм, МБЦ инв. бр. 697-ГКУ

Слика 5. Дунав 1965, уље на лесониту, 238x122цм, МБЦ инв. бр.696-ГКУ

Слика 6. Сенекина мисао, уље на платну, 107x83цм, приватно власништво

Скраћенице:

МБЦ – Музеј у Белој Цркви

ПМФ – Природно-математички факултет

УЛУПУДС – Удружење ликовних уметника примењене уметности и дизајнера Србије

УПИДИВ – Удружење ликоних уметника примењене уметности и дизајнера Војводине

PETAR KUBIČELA: ENCLOSURE FOR MONOGRAPHY

Petar Kubičela (19th March 1925- 21st August 2007) was born in Erdevik and he attended comprehensive high school in Bela Crkva and graduated in Vršac in 1944. He graduated at the Academy of Fine Arts in Belgrade, at the department for painting in 1949. At the comprehensive school in Bela Crkva he taught art and drawing from 1950 to 1959, and then at the School for Applied Arts in Novi Sad until his retirement in 1986. He was an active member of the Association of Applied Arts Artists and Designers of Vojvodina (UPIDIV) and the Astronomical Society „Ruđer Bošković". He mainly dealt with paintings, but also with the illustrations for children's magazines. He realized two solo exhibitions, and participated with his works at several exhibitions of UPIDIV (Association of Applied Arts Artists and Designers of Vojvodina) and ULUPUDS (Association of Applied Arts Artists and Designers of Serbia). Today, his works are in the Museum in Bela Crkva, in the Astronomical Observatory in Belgrade, as well as in the private ownership.

Јелена Стојановић
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ[1]

ШКОЛА ЗНАМЕНИТИХ ВРШЧАНА

Аистракт: У раду је представљена Основна школа „Вук Караџић", једна од најстаријих образовних установа ове врсте у Јужном Банату. Дат је њен кратак историјат са освртом на знамените личности, некадашње ученике, који су по свом значају далеко превазишли оквире свог ужег завичаја. Циљ рада је да се истакне значај школе која је испратила бројне генерације међу којима се могу пронаћи многи великани, који су задужили целу націју и које од заборава чувају и две спомен – плоче, постављене на зиду ходника школе 2002. и 2017. године.

Кључне речи: *Вршац, школа, Основна школа „Вук Караџић", знамениши Вршчани, сиомен-илоча*

УВОД

Основна школа у животима свих нас заузима веома значајно место и као што песник Љубивоје Ршумовић каже „она је и згодна и сјајна, у њој се шапућу тајне, дели ужина, скупља дружина", и што је најбитније стиче се знање које се слојевито надограђује, а талентовани, амбициозни и вредни малишани неретко постају научници, лекари, архитекте, уметници... Неки од њих трчкарали су ходницима школе у порти Саборне цркве Св. Оца Николаја у Вршцу и стицали знања која су их касније винула високо међу најбоље представнике у својим областима, те су постали и остали понос свог града Вршца, а и основне школе која носи име по реформатору српског језика, Вуку Караџићу.

ИСТОРИЈАТ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ „ВУК КАРАЏИЋ"

У подножју вршачких планина, окружен виноградима, налази се Вршац, град који крије значајно благо културне прошлости. Међу многобројним установама које су ницале у протекла два века, школе заузимају свакако посебно место, а сам град се може похвалити Основном школом „Вук Караџић", која се убраја међу најстарије образовне установе ове врсте у јужном Банату.

Најстарије просторије „Српске основне школе" подигнуте су још 1747. и 1760. године, и биле су смештене у ондашњој Црквеној општини (угао Дворске и Светозара Милетића). Почетком 19. века, поменуте просторије биле су тесне јер су једва могле да приме половину деце дорасле за школу. И поред жеље и свести о

1 jelenaz.stojanovic@gmail.com

потреби изградње нових школских зграда, околности које су претходиле томе биле су неповољне. Вршачки Магистрат упорно је упућивао захтев Угарској дворској комори да дозволи изградњу нове зграде за српску основну школу, али тек пред крај 19. века стекли су услове да се ова замисао спроведе у дело. У то време на челу Вршачке епархије налазио се епископ Нектарије Димитријевић, а велики жупан над Вршачким округом био је Александар Николић, потомак лозе Обреновића, који је користио свој положај да помогне Србима у очувању својих права. На месту председника Црквене општине налазио се Ђура Цвејић, цењени и предузимљиви адвокат, а на челу Магистрата био је градоначелник Јосиф Семајер, велики поштовалац просвете. Овакав скуп угледних грађана – визионара дошао је до циља. Министарство унутрашњих дела у Пешти је 1894. године одобрило зидање нових школски здања у оквиру Црквене општине и пошто су средства прикупљена од стране Црквене општине и грађана дародаваца, Црквено-школски одбор поверио је израду детаљог плана нових школских зграда вршачком инжињеру, Стевану Костићу. На Ускршњу недељу 9. априла 1895. по старом, а 22. априла 1895. године по новом календару у кругу Саборне цркве постављен је камен темељац, који је освештао епископ вршачки Нектарије Димитријевић. Грађевински радови одвијали су се брзо и релативно без застоја. Градња је завршена 6. новембра исте године, а кроз 4 дана уз пригодан програм школа је освештана. Сазидане су две школске зграде: једна за мушку, а друга за женску децу, сала за гимнастику, а уз њу „Малодечја школа", односно забавиште и стан за васпитачицу.[2] Школи остаје назив „Српска основна школа". Први ђаци сели су у своје клупе 13. новембра 1895. године, дечаци у Мушку школу, а девојчице у Женску. У овим просторијама, које су нажалост тада врло скромно адаптиране, школа ради и данас.

2 Славко Бранков, Основна школа „Вук Караџић" Вршац, Вршац, 1995.

Школа је током свог постојања мењала своје име. „Српска основна школа" добија 1929. године име Државна народна школа „Карађорђе". То име задржава до 1946. године, када постаје Основна школа бр.1, а мађарска школа, која ради при истој, зове се Основна школа бр. 2. Од 1950. године уводи се обавезно осмогодишње школовање, а школе добијају назив осмолетке, тако да сада имамо Осмолетку бр.1 и Осмолетку бр. 2. Године 1953. Осмолетка бр. 2 постаје Основна школа „Вук Караџић". За дан школе одређен је 28. октобар по старом, односно 8. новембар по новом календару, дан рођења Вука Караџића. Од 1957. године школа користи обе зграде, јер јој је припојена мађарска школа, тако да настава постаје двојезична.[3]

Данас се настава одвија само на српском језику, у 26 одељења са близу 700 ученика. У једној згради се одржава разредна настава, односно настава од I до IV разреда, док се у другој згради одвија предметна настава од V до VIII разреда. Првобитна зграда са салом за гимнастику и данас има исту намену, а некадашње обданиште постало је радионица за наставу техничког васпитања. У дворишту се налазе и отворени спортски терени за фудбал и кошарку, а специфичан положај у кругу Саборне цркве коју заједно окружују сви школски објекти, даје овој школи посебно место и наглашава њену традицију.

У овој најстаријој и највећој вршачкој основној школи за школско градиво и бројне ваннаставне активности, живот и рад школе задужено је 62 запослена радника, а послове директора од 2007. обавља проф. Александра Тадић.

ДВАНАЕСТОРИЦА ВЕЛИКАНА НА СПОМЕН-ПЛОЧИ ИЗ 2002. ГОДИНЕ

Десетине хиљада вршачких малишана (рођених Вршчана и оних који су се у својим младим данима нашли у Вршцу и уписали у ред Вршчана) научило је у Основној школи „Вук Караџић" прва слова, песмице и приче, а талентовани појединци су својим значајем превазишли оквире свог ужег завичаја, па се стога и родила идеја да се имена дванаесторице најзначајнијих међу њима нађу на спомен-плочи која је маја месеца 2002. године постављена на зиду ходника школе. На пригодној свечаности уз присуство тадашњег директора школе, Милорада Капелана, који се највише и залагао да се ова лепа идеја спроведе у дело, колектива школе и многобројних званица, Рада Ђуричин и Срета Стефановић открили су мермерну плочу са следећим именима:

3 Исто

1. Јован Стерија Поповић (Вршац, 1806 – Вршац,1856.), писац
2. Ђура Цвејић (Вршац, 1848 – Вршац, 1897), адвокат
3. Никола Брашован (Вршац, 1850 – Вршац, 1932), народни просветитељ
4. Андрија Лукић (Вршац, 1852 – Вршац, 1914), глумац и редитељ
5. Лаза Нанчић (Вршац, 1854 – Вршац, 1887), публициста
6. Јаша Томић (Вршац, 1856 – Нови Сад, 1922), публициста и политичар
7. Паја Јовановић (Вршац, 1859 – Беч, 1957), сликар
8. Султана Цијук (Вршац, 1871 – Београд, 1935), оперска певачица
9. Бора Костић (Вршац, 1887 – Београд, 1963), шаховски велемајтор
10. Драгиша Брашован (Вршац, 1887 – Београд, 1965), архитекта
11. Иван Радовић (Вршац, 1894 – Београд,1973) сликар
12. Васко Попа (Гребенац, 1922 – Београд, 1991), песник

ЈОВАН СТЕРИЈА ПОПОВИЋ (Вршац, 1806 – Вршац, 1856), писац

Ако се вратимо два века уназад, још док су постојале просторије „Српске основне школе" и завиримо у списак тадашњих ученика, наићи ћемо на велико име српске књижевности и једног од водећих интелектуалаца свог времена, Јована Стерију Поповића. Велики Стерија био је начелник Министарства просвете и на том положају током осам година, био је главни организатор српске средњошколске наставе и један од оснивача Ученог српског друштва. Поред тога, посебно је значајан његов напор на проучавању и очувању културног наслеђа Србије. Предложио је Совјету да се донесе Уредба о заштити старина, па је Србија Стеријином заслугом донела први правни акт о заштити споменика културе. Покренуо је иницијативу за оснивање Академије наука, Народне библиотеке и Народног музеја. Учествовао је у оргаизацији првог београдског театра (позориште на Ђумруку) који је 1841. године отворен његовом трагедијом *Смрт Стефана Дечанскої*. Ово су само неке од Стеријиних великих заслуга, а ту је свакако и његов књижеви рад који је остао запамћен. Сматра се оцем српске драме, а истиче се и својим комедијама: *Лажа и паралажа, Тврдица, Покондирена тиква, Зла жена*, *Женидба и удадба, Кир Јања* и *Родољупци,* које се и данас изводе у многобројним позориштима и изазивају ерупцију смеха код публике, а неретко се изводе и на фестивалима *Стеријино позорје* и *Вршачка позоришна јесен* који се одржавају већ годинама. Због свега поменутог Стерија је био и остао понос читаве нације, свих Вршчана, а свакако и основне школе коју је похађао.[4]

ЂУРА ЦВЕЈИЋ (Вршац, 1848 – Вршац, 1897), адвокат

Своје место на спомен-плочи заузео је познати адвокат Ђура Цвејић. Као веома угледан и цењен био је председник Црквене општине и дао је свој велики допринос у залагању да се подигну нове школске зграде у порти Саборне цркве Св. Оца Николаја. Као председник Црквене општине са још тројицом саветника одлази у Пешту да би Министру образложио захтев Српске православне црквене општине.

4 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009.93-98. ст.

Ово није био једини Цвејићев одлазак у Пешту, јер су појединци у вароши озбиљно ометали остварење плана, али уз свесрдну помоћ градоначелника Јосифа Семајера, који је поред Цвејића више пута интервенисао код угарских власти, Министарство унутрашњих дела у Пешти, под бр.83899/III од 2. августа 1894. године, одобрило је зидање нових српских црквено-општинских школских здања.[5] Школа је подигнута 1895. године и настава се и данас одвија у истим зградама, а плоча на фасади зграде са именом Ђуре Цвејића и поменутом годином сведочи о томе.

НИКОЛА БРАШОВАН (Вршац, 1850 – Вршац, 1932), народни просветитељ

Школске 1895/96. године у школи је радило 12 учитеља, шест учиељица и једна васпитачица. Међу учитељима посебно се истицао бивши ђак, Никола Брашован, који је био и уредник часописа *Учитељ*. Велики допринос дао је вршачкој публицистици, сарађујући у листовима *Грађанин*, *Српство* и *Родољуб*, а био је и један од оснивача и сталних сарадника листа *Будућност*, који је основао са својим пријатељима из Радикалне странке. Истовремено сарађивао је и у другим српским публикацијама у Новом Саду и Београду. Његови прилози су били првенствено намењени српској педагошкој, али и политичкој тематици. Водио је политичке полемике, а у младости објавио и десетак пригодних песама. Није било неке културне или друштвене акције у Вршцу у којој није учествовао. Као значајна политичка личност код Срба овог времена био је сарадник Светозара Марковића и Пере Тодоровића, а као један од вођа Радикалне странке био је и близак пријатељ Николе Пашића. У његову част признање које додељује Општина Вршац на Савиндан најбољим просветним радницима носи име *Никола Брашован*.[6]

АНДРИЈА ЛУКИЋ (Вршац, 1852 – Вршац, 1914), глумац и редитељ

Андрија Лукић је одиграо више стотина улога тумачећи ликове бројних домаћих и страних писаца попут Вилијема Шекспира, Фридриха Шилера, Косте Трифуновића, Јована Стерије Поповића и других. За свој дугогодишњи рад добио је многобројне награде, међу којима су *Орден Св. Саве IV степена* и *Данилов орден IV степена*. Са својом супругом, Кристином Брашован, такође фантастичном глумицом и чланицом Српског народног позоришта, учествовао је на многобројним добротворним манифестацијама вршачких друштава. Колико је био везан за свој родни град показује чињеница да је двадесетпетогодишњицу своје каријере прославио у Вршцу чувеном улогом *Живка* у *Циганину*, а јубиларне четири деценије рада улогама у комадима *Бабије лето* и *Максим Црнојевић*.[7]

ЛАЗА НАНЧИЋ (Вршац, 1854 – Вршац, 1887), публициста

Лаза Нанчић је вршачки социјалиста, новинар, писац и оснивач Вршачке читаонице. Студирао је медицину у Прагу и Бечу. Још као студент постао је заступник социјалистичких идеја и допринео је појави радничког покрета код Срба. Учествовао је у обнови Уједињене омладине српске, 1880. године и редовно

5 Славко Бранков, Основна школа „Вук Караџић" Вршац, 1995, 34. ст.
6 www.evesac.rs/index.php/vesti/item/4864 Посећено 2.09.2017.
7 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009, 9 ст.

је писао за новине. Био је веома искусан у политици и новинарству и једно време је замењивао Јашу Томића на месту уредника листа *Застава*. Бавио се и књижевношћу и објавио и један социјални роман на немачком језику.[8]

ЈАША ТОМИЋ (Вршац, 1856 – Нови Сад, 1922), публициста и политичар

Иако је студирао медицину и књижевност у Бечу и Прагу, Јашу Томића је политичка борба одвукла са студија. Основао је групу тзв. вршачких социјалиста, а од 1884. године постао је уредник *Заставе* и Милетићев наследник у Српској народној слободоумној странци, која је касније (1891) добила назив Српска радикална странка. За време Првог и Другог балканског рата био је војни извештач за часопис *Застава*, а касније је из тих извештаја написао три одлично прихваћене књиге.[9]

Био је један од најугледнијих Срба на Народној скупштини, која је у новембру 1918. године донела одлуку да се Банат, Бачка и Барања прикључе Краљевини Србији.

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ (Вршац, 1859 – Беч, 1957), сликар

Сликар Паја Јовановић, истовремено са Урошем Предићем, остаје најзначајнији представник уметничке сцене српског реализма. Његова остварења се налазе у многим европским и нашим музејима.

Рођен је у породици фотографа Стевана Јовановића и Ернестине, рођене Деот. Прве поуке о цртању је добио од наставника вршачке гимназије Водецког. Године 1875. са оцем долази у Беч, где се 1877. уписује на Академију ликовних уметности, у класу професора Кристијана Грипенкерла. По завршетку школовања на Академији, наставља студије у мајсторским школама Кристијана Грипенкерла и Леополда Карла Милера. Подстицан од стране професора, али и сопственом радозналошћу готово сваки распуст је користио да путује по Балкану, нарочито по Црној Гори, Приморју, Албанији, Босни и Херцеговини, јужној и источној Србији. Тамо је радио скице и студије и трудио се да што непосредније осети атмосферу свакодневног живота. До детаља је бележио пределе, ликове, ношње, накит, оружје... Из ових бележака и многобројних утисака настају Пајине жанр-композиције (*Мачевање, Кићење невесте, Борба петлова, Рањени Црногорац...*), а колико је био успешан у томе говори и чињеница да је 1882. године добио награду Академије и царску стипендију за композицију *Рањени Црногорац*.

Европска јавност, заинтересована за збивања на Балкану, усмерава своју пажњу на младог сликара, а он 1883. склапа повољан уговор са лондонском галеријом *Френч*. Наставља своја путовања по Кавказу, Мароку, Египту, Грчкој, Турској, Италији, Шпанији. Као и са пређашњих, тако и са ових путовања остају му многобројне скице, забелешке и студије које заједно са прикупљеним предметима из народног живота утискује у жанр-композиције.

Углед у свету и слава Паје Јовановића имали су одјек и у српском народу. Већ 1893. године проглашен је за члана Српске краљевске академије. Поверене су му израде монументалних, историјских композиција, као што су *Сеоба Срба* и *Проглашење Душановог законика*.

8 www.uzelac.eu/Knjige/21_MilanUzelac_Delo_u_vremenu.pdf Посећено 10.09.2017.

9 Василије Крестић, Историја српске штампе у Угарској 1791–1914, Матица српска, Нови Сад, 1980.

Поред жанр-композиција и дела историјске садржине, уметник стиче популарност и као изузетан портретиста. Овековечио је крунисане главе, уметнике и научнике, богате људе. Чувени су портрети: *Михаило Пупин, Краљ Александар Карађорђевић, Сликар Симинтон*... Посебно пажљиво слика портрете дугогодишње супруге и модела–Муни.

Област Јовановићевог интересовања чине и дела црквеног сликарства. Насликао је иконостасе у Новом Саду и Долову.

У самом врху српског сликарства, овенчан наградама и медаљама, Паја Јовановић је уметник кроз чија су се популарна дела васпитавали и образовали читави наши нараштаји.

У Градском музеју Вршац чувају се, поред изузетно познатог Вршачког триптихона и друга дела Паје Јовановића, а од ове 2017. године поседиоци их могу видети у двема просторијама *Конкордије*. Већи број његових радова и личних предмета данас се налази у *Легату Паје Јовановића* који припада Музеју града Београда.[10]

СУЛТАНА ЦИЈУК (Вршац, 1871 – Београд, 1935), оперска певачица

Султана Цијук је оперска певачица која је имала веома значајну улогу у културом животу града. Била је запажена већ у Заводу за васпитање женске омладине Марије Кутке, својим изванредним гласом и талентом за музику. Студирала је на конзерваторијуму у Бечу, усавршавајући се код чувеног професора Јована Реса. Школовање је завршила 1895. године, као већ позната певачица, још тада је наступала са разним оперским ролама и остављала изванредан утисак и гласом и појавом на публику и музичку критику.

По завршетку школовања, уследили су многобројни наступи, а један од значајнијих је концерт одржан 1896. године у Београду, приликом посете црногорског кнеза Николе. Након концерта, на којем је наступала са Жарком Савићем, одликована је орденом Св. Саве и црногорским Даниловим орденом.

Наступала је у многобројним европским метрополама и свуда је њен сопран освајао публику и музичке критичаре. У многим европским листовима објављени су сјајни прикази о музичким дометима Султане Цијук. Изузетна каријера оперске диве није умањила осећај припадности домовини и Цијукова се радо одазивала позивима многих градова, а пре свих свом Вршцу, где је небројано пута наступала и на добротворним концертима за сиромашну децу.[11]

БОРА КОСТИЋ (Вршац, 1887 – Београд, 1963), шаховски велемајтор

Бора Костић је први српски велемајстор и светски путник који је говорио руски, енглески, мађарски и хебрејски.

Завршио је Оријенталну трговачку академију у Будимпешти, али је своју шаховску каријеру, која је почела још током студија, преточио у једину професију, тако да му је шах постао и остао једино занимање. Запажене резултате остварио је на турнирима у Њујорку, 1918. године, затим у Хејстингсу, 1919. (друго место), у Будимпешти, 1921. године (деоба трећег и четвртог места), прво место у Тренчанским

10 Јасна Марковић, Музеј Паје Јовановића, Београд, 2009.

11 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009., 173-178. ст

Теплицама, 1928, у Београду на Шампионату Југославије, 1935. године (деоба првог и другог места), и прво место у Љубљани (Шампионат Југославије), 1938. године. Дакле, био је шампион Краљевине Југославије у шаху 1935, 1937 и 1938. године, а у националном тиму играо је на четири предратне олимпијаде (на првој званичној у Лондону 1927. године био је носилац прве табле репрезентације Краљевине Југославије). Поред свега овога поставио је и рекорд у игри на слепо, 1936. године, одигравши симултанку на 30 табли.

После турнира у Њујорку, почетком 1919, са Капабланком је играо за најбољег шахисту света. Шах је играо на Екватору, у чувеној партији на две хемисфере, тако што је седео на северној, а противник на јужној полулопти. Играо је са индијским махарацама на врховима Хималаја, са непалским краљевима, индијским поглавицама. Давао је лекције Енрику Карузу, ручао са Николом Теслом, а на Суматри играо шах против поглавице племена Батаки. Боравио је на Филипинима, у Хонгконгу, Кини, Совјетском Савезу.

Светски шаховски анали постојано чувају његово име. Архива *Њујорк тајмса* из 1918. и 1919. године чува текстове о „великом српском шахисти који непобедиво игра". Амерички часопис 1918. године наводи двадесетпет градова које је Бора походио на турнеји од Источе до Западне обале, а 1919. насловима га испраћа у Енглеску. Летопис Техничког института у Сан Франиску 1918. године памти посету „маркантног српског шахисте", а Енциклопедија Новог Зеланда напомиње да је „славни Србин Бора Костић" 1924. прокрстарио овом далеком земљом и умногоме допринео занимању за шах. Историјати појединих шаховских друштава, клубова из нама знаних и незнаних градова помињу посете и симултанке које је са чланством играо овај угледни шахиста.[12]

ДРАГИША БРАШОВАН (Вршац, 1887 – Београд, 1965), архитекта

Драгиша Брашован један је од пионира српске модерне архитектуре. Студирао је на Архитектонском факултету Техничког универзитета у Будимпешти.

Пошто је неколико година био запослен на месту градског архитекте у Великом Бечкереку, његово дело било је поприлично заступљено у овом граду (Соколски дом, Вила на Бегеју, адаптација на Позоришту), као и у околини (црква у Орловату).

Почетком двадесетих година 20. века, Брашован ће своју афирмацију потпуо везати за Београд. У њему је основао фирму *Архитект* са Миланом Секулићем, а од 1925, ради самостално под фирмом *Архитекта Драгиша Брашован*, радећи искључиво пројектантске услуге. Оно по чему је Брашован највише вреднован у историји српске архитектуре везује се за потоњи период, када своје сјајно академско образовање оставља по страни и прихвата основне постулате надолазеће модерне архитектуре. Тада настају његова најзначајнија дела: зграда ИВ Војводине у Новом Саду (Бановина), зграда Команде ваздухопловства у Земуну, зграда Државне штампарије и хотел *Метропол* у Београду. Поред тога пројектовао је и многе друге грађевине, низ стамбених зграда и породичних кућа. У свом родном Вршцу, почетком шездесетих година двадесетог века пројектује зграду Пољопривредне школе.

Међу многобројим почастима, једна је без преседана у српској архитектури: био је изабран за почасног члана RIBA – Краљевског института британских архитеката.

12 Душан Буђан, Амбасадор шаха, Београд, Спортска књига, 1966.

Улице на Новом Београду, у Новом Саду, у Вршцу и Јагодини носе име Драгише Брашована.[13]

ИВАН РАДОВИЋ (Вршац, 1894 – Београд, 1973) сликар

Иван Радовић је након Учитељског факултета учио сликарство на Академији у Будимпешти од 1917 – 1919. године. Ради студија уметности путовао је у Минхен, Праг, Венецију, а боравио је и у Прагу и Паризу. Године 1922. први пут је излагао у Београду. Припадао је групама: *Слободни, Облик, Шесторица*, био је и члан УЛУС-а, а 1970. године постао је дописни члан САНУ. Бавио се чак и тенисом и био првак Југославије 1929, те године играо је у Дејвис купу против Грчке.

Сликарски опус Ивана Радовића је велики и по броју радова (слика, цртежа и акварела), али и по зачају и месту у српској уметности двадесетог века. Због својеврсног спајања и преплитања стилских карактеристика и тематских садржаја, сликарство Ивана Радовића постављено је у најзначајнијим историјским прегледима на једно од најистакнутијих места у српској сликарској епохи модернизма.[14]

Добитник је многобројних награда: 1925. Интернационална изложба уметности, Филаделфија; 1930. Орден Св. Саве Београд; 1932. Орден белгијског краља, Брисел; 1937. Сребрна медаља, Међународна изложба уметности и технике, Париз; 1962. Златна палета УЛУС-а, Београд; 1967. Политикина награда *Владислав Рибникар*, Београд; 1967. Седмојулска награда СР Србије, Београд; 1971. Награда АВНОЈ-а, Беград.

ВАСКО ПОПА (Гребенац, 1922 – Београд, 1991), песник

Васко Попа је студирао у Београду, Букурешту и Бечу. Његова прва збирка песама *Кора* (1953) уз *87 песама* Миодрага Павловића сматра се почетком српске послератне модерне поезије. После *Коре* Попа је објавио следеће збирке песама: *Непочин-поље* (1956), *Сиоредно небо* (1968), *Успавана земља* (1972), *Вучја со* (1975), *Кућа на сред друма* (1975), *Живо месо* (1975), *Рез* (1981), као и циклус песама *Мала кутија* (1984), део будуће збирке *Гвоздени суд,* коју никад није завршио.

Од 1954. до 1979. године радио је као уредник у издавачкој кући *Нолит* у Београду. Слагањем усменог наслеђа, игара и загонетки, Попа је створио посебан песнички језик модерне српске поезије. Приредио је зборнике: *Од злата јабука* (Београд, 1958), *Урнебесник* (Београд, 1960), *Понећно сунце* (Београд, 1962).

Вако Попа је један од најпревођенијих југословенских песика, а и сам је преводио са француског језика. У Вршцу је 29. маја 1972. године основао Књижевну општину Вршац (КОВ) и покренуо необичну библиотеку на дописницама, названу *Слободно лишће*. Исте године изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности. Један је од оснивача Војвођанске академије наука и уметности (1979) у Новом Саду.

Појава Васка Попе у послератној српској поезији означава снажан преокрет у односу на поетско стваралаштво његових савременика. Први је добитник *Бранкове награде* за поезију, установљене у Сремским Карловцима у спомен на Бранка

13 Александар Кадијевић, Живот и дело Драгише Брашована, 1885–1965, Годишњак града Београда GMGB XXXVII, Београд, 1990, 141-173. ст.

14 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009. 67-74.ст.

Радичевића. Године 1957. добија *Змајеву награду*, 1968. Аустријску државну награду за европску литературу, 1976. Награду за поезију *Бранко Миљковић*, 1978. додељује му се награда АВНОЈ-а, а 1983. Књижевна награда *Скендер Куленовић*.[15]

Њему у част установљена је награда *Васко Попа*.

ДВАНАЕСТОРИЦА ВЕЛИКАНА НА СПОМЕН-ПЛОЧИ ИЗ 2017. ГОДИНЕ

Још 2002. године када је постављена прва спомен-плоча, која је била премала за још много знаменитих Вршчана, који завређују велику пажњу, одлучено је да се за петнаест година, тј. ове 2017. године, постави још једна плоча. Такође, тада су Рада Ђуричин и Срета Стефановић, који су већ били на списку будуће плоче, обећали да ће доћи на заказану свечаност и открити и спомен-плочу са својим именима. Тако је и било. Маја месеца 2017. стогодишњак, Срета Стефановић и глумица Рада Ђуричин уз присуство директорке школе Александре Тадић, бившег директора, Милорада Капелана, колектива, ученика и многобројних званица открили су плочу са следећим именима:

1. Илија Ранимир (Избиште, 1821 – Београд, 1901), стоматолог
2. Срета Стефановић (Сарајево, 1916 –), спортиста
3. Дивна Костић (Вршац, 1919 – Београд, 1969), музички уметник
4. Златибор Петровић (Уљма, 1921 – Београд, 2009), академик
5. Александар Фира (Крагујевац, 1929 – Београд, 2011), академик
6. Борис Радак (Вршац, 1931 – Београд, 1996), балетски уметник
7. Рада Ђуричин (Вршац, 1934 –), драмски уметник
8. Коста Чавошки (Банатско Ново Село 1941 –), академик
9. Радомир Путник (Оџаци, 1946 –), књижевник
10. Бранислав Милошевић (Београд,1946 – Београд, 2005), публициста
11. Миодраг Бабић (Зрењанин, 1951 –), привредик
12. Ђорђе Радак (Вршац, 1956 –), академик

15 Исто, 191. ст

ИЛИЈА РАНИМИР (Избиште, 1821 – Београд, 1901), стоматолог

Илија Ранимир студирао је на једној од цењенијих школа у Грацу, где је дипломирао 1847. године. Као зубар радио је у Русији, Влашкој, Солуну, Цариграду и Јерусалиму. Вративши се у Вршац обављао је зубарску праксу до 1868. године, а затим је прешао у Београд.[16] Поред тога што је радио као приватни зубар био је и један од оснивача Српског лекарског друштва, његов редовни, а касније почасни члан. Заједно са својом супругом основао је Фонд Илије и Катарине Ранимир. Своју кућу и имовину завештао је Српском лекарском друштву за стипендије сиромашних студената.

СРЕТА СТЕФАНОВИЋ (Сарајево, 1916 –), спортиста

Срета Стефановић је као беба у сред рата са родитељима из Сарајева дошао у Вршац и своје прве гимнастичке кораке започео још као дете, тако да је прво постао члан Београдског гимнастичког друштва *Соко*, 1922. године, па је тек онда кренуо у школу.

Љубав према гимнастици прати га кроз читав живот, те је одмах након ослобођења Вршца 1944. године основао прво гимнастичко друштво. Од 1947. до 1954, седам пута је био првак Југославије на круговима. Носилац је бројних признања на такмичењима, Балканијадама, а био је и члан гимнастичог тима Југославије на Светском првенству у Базелу 1950. и на Олимпијади у Хелсинкију 1954. године. Престао је да се такмичи 1954. због повреде, али до данас је једини вршачки олимпијац.

Документарни филм *Живот као збир кругова* о Срети Стефановићу, соколашу, шампиону, олимпијцу, истинском аматеру и педагогу објављен је у режији новинара и публицисте Петра Пеце Поповића.[17]

ДИВНА КОСТИЋ (Вршац, 1919 – Београд, 1969), музички уметник

Нема средовечних Београђана, житеља Србије, па и Југославије, који не памте Дивну, краљицу *Руског цара* и Скадарлије, жену боема, која је гласом померила и рушила границе песме. Одрасла под будним оком строге тетка Олге, завршила је школовање у Вршцу, а потом два разреда балетске школе у Београду. Једну сезону је наступала и у балетском ансамблу београдског Народног позоришта, наступајући у *Лабудовом језеру.* Ипак, у Дивниним венама текла је боемска крв мајке, Марије Керчове, певачице чаробног гласа. Глас је наследила од ње и певање је превагнуло. Почела је 1939. године да пева код *Руског цара*, а у Скадарлији педесетих година прошлог века. Певала је руске романсе које је учила од Олге Јанчевецке. Са оркестром *Ромален* који је предводио Бошко Васић Паргар, 1969. за телевизију је снимила песме руских Цигана.[18]

16 Вера Гавриловић, Историја стоматологије, Београд–Загреб, 1986., 159. ст.
17 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009., 167-172. ст.
18 https://zaboravljenizvuci.wordpress.com/muzej-divne-kostic/ Посећено 3.9.2017.

ЗЛАТИБОР ПЕТРОВИЋ (Уљма, 1921 – Београд, 2009), академик

Златибор Петровић је дипломирао на Ветеринарском факултету у Београду 1952. године, област његовог рада била је паразитологија. Године 1972. постао је дописни члан Одељења медицинских наука САНУ, а редовни 1983. године. Предавао је на Ветеринарском факултету у Београду, где је био шеф катедре за паразитологију, а био је и декан поменутог факултета од 1964–1967. године. Био је председник Српског ветеринарског друштва (1994–1998) и оснивач и председник Друштва паразитолога Југославије. Именован је за члана Савета Београдског универзитета 1994. године, а за председника тог истог савета изабран је 1996, и на тој функцији остао је до 1998. године. Добитник је бројних домаћих и међународних признања, повеља и плакета.[19]

АЛЕКСАНДАР ФИРА (Крагујевац, 1929 – Београд, 2011), академик

Александар Фира био је професор уставног права, бивши председник Савезног уставног суда СФРЈ и члан Савезног извршног већа бивше СФРЈ. Био је професор на београдском факултету Политичких наука и на новосадском Правном факултету. Био је и председник Уставног суда Војводине од 1974, академик Српске академије наука и уметности и Војвођанске академије наука и уметности у чијем је настанку и учествовао. Био је аутор неколико капиталних књига из области уставног права, међу којима је и „Енциклопедија уставног права држава насталих распадом бивше Југославије". Судија Уставног суда Југославије 1969. године и председник тог суда од 1980–1990. Председник Савезног комитета за законодавство и члан СИВ-а, између 1975–1982. године.

Био је члан Одбора за питања националних мањина и људских права и Одбора за проучавање извора српског права. Председник, као и члан Фонда за научна истраживања САНУ (члан управног одбора од 1998).

Добио је и признања: Орден рада са златним венцем, Орден за војне заслуге са сребрним мачевима, Орден братства и јединства са златним венцем, Орден Републике са сребрним венцем.[20]

БОРИС РАДАК (Вршац, 1931 – Београд, 1996), балетски уметник

Међу првим солистима Српског народног позоришта у Новом Саду које је основано 1950. године био је и Борис Радак. Након завршена два разреда Индустријско-занатске школе у Новом Саду 1947. године, похађао је пети разред Државне позоришне школе – балетски одсек у Новом Саду 1951/52. Играчку каријеру започео је већ 1948. у Уметничком ансамблу Централног дома ЈНА. Дакле, од 1950 до 1953. године припадао је балетском ансамблу СНП, где је унапређен у звање солисте 1953. године, након чега је играчку каријеру наставио у Народном позоришу у Београду. Као кореограф остварио је сарадњу са многим позориштима и аутор је великог броја телевизијских кореографија. Посебно се бавио савременом игром, оснивач је џез балета и у том домену креирао низ успешних играчких нумера. Својом појавом и темпераментом истицао се као тумач лирских улога романтичног стила.

19 www.sanu.ac.rs Посећено 5.09.2017.

20 test.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/16-Vučina Vasović – Aleksandar Fira.pdf Посећено 2.09.2017.

Улоге: *Заробљени кнежевић* (*Шехерезада*), *Младожења*, *Млади Грк* (*Охридска легенда*), *Ромео* (*Ромео и Јулија*), *Витез де Бријан* (*Рајмонда*).[21]

РАДА ЂУРИЧИН (Вршац, 1934 –), драмски уметник

Рада Ђуричин, енергична и шармантна, широког осмеха и младог духа и даље својом појавом и глумачким даром плени публику. Дипломирала је 1958. на Факултету драмских уметности и 1961. године на Филозофском факултету у Београду, српски језик и књижевост. Дебитовала је на сцени Народног позоришта у Београду 1958. године, главном улогом у представи *Дневник Ане Франк*. Члан је ансамбла ЈДП-а од 1959. године и добитница је награде *Златни ћуран*. Глумила је у многим представама: *Осма врата, Детелина с три листа, Оно море, Обична прича, Буба у уху, Сунце те чува, Мачор на усијаном лименом крову, И то се зове срећа, Кабаре 011, Балканска правила, Идеалне везе, Синовци, Коњи врани,Заувек млад* и др. Такође играла је и у филмовима и серијама: *Хонорарни крај, Роман о Лондону, Врућ ветар, Јесен стиже дуњо моја, Село гори, а баба се чешља, Мирис кише на Балкану...*[22]. Активно глуми и данас у бројним представама.

КОСТА ЧАВОШКИ (Банатско Ново Село 1941 –), академик

Коста Чавошки је српски правник, теоретичар права, професор Правног факултета Универзитета у Београду, дипломирао је 1964, магистрирао 1969. и докторирао 1973. године. Академик је Српске академије наука и уметности и члан Сената Републике Српске од 1996. године.

Са Добрицом Ћосићем је 1984. године написао програм делатности Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања. Један од тринаест интелектуалаца који су обновили рад предратне Демократске странке. Оснивач је некадашње Српске либералне странке која је била монархистички опредељена и залагала се за враћање: монархије као облика владавине, рехабилитацију свих политичких осуђеника, обележавање имена свих погинулих Срба у прошлом веку, затим за подизање споменика страдалим Србима, као и за отварање канцеларије при Влади Србије која би се бавила страдалим Србима у прошлом веку. Био је члан тима за одбрану Радована Караџића у Хагу. Добитник је награде *Милош Црњански* за 1989. годину. Поред већег броја чланака објавио је и велики број књига, а награду *Милоша Црњанског* добио је за дело *О непријатељу*.[23]

РАДОМИР ПУТНИК (Оџаци, 1946 –), књижевник

Радомир Путник је дипломирао драматургију на Академији за позориште, филм, радио и телевизију у Београду 1972. године. Био је уредник уметничког програма Телевизије Београд, директор драме Народног позоришта у Београду, позоришни критичар листа *Политика*, главни уредник часописа *Сцена* и професор драматургије у филмској школи *Дунав филма* у Београду.

21 www.snp.org.rs Посећено 5.09.2017.

22 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009, 147-152.

23 www.riznicasrpska.net/ponossrpstva/index.php?topic=16.0 Посећено 8.09.2017.

Објавио је више књига поезије, прозе, театролошких и драматуршких огледа; написао је петнаест драма приказаних у професионалним позориштима и на телевизији, написао је више драматизација и адаптација књижевих дела за позориште и телевизију, као и телевизијску серију *Крај династије Обреновић*.[24]

Написао је око 1500 критика позоришних представа и књижевних критика за Трећи програм Радио Београда. Део критика је објављен у дневној штампи.

Добитник је више стручних и јавних признања, од којих су најзначајнији: *Златни беочуг* КПЗ Београда, *Златна значка* КПЗ Србије и *Вукова награда*.

БРАНИСЛАВ МИЛОШЕВИЋ (Београд, 1946 – Београд, 2005), публициста

Бранислав Милошевић је по образовању био филолог, а по занимању новинар. Упамћен је по текстовима изузетног интелектуалног, политичког и критичког набоја. Често је писао и као директан учесник бурних политичких промена. Био је дугогодишњи сарадник бројних југословенских и светских медија и институција културе. Дуго година је потписивао колумне у загребачком магазину *Данас*, *НИН*-у, *Слободној Далмацији*, љубљанском *Дневнику, Политици, Блицу, Репортеру, Новој политичкој мисли*, *Борби* у којој је почетком деведесетих био и директор. Један је од оснивача, директора и колумниста *Наше борбе*. У богатој каријери био је драматург Југословенског драмског позоришта, сарадник Марксистичког центра Србије и листа *Комунист*, часописа *Видици* и *Студент*, позоришни критичар *Борбе* и критичар часописа *Сцена*. Као директор и главни уредник водио је издавачку кућу *Рад*, а у Влади Србије 1986/87. године био је министар за културу.

Водио је емисију о култури *Петком у 22* на Радио–телевизији Србије, био дописник агенције SENSE из Стразбура и Берлина, објављивао колумне у белгијском часопису *Knack*, британском *Independent*-u, и француском *Figaro-u*.

Објавио је и књигу полемичких и критичких текстова *Првих десет година* о догађајима од 1989. до 1999, а смрт га је предухитрила да доврши и рукописе друге књиге *Других десет година*.[25]

МИОДРАГ БАБИЋ (Зрењанин, 1951 –), привредник

Миодраг Бабић је дипломирао органску хемију на смеру Технологија петрохемијских производа на Технолошко–металуршком факултету Универзитета у Београду. Свој радни век проводи као друштвено ангажовани привредник и дугогодишњи челник фармацеутског концерна *Хемофарм* (1981–2010) и *Хемофар* хуманитарне фондације. Допринео је и развоју локалне заједнице општине Вршац, стратешки је инвеститор на пољу органске пољопривреде и кошаркашки функционер. Његовим залагањем постигнути су завидни резултати у области привреде, затим инфраструктуре, културе, спорта, образовања и др. Вршац је од маргинализоване вароши постао један од резвијенијих градова у Србији.

Суоснивач је и први председник Српског пословног клуба *Привредник* у Београду, утемељивач *Задужбине Доситеј Обрадовић*. Од 2009. члан је Националног савета за научно–технолошки развој, Савета Фармацеутског и Медицинског факултета

24 Петар Волк, Позоришни живот у Србији 1835–1994. Писци националног театра, Музеј позориште уметности Србије, Београд, 1995.

25 www.starisajt.nspm.rs/Intervjui/In_memoriam_B_milosevic.htm Посећено. 8.09.2017.

Универзитета у Београду и почасни члан Српског лекарског друштва. Председник је скупштине Друштва за изградњу храма Св. Саве на Врачару. Од 1987. до 1989. био је председник Кошаркашког Савеза Југославије. Био је члан Председништва Кошаркашког савеза СРЈ, СРЦГ и Србије од 1989. до 2005. и Председништва Југословенског олимпијског комитета од 1989. до 2002. На Олимпијским играма у Сеулу 1988. био је и вођа тимова кошаркашке репрезентације.[26]

Добитник је многобројних награда због својих залагања у областима привреде, спорта и културе.

ЂОРЂЕ РАДАК (Вршац, 1956 –), академик

Ђорђе Радак је завршио Медицински факултет у Београду и бави се васкуларном хирургијом. Прошао је успешно кроз сва наставна звања на Медицинском факултету у Београду, од демонстратора на Катедри анатомије, асистента приправника на Институту за физиологију, асистента при Катедри хирургије, доцента и ванредног професора, све до редовног професора хирургије (од 2004). Усавршавао се као млади хирург и као добитник стипендије Немачке владе код чувеног професора Волмара, а потом у Великој Британији, Холандији и Италији. Стечена занања је уградио у васкуларну медицину Института за кардиоваскуларне болести *Дедиње*, где је постао директор Клинике за васкуларну хирургију и окупио групу младих добрих хирурга са научним амбицијама и омогућио им усавршавање у познатим међународним школама. Активирао је прву лабораторију за неинванзивну ангиолошку дијагностику у Србији. Развио је нове методе у васкуларној и ендоваскуларној хирургији. Дизајнирао је и увео у свакодневну употребу Базу података за проспективно праћење раних и удаљених резултата каротидних рекострукција. Изабран је за шефа Кадтедре васкуларне хирургије са ангиологијом у време њеног интензивног развоја. Практично је обучавао више од 50 васкуларних хирурга из земље и иностранства и био продекан Медицинског факултета у Београду. Био је председник Секције за ангиологију и васкуларну хирургију Српског лекарског друштва од 2002–2005. Редовни је члан Академије медицинских наука српског лекарског друштва и члан Научног већа Академије медицинских наука СЛД.

Биографија Ђорђа Радака обухвата укупно 828 радова, од тога су 273 рада објављена након избора, а 555 пре избора у САНУ.[27]

26 Милан Кораћ, Знаменити Вршчани, Вршац, 2009, 123-128. ст.

27 www.lekar.mojlekar.com/vaskularna-hirurgija/prof-dr-djordje-radak-vaskularni-hirurg Посећено 11.09.2017.

ЗАКЉУЧАК

Основна школа „Вук Караџић" као најстарија српска школа на овим просторима, део је банатске традиције и заоставштине, али и бележник свакодневног тока живота овог поднебља. Од 1895. године када су сазидане нове школске зграде поносно зрачи лепотом своје архитектуре у порти Саборне цркве Св. Оца Николаја и сваке године прима нове ђаке прваке у школске клупе, а осмаке прати на даље школовање. Тако је било и биће, а оно што остаје су пожутели спискови ђака који су некада ишли у ову школу, фотографије и дневници који сведоче о бројним генерацијама. Управо њима можемо пронаћи звучна имена о којима је било речи и сврстати школу „Вук Караџић" у ред посебних, јер је мало школа које се могу похвалити да је у њиховим клупама седело баш толико великана. Они који данас нису међу нама и даље живе кроз своје комедије, слике, песме, грађевине, шаховске партије, кроз свој допринос у култури, науци, спорту, а оне које и данас можемо срести плене својим осмехом и талентом, лекарским умећем и залагањем у многим областима, те сви заједо представљају елиту која се не сме заборавити. „Ни код једног народа, који држи до себе зарад своје будућности, елита не би смела да се заборави", рекао је Милорад Капелан, некадашњи директор школе који је творац лепе идеје да се имена знаменитих личности нађу на мермерним спомен- плочама, које су постављене 2002. и 2017. године. Двадесетчетворо знаменитих захваљујући овом делу чувају се од заборава и на овај начин, што свакако и заслужују. Милорад Капелан и сурреализатор ове идеје Аурел Фара, некадашњи наставник историје у овој школи, већ су отпочели припрему и за трећу спомен-плочу. Првих неколико места на њој већ је заузето новим именима заслужних. За њу је предвиђено да буде у школском ходнику, као и прве две и да одатле све заједно достојанствено зраче и подсећају на некадашње ђаке, који ће заувек остати понос града Вршца.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бранков, Славко, *Основна школа „Вук Караџић" Вршац,* Вршац, 1995.

2. Буђан, Душан, *Амбасадор шаха,* Београд, Спортска књига, 1966.

3. Волк Петар, *Позоришни живот у Србији 1835–1994 – Писци националног театра*, Музеј позориште уметности Србије, Београд, 1995.

4. Гавриловић, Вера, *Историја Стоматологије*, Београд–Загреб, 1986.

5. Група аутора, *Моја школа Вук Караџић*, Крагујевац – Нови Сад, 2004, 137-139.

6. Кадијевић, Александар, *Живот и дело Драгише Брашована, 1885–1965*, Годишњак града Београда GMGB XXXVII, Београд, 1990.

7. Кораћ, Милан, *Знаменити Вршчани,* Вршац, 2009.

8. Крестић, Василије, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914.*, Матица српска, Нови Сад, 1980.

9. Марковић, Јасна, *Музеј Паје Јовановића,* Београд, 2009.

https://www.evesac.rs/index.php/vesti/item/4864 Посећено 2.09.2017.

www.lekar.mojlekar.com/vaskularna-hirurgija/prof-dr-djordje-radak-vaskularni-hirurg Посећено 11.09.2017.

https://www.riznicasrpska.net/ponossrpstva/index.php?topic=16.0 Посећено 8.09. 2017.

https://www.sanu.ac.rs Посећено 5.09.2017.

https://www.snp.org.rs. Посећено 5.09.2017.

https://www.starisajt.nspm.rs/Intervjui/In_memoriam_B_milosevic.htm Посећено 8.09.2017.

https://www.test.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/16-Vučina-Vasović-Aleksandar-Fira.pdf Посећено 2.09.2017.

https://www.uzelac.eu/Knjige/21_MilanUzela_Delo_u-vremenu.pdf Посећено 10.09.2017.

https://www.zaboravljenizvuci.wordpress.com/muzej-divne-kostic/ Посећено 3.09.2017.

СКРАЋЕНИЦЕ

АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
КОВ – Књижевна општина Вршац
КПЗ – Културно просветна заједница
САНУ – Српска академија наука и уметности
СИВ – Савезно извршно веће
СЛД – Српско лекарско друштво
СРЈ – Савезна Република Југославија
СРЦГ – Србија и Црна Гора
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
СНП – Српско народно позориште
ЈДП – Југословненско драмско позориште
ЈНА – Југословенска народна армија
НИН – Недељне информативне новине
RIBA – The Royal Institute of Britihs Architects (Краљевски институт британских архитеката)
УЛУС – Удружење ликовних уметника Србије

THE SCHOOL OF FAMOUS CITIZENS OF VRŠAC

Elementary school in the lives of all of us takes a very important place, as Ljubivoje Ršumovic says, "It is convenient and brilliant, it is where secrets are whispered, lunch is shared the gang is gathered", and most importantly it is the place where knowledge is acquired and built up layer by layer, so that the talented, ambitious and industrious little ones often grow up into scientists, doctors, architects or artists. Some of those little boys and girls ran through the hallways of the school situated in the yard of the Orthodox Cathedral of the Saint Father Nikolai in Vršac, acquiring knowledge which later lifted them high among the best representatives of their respective fields, so that they became and remained the pride of their city-Vršac, and their elementary school named after Vuk Karadžic, the reformer of the Serbian language.

Elementary school "Vuk Karadžić" is the oldest school in Vršac and among the oldest educational institutions in South Banat. The first premises, built in 1747 and 1760, were situated at the Parish (corner of Dvorska Street and Svetozara Miletića Street). At the beginning of the 19th century these premises became too small and could take only half of the children of the school age. The idea of the construction of the new school buildings had been lingering for years to be finally realized in 1895, when two school buildings were erected, a gymnasium, a kindergarten and a flat for the kindergarten teacher. In these buildings there is still a working school today.

More than ten thousand children studied at the Elementary school "Vuk Karadzic", learnt their first letters, poems and stories, while the talented ones with their significance outgrew the frame of their hometown. Therefore, the idea was born to put the names of

the twelve most famous people on a memorial plaque which was placed on the wall of the school hallway in May 2002. At the special ceremony, in the presence of the school headteacher who most strongly advocated realization of this beautiful idea, the school staff and numerous guests, Rada Djuričin and Sreta Stefanović unveiled the plaque with the following names: Jovan Sterija Popović (1806-1856), a writer, Djura Cvejić (1848-1897), an attorney, Nikola Brašovan (1850-1932), a schoolmaster, Andrija Lukić (1852-1914), an actor and producer , Laza Nancic (1854-1887), a publicist, Jaša Tomić (1856-1922), a politician and publicist, Paja Jovanović (1859-1957), a painter, Sultana Cijuk (1871-1935), a prima donna, Bora Kostić (1887-1963), a chess grandmaster, Dragiša Brašovan (1887-1965), an architect, Ivan Radović (1894-1973), a painter and Vasko Popa (1922-1991), a poet.

Back in 2002, when the first memorial plaque was placed, obviously too small to include all the names of famous citizens of Vršac who deserved special attention, it was decided that in fifteen years time , i.e. 2017, another plaque should be set up, containing the following names: Ilija Ranimir (1821-1901), a dentist, Sreta Stefanovic (1916-), an athlete, Divna Kostic (1919-1969), a cantatrice, Zlatibor Petrovic (1921-2009), an academic, Aleksandar Fira (1929-2011), an academic, Boris Radak (1931-1996), a ballet dancer, Rada Duricin (1934-), an actress, Kosta Cavoski (1941-), an academic, Radomir Putnik (1946-), a writer, Branislav Milosevic (1946-2005), a publicist, Miodrag Babic (1951-), a buisnessman, Dorde Radak (1956-), an academic.

There aren't too many schools, such as Elementary school "Vuk Karadžić", which gave such a great number of significant people in the fields of science, economy, education, literature, theatre, ballet, chess and general culture. Therefore, this well-known school and the city of Vrsac must not forget these great people. Setting up a memorial plaque on the wall of a school hallway is certainly one way of honoring former students and forever famous people whose significance will never fade.

П

ПРИКАЗИ И ИЗВЕШТАЈИ

Александра Јаковљевић, кустос-етнолог[1]
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

МУЗЕЈСКА КРЕАТИВНА РАДИОНИЦА СТАРИХ И УМЕТНИЧКИХ ЗАНАТА

Сажетак: Промене настале у савременом свету захтевају приступе у образовању у којима се траже нове концепције са истакнутом потребом за такозваним доживотним учењем.

Музејске креативне радионице јесу разноврсни едукативни програми у новијој музеолошкој пракси намењени ширим структурама публике.

Кључне речи: *музејска креативна радионица, Пројекат „Живети с наслеђем", традиционални занати, нематеријално културно наслеђе, Удружење грађана „Панонке"*

Пројекат етнолошког одељења Народног музеја Панчево „Живети с наслеђем – занатско наслеђе јужног Баната" финансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије, 2016.године. Реч је о области истраживања, заштите и коришћења нематеријалног културног наслеђа, које се у овом случају односи на праксу, знање и вештине везане за традиционалне занате.[2] Будућност музејских садржаја веома се интензивно помера ка нематеријалним садржајима, њиховом изучавању, презентовању и очувању. Материјално наслеђе музеји сагледавају као доказ и израз нематеријалног наслеђа које заједница, групе и појединци препознају као део своје културне баштине, свог културног идентитета и континуитета. Музеји данас едукативним програмима, такође, активно промовишу поштовање према културној разноликости и креативности.[3] У пракси етнолога препознато је да

1 jakovljevicaleksandra@yahoo.co.uk

2 Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа, УНЕСКО, 2003. године.

3 На основу реализације Пројекта етнолошког одељења НМП спроведена је у пракси Конвенција УНЕСКО о очувању нематеријалног наслеђа, где су знање и вештине очуваних традиционалних заната препознати као инструменти повезивања културних простора. Заједница Јужнобанатског округа, као и појединци препознали су занате као део свог сопственог културног наслеђа и идентитета. На територији истраживања још увек функционишу следећи стари занати: коларски, ковачки, поткивачки, ткачки, сајџијски, корпарски, вуновлачарски, јорганџијски, ћурчијски, ужарски, израда и рестаурација тамбура и виолина, метларски, ручно плетење рибарских мрежа, припремање сира на традиционални начин у Сакулама. Уметнички занати на територији јужног Баната јесу: уметничка обрада дрвета, стакла, глине, гипса, ручна израда уметничких гравура, интарзија и дуборез, уметнички златовез, уметнички књиговезачки занат. Од домаће радиности практикује се пустовање, шивење од крпица итд.

традиционални занати имају велику историјску, техничку и уметничку вредност у мултиетничкој средини јужног Баната, карактеристичној и по суживоту Срба, Словака, Румуна, Мађара, Немаца, Бугара и многих други народа чија је историјска улога током векова била значајна.

Једна од најбитнијих активности током реализације пројекта било је истраживање на терену и прикупљање аудио и визуелне грађе о старим занатима на простору јужног Баната, како би се омогућило валидно тумачење наслеђа. Од петнаесточасовног видео материјала, снимљен је етнолошки филм „Банатски блуз", који је 2017. године добио Гран при Фестивала аматерског филма „ЖИСЕЛ" и прву награду за најбољи етнолошки филм, коју је доделио Етнографски музеј у Београду. [4] Такође, на терену примењени методи истраживања, попут проматрања и учествовања из прве руке, анкета, кратких разговора и дугих интервјуа, обогатили су архивски материјал о старим занатима, који ће се чувати у збирци етнолошког одељења Народног музеја Панчево(општа збирка етнологије).[5] Локалне културе, а са њима и традиционални занати данас, у времену изузетних динамичних друштвено-економских промена, изложени су изумирању. Из тих разлога, не треба губити из вида задатак етнолошког одељења који се огледа у истраживању, пописивању, обради и презентацији, чиме се чува ово нематеријално наслеђе од заборава.

Пред налетом индустријализације, традиционални занати у Банату губе на пољу тржишне утакмице и полако нестају. Томе су допринели односи после Другог светског рата, промена укуса потрошача, неприлагођеност савременим тржишним захтевима, небрига друштва, као и изостанак одговарајуће државне подршке. Занатски производи постају скупи у поређењу са јефтином серијском производњом. Тренутно један од начина преношења заната јесу различите неформалне радионице и курсеви који се организују у појединим музејима, до сада прилично успешно. Овакав нов вид музејске едукације има за циљ очување знања и занатских и вештина као нематеријалне кулурне баштине. Из истог разлога радионице таквог типа неопходне су регионалном музеју какав је Народни музеј Панчево. Путем годишњих курсева, млади ће имати шансе да кроз едукацију и презентацију очувају и отргну од заборава технике појединих заната, па чак и да их унапређују. Презентацијом рукотворина, на завршној изложби, остварује се жељена комуникација између музеја, полазника и педагога. Предмети постају доступни како широј, тако и стручној јавности.

Музеји су данас активни актери друштвених дешавања. Њихова улога у савременим друштвима је и помоћ локалним заједницама у препозавању, вредновању и преношењу културног наслеђа наредним генерацијама. Практиковање традиционалних занатских вештина такође представља облик њиховог очувања, што је подстакло кустоскињу етнолшког одељење Народног музеја Панчево, ауторку

4 https://youtu.be/k9_ZKech_xo
На Фестивалу филма и фотографије „Жисел" од 4. до 6. августа 2017.године у Омољици додељене су обе награде за филм „Банатски блуз" ауторима, Александри Јаковљевић, кустосу-етнологу и Радовану Ђерићу, фотографу. Аутори филма такође су и учесници на пројекту „Живети с наслеђем - занатско наслеђе јужног Баната."

5 Збирке етнолошког одељења НМП јесу: општа збирка етнологије, збирка текстила и збирка играчака.

текста, да ради на програму едукативних активности од 2014. године[6], имајући у виду да многи традиционални, уметнички занати, као нематеријално културно наслеђе, постају значајни ресурси у оквиру пројеката из области друштвеног и економског развоја. На таквим пројектима, у новије време, све више раде појединци, а и разна удружења у градовима и насељеним местима Јужнобанатског округа.[7]

Као пратећи програм у оквиру поменутог музејског пројекта „Живети с наслеђем" 2016. године, а у наставку претходног, реализоване су две едукативне и креативне радионице: радионица кројења, шивења, пачворка, пустовања и радионица златовеза коју су водиле чланице удружења грађана „Панонке" из Панчева: Јадранка Димитријевска, тада председница удружења, Нада Симовић, Љиљана Видић, Олга Жолнај, Нада Лукач и Мира Бунчић. Полазници су се упознали са практичним значајем и лепотом традиционалних заната. Свака радионица едуковала је по 15 полазника, који су научени традиционалним занатским техникама. Том приликом у периоду од два месеца ученици су са својим инструкторкама израдили импровизовану одећу (мушки, женски и дечји костим) из доба неолита, по узору на податке из стручне публикације[8] која је учествовала на конкурсу за награду „Павле Васић" 2011. године. Костими су рађени комбинованим техникама пустовања и пачворка, са материјалима од ручно ваљане вуне и куповног ланеног и кудељног платна у природним бојама. Акценат је стављен на традиционалне технике ручног пустовања и шивења, док су стил и крој одеће, као и украси импровизовани у потпуности.

ОДЕЋА НАСТАЛА НА РАДИОНИЦИ КРОЈЕЊА, ШИВЕЊА, ПАЧВОРКА И ПУСТОВАЊА:

Женски дугачки хаљетак је једноставно искројен од ланене тканине боје песка, са бордуром драп боје, која је шивена техником пачворка, са понављајућим тракастим орнаментом, меандром. Хаљина је опасана пустованом прегачом од

6 Прва Музејска креативна радионица старих и уметничких заната реализована је 2014. године као пројекат финансиран од стране Министарства за културу Републике Србије. Јединствен едукативан пројекат намењен је ширим структурама публике кроз уметничко образовне програме Иконописа, Калиграфије и Дубореза, а у складу са савременом музеолошком праксом и мисијом музеја. Радионице су биле веома запажене, како по квалитету предавача, тако и по броју заинтересованих полазника. Свака радионица је трајала по два месеца. На крају су обележене посећеном изложбом у НМП. Пројектни тим чинили су: мр Чедомир Кесић, академски сликар - консултант и координатор, као и предавачи, Чедомир Милосављевић, свештеник, дипломирани сликар, иконописац са граматом (иконопис), Предраг Милић, професор школе „Дрво арт" у Београду (дуборез) и Жељко Рајачић, дипломорани сликар, графичар (калиграфија).

7 Удружење жена „Видовдан" из Црепаје, Актив жена „Булка" и Мађарски културно-уметнички центар „Мергес Шандор" из Дебељаче, Удружење жена при Дому културе „Михајло Пупин" у Идвору, Удружење жена Ковачице, Удружење жена Падина, Женско пензионерско друштво „Бакице" из Уздина, Удружење активних жена Самош, Актив жена „Соса" Банатски Брестовац, Удружење жена „Омољчанке", „Доловке" , „Неолит" из Старчева, „Панчевке".

8 Мр Тамара Јовановић Шљукић, „Одевање од неолита до млађег гвозденог доба на тлу Војводине", текст у публикацији *Господари глине и жита*, аутор, Марија Јовановић (археолог, музејски саветник), Музеј Војводине, Нови Сад, 2011.
Награда Павле Васић основана је 1995. године, са циљем да подстиче, развија и афирмише критичко - теоријску мисао из области примењених уметности и дизајна у Србији.

необојене, сиве вуне са упустованим геометријским орманаментима од бојене вуне. На глави се налази марама са ресама, која као огртач пада преко рамена. Сашивена је од куповне тканине која највише имитира технику ткања вуненим предивом. На ногама је полудубока обућа од пустоване вуне сиве боје. На глави, око мараме, као и на грудима учеснице радионице су импровизовале накит од исплетене вунене нити и пустоване вуне.

Мушки костим чини туника једноставно искројена од ланеног куповног материјала драп боје, са углављеним рукавима. Доња ивица тунике је украшена бордуром боје песка, пачворк техником са доминантним геометријским мотивом који се понавља (ормнамент је латинично слово „V“ и исте је боје као и основа тунике). Туника се може опасати појасом од сиве пустоване вуне. Комплет чине такође једноставне, без украса, чакшире равног кроја, сашивене од ланеног платна боје песка. Полудубока обућа је од ваљане вуне. Саставни део костима је и огртач од ваљане вуне сиве боје украшен геометријским орнаментима окер боје са смеђим изломљеним линијама у облику латиничног слова „V“ (понављајући орнамент). Пустовањем, од сиве вуне израђена је капа и обућа.

Дечју одећу чини кошуља са рукавима, прслук и чакшире од ланене тканине, као и капа и обућа од пустоване вуне. На рукавима су ромбови, геометријски украси шивени на основну тканину техником пачворка. Боје су „земљане“, природне: смеђа, драп и сива.

РАДИОНИЦА ЗЛАТОВЕЗА:

Радионица златовеза почела је у децембру. Узорци за рад представљали су мотиве са музејских експоната, из збирке текстила и ношњи. На памучном белом платну квадратног облика дим, као и на црном филцу позлаћеним и посребреним концем, техником златовеза пренети су вегетабилни мотиви (лале, лозице, звончићи, цветни букетићи). Сваки полазник извезао је по два рада и успешно савладао бодове иглом, вез по писму и пун бод. Извезени узорци представљају део изложбе којим ће пројекат етнолошког одељења Музеја бити завршен.

***

Музејска креативна радионица старих и уметничких заната осмишљена је као циклус предавања са практичном наставом, где су се полазници свих старосних категорија, едуковали и развијали правилан однос према вредностима и потребама неговања културне баштине. Стицањем нових знања и вештина, музеј су упознали на нов, креативан начин. У плану је завршна изложба учесника, чиме би се повећало интересовање јавности за чување, заштиту и јавним презентовање културног наслеђа.

Овакви пројекти значајни су за локалну заједницу пошто су намењени едукацији младих, али и осталих грађана који имају таленат, желе да науче нешто ново, или хоће да унапреде неке вештине и знања. Таква знања могу донети вишеструку корист, као што је забава у слободном времену, зарада путем израде сувенира или посао конзервације и препарације старих и дотрајалих предмета. Како би пројекат био користан за локалну заједницу, потребно је да садржи квалитет више, а то је одрживост која подразумева осигурану трајност и дуговечност позитивних промена које настају реализацијом пројекта значајног за заједницу у којој се спроводи. Одрживост пројекта, кроз континуирану, непосредну едукацију и промовисање

баштине која је израз културног идентитета Срба и других национални заједница јужног Баната, огледа се кроз сарадњу са другим културним и образовним институцијама и медијима. У том контексту сарадња Музеја са Удружењем грађана „Панонке“ дала је добре резултате.

Циљ удружења „Панонке” јесте да очувањем и ревитализацијом старих заната подстакне запошљавање и економски развој ослабљеног привредног сектора, обезбеђивање егзистенције традиционалним занатлијама и чување од заборава културно историјско наслеђе. Израдом реплика занатских производа, производњом сувенира и применом традиционалних техника и орнамената на савременим, употребним предметима, удружење настоји да обезбеди одрживи развој старих заната, што директно утиче на очување културног идентитета шире друштвене заједнице.[9] Дакле, циљеви Удружења у складу су са визијом Народног музеја Панчево. Пошто је намера да креативна радионица траје више година, Музеј се активно укључује у друштвени живот популаризацијом материјалне и нематеријалне културне баштине, континуираним учешћем у образовној мисији, у складу са савременим музеолошким токовима. Такође, повећава се интересовање јавности, ниво свести и знања о културним вредностима земље. Стицањем нових знања и вештина грађани имају могућност да квалитетно проводе слободно време, или пак да се баве неким старим уметничким занатом ради стицања веће економске сигуности (израда сувенира, украсних или употребних предмета).

Неговањем старих знања и вештина, кроз циклус предавања са практичном наставом, повезивањем различитих култура и народа, остварује се допринос чувању, одржавању и презентовању културног наслеђа и очувању идентитета, што представља и мисију пројекта Народног музеја Панчево. Такође, напредно тумачење културне баштине пружа услове грађанима за доступност културних вредности и њихово масовно коришћење.

Скраћенице:
НМП-Народни музеј Панчево

9 www.panonke.rs „Панонке“ су основане 6.6.2008. године у Панчеву. Сарађивале су са Музејом науке и технике у Београду и Народним музејом Панчево. Раде обуке и едукације са акцентом на обуци деце у панчевачким основним школама „Мика Антић“ („Дани јагоде“), „Ђура Јакшић“ и „Васа Живковић“. Реч је о дечјој радионици веза, ткања, пустовања у оквиру „Дечје недеље“ у октобру. Пред Нову годину организују радионице отвореног типа у Градској управи Града Панчева. Панонке су са женском мировном групом, ЖМИГ, држале обуку плетења, док су са Националном службом за запошљавање учествовале у обуци одраслих лица при јавним радовима. Удружење има лиценцу за ткање, пустовање и нецање коју је добило од Пројектно едукативног центра „Етно мрежа“ из Београда. Редовно посећују сајмове, попут Сајма туризма, Пољопривредног сајма у Београду, Сајма женског стваралаштва у Бачкој Паланци. Учествују на Новогодишњем базару у Панчеву, али и на разним културним и туристичким манифестацијама у насељеним местима Војводине.

Слика 1. Инструкторке музејске радионице Нада Симовић, Љиљана Видић и Јадранка Димитријевска са финализованим мушким, дечјим и женским костимом

Слика 2. Пустовање вуне, израда обуће

Слика 3. Пустовање (ваљање вуне)

Слика 4. Пустовање вуне, израда огртача

Слика 5. Део прегаче од пустоване вуне

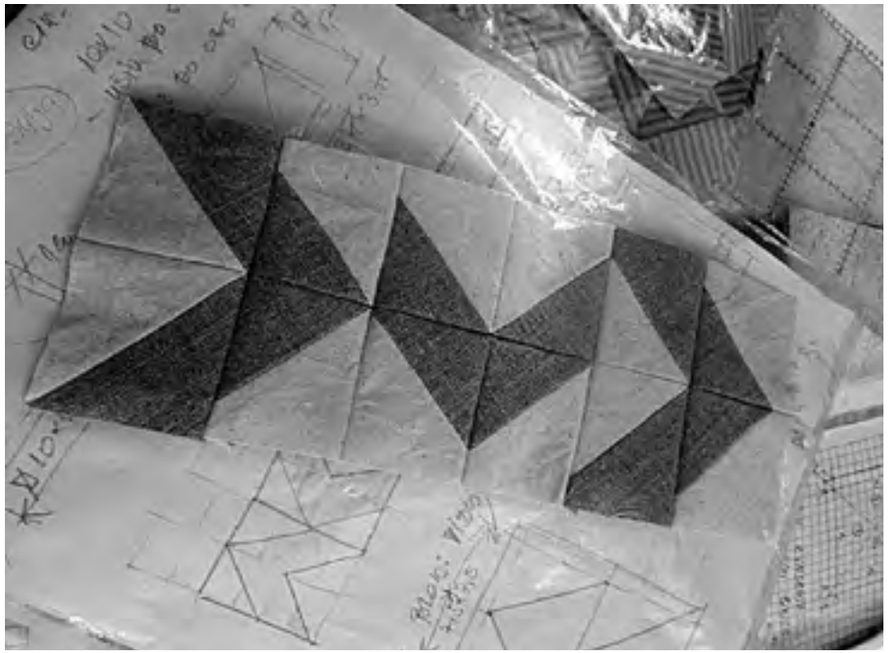

Слика 7. Детаљ пачворка по нацрту Љиљане Видић

Слика 8. Радионица златовеза

Слика 9. Припрема за вез. Фотографија Љиљане Јованов

Слика 10. Радионица златовеза

Немања Цвитковац[1]
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

ПРИКАЗ КЊИГЕ: АЛЕКСАНДАР ВЕЉИЋ, *МИКЛОШ ХОРТИ: НЕКАЖЊЕНИ ЗЛОЧИНАЦ*, METAPHYSICA, БЕОГРАД 2009.

Шести април, 1941. године, остао је у колективном сећању српског народа као дан када су небројени авиони Јункерс ЈУ-87, познатији као „Штуке", парали небо изнад Београда својим сиренама, а земљу испод бомбама. То је дан када је на снагу ступила Директива 25, документ који ће озваничити почетак бомбардовања Београда и рат против Југославије у Другом светском рату. Самим тим, то је и дан који је означио почетак четворогодишњег пакла за државу јужних Словена, чија ће српска грана поднети своју другу голготу у нешто мало више од двадесет година. С тим у вези, у Градском музеају у Вршцу, вршачкој публици је представљена књига Александра Вељића, *Miklos Horti: nekažnjeni zločinac* (издање: Metaphysica, Beograd, 2009).

Књига *Miklos Horti: nekažnjeni zločinac* је, како и сам аутор каже, својеврстан портрет који на 151 страни представља лик мађарског фашистичког регента и блиског Хитлеровог сарадника у Другом светском рату. Састоји се од *Увода* (стр. 5-6), шест поглавља (*Учвршћивање власти пре Другог светског рата,* стр. 7-11*; Пружање руке Трећем рајху,* стр. 12-15*; Ратни злочини мађарског намесника (регента),* стр. 16-58*; Хортијева фашистичка рација,* стр. 59-80*; Утро пут стреластим крстовима,* стр. 81-84*; Васкрсење Хортијеве идеологије,* стр. 85-100), два додатка (*Главни кривци,* стр. 101-124*; Деца до 10 година депортивана из Новог Сада у Аушвиц,* стр. 125-140). На крају су дати списак библиографије (стр. 141-144), списак сарадника на књизи (стр. 145) и списак илустрација (стр. 146-147). Просторни и хронолошки оквир књиге су концентрисани на просторе које је окупирала мађарска војска у Другом светском рату (1941–1944), са акцентом на Бачку. Аутор себи, у циљу бољег сагледавања контекста и шире ситуације, дозвољава мало одступање ван задатих оквира. Имајући све ово у виду, књига се може поделити на четири условна дела који нису стриктно ограничени.

1 nemanja90cvitkovac@gmail.com

Први део се односи на политику Хортијеве Мађарске у ширим основама и овај део се може ограничити на прва два поглавља. Потписивањем Тријанонског мировног уговора, Мађарска је изгубила добар део својих предратних територија и сведена је у оквире од око једне трећине предратне државе. Отуда ће се њена политика развијати првенствено у правцу ревизије граница, са циљем ревитализације предверсајске Мађарске и враћања броја њених жупанија на број од 64. Осим овога, аутор се дотакао и односа Мађарске према јеврејском питању у међуратном периоду.

Оно што ће уследити за народ Бачке у наредне четири године јесте, управо, оно чиме се бави други и најобимнији део књиге, који обухвата треће и четврто поглавље. Сам Априлски рат и однос окупаторске војске према затеченом становништву, носили су са собом врло конкретне назнаке онога што би могло да се деси и што ће се десити, не само у Бачкој, него и у осталим окупационим зонама. Битно је нагласити неке од појава које су се практиковале током целог рата. Пре свега, ту се мисли на оне ствари које су снашле локално становништво, а ради се о кршењу права и обичаја ратовања, присилној регрутацији и слању у кажњеничке чете, слању на принудан рад у руднике, интернације у логоре, забрањивање новинских листова, српских и мањинских, мењање имена улица, писање матичних књига на мађарском, мађарење имена и презимена итд. Један од догађаја који је остао дубоко урезан у свести српског народа је, тзв. „Новосадска рација". Књига се овим догађајима бави у посебном поглављу.

Трећи део разматра питања кривице Миклоша Хортија за оне акције које му се стављају на одговорност, а које су изнесене у шестом поглављу.

На крају, у виду четвртог и последњег дела књиге, налазе се и два додатка. У првом, који је писан на темељу збирке докумената из архивске грађе Музеја Војводине, налазе се подаци који мало више говоре о самим мотивима „Рације", а у корист тези да се за њу унапред знало. Изнесени су и подаци о коначном броју жртава у јануарским дешавањима, 1942. године. Други додатак представља списак деце депортоване из Новог Сада у Аушвиц у време трајања окупације.

Поред наведеног, књига садржи списак коришћене библиографије од 33 јединице, сачињен од објављених извора и литературе, списак од 22 илустрације и списак сарадника у изради исте.

Ако се има у виду она реченица која се приписује Стаљину, а која каже да је смрт једног човека убиство, а смрт милиона статистика, могли бисмо да закључимо да је Вељићева књига својеврсни статистички зборник, истина у много мањој мери. Али, када се она стави у контекст Бачке, онда се увиђа њен значај. Књига Александра Вељића, *Mikloš Horti: nekažnjeni zločinac*, једна је од ретких на српском језику која се бави личношћу Миклоша Хортија и директним последицама његове политике у окупираним деловима Краљевине Југославије за време Другог светског рата. Због тога, она може да послужи као веома корисна полазна тачка истраживачима у даљем изучавању ове проблематике.

Из животописа

Александар Вељић је рођен 1971. године у Београду. Завршио је студије енглеског језика и књижевности на тексашком Универзитету Амбасадор, са историјом и политичким наукама као изборним предметима. Аутор је неколико дела која се на директан и индиректан начин баве „Рацијом", 1942. године или тематиком која је у ској вези са њом. Отуда су, на темељима вишегодишњих теренских истраживања, из његовог истраживачког пера произашли радови: *Racija: zaboravljeni genocid*, у издању београдске *Metaphysica*-е, 2007. године, иначе његов првенац. Затим, *Istina o Novosadskoj raciji* (2010), *Zločin u Đurđevu: januarska racija 1942.* (2011) и *Slučaj Kepiro*, (2011), књига о злогласном хортијевском нареднику. Последње три књиге изашле су у оквиру издавачке куће *Eden* из Сремске Каменице. Такође, требало би напоменути и књигу *Genocide Revealed: New Light on the Massacre of Serbs and Jews Under Hungarian Occupation*, Something or Other Publishing LLC, Madison, WI, 2012. Ова књига је једна од ретких која чињенице о јануарским дешавањима у окупираној Бачкој, 1942. године, приближава читаоцима са англосаксонског говорног подручја.

Драгана Куручев
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ[1]

ПРИЧЕ У СЛИЦИ – У ПОТРАЗИ ЗА ИДЕНТИТЕТОМ, РОБЕРТ ХАМЕРШТИЛ ПОНОВО МЕЂУ ВРШЧАНИМА

„Човек читав живот црпи из свог детињства. Верујем да су првих дванаест година најважније у животу сваког човека. Ја сам лично имао срећу да живим првих дванаест година у свом граду Вршцу; али када човек као дете бива ишчупан из својих корена не може их се ослободити читавог живота. Читавог живота човек тражи своје корене, а они се интензивирају у чудан сан. Ипак је тако, човек се у старости највише сећа детињства, тог чудноватог и величанственог детињства. Град детињства је као мајка која никад не заборавља дете, саветује га и штити. То је мени мој град Вршац."

(Из текста каталога изложбе, Градски музеј Вршац, 2002)

У Градском музеју Вршац, поводом Дана Музеја, 9. маја 2017. године, у згради *Конкордија,* отворена је изложба чувеног аустријско-српског сликара и почасног грађанина Вршца, Роберта Хамерштила. Изложбу прати каталог са двојезичним српско-немачким текстовима Драгане Куручев, историчара уметности, вишег кустоса Градског музеја Вршац и Саве Степанова, ликовног теоретичара и критичара. Бројне репродукције слика и графика изведене су по фотографијама Хелмута Брауна.

Пред многим гостима из Аустрије и наше земље, на самом отварању изложбе присутнима су се обратили Драгана Митровић, градоначелница Вршца, као и мр Јоханес Иршик, директор Аустријског културног форума при Аустријској амбасади у Београду.

Овог пута, на експозицији која је трајала до краја августа и коју је видело преко 7000 посетилаца, Хамерштил је изложио слике и радове на папиру са религијском темом.

Још као дете, лутајући у игри са другарима по Вршцу, Хамерштил је фасциниран српским црквама и иконама. И данас, као и тада, у време детињства аутора, плене монументалношћу витражи римокатоличке цркве. Отац, пекар по струци, слика иконе...*„Сликарева мајка није знала да се преварила, да њеном сину није прошло детињство, да је он сада, пошавши очевим путем, само закорачио ка свету у коме може остати вечно дете – ка свету уметности, јер није ли његов отац једнако хранио своје Вршчане хлебом и сликао им светитеље да их штите. Тај стари Хамерштил је,*

1 dkurucev@hotmail.com

Слика 1. Христов благослов

можда, несвесно пренео свом сину схватање да је икона прозор у вечност, па иако сам није знао за ту мисао Вирилуса Грегорија, он ју је следио и преносио на свої сина, који ће иконе не само сликати, него бити њихов страсни посматрач, као што је страсни слушалац Шуберта, Брамса, Рахмањинова, Малера, Чајковскої или Бартока, чија је музика исто тако отварала пролаз у вечност", примећује Душан Белча у књизи *Роберт Хамерштил Вршчанин*.

Не случајно, већ сасвим циљано, Хамерштил излаже у Градском музеју Вршац циклус модерно интерпретираних слика црквених мотива, типичних назива, који се везују за подручје Баната, а често и шире, Балкана, у овом случају. Читав циклус слика, графика и један цртеж посвећени су општем, универзалном садржају, теми и мотивима црквене историје и религије хришћанског света. Ова Хамерштилова, уопште речено слика, јесте икона модерног доба, која се тумачи апсолутно условно. Аутор не пресликава икону у баналном смислу, већ форму и бит црквене слике трансмитује у модерну ликовну сферу, у модерну реченицу којом оверава садржај сада већ нове истине.

Комплексна православна иконографија и иконографија западног хришћанства преплићу се тако у визијама, комбиноване у неким верзијама са призорима реалног живота. Али, оно што овај Хамерштилов циклус чини јединственим јесте артифицијелни приступ комплексној тематици, која модерним третманом визуелизације постаје блиска савременом посматрачу. У узору деликатне црквене слике, у њеном значењском слоју, Хамерштил налази свима доступан, дубоко племенит одговор.

Призори религијске тематике нису пуко интерпретирање хришћанске ликовне историје у слици, оне су синтеза стварног јединства метафизичког и света садашњости. Суштина овог циклуса Хамерштила, упућује једну готово изузетну поруку – а то је нераскидива конекција између идеје о идеалу и њеној рефлексији толеранције и праштања у свести човека данашњег доба.

Отуда је Хамерштилова раскошна, софистицирана порука транспонована кроз аутономни чин стварања, у тако аутентични ликовни исказ. Његово истраживање, истовремено, окренуто је испитивању универзалне истине, али и преиспитивању егзистенције уметника и његове позиције данас. То је константно трагање за идентитетом и позицијом појединца у различитим димензијама времена и датости судбине, оплемењено пре свега дубоким хуманизмом и љубављу према ближњем. Тако се можемо закључно позвати на речи Саве Степанова из текста каталога изложбе: „*У Хамерштиловим остварењима, а нарочито у његовој графици, приметно је уметниково „везивање" за аутентичне догађаје и животне ситуације. Но, Хамерштилово схватање слике и њеної смисла никако се не може видети као ажурно реаговање на свакодневну стварност. Основни подстицај у деловању ової уметника налазимо у његовој дубоко усађеној дечачкој ратној трауми, у његовом искуству егзодуса. Сликар Хамерштил је својим животним искуством судбински предодређен за разумевање људске патње, али и осуђен на вечну чежњу за животним радостима. Због тога, током целокупної досадашњег опуса Роберта Хамерштила, човек је централна тема, окосница свих његових садржинских, пластичких и поетско–филозофских промишљања света и света слике.*"

РОБЕРТ ХАМЕРШТИЛ (ROBERT HAMMERSTIEL) – кратка биографија

1933. (18. фебруара), рођен је у Вршцу, Банат/Србија
1947. живи и ради у Аустрији
1950–1956. учи од свог оца, иконописца
1956–1961. учи од проф. Герде Матјека-Фелдена (Gerda Matjek-Felden) у Бечу
1963–1966. учи од Роберта Шмита (Robert Schmidt), Герхарда и Августа Свободе (August Swoboda)
1985. награђен је титулом професора сликања, дрвореза, филозофије и писања
2006. Почасни члан Војвођанске академије наука и уметности

Награде (избор)

Награда и златна медаља за најбољу страну изложбу у Centro Artistico Cultorale „*La Pinga*", Rome, Italia
Dimitroff медаља Републике Бугарске
UNDA награда за филм „*Und da ich gesehen habe*" (Wolfgang Lesowsky, Портрет Роберта Хамерштила, ORF/TV)
Национална диплома аустријског Министарства економије за књигу „*Дрво живота*" Herold Verlag, Беч/Минхен
Награда Internationalen Grafiktriennale, Лублин/Пољска
Hanz Czettel медаља, Аустрија
Награда града Терница
Медаља Prinz Eugen, Беч
Почасна награда за уметност и културу
Награда за културу Baden–Württemberg, Немачка
Почасна златна медаља за ликовне уметнике, Аустрија,
Награда Галерије модерне уметности, Беч
Додељен му је „*Папски витешки орден*"

Изложбе (избор)

1973. Landesmuseum Niederösterreich, Wien
1979. Museum Zitadelle, Spandau, Berlin
1980. Europäische Akademie, Berlin
1982. Künstlerhaus, Wien
1984. Nationalmuseum, Graz
Landesmuseum Palais Rohan,
Strazburg/ Frankreich
Landesmuseum Epinal, Frankreich
1987. Landesmuseum Linz, Niederösterreich
1988. Österreichisches Institut, New York, SAD
1990. Stadtmuseum Gelsenkirchen

1991. Museum der modernen Kunst Echnaton, Kairo/Ägypten
1992. Kunstgalerie, Schwerin, Deutschland
1993. Nationalgalerie, Wien
1997. „*An Franz Schubert*“ Herbert von Karajan Zentrum, Wien
2002. Градски музеј, Вршац, СЦГ
2005. Музеј Војводине, Нови Сад, Србија
2006. LEOPOLD Museum, Wien
2010. Отварање Музеја Роберта Хамерштила у Гудурици – Вршац, Србија
2011. Стална поставка у Музеју Војводине, Нови Сад, Србија
2012. ALBERTINA, Wien
2013. ALBERTINA, Wien
2013. Музеј града Ријеке, Хрватска
2014. Galerie Gerlich/Salzburg
2016. Galerie Laing/Ahaus

Учествовао је у многим националним и интернационалним групним изложбама.

Интернационални симпозијуми:

2003. Први европски симпозијум уметника, Essen/Velbert, Немачка
2004. Други европски симпозијум уметника, Essen
2005. Други сазив Уметничке колоније „*Траїом Паје Јовановића*“, Вршац

Радови у познатим збиркама (избор)

Thyssen- Bornemisza Sammlung, Мадрид, Шпанија
Музеј модерне уметности, Сан Франциско, САД
Леополд збирка, Беч
Национална галерија, Лондон
Ватикан, Рим
Музеј дрвореза, Рojтлинген, Немачка
Национални музеј, Бугарска
Centro Artistico, Рим
Rupertinum, Салцбург
Национални музеј западне уметности, Токио, Јапан
Академија ликовне уметности, Беч
Музеј Војводине, Нови Сад
Градски музеј, Вршац

Слика 2. Вршачка мајка и деѿе

Слика 3. Оскрнављење сѿаросрѿске иконофреске

Слика 4. Мајка са иконом и фамилијом

Слика 5. Васкрснули

Наташа Кнежевић[1]
НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ПРИРОДЊАЧКО ОДЕЉЕЊЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН У ОКВИРУ МАНИФЕСТАЦИЈЕ НОЋ МУЗЕЈА (2014-2017.)

Ноћ музеја је најпосећенија манифестација у области културе, која се на популаран начин бави музејима и културном баштином. У Србији се, ове године, одржала по 14. пут. То је јединствена прилика када публика може да посети музеје, галерије и друге институције културе и ужива у премијерним изложбама и садржајима осмишљеним само за ту ноћ.

Ноћ музеја је део програмских активности Народног музеја Зрењанин од 2007. године. Поред тога, већ другу годину, музеј учествује у манифестацији *Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*. Ова манифестација траје десет дана, и подразумева бројне културне садржаје, попут изложби, предавања, концерата, радионица и слично. У том периоду музејске установе су отворене за посетиоце од 10 до 22 сата. Последњег дана ове манифестације обележева се *Европска ноћ музеја*, када је музеј отворен за публику од 17 сати до 1 сат после поноћи.

Природњачко одељење, својим камерним поставкама учествује у овим манифестацијама од 2014. године. Камерне поставке су, заправо, један вид мањих изложби. Њихова основна идеја је да се публици представе предмети из веома богате и разноврсне збирке, који нису изложени у оквиру Сталне поставке. Они се чувају у депоима, и посетиоци немају прилику да их свакодневно виде. Манифестације *Ноћ музеја* и *Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*, су јединствена прилика за овакву врсту изложбе, јер тада велики број посетилаца прође кроз музеј (Табела 1).

Ноћ музеја	19.05.2007.	1.050
Ноћ музеја	17.05.2008.	5.000
Ноћ музеја	16.05.2009.	4.317
Ноћ музеја	15.05.2010.	3.798
Ноћ музеја	14.05.2011.	3.615
Ноћ музеја	19.05.2012.	4.023
Ноћ музеја	18.05.2013.	5.658
Ноћ музеја	07.06.2014.	4.723
Ноћ музеја	16.05.2015.	3.795
Европска ноћ музеја	21.05.2016.	2.743
Европска ноћ музеја	20.05.2017.	3.060

Табела 1. Број посетилаца Народног музеја Зрењанин у оквиру *Ноћи музеја*

1 museumzr@mts.rs

Слика 3. Камерна поставка Записи у стенама

У оквиру *Ноћи музеја* 2014. године, Природњачко одељење Народног музеја Зрењанин организовало је камерну поставку под називом *Биолошки кабинет Више педагошке школе* (Слика 1). Она је приказивала изглед биолошког кабинета некадашње зрењанинске Више педагошке школе. Након њеног затварања, 1978. године, инвентар биолошког кабинета предат је Народном музеју Зрењанин на чување. Природњачко одељење је тиме добило предмете које су студенти биологије користили у настави. Ту се убрајају: дермопластични и течни препарати, учила, микроскопи и микропрепарати, разне посуде, епрувете, мензуре и слично као и хербарски и зоолошки материјал који су студенти и професори сакупљали на стручним екскурзијама.

Слика 1. Камерна поставка Биолошки кабинет Више педагошке школе

Камерна поставка из 2015. године носила је назив *Песма из природе*. (Слика 2). Основна идеја поставке била је презентовање птица певачица са простора средњег Баната кроз материјал из фонда Природњачког одељења. Колекција птица певачица Народног музеја Зрењанин обухвата представнике једанаест породица. То су: дроздови, грмуше, мухарице, сврачци, плиске, зебе, чворци, вране, стрнадице, врапци и попићи. На изложби је представљен део ове колекције. Поред визуелног дела, уприличена је и аудио презентација. Тачније, на изложби се и заиста чула песма из природе. Емитовани су снимљени звукови оглашавања птица певачица у природи.

Слика 2. Камерна поставка Песма из природе

Записи у стенама назив је поставке уприличене 2016. године, која је била део манфестације *Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*. Такође, публика је могла да је види и у оквиру Ноћи музеја. На овој поставци су били изложени фосили и минерали из Геопалеонтолошке збирке (Слика 3). Део предмета ове збирке преузет је од археолошког одељења приликом поновног формирања Природњачког одељења 1979. године. Материјал је вероватно настао бушењем тла ради истраживања налазишта нафте од стране Нафтагаса. Места где су вршена бушења су: Велика Греда, Орловат, Козлук, Ковин и Овча. То су углавном руде и минерали као што су: барски лес, еруптивне стене, лапор са фосилним остацима и др. Овде спада и остеолошки материјал: кости мамута, степског бизона и циновског јелена. Збирка обухвата и експонате преузете од Рударско - геолошког факултета, катедре за регионалну палеонтологију и геологију Београда.

Ове године је, такође, организована камерна поставка. Овога пута под називом *Испод површине мора*. Изложен је део предмета из Ихтиолошке збирке (збирке риба). У питању су рибе које су карактеристичне за морске дубине (Слика 4). Ихтиолошка збирка природњачког одељења Народног музеја Зрењанин оформљена је 1978. године, од материјала који је преузет из бивше зрењанинске Више педагошке школе – одељење биологије, и била је намењена практичној обуци студената. Збирку чине препарати - 48 дермопластичних, 3 течна и 1 остеолошки и има искључиво музеолошку вредност. Препариране речне рибе из ове колекције изложене су на Сталној поставци Природњачког одељења, а морске, које нису карактеристичне за овај регион, чувају се у депоу. *Ноћ музеја* је била јединствена прилика да се публика упозна са разноврсношћу и биологијом ове групе риба.

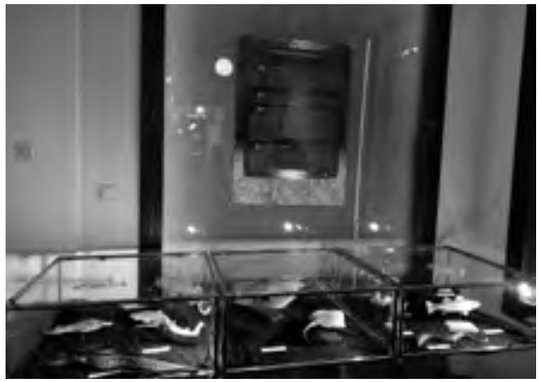

Слика 4. Камерна поставка Испод површине мора

Велики број предмета који се чува у музејима, услед недостатка простора или из других разлога не може бити изложен у оквиру сталних поставки музеја. Један од начина да се прикажу публици је организовање повремених изложби, што и јесте пракса коју музеји примењују још од самог почетка. Како се последњих година ради на популаризацији музеја и повећању посећености, организоване су манифестације попут *Ноћи музеја* и *Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*. Тада и по неколико хиљада посетилаца прође кроз музеј у Зрењанину. Камерне поставке су један од начина да се публика упозна са предметима који се чувају у музејима, као и са причом коју са собом носе.

Игор Вокоун
МУЗЕЈ У БЕЛОЈ ЦРКВИ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ МУЗЕЈА У БЕЛОЈ ЦРКВИ ЗА 2017. ГОДИНУ

У Музеју у Белој Цркви, 2017. година протекла је претежно у обележавању три века Беле Цркве као савременог града. Како је приоритет општине Бела Црква у култури било обележавање јубилеја, већина реализованих дешавања била је усклађена са програмом општине. Музеј је учествовао у више програма, уступајући репродукције свог материјала за публиковање, као и стручну помоћ у реализацији различитих садржаја. У организацији Народне библиотеке овим поводом је априла месеца одржан циклус предавања на разноврсне историјске теме. Предавачи су били проф. др Мира Радојевић, др Дејан Радичевић, Срђан Божовић и проф. др Мирча Маран, од којих је свако у својој области одржао предавање. У организацији одбора за обележавање јубилеја, у белоцркванском Градском парку откривена је биста Флоримунда Мерсија, рад сликара Ненада Брачића, приликом чега је о портретисаном и аутору говорио историчар уметности Игор Вокоун. За потребе писања књиге аутора Живана Иштванића у сопственом издању *Хроника Беле Цркве 1717–2017*; као и књиге са више аутора у издању УКД Центар за културу Бела Црква, *Бела Црква три века*; уступљени су снимци предмета из збирки. Током 2017. године у припреми је био зборник стручних текстова под називом *Бела Црква и Банат*, чија је замисао да представља допринос науци у обележавању јубилеја.

Друга важна годишњица којој је посвећена посебна пажња јесте обележавање 140 година постојања Музеја у Белој Цркви 1877–2017. Овим поводом је током године припремана књига *140 година Музеја у Белој Цркви*, аутора Игора Вокоуна и Живана Иштванића. Општа замисао је да се кроз јединствену студију из бројних извора и грађе, представи историјат Музеја у Белој Цркви.

ИЗЛОЖБЕ

- Скулптуре и цртежи *ДОПУНИТИ ПРАЗНИНУ*, ауторка радова је вајарка Јована Петковић из Београда, а изложбу је отворио вајар и мађионичар Раде Пилиповић из Београда.
- Аварели *ЛЕТО У ГРАДУ*, ауторка радова је вајарка Мелита Тодоровић-Јовановић, пореклом из Беле Цркве, која живи и ствара у Вајдену, Немачка. Изложба је по жељи ауторке посвећена обележавању јубилеја 300 година града.
- Изложба слика, графика и цртежа из збирке музеја *СЛИКЕ ВАРОШИ – Прикази Беле Цркве у сликарству поводом 300 година града*, аутор изложбе је Игор Вокоун, кустос – историчар уметности.
- Изложба слика *ПТИЦЕ*, аутор изложених слика је мр Јавор Рашајски из Вршца

КОНЦЕРТИ, РАДИОНИЦЕ

- Солистички концерт тенора и кантора Николе Давида, у пратњи Љубице Грујић, клавир. Концерт је одржан у оквиру манифестације Белоцркванског карневала, а солиста је концерет посветио оперској диви, Меланији Бугариновић.
- Сликарска радионица *Час перспективе* са ученицима основних школа у Белој Цркви, ауторке Терезе Стеменковић. Радионица је реализована у оквиру изложбе „Слике вароши“.

ИЗДАЊА МУЗЕЈА

- Допунити празнину – Јована Петковић, скулптуре и цртежи. Троделни каталог уз изложбу одштампан на 6 страница у боји, текст каталога Игор Вокоун, децембар 2016. године.
- Лето у граду – акварели Мелите Тодоровић Јовановић. Троделни каталог уз изложбу одштампан на 6 страница у боји, текст каталога Игор Вокоун, април 2017. године.
- СЛИКЕ ВАРОШИ – Прикази Беле Цркве у сликарству поводом 300 година града. Књига, аутора Игора Вокоуна, одштампана на 67 страна у боји, богато илустована репродукцијама предмета из Музеја у Белој Цркви, других установа културе и приватног власништва, мај 2017. године.
- ПТИЦЕ – слике Јавора Рашајског. Троделни каталог уз изложбу, одштампан на 6 страница у боји, текст каталога Игор Вокоун, новембар 2017. године.

Драгана Куручев
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ГРАДСКОГ МУЗЕЈА ВРШАЦ ЗА 2017. ГОДИНУ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОДЕЉЕЊА ЗА НУМИЗМАТИКУ ЗА 2017. ГОДИНУ

У периоду децембар 2016 – март 2017. Рађено је на ревизији нумизматичке збирке и у припреми инвентарисаног материјала (оставе римског новца) за скенирање и уношење података у Главну књигу инвентара. У наведеном периоду скенирано је 1870 примерака римског новца и уведено у Књигу инвентара.

Скенирање и уношење података успешно је спровела, уз помоћ и надзор кустоса, Сања Маровић, историчар уметности.

У периоду март – јун 2017. радило се на финализацији рада под називом *Налази римскої новца на йодручју зайадної Банаша* за стицање вишег стручног звања музејски саветник.

Нумизматичар је присуствовао представљању пројекта *Био-Сенсе Инсшишуша* у Новом Саду и изложби *Ново доба: живош мајке и бебе у неолишу Балкана* (02.03. 2017).

Нумизматичар је посетио музеј *Мора Ференц* (Сегедин, Мађарска), њихове сталне поставке и изложбу *Помйеја – живош и смрш у сенци Везува* (3.03. 2017). Успостављен је контакт са колегом из Нумизматичког кабинета (Róbert Újszászi).

Љиљана Бакић, музејски савешник, нумизмашичар

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОДЕЉЕЊА ЗА АРХЕОЛОГИЈУ ЗА 2017. ГОДИНУ

ПРАИСТОРИЈА

ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКТИ И ЗАШТИТНА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА

Током 2017. године Праисторијско одељење ГМВ наставило је рад на међународним истраживачким пројектима. Ревизона истраживања бронзанодопског локалитета Ватин–Бела Бара, која се одвијају у сарадњи са Универзитетом у Љубљани на челу са др Предрагом Новаковићем и систематска истраживања винчанског локалитета Кремењак у Потпорњу, у сарадњи са Универзитетским колеџом у Лондону и пројектом „Еурофарм" (EUROFARM) под руководством Марк Вандер Линдена (Marc Vander Linden).

Септембра 2017. предузета су и заштитна истраживања локалитета „Ђурица" код Старе Паланке, где Дунав, али и „дивљи копачи" већ годинама угрожавају и пљачкају, ту изузетно богату бронзанодопску некрополу.

Предузето је низ облазака терена, на територији коју покрива музеј, и регистровано неколико нових локалитета.

Поред овога, редован рад обухвата дигитализацију документације и анализе покретног археолошког материјала.

мр Ивана Пантовић, виши кустос, археолог
мр Драган Јовановић, музејски саветник, археолог

АНТИКА И РАНИ СРЕДЊИ ВЕК

НАБАВКА АРХЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА

У периоду од 01.01. до 30.06. 2017. године није било истраживања, пошто тражена средства од СО Вршац нису одобрена.

АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ НА ТЕРЕНУ

У истом, горе наведеном, периоду такође, радова није било из истих разлога. Од 11 до 30. IX средствима одобреним од АП Војводине, руковођено је археолошким истраживањима на локалитету Дупљаја–Риваче (локалитет из периода раног бронзаног доба, млађег гвозденог доба и раног средњег века)

СРЕЂИВАЊЕ ПРОУЧАВАЊЕ И ОБРАДА АРХЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА

Извештаји са истраживања локалитета Риваче, за 2016. годину достављени су надлежним установама (Министарство културе РС, МузејуВојводине Нови Сад).

У сарадњи са вишим козерватором Миланом Остојићем настављено је пребацивање депоа одсека за антику и рани средњи век са таванског дела старе зграде музеја у приземни простор некадашњег етнолошког депоа.

Маја месеца у сарадњи са музејским саветником Музеја Војводине Станком Трифуновићем предат је антрополошки материјал са истраживане некрополе из Подвршанске ул. у Вршцу (болница Др Славољуб Бакаловић) и налаза са некрополе Ат, на детаљну антрополошку анализу.

Обрађује се археолошки материјал са прошлогодишњих истраживања на локалитету „Дупљаја".

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ И САРАДЊА СА ОСТАЛИМ УСТАНОВАМА

Успостављена је сарадња са Филозофским факултетом у Београду (др Д. Радичевић) и археологом Историјског музеја Марком Вуксаном, око истраживања и обраде налаза са локалита „Дупљаја" као и почетак писања публикације о истоименом локалитету.

Јуна месеца присуствовао сам Скупштини у организацији Археолошког Института из Београда и Српског археолошког друштва са пратећим секцијама. Учествовао сам у средњовековној секцији Српског археолошког друштва 3. и 4. XI у организацији Градског музеја Бечеј у Бечеју.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ

Фебруара месеца у часопису Banatica 26, стр.157-167, Решица Румунија, објављен је текст у сарадњи са dr Dumitru Teicu, *Moulds in the collections of Vršac museum (Serbia).*

Планирано је и објављивање рада *Сарматска некропола у Подвршанској улици у Вршцу* (у рукопису). Припрема за писање рада о античким налазима са Ата где би требало да буду објављени и нови резултати анрополошких анализа.

Миодраг Аралица, музејски саветник, археолог

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УМЕТНИЧКОГ ОДЕЉЕЊА ЗА 2017. ГОДИНУ

ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ

Организовање и концепција сегмента сталне поставке у простору зграде *Конкордија - Сећање на Пају Јовановића*. Припрема комплетне документације за преузимање дела Паје Јовановића и Уроша Предића из Српске православне епархије банатске. Прибављање дозволе за репродуковање фотографија из Музеја Паје Јовановића у саставу Музеја града Београда.

Поставка *Сећање на Пају Јовановића* премештена је у пролеће 2017. године у зграду *Конкордија* и чини целину са сталном, новом поставком Музеја. Поставка је допуњена фотографијама из приватног живота сликара и његовом кутијом са бојама. Из Српске православне епархије банатске, преузете су за поставку, слике *Света мајка Анђелина*, 1905–1906, уље на платну и *Свети Никола спасава невино осуђене*, 1905–1906. уље на платну.

Поставка, концепција и текст изложбе Роберта Хамерштила *Приче у слици – у потрази за идентитетом.* Акценат је стављен на послове писања текста и проучавања литературе.

Припрема и координација сарадње између *Медија центра Одбрана и Галерије Дома војске Србије,* са Градским музејом Вршац у вези са организацијом *Изложбе цртежа мр Јавора Рашајског.*

НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

Истраживање живота, биографије, уметничког развоја Роберта Хамерштила, аустријског и српског сликара пореклом из Вршца. Време рада фебруар–април.

Истраживање на пољу музејских аквизиција, са циљем анализе, музеолошке обраде и публиковања резултата истраживања. Време рада од 2015. године и надаље до публиковања.

Истраживање рада сликара Фрање Радочаја, проучавање литературе у вези са радом, биографијом поменутог сликара, ради писања текста за стручни часопис, или посебну публикацију. У том смислу планира се рад у Народном музеју Панчево, на Факултету ликовних уметности у Београду, на Факултету примењених уметности у Београду.

ОБРАДА МУЗЕЈСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Протеклих месеци извшен је унос предмета који су прибављени за Уметничко одељење – Главна књига улаза, Инвентарна књига Уметничког одељења и ИМУС базе података. Рад се обавља у континуитету сваке године.

САРАДЊА СА СРОДНИМ УСТАНОВАМА

- Послови у редакцији Гласника музеја Баната
- Посете изложбама

За Монографију Беле Цркве, поводом 300 година од оснивање града, Драгана Куручев је написала рецензију текста аутора Игора Вокоуна, историчара уметности и кустоса Музеја у Белој Цркви. Рецензија ће бити публикована у Зборнику стручних текстова *Бела Црква и Банат,* Народна библиотека Бела Црква, 2017–18. године.

Координација сарадње Музеја града Новог Сада и Градског музеја Вршац поводом организације изложбе *Салаши – између идеалозованої и сшварної*, аутора Весне Николић Ангеловски, етнолога, музејског саветника. Изложба је реализована у термину септембар–октобар 2017. године. Рађено је у континуитету од маја до реализације изложбе.

Остварена је садања са колегом Иваном Ротом, историчарем уметности из *Музеја ликовних умјешносши* из Осјека, поводом потраживања података о сликару немачког порекла Ото Биргу.

Остварена је сарадња са Нином Рукавином из Ријеке, која припрема изложбу о руским избеглицама у Приморју. Сарадња се односи на истраживање података о породици Гросул–Толстој и Кузњецов, потомцима сликара Николаја Д. Кузњецова.

Сарадња је остварена и са проучаваоцем стрипа за подручје средње Европе, Томашом Прокупеком (Tomáš Prokůpek), који ради на Palacký University in Olomouc у Републици Чешкој. Сарадња се односи на истраживање рада Карла Направника и његов рад на серији стрипова.

НАБАВКА МУЗЕЈСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Припрема комплетне документације 18 пројеката, за прибављање предмета савремене уметности за збирку Ликовне уметности Градског музеја Вршац. Набавка се врши путем учешћа на конкурсу Министарства за културу и информисање Републике Србије. Време рада мај – јули, и надаље до окончања пројекта. Овим путем Музеј је добио слику Милана Граховца, *Човек који је йойео Сунце.*

За Музеј је поклоном прибављен акварел Перјеши Лајоша (Perjéssy Lajos), *Бањско куйалишше* из 1916. године.

Драїана Куручев, виши кусшос, исшоричар умешносши

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОДЕЉЕЊА ЗА ИСТОРИЈУ ЗА 2017. ГОДИНУ

ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

Истраживачки рад Историјског одељења био је усмерен пре свега на обраду постојеће богате збирке ватреног оружја због планиране будуће сталне поставке. Али и на обраду приспелих аквизиција од којих је већина инвентарисана.

НАБАВКА МАТЕРИЈАЛА

Увећање музејског фонда веома је битан део рада у Музеју. Историјско одељење у току 2017-те године значајно је обогаћено бројним аквизицијама. У питању је ватрено оружје (14 пушака и пет пиштоља) које су грађани Вршца поклонили Градском музеју Вршац.

ЗАШТИТА И ОБРАДА МУЗЕЈСКОГ МАТЕРИЈАЛА

У току године највећа пажња рада усмерена је, као и претходне године, на рад у историјском депоу. У фотографисању и инвентарисању, али и чишћењу преосталих необрађених предмета из збирке ватреног оружја. Осим тога започет је процес ревизије у току ког је поред збирке ватреног оружја, обрађена и збирка повеља и диплома. Значајан број раритетних књига уписан је у регистар покретног културног добра.

РАД СА СРОДНИМ УСТАНОВАМА

Због помоћи која је Градском музеју Вршац потребна у обради збирке ватреног оружја, потписан је Протокол о сарадњи Градског музеја Вршац и Војног музеја из Београда, као и са касарном Светозар Тоза Марковић из Зрењанина. Остварена је сарадња са конзерваторско-рестаураторским одељењем Народне Библиотеке Србије која је прегледала фонд старе и ретке књиге Градског музеја Вршац, као и сарадња са Градском библиотеком из Вршца.

ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНА ДЕЛАТНОСТ

Кустос је одржао низ предавања за ученике основних и средњих школа у вези са обележавањем јубилеја ослобођења Баната од турске власти. У оквиру манифестације Ноћи музеја, одржано је предавање о историји града Вршца за децу виших разреда основних школа.

У вези са обележавањем 60. јубиларне Берде грожђа приређена је изложба старих плаката и фотографија – Грожђебал кроз време.

Обележавањем јубилеја 130. година од рођења Боре Костића, такође је приређена изложба 2. октобра 2017. године.

Ивана Ранимиров, кусшос, исшоричар

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОДЕЉЕЊА ЗА ФОТОГРАФИЈУ ЗА 2017. ГОДИНУ

НАБАВКА МАТЕРИЈАЛА

За Одељење фотографије прибављене су две фотографије утакмице фудбалских клубова *БСК – Душан силни* (3:2), за пехар града Вршца од 8. 9. 1928. и *БСК – Југославија* (6:1), пехар града Вршца од 9. 9. 1928. Фотографије су поклон Мише Наумовића из Чачка.

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ РАД

Уз стручно саветовање и подршку вишег кустоса, Драгане Куручев, настављено је вођење кустоса одељења за фотографију кроз основе музејске делатности. Вођене су стручне консултације и обрађена је многобројна струча литература.

ЗАШТИТА МУЗЕЈСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Кустос Одељења за фотографију унела је предмете примењене уметности 285, а од предмета Одељења за историју 32 печатњака у ИМУС базу података.

СТРУЧНА САРАДЊА СА СРОДНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

У току 2017. године Јелена Стојановић, кустос, бавила се писањем прилога за Гласник музеја Баната, који ће бити објављен под називом: *Школа знаменитих Вршчана*, *Гласник музеја Баната*: *прилози за науку, уметност и културу*, бр.19, Народни музеј Панчево, Панчево, 2017.

ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ

Кустос овог одељења бавио се припремом изложбе „*Иконе Банатске епархије*", која ће бити постављена средином децембра.

Јелена Стојановић, кустос, историчар уметности

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОДЕЉЕЊА ЗА ЕТНОЛОГИЈУ ЗА 2017. ГОДИНУ

ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ

Организовање, концепција и припрема пратећег текста сегмента сталне поставке у простору зграде *Конкордија – Банатски колаж*. Изложбу су реализовале: кустос-етнолог Андријана Радић и етнолог-антрополог Милица Барачки. Време рада јун–децембар 2017. године.

Концепција и реализација изложбе *Виноградарство кроз време* и координација сарадње између Туристичке организације Вршац и Градског музеја Вршац.

Концепција и реализација изложбе ауторке Оливере Вардић *Идентитет накита*.

СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ

Од априла месеца на стручној пракси: Милица Барачки дипломирани етнолог-антрополог.

ОБРАДА МУЗЕЈСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Дигитализација и уношење предмета у ИМУС базу података.

Милица Барачки, етнолог и антрополог
Андријана Радић, кустос-етнолог

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ АТЕЉЕА ЗА КОНЗЕРВАЦИЈУ И РЕСТАУРАЦИЈУ ШТАФЕЛАЈНОГ СЛИКАРСТВА ЗА 2017. ГОДИНУ

ПРЕВЕНТИВНА ЗАШТИТА

Распоређивање и постављање полица за смештај предмета у депоу збирке Етнолошког одељења и преглед, отпрашивање појединих предмета и процена степена угрожености. Исти радови обављани су у Историјском депоу.

Постављање нових полица за смештај збирке икона на дасци у депоу Уметничког одељења и измештање збирке скулптура, сатова и дела збирке Примењене уметности у просторију Етнолошког депоа у договору са кустосима.

Експонати збирке Природњачког одељења пренесени су у зграду Апотека на степеницама, где су прегледани и смештени у припремљену просторију која је сада депо збирке. Већи број експоната одвојен је за сталну поставку у истој згради.

Слике и графике Роберта Хамерштила смештене су у депо Уметничког одељења, а налазиле су се у поставци Музеја Р. Хамерштила у Гудурици у неодговарајућим условима.

КОНЗЕРВАЦИЈА И РЕСТАУРАЦИЈА

Две слике Паје Јовановића, *Света мајка Анђелина* и *Свети Никола ослобађа невино осуђене*, уља на платну (власништво Банатске епархије а које су склоњене са зидова Саборне цркве Светог Николе у Вршцу), донесене су у Атеље за конзервацију и рестаурацију Градског музеја Вршац. Дела су позајмљена за сталну поставку слика П. Јовановића. Радови су обухватили конзерваторска испитивања, чишћење и дезинфекцију слепих рамова, украсних рамова, полеђине носиоца, чишћење и освежавање заштитног слоја лица слика, снимања и пратећу конзерваторску документацију.

Дела Уроша Предића: *Свети Димитрије, Свети Георгије, Свети Никола* (1908 год) и *Свети Козма и Дамјан* (1916 год), уља на платну (власништво Банатске епархије), пренесене су у Атеље за конзервацију и рестаурацију Градског музеја Вршац да би се обавили радови на заштити и рестаурацији слика које су део изложбе Иконе банатске Епархије. Радови су обухватили конзерваторска испитивања, чишћење и дезинфекцију слепих рамова, полеђине носиоца, чишћење и освежавање заштитног слоја лица слика, рестаурацију, снимања и пратећу конзерваторску документацију и опремање дела одговарајућим украсним рамовима.

Настављени су радови на конзервацији и рестаурацији материјала преузетог из Успенске цркве у Вршцу. Преузете су још три иконе као наставак сарадње Банатске епархије и Градског музеја Вршац на заштити целог иконостаса цркве, у наредном периоду од неколико година.

ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ

Припремање две просторије на првом спрату у згради Градског музеја Вршац у улици Ж. Зрењанина 16, за поставку слика Паје Јовановића. Радови су обухватили тонирање зидова, постављање заштитних застора на прозоре и микроклиматизација просторија. Дела су пренесена из зграде музеја Апотека на степеницам. Поставка је обухватила радове на отпрашивању и заштити полеђина слика, опремање појединих дела, постављање слика на зидове и распоређивање нове галеријске расвете.

Просторије у згради Апотека на степеницама намењене за сталну поставку Природњачке збирке, припремане су детаљном обновом зидних и плафонских површина. Обезбеђен је потребан број одговарајућих витрина за излагање експоната и постављена је нова галеријска расвета.

Преглед, паковање и преношење икона из ризнице Епархијског двора у Вршцу у Градски музеј Вршац. Избор од укупно 113 икона смештен је, прегледан и припреман за поставку изложбе Иконе банатске Епархије.

СТРУЧНА САРАДЊА

Сарадња је обављана са Галеријом Матице српске, Покрајинским заводом за заштиту природе, Музејом Војводине, Банатском епархијом.

Милица Косовић, дипломирани конзерватор-рестауратор штафелајног сликарстава, учествује у свим радовима на конзревацији и рестаурацији као и пословима превентивне заштите и припреми за излагање дела штафелајног сликарства. Сви радови су део стручне обуке и припреме за полагање стручног испита.

Милан Остојић, виши конзерватор-рестауратор

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ КОНЗЕРВАТОРСКЕ РАДИОНИЦЕ ЗА КЕРАМИКУ ЗА 2017. ГОДИНУ

У конзерваторској радионици за керамику обављени су у највећој мери радови планирани програмом за 2017. годину. Без обзира на потешкоће везане углавном за радне услове (радионица није опремљена и организована за најбоље могуће функционисање), рад је ипак обављан редовним интензитетом. Давно успостављена, одржана је изузетно квалитетна сарадња са кустосима археолошке збирке Иваном Пантовић и Драганом Јовановићем, тако да су редовне активности у оквиру радионице биле усмерене на различите врсте конзерваторских третмана керамичких предмета из праисторијских збирки Градског музеја Вршац. Према ранијем договору са кустосима, успостављена је одређена динамика радова која омогућава равномерну расподелу и мање-више подједнак третман предмета из обе збирке. Пажња је првенствено усмерена на конзервацију и рестаурацију посуда и предмета који би евентуално били изложени у оквиру планиране сталне поставке. У питању су предмети са старих ископавања на локалитетима Жидовар, Стари Лудош, Потпорањ, Ат, Ватин као и неколико посуда са непознатог налазишта у околини Вршца.

Урађени су следећи предмети:
Здела, локалитет Ат, димензије 8,9-23,4
Здела, Потпорањ–Кремењак, димензије 5,6-13,7
Питос, Потпорањ–Кремењак, сонда 2, шести откопни слој
Мањи трбушасти лонац са две дршке, Жидовар, сектор 3, димензије 19,5-14,4
Етажна урна, непознат локалитет, димензије 11,7-10,6
Дачка шоља, Жидовар, димензије 19,2-7,2
Минијатурна амфора–крчаг са једном дршком, Жидовар, димензије 11,3-11,6
Бинокл ваза, Жидовар, димензије 12,4-9,1
Мања амфора–крчаг са једном дршком, Жидовар, димензије 12,4-9,1

Посуда за рибу, локалитет непознат, поклон Јована Топића, димензије 12,4-9,1
Лонац са четири дршке, Жидовар, димензије 26,2-13,4
Ватински пехар, Жидовар, димензије 11,3-9,2
Ватински пехар, Жидовар, димензије 10,9-7,4
Ватински пехар, Жидовар, димензије 14,5-9,6
Лонац, Ватин–Бела бара, димензије 13,4-14,6
Минијутарни лонац, Жидовар 2014, сектор 4
Ватински пехар, Жидовар, димензије 9,7-7,5
Ватински пехар, Жидовар, димензије 10,2-8,9

На пољу стручног усавршавања, поред проучавања стручне литературе, обављане су и редовне консултације (кад год је то ситуација налагала) са колегама конзерваторима из Централног института за конзервацију.

Драган Спасић, конзерватор за керамику

Током године у свечаној сали *Конкордије* одржани су бројни концерти ученика музичке школе *Јосиф Маринковић* из Вршца.

Поводом Европске ноћи музеја у суботу, 20. маја у згради *Конкордија*, одржана је дечија радионица *Грнчарија од праисторије до грнарског точка и после точка*. Радионицу је водио кустос-конзерватор Драган Спасић. Током трајања манифестације, кроз историјску радионицу *Чувари нашег града*, деца је представљена средњевековна историја града Вршца. Радионицу је водила кустос, историчарка Ивана Ранимиров.

Академски уметник, Доминика Морариу током јануара, у згради *Конкордија*, Градског музеја Вршац, изложила је радове из циклуса *МеМОРАРИУм*. Изложбу чине принтови на клириту, рађени током 2016. године.

Градски музеј Вршац био је, у периоду март–април, домаћин изложбе о Јовану Дучићу, у организацији Архива Југославије из Београда. Аутори изложбе су Миладин Милошевић и Душан Јончић из Архива Југославије. Изложба обухвата 159 фотографија и докумената које прате његов богат и преко три деценије дуг дипломатски пут.

Гостујућа изложба *Салаши – између идеализованог и стварног,* Музеј града Новог Сада, отворена је септембра месеца. Аутори изложбе су Весна Недељковић Ангеловска, музејска саветница и Фања Киселички, музејски фотограф Музеја града Новог Сада. Стручни сарадник је Весна Томић. Изложба приказује салаше кроз њихов историјат и садржај, док истовремено осветљава идеализовану слику коју о њима имамо у данашње време.

Захваљујући Љубомиру Грубићу, Владимиру Червенки и Фањи Киселичком на изложби су приказане фотографије забележене током етнолошког истраживања салаша Бачког Петровог Села (1987, 2006, 2012–2014. године).

У периоду јануар–новембар 2017. године, Градски музеј Вршац је имао преко 15.000 посетилаца.

Сања Врзић и Невена Дујин Грковић
НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН ЗА 2017. ГОДИНУ

Народни музеј Зрењанин 2017.

Народни музеј Зрењанин је током 2017. године, уз музеолошки рад и уобичајено богате изложбене, педагошке и додатне активности, реализовао и међународну сарадњу са музејом „Атила Јожеф" у Макоу и институцијама у Чанаду и Сегедину у Мађарској. Вршена су ископавања на локалитету „Јанчина хумка" код Перлеза. Уз подршку Министарства Републике Србије за културу и информисање обележено је 160 година од рођења Уроша Предића (чији легат чува Народни музеј Зрењанин) отварањем изложбе „Дакле, Ви сте тај Урош Предић?".

Започета је реконструкција атријума Музеја у оквиру пројекта *Градови у фокусу* који је подржан од стране Министарства културе и информисања Републике Србије.

Изложбена делатност:

Народни музеј Зрењанин је у 2017. реализовао 25 изложби. Ауторске изложбе кустоса зрењанинског музеја биле су: „На раскршћу - хришћански сакрални предмети из Археолошког одељења и Збирке примењене уметности Народног музеја Зрењанин", „Благо нама децама што смо таки мали – детињство у традиционалној породици", „Уметнички плакати из прошлости Музеја (1945–1964)", Камерна природњачка поставка „Испод површине мора", Камерна поставка „130 година куглања", „Прича о дуду и традицији свиларства", изложба на градском тргу „121 година бициклизма у Зрењанину", „Добровољци средњег Баната у Првом светском рату", „Дакле, Ви сте тај Урош Предић? - изложба из фонда Народног музеја Зрењанин поводом 160 година од рођења сликара", Изложба „Уметношћу против граница" – Партиципација корисника Геронтолошког центра кроз радионице и изложбу. Гостујуће изложбе биле су: „Микрогљиве Фрушке горе", „Уметничка збирка САНУ – ликовни уметници академици", „Србија памти", „Војводство Србија и Тамишки Банат", XXIX годишњи салон УЛАЗ-а, „Музеј за децу", Изложба дечјих илустрација „Ида Ћирић", Изложба радова Бојана Оташевића, Друштво српских уметника „Лада", „Кутија сећања - Живот јеврејске породице Дрелих из Сомбора", 12. Бијенале акварела (организатор Савремена галерија Зрењанин), Изложба „Apple кроз векове", XVII Сусрет сликара аматера Србије, Изложба интарзија аутора Илије Мркајића, Изложба радова са ликовног конкурса поводом 160 година од рођења Уроша Предића.

Додатни програми:

Уз изложбе организован је и велики број додатних програма: додела Награде за модеран уметнички сензибилитет Фонда Тодор Манојловић, Вече Алжира – Промоција књиге „Сећање на Алжир" Александре Војиновић (поводом Светског дана туристичких водича), Промоција књига „Милунка Савић" и „Војвода Вук", Концерт „Вече најлепших руских и српских соло песама и арија" за прикупљање средстава за обнову бисте диригента мр Слободана Бурсаћа, Вече посвећено јубилеју – 130 година куглања у Зрењанину, Промоција књиге „Банатска мала пруга", Ноћ истраживача – Интерактивна поставка „Виртуелни археолог", Концерт Бранка Барнића (организатор Културни центар), Мини-фестивал етнолошког филма, Концерт ученика Музичке школе „Јосиф Маринковић".

Народни музеј Зрењанин учествовао је у манифестацијима *„Музеји Србије 10 дана од 10 до 10", Европској ноћи музеја, Ноћи истраживача, Данима европске баштине* и *Дечјој недељи.*

Гостовања изложби

Током 2017. године неколико изложби Народног музеја Зрењанин је реализовано у просторима у другим градовима. Изложба „Наша прича о природи" гостовала је у Покрајинском заводу за заштиту природе у Новом Саду. Изложба о Тодору Манојловићу гостовала је неколико градова у Мађарској: у Макоу - у Музеју „Атила Јожеф", у Чанаду - изложба је отворена у оквиру манифестације „Дани Св. Гелерта"

у Румунско-српском народном дому, и у Сегедину, где је отворена у Дому мањина. Такође, изложба „Благо нама децама" гостовала је у Народном музеју Панчево.

Манифестација „Музеји Србије десет дана од десет до десет" и Европска ноћ музеја

У периоду од 11. до 20. маја, током манифестације „Музеји Србије десет дана од 10 до 10" отворене су изложбе „Благо нама децама што смо таки мали – детињство у традиционалној породици" и „Музеј за децу" и одржано "Вече посвећено јубилеју – 130 година куглања у Зрењанину", а током Европске ноћи музеја отворене су изложбе Дечје илустрације „Ида Ћирић" и „Уметнички плакати из прошлости Музеја (1945–1964)", одржано предавање у легату Уроша Предића „Визија у облацима под лупом" и реализоване камерне поставке „Испод површине мора" и „130 година куглања у Зрењанину". Реализоване су радионице: музејска играоница „Идем ја напоље!", археолошко-конзерваторска радионица „Уметност мозаика" и ликовна радионица „Какав лав? Страшан лав!". Музички програм обухватао је заједнички концерт Хора геронтолошког клуба и Хора музичког забавишта „Колегијум", Концерт ученика Музичке школе „Јосиф Маринковић" Зрењанин и Концерт хора „СуперНова и БигБенг".

Пошто је „Музеј у гостима" био мото овогодишње манифестације, Народни музеј Зрењанин био је гост Градског музеја у Врбасу. Публици у Врбасу представили смо се поставком предмета из свих одељења, плакатом са одабраним предметима из фонда Музеја, а 12. маја уприличена је презентација о Народном музеју Зрењанин и затим је одржан концерт зрењанинског рок састава „Сателит".

Педагошке активности у 2017. години

Ликовна радионица „Становници заштићених подручја" 18-26.1. 2017.

Током трајања изложбе фотографија Предрага Костина и Данила Ђековића „Наша прича о природи" у амбијенту изложбе одржавала се ликовна радионица „Становници заштићених подручја". Радионице су биле намењене ученицима од првог до осмог разреда основне школе. После обиласка изложбе са тумачењем прилагођеним теми рада деца су цртала одабрану животињу /животиње у природном окружењу. Радионице су биле бесплатне за учеснике. У раду радионица било је 212 учесника. Ауторка и водитељка радионице била је Невена Дујин Грковић, кустос педагог.

Ликовна радионица „Наши мали суседи" 19–24.2.2017.

Током трајања изложбе фотографија „Микрогљиве Фрушке горе" аутора др Драгише Савића из Националног парка Фрушка гора, одржавала се ликовна радионица у којој су ученици 3. и 4. разреда основне школе на креативан начин изражавали свој доживљај микросвета техником пастела. Укупан број учесника био је 94. Ауторка и водитељка радионице била је Невена Дујин Грковић, кустос педагог.

Радионица „Пенцери пријатељства” посвећена сликару Тивадару Вањеку – гостовање Народног музеја Зрењанин у Мађарској, 3. март 2017.

Радионицу за ученике школског узраста осмислила је и водила Ивана Арађан, кустос историчар уметности у простору Музеја „Јожеф Атила” у Макоу. У оквиру сарадње између зрењанинског Народног музеја и Музеја „Јожеф Атила” из Макоа (Мађарска), реализована је едукативно-креативна радионица са темом „Пенцери пријатељства” сликара Тивадара Вањека. Рад овог уметника приказан је у виду презентације, а затим су ученици у техници колажа и фломастера по избору креирали своје *пенцере пријатељства*. У радионици је учествовало десеторо деце узраста од првог до осмог разреда, која похађају наставу српског језика, у Општој основној школи у Чанаду. Циљ радионице био је едукација о културној и уметничкој баштини Баната кроз сликарство Т. Вањека, као и неговање српске културе у дијаспори.

Ноћ музеја (20. мај 2017.године)

За манифестацију *Ноћ музеја 2017* Педагошко-информативна служба припремила је музејску играоницу „Идем ја напоље!” која је била посвећена узрасту од 6 до 10 година и у којој су деца имала прилику да у Атријуму музеја играју „школице”, „кликере”, „ластиш”... као и да испробају и науче традиционалну игрицу „дугмета”. Дружење са децом и младима наставило се у ликовној радионици „Какав лав? Страшан лав!”у простору изложбе у Малом салону посвећене стваралаштву Иде Ћирић. Тема радионице била је илустровање песме Душка Радовића „Страшан лав”. Материјал за цртање били су фломастери које је Ида Ћирић кроз своје илустрације учинила равноправним средством ликовног израза. Ауторка обе активности била је Невена Дујин Грковић, кустос педагог, а водитељке играонице и радионице биле су Невена Дујин Грковић и Ивана Арађан, кустос историчар уметности. Број учесника био је око 100.

У Ноћи музеја одржана је и Археолошко-конзерваторска радионица „Уметност мозаика“ у којој су учесници имали прилику да се упознају са техником израде мозаика. Радионица је била прилагођена деци узраста од 5 до 12 година, забавног и едукативног карактера. Аутори радионице били су: Александар Шаламон – волонтер, кустос археолог, Татјана Петровић – оперативни технолог за конзервацију, Оливера Старчевић – техничар, Ана Костадиновић Немет – волонтер, дипл.ликовни уметник-сликар, и Тамара Спасојевић – волонтер, дипл.ликовни уметник-сликар. Број учесника био је око 100.

Мала школа конзервације током припремних радова за формирање Спомен-собе Љубице Тапавички у школи „Светозар Марковић Тоза” у Тарашу

Сарадња између Основне школе „Светозар Марковић Тоза” из Тараша и зрењанинског Музеја започела је 2016. године када је уследио позив учитеља и наставника поводом стручне помоћи конзерваторске службе Музеја ради очувања и рестаурације скулптура и цртежа који су доспели у школу након продаје куће академске вајарке Љубице Тапавички у Тарашу. Скулптуре и цртежи из куће пренесени су у школу која је дошла на идеју да направи спомен-собу поменутој уметници. Конзерваторско-рестаураторска служба зрењанинског Музеја је у

простору школе конзервирала и рестаурирала око 10 скулптура, биста и портрета. Нарочито се истиче гипсани предложак за скулптуру „Преља” која се налази на платоу између Римокатоличке катедрале и Градске библиотеке у Зрењанину. Ова гипсана скулптура била је у веома лошем стању јер је годинама стајала у дворишту куће уметнице и тако била изложена временским и климатским неприликама. Поменуте скулптуре подвргнуте су комплетном конзерваторско-рестаураторском третману – од чишћења, преко рестаурације недостајућих делова, до премазивања предмета завршним заштитним слојем.

Током маја месеца 2017. године одржане су радионице конзервације које су реализовали конзерватори Народног музеја Зрењанин у школи у Тарашу. У радионицама су ученици били укључени у процес конзервације предмета. Било им је омогућено да самостално учествују у третману чишћења површинског слоја нечистоћа са скулптуре. Учесници радионица показали су велику заинтересованост за конзерваторски рад чиме је и постигнут циљ, а то је подизање свести код деце о очувању уметничке баштине за будућа покољења. Одржане су три радионице са укупно тридесетак учесника.

Ликовна радионица „Какав лав? Страшан лав!” 22.5.–9.6. 2017.

Током трајања изложбе дечјих илустрација Иде Ћирић у Малом салону од државале су се ликовне радионице „Какав лав? Страшан лав!” за ученике од првог до четвртог разреда основне школе. После обиласка изложбе, са тумачењем прилагођеним теми рада, деца су илустровала песму Душка Радовића „Страшан лав”.

Материјал за цртање били су фломастери које је Ида Ћирић кроз своје илустрације учинила равноправним средством ликовног израза. Аутор и водитељ радионице била је Невена Дујин Грковић, кустос педагог. Укупан број учесника био је **248**.

Дани европске баштине у Србији 2017 – радионица „Деца под дудом" 20.9.2017.

У амбијенту изложбе „Прича о дуду и традицији свиларства" одржана је радионица „Деца под дудом"у којој су учествовали чланови групе Мала школа биљака 2017 – ученици три зрењанинске основне школе (Серво Михаљ, Жарко Зрењанин и 2. октобар) и њихови наставници. Ауторка и водитељка радионице била је Невена Дујин Грковић, кустос педагог. Обиласком изложбе уз тумачење садржаја ученици су стекли слику о важности белог и црног дуда у завичајној прошлости. Посебно је истакнут значај Скице дворишта и слике под називом „Деца под дудом" аутора Уроша Предића. Циљ занимања био је да ученици осете важност очувања сада већ малобројних примерака дуда у околини, као и у самом граду. Уједно се отворила могућност да у оквиру наставе или ваннастваних активности деца могу пратити живот и развој одабраних примерака дуда у својој околини. У креативном делу радионице деца су ликовно, путем цртежа или колажа, дала своје виђење дуда из биолошког и уметничког угла. Као успомену учесници су понели обележивач за књиге (bookmark) којег су такође самостално осмислили и направили... Укупан број учесника био је **19.**

Реализација пројекта „Уметношћу против граница" септембар–октобар 2017.

У просторијама Геронтолошког центра Зрењанин уводним предавањем „Народна уметност – вез и орнаментика", мр Рајке Грубић, музејске саветнице, почела је реализација пројекта „Уметношћу против граница", ауторке Ксеније Михић, етнолошкиње-антрополошкиње, кустостиње НМЗ. У пројекту су учествовали Народни музеј Зрењанин и Геронтолошки центар Зрењанин, са идејом омогућавања креативног изражавања старих лица, особа с инвалидитетом и осталих социјално искључених група кроз радионице. Радионице су се одржавале у Дому, водио их је мр Милан Граховац, кустос, сликар НМЗ. Укупно је одржано шест радионица. Крајњи резултат пројекта биће изложба радова насталих у радионицама која ће бити постављена у Малом салону Народног музеја Зрењанин у децембру 2017. године. Важан део пројекта је учествовање корисника Дома у прављењу тактилних радова које могу да читају слепе и слабовиде особе. За кориснике Дома, циљ није првенствено само дело, већ читав креативни рад. Пројекат је подржало Министарство културе и информисања Републике Србије.

Драган Киурски
НАРОДНИ МУЗЕЈ КИКИНДА

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА КИКИНДА ЗА 2017. ГОДИНУ

Ноћ музеја – у оквиру овогодишње Ноћи музеја постављене су изложбе на тему села кикиндске општине. Изложба под називом *Велика земља – приче о нашим селима* реализована је у мају. Циљ изложбе било је представљање кратких историјата и занимљивих прича о селима кикиндске општине. Посетиоци су се упознали са историјом овог краја и мултикултуралним богатством које је карактеристично за овај простор. Аутор изложбе био је кустос историчар Народног музеја Кикинда Владислав Вујин, а остали учесници на пројекту били су Лидија Милашиновић директор музеја и кустос археолог, Славица Гајић кустос етнолог, Драган Киурски кустос педагог, Катарина Драгин документариста, али и многобројни самостални истраживачи локалне историје.

Мамутфест, дводневни фестивал за децу и породицу, одржан је 8. и 9. септембра. Овогодишње издање фестивала окупило је велики број представника музеја из Србије који су у оквиру манифестације *Базар музеја и идеја* представили неки од програм из свог опуса намењен деци.

У јулу су настављена ревизиона археолошка ископавања на локалитету Ијош–Градиште. И ове године је током ископавања организована Међународна летња школа археологије у којој су учествовали студенти са Универзитета у Даблину, Ирска и Универзитета у Кардифу, Велика Британија.

Педагошка служба музеја организовала је два едукативна кампа: летњи *Од крпењаче до компјутера* и зимски *Распуст је смор, музеј не*. Реализован је велики број радионица са децом у склопу ђачких екскурзија чиме је Музеј постао примамљива дестинација за ђачке екскурзије.

У току године реализоване су следеће изложбе:

Кикинда од вароши до града – изложба Народног музеја Кикинда поводом прославе годишњице од добијања статуса града.

Наслеђе равнице – ауторска изложба др Милорада Степанова, сликара и професора из Кикинде.

Ex libris – гостујућа изложба Историјског архива Панчево.

Арт плакат – кикиндски мотиви – аутори су били: Игор Ковачевић, Владислав Гајски и Владимир Крстић.

"Дани европске баштине"

Рок музеј – путујућа изложба о рок музици.

Активација периферног вида – докторска изложба Дарка Стојкова, сликара из Кикинде.

Вода = живот – изложба фотографија реализована у сарадњи са Националним парком Фрушка гора.

Мит о градитељу – изложба цртежа Маје Миловановић.

Спектри кроз Србију – гостујућа изложба Центра за промоцију науке.

У сарадњи са норвешком организацијом Narviksenteret из Нарвика, почетком јула, у склопу пројекта *Remembrance – when the world come to a small village* (Сећање – када свет дође у мали град) припадници педагошке службе Драган Киурски и Катарина Драгин, заједно са шесторо омладинаца из Канцеларије за младе Кикинда, путовали су у Норвешку. Учесници овог пројекта, двонедељног кампа, били су средњошколци из Норвешке, Француске, Пољске и Србије, а тема кампа било је ратно наслеђе.

Европски дани баштине – кикиндски музеј био је домаћин завршнице овогодишње манифестације *Европски дани баштине*. Гостима манифестације, припадницима Министарства културе и информисања као и представницима установа културе, били су понуђени следећи садржаји: посета Музеју, градском тргу, улици Генерала Драпшина, обилазак Суваче, глинокопа фабрике Тоза Марковић. Посетиоци су обишли резерват велике дропље у околини Мокрина, као и имање Mokrin House.

Изложба "Кикинда од вароши до града"

Семинар "Учимо у музеју"

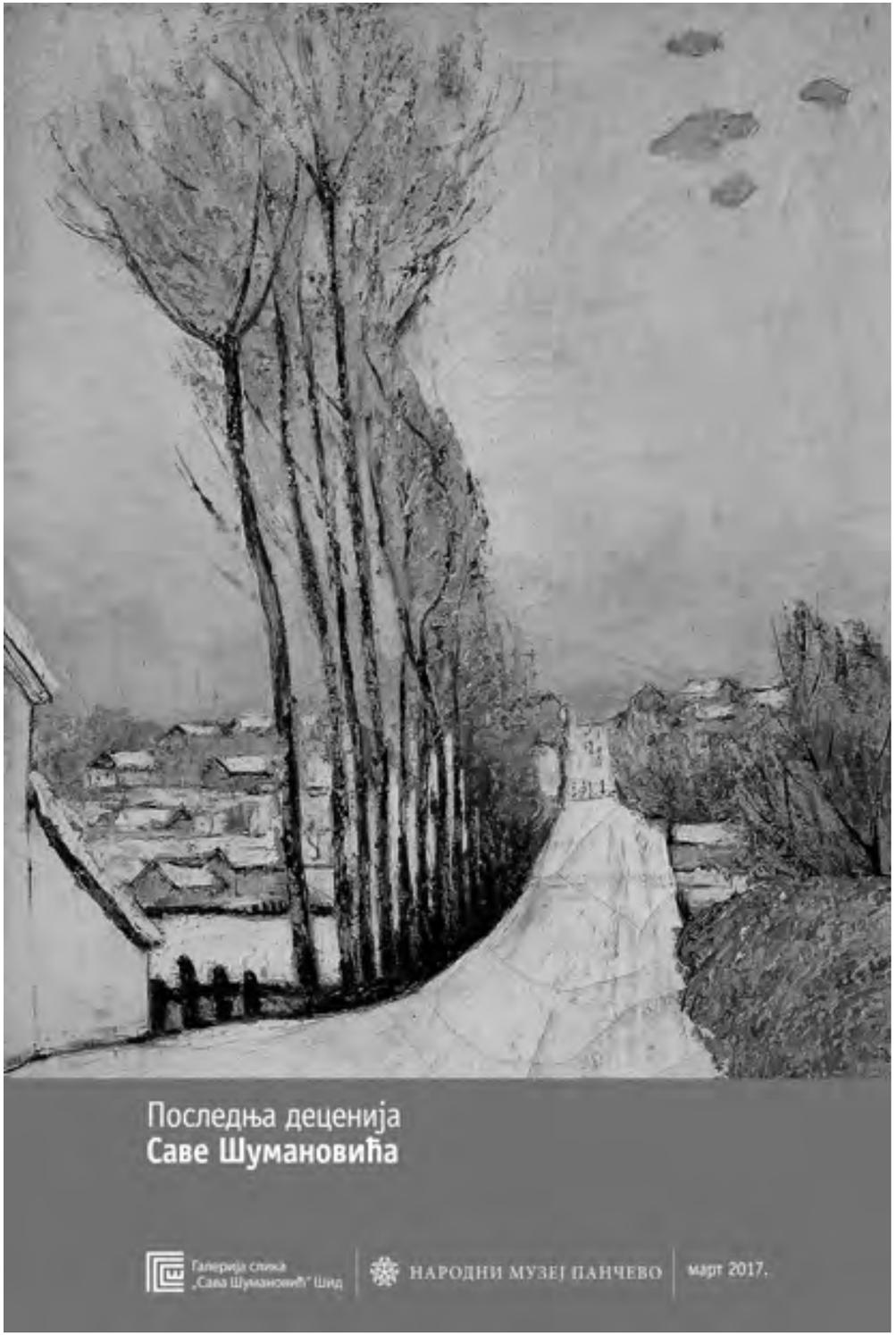

Вања Ракинић
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ПАНЧЕВО ЗА 2017. ГОДИНУ

Народни музеј Панчево 2017. годину започео је презентацијом заштите културног наслеђа. Реч је о пројекту ***Конзевација и рестаурација слика и намештаја из Легата Оље и др Стевана Смедеревца*** који се већ трећу годину за редом спроводи захваљујући средствима Министарства културе и информисања, а у оквиру дугорочне оријентације одељења за историју уметности.

Изложбену сезону у нашој установи отворила је гостујућа изложба ***Последња деценија Саве Шумановића*** Галерије слика „Сава Шумановић" из Шида. Представљен је део Шумановићевог сликарства из периода од 1924. до 1931. године, у којем углавном доминира пејзаж и акт.

Галерија Kárpát-haza из Будимпеште гостовала је са изложбом ***Богородица.*** Национални институт за стратегијска истраживања из Будимпеште, основао је галерију Kárpát-haza ради представљања истакнутих савремених ликовних вредности изван граница Мађарске, са циљем да представљањем доминантних стваралаца пружи свеобухватну слику о савременој уметности Мађара у Карпатском басену.

У оквиру Манифестације ***Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*** и теме – Музеј у гостима, Народни музеј Панчево био је домаћин Музеју српске православне цркве који се представио са изложбом ***Дуборези и бакрорези Музеја СПЦ***. Црквени музеј у Београду чува вредне црквено-уметничке драгоцености, међу којима једну засебну целину чини Збирка графике. По историјском трајању и уметничкој вредности издвајају се дрворези од којих је десет графика из XVII, а девет из XVIII века. Отисци на папиру са дрворезних клишеа направљени су 1998. године поводом 800 година манастира Хиландар.

Ауторском изложбом Светлане Месицки, кустоса етнолога и Гордане Стојанов, сликара конзерватора, ***Ја српски пишем, читам, мислим*** дат је допринос акцији коју спроводи Министарство културе и информисања ***Негујмо српски језик.*** Поставка је реализована заједно са ученицима другог разреда гимназије „Урош Предић" и ученицима другог разреда ОШ „Мирослав Антић". Свечаном отварању у име Министарства културе и информисања присуствовали су Драган Хамовић, посебни саветник и Младен Весковић, виши саветник за међународну сарадњу у области језичке културе и књижевног стваралаштва и савремено стваралаштво Срба у иностранству.

Изложба "Ја српски пишем, читам, мислим"

Изложба ***Колски одбојник – шта то беше?*** аутора Николе Влајић, музејског саветника Завода за заштиту споменика културе Панчево, приказала је један архитектонски детаљ који често не примећујемо – колски одбојник, камени или метални елеменат који се најчешће налази (о) у пару, на улазу колске капије или углу зграде, са циљем да је сачува од евентуалног оштећења. Рушењем старих зграда изгубили су се и архитектонски детаљи, па је тако и много одбојника завршило незнано куда. Циљ ове изложбе је да се скрена пажња на мале историјске детаље поред којих сваки дан пролазимо, међу којим је и колски одбојник који, несвесни шта је и чему служи, обилазимо.

Летњи програма у Музеју обележиле су изложбе слика ***Војкана Морара и Кацумија Цуђија***, археолошко-историјска изложба ***Купиник – последња престоница српских деспота*** Завичајног музеја из Руме, изложба слика ***Божура Ивановића*** као и годишња изложба ***Вајари Србије 2017,*** на којој је своје скулптуре излагало преко 60 уметника из целе Србије. Током летњих месеци одржано је неколико позоришних представа: ***Сумрак у Бечком хаустору, Помахнитали, Веселе седамдесете и Милунка.*** Одржано је и низ креативних радионица за децу ***Колаж – Животиње од папира,*** деца су израђивала колаже користећи ***суминаташ*** папир, а након тога, у септембру, организована је и изложба дечијих радова. У августу премијерно је приказан кратки филм ***Банатски блуз***, аутора Александре Јаковљевић, кустос етнолог и Радована Ђерића, музејског фотографа. Овај филм, који говори о животу савременог банатског села, добитник је гран-прија на 47. Међународном фестивалу аматерског филма ***Жисел 2017.***

Јесењи период излагачке активности отвориле су две гостујуће изложбе: ***Благо нама децама кад смо таки мали – детињство у традиционалној породици***

Народног музеја Зрењанин у оквиру које су били изложени и предмети из етнолошке збирке Народног музеја Панчево. ***Музеј за децу*** Музеја Војводине, осмишљен је да најмлађим посетиоцима приближи културно наслеђе и музеј као установу, али и као место учења кроз игру. У посебно креираном простору изложене су играчке из различитих периода — од праисторије до данас. Оне сведоче о томе како су се деца играла у прошлости, од којих материјала су прављене и по чему се разликују од савремених.

Отварање изложбе Роберт Хамерштил

Такође, публика је имала прилику да се упозна са радом Роберта Хамерштила кроз изложбу ***Приче у слици – у потрази за идентитетом.*** Хамерштил је сликар и графичар, рођен у Вршцу 1933. године. Сплетом трагичних околности изазваних Другим светским ратом доспео је до Аустрије где сада живи и ради. Његова уметност је аутобиографска. Разорена породица, логорски дани – ратна траума и породични егзодус, вечита су тема његових дела. Лична митологија детињства и породична историја претопиле су се и претвориле у личну уметничку митологију – у свету слике сједињени су проживљена прошлост и искуство садашњег (путовања по свету, повратак родном граду). Изложбу је отворио амбасадор Републике Аустрије у Србији господин Јоханес Ајгнер.

У оквиру наставка сарадње са Медија центром ОДБРАНА уследила је изложба ***Поетика и судбина XX века*** и репрезентативни избор дела уметника са некадашњих југословенских простора, попут Влаха Буковца, Јована Бијелића, Љубе Бабића, Лазара Вујаклије, Љубе Ивановића, Петра Лубарде, Пеђе Милосављевића, Миодрага Б. Протића, Сретена Стојановића, Марина Тартаље, Александра Томашевића, Косте Хакмана, Крсте Хегедушића, Марка Челебоновића, Саве Шумановића и других.

Отварање изложбе Последња деценија Саве Шумановића

Изложба ***Пал Дечов. У додиру са природом слике – импресије из атељеа*** отворена је у оквиру 47. Салона уметности Панчева. Пред публику су били постављени радови из заоставштине уметника, медијски различити (цртежи, слике, графике), уз заступљеност и оних хибридне, интермедијске природе (колажи, објекти, конструкције) насталих у временском распону од неколико година (2010–2016) и који представљају репрезенте позног дела стваралаштва Пала Дечова, скоријег датума. Аутор изложбе је Димитрије Јованов, кустос историчар уметности.

Поводом обележавања Дана града Панчева, 8.новембра, уприличена је изложба ***Униформе, медаље и ордени ЈНА.*** Аутор поставке је Срђан Божовић, виши кустос историчар, а захваљујући господину Вуку Јокановићу познатом колекционару из Панчева, који је за потребе ове изложбе уступио предмете из своје приватне збирке, панчевачкој публици представљене су униформе генерала, пуковника, заставника, као и униформе које су носили војници приликом служења војног рока. Посебан значај изложби дале су оригиналне униформе начелника генералштаба, генерал пуковника Петра Грачанина, народног хероја Милутина Мораче и ађутанта Јосипа Броза Тита,пуковника Здравка Јоксимовића.

Захваљујући ЕТШ „Никола Тесла" израђена је и промовисана апликација ***Потрага у музеју***. Апликација је намењена деци основношколског узраста како би се, помоћу мобилних телефона као саставног дела живота, кроз игру упознали са сталном поставком Музеја. Народни музеј Панчево одувек се трудио да развије сарадњу са школама и ово је била одлична прилика, не само да се у овај пројекат укључе сви средњошколци, већ и да на тај начин ученици који су творци апликације конкуришу за стипендију на Универзитету „Метрополитен".

На путовање кроз историју, историју уметности, археологију и етнологију креће се са степеништа музеја али је потребно игрицу инсталирати на мобилни телефон.

Поетика и судбина XX века

Тек када се пронађе кључ отвара се стална поставка музеја, а кроз музејску авантуру води тајни водич који ће на самом крају открити своје право лице.

Током 2017. године неколико изложби и дела из Народног музеја Панчево реализовано је у просторима других градова. У Дому Јеврема Грујића у оквиру изложбе ***Невиђени Лубарда*** изложена је слика из нашег фундуса *Језерски лав,* Петра Лубарде, а у оквиру изложбе ***Од чика Паје,*** београдској публици представљена су дела *Портрет супруге Муни и Лепа читатељка (Муни са писмом)* Паје Јовановића. У Павиљону „Цвијета Зузорић" постављена је изложба ***Смрти нема, има сеоба*** која је реализована крајем 2016. године поводом обележавања 120 година од настанка слике „Сеоба Срба" Паје Јовановића. У Центру за културу и туризам Младеновац отворена је изложба ***Урош Предић – дела из фунудуса Народног музеја Панчево,*** а у Заводу за проучавање културног развитка постављен је избор дела под називом ***Заједнетно и обично.*** Одабир дела за обе изложбе приредио је Димитрије Јованов, кустос историчар уметности.

Крај 2017. године у Народном музеју Панчево биће посвећен обележавању 800 година од крунисања Стефана Првовенчаног ауторском изложбом Светлане Месицки, кустоса етнолога и Гордане Стојанов, сликара конзерватор под називом ***Од владара до светитеља.*** Изложба ће бити отворена поводом обележавања 94 године од оснивања Музеја.

Милан Јакшић

СЕЋАЊЕ НА ПАЛА ДЕЧОВА

Прошло је већ годину дана од када је умро наш драги колега, велики сликар Пал Дечов. Сада је можда најбољи тренутак, док су сећања свежа и док нам још одзвања његов глас, да се сетимо човека и уметника, који је засигурно био међу онима који су обележили протеклих пет деценија у савременој ликовној уметности. Памтимо га и као сликара из Баната, Војводине који је успео да надрасте своју средину.

Сигуран сам да је још у детињству показивао изузетан сликарски таленат. Академију уметност завршио је у Новом Саду, у класи професора Исидора Врсајкова, а постдипломске студије на Факултету ликовних уметности у Београду, у класи професора Зорана Петровића.

Упознао сам га давне 1976. године у аутобусу који је саобраћао од Панчева, преко Опова, до Новог Сада. Убрзо смо постали блиски пријатељи. Био је тих и миран човек, речи није трошио узалуд. Први семестар протекао је у напорном путовању, да би он на почетку другог семестра пронашао смештај у самом центру Новог Сада, одмах иза Градске куће. Тада је почело његово откривање света уметности. Иако је живео у Новом Саду, Академија је било место где је проводио највише времена. Уживао је у раду. Дешавало се да га и сутрадан затекнем у истом положају изнад штафелаја као претходног дана. Био је посвећен уметности, раду и учењу уметничког заната. Његова главна тема у разговорима била је увек уметност, цртеж, слика, техника, скоро да других тема није ни имао.

Убрзо по завршетку редовних уписује последипломске студије у Београду, у класи професора Зорана Петровића. Ту је, као уметник, достигао пуну зрелост. Тада почиње и његов специфичан начин третирања површине слике кратким потезима (поентилистички) који подсећају на траву, поље или велику непрегледну ливаду,на заталасану равницу. Оваква слика истовремено је и објекат који постоји независно од предела. Постаје самостална, добија неколико слојева читања и тумачења. Визуелно представља једноставну површину која због тачкастог кратког потеза успева да створи утисак архи ливаде која постоји без човека. Природа која сија новим сјајем.

Његова слика већ на самом почетку седамдесетих година постаје нова формално и суштински, покреће питања екологије, чиме се придружује малобројном уметницима из Европе који започињу постмодерну.

Време живота после студија за њега је било време узлета, развоја и успеха, тада са супругом Љиљом ствара породицу, рађају се деца Ана и Милош. Од тог времена сија као најсјанија звезда на сликарском небу наше земље. Приредио је 50 самосталних и више од 400 колективних изложби, добио је 12 награда у земљи и иностранству.

Већ тада му је живот био велики као уметност.

Запажено је његово учешће и боравак у колонији Делиблатски песак у време њеног највећег процвата. Више од једне деценије био је у Савету колоније. Могло би се рећи да се осећао његов утицај, како на рад ликовне колоније, тако и на све остале манифестације у којима је био друштвено ангажован То је било време процвата ликовне уметности у Панчеву. Колонија је помогла отварању свих видова ликовности у граду. Тада већ настаје Октобарски салон, Галерија савремене уметности, а касније и Бијенале Југословенске скулптуре и друге ликовне манифестације уметности у Панчеву у којима је било видљиво и његово учешће.

Покренуо је, на Међународни дан акварела, манифестацију једнодневног сликања. То је сваке године јединствен био уметнички догађај у нашој земљи. Основао је 2004. године Ликовну колонију Опово, која је 2016. године одржана по 14. пут. Захваљујући њој Опово поседује велику збирку савремене уметности која је основа будуће савремене галерије. Он је Опово уписао на ликовну карту Србије.

Био је члан неколико уметничких група и асоцијација. Пар година је био у Председништву УЛУВ-а, био је и члан УЛУС-а. Поред тога био је члан групе графичара *Лутајући отисак* и међународне групе Deep black, са којима је излагао у Немачкој, Енглеској и Србији.

Био је учесник у више од 200 ликовних колонија у земљи и иностранству. По овоме би се могло рећи да је, у најмању руку, био мисионар и амбасадор уметности. Колоније и сликање у колонијама је волео изнад свега.

Поред свега наведеног бавио се и издаваштвом, објавио је монографију Опова, монографију о Зорану Петровићу као и две књиге Село Сакуле у Банату, објавио је и капитално дело о Фонду галерије Јован Поповић од 1970. до 2014. године. У овом фонду пописано је преко 1000 уметничких дела која представљају основу неке будуће сталне поставке савремене уметности у Опову.

Колико је волео уметност, како је живео за уметност, што данас изгледа сасвим нестварно, говори и дијалог са доктором, у јеку његове болести:

„Да ли Ви више волите да живите или да се бавите уметношћу, ваљда Вам је важнији живот?" ,питао га је доктор.

Лаконски је оговорио:„*Уметност ми је важнија*."

Appendix

САМОСТАЛНЕ ИЗЛОЖБЕ

1980. Изложба слика, Велика галерија, Дома културе у Студентском граду, Нови Београд,

1981. Изложба слика и цртежа, Галерија Коларчевог народног универзитета, Београд,

1982. Изложба цртежа, Велика галерија Дома културе у Студентском граду, Нови Београд,

1983. Магистарска изложба слика и цртежа, Велика гал. Дома културе Студентски град,

1985. Изложба колажа, Галерија УЛУВ ликовних уметника Војводине, Нови Сад,

1985. Изложба слика, Савремена галерија Центра за културу Панчево,

1986. Изложба цртежа, Друштва ликовних уметника Хрватске, Ријека,

1988. Изложба слика, Галерија „Јован Поповић" Опово,

1990. Изложба слика, Мала галерија Центра за културу Панчево,

1993. Изложба слика, Галерија Удружења ликовних уметника Србије, Београд,

1995. Изложба слика, Галерија „Божидар Аџија" Београд,

1996. Изложба слика, Савремена галерија Ечка, Зрењанин,

1997. Изложба слика, Савремена галерија Центра за културу, Панчево,

1997. Изложба слика, Галерија УЛУВ Војводине, Нови Сад,

1997. Изложба пастела, Галерија „Црвена комуна" Петровац на мору, Црна Гора,

1997. Изложба слика, Галерија „Боем" Старчево,

1988. Изложба слика, Галерија Духовног центра, Зрењанин,

2000. Изложба слика, Галерија Железничког музеја, Београд,

2002. Изложба слика, Галерија „Сопоћанска виђења" Нови Пазар,

2002. Изложба слика, галерија Дома културе „Градац" Рашка,

2003–2004. Ретроспективна изложба слика и цртежа, Савремена галерија,Панчево и Галерија „Двориште" Панчево,

2004. Изложба слика, Галерија Радничког универзитета „Јоска Свештарот" Струмица, Македонија,

2004. Изложба слика, галерија Завода и Музеја Битола, Македонија, (слике-уља)

2004. Изложба слика, галерија Културно-информативног центра, Скопље, Македонија,

2004. Изложба слика, галерија Народног музеја Куманово, Македонија,

2004. Изложба слика, галерија Центра за културу, Ковин,

2004. Изложба слика, Галерија „Мост" Нови Сад (слике)

2005. Изложба слика, Галерија JANKAY, Бекешчаба, Мађарска,

2005. Изложба цртежа, Галерија „Трибина младих" Културног центра у Новом Саду,

2005. Изложба слика, Галерија УЛУС-а у Београду,

2006. Изложба пастела, Галерија „ЖИСЕЛ" Дома културе Омољица,

2006. Изложба слика, павиљон „Тврђава" Галерија савремене ликовне уметности Ниш,

2009. Изложба слика, Галерија СУЛУЈ-а у Београду,

2010. Изложба слика, Мали ликовни салон КЦ у Новом Саду

2010. Изложба слика, Савремена галерија КЦ у Панчеву,
2010. Изложба слика, галерија Историјског архива у Панчеву,
2010. Изложба слика, галерија – клуб Јожеф Атила у Будимпешти, (изложба са Иштваном Балиндом),
2010. Изложба слика, Српско просвјетно и културно друштво Просвјета Сарајево, Босна и Херцегоцина, (заједничка изложба З.Јовановић Добротин, Б.Марковић Умбра и Пал Дечов),
2011. Изложба слика, галерија Савеза удружења ликовних уметника Војводине, (изложба са Иштваном Балиндом и Јосипом Бутквићем),
2012. Изложба слика, Галерија „Кућа Војновића" Културни центар Инђија,
2012. Изложба слика, Галерија „Мостови Балкана" Културног центра у Крагујевцу,
2013. Изложба графика, Галерија „Боем" Дома културе Старчево,
2014. Изложба слика, Савремена галерија Центра за културу у Панчеву,
2014. Изложба слика и цртежа, галерија „Србија",Галерија савремене ликовне уметности Ниш, (заједничка изложба са Балинд Иштваном),
2014. Изложба слика, Мали ликовни салон КЦ Нови Сад,
2014. Изложба слика, Велика галерија Културног центра у Вршцу,
2015. Изложба графика и рељефа, Галерија „Јоаким", Књажевски српски театар Крагујевац,
2016. Изложба слика, Мали ликовни салон Народног музеја у Крагујевцу,
2016. Изложба графика и рељефа, Галерија „Боем"Дома културе у Старчеву.

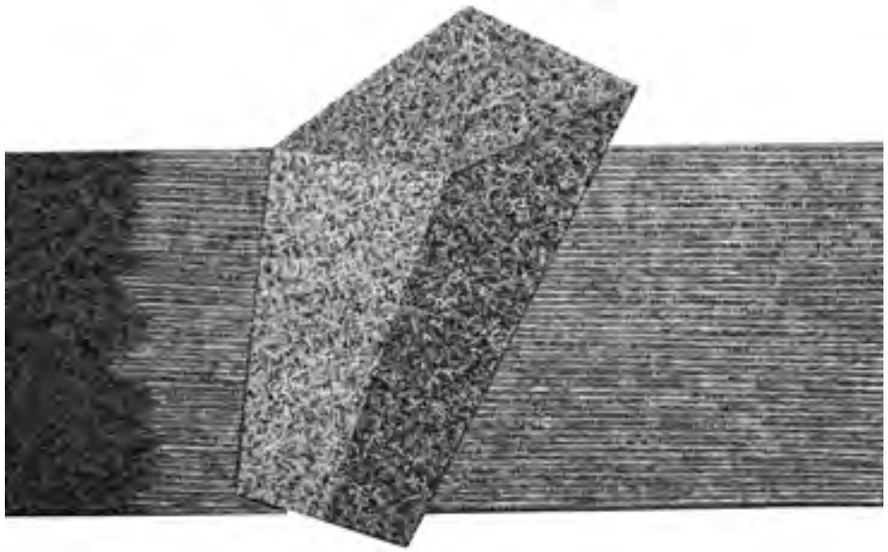

Поље, 2014, акрилик и уље на платну, 120 x 74 цм

КОЛЕКТИВНЕ ИЗЛОЖБЕ

1977. Први Јужнобанатски ликовни салон, Галерија Јован Поповић Опово
1978. Изложбе Ликовне колоније „Делиблатски песак" (1979, '80, '81, '82, '83, '84, '85, '88,'89, '90, '91, '93, '95, '98, 2000, '01, '03, '04.г), Савремена галерија Центра за културу Панчево, изложба колоније у другим галеријама у земљи.
1981. Октобарски салон (1982, '83, '84, '85, '86, '87, '88, '89, '90, '91, '92, '93, '95, '98, 2000, '01, '02, '03, '04.г) Савремена галерија Центра за културу, Панчево.
1981. Пролећна изложба Удружења ликовних уметника Војводине,('82, '83, '84, '85, '88, '90, '92, '98, 2002, '04, '06.г).
1982. Сремскомитровачки салон (1984, 1988, 1990, 1992, 1994, 1996, 1998, 2001) Сремскан Митровица.
1981. Пролећана изложба УЛУС-а,Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд (1987, 1989, 1995, 1997, 1999, 2002, 2005, 2006.)
1981. Тријенале југословенског цртежа, Галерија савремене уметности Градског музеја у Сомбору, Ликовни тренутак Панчева '81, Галерија културног центра, Нови Сад, Изложба радова ликовних уметника који су самостално излагали у галерији Коларчевог народног униврезитета, предходне године. Сликари Панчева, Местна галерија Пиран, Словенија,
1982. Изложба југословенског сликарства по избору критичара, Галерија савремене уметности Градског музеја у Сомбору. Први бијенале југословенског студентског цртежа, Велика галерија Дома културе Студентски град, Нови Београд, Изложба групе аутора учесника ликовне колоније „Делиблатски песак", Завичајни музеј у Травнику. Двадесет трећи Октобарски салон, Павиљон „Цвијете Зузорић", Београд, Изложба учесника у ликовној колонији, „Сопећанска виђења" Народни музеј, Нови Пазар.
1983. Јужнобанатска ликовна колонија, Галерија градске библитеке, Бела Црква. Трећи бијенале акварела Југославије, Галерија „Вјекослав Карас" Карловац, Хрватска. Нова апстракција, по избору ликовних критичара, Савремена галерија Центра за културу, Панчево. Седамнаести цетињски ликовни салон, Уметнички музеј Цетиње, Црна Гора. Двадесет четврти Октобарски ликовни салон, Павиљон „Цвијете Зузорић", Београд,
1984. Тријенале југословенског цртежа, Градски музеј, Сомбор. Изложба учесника у раду ликовне колоније Ечка 1983. и '84. Савремена галерија, Зрењанин,
1985. Двадесет шести Октобарски салон, Павиљон „Цвијете Зузорић", Београд,
1987. Седам сазива ликовне колоније акварела у Ечкој, Зрењанин, галерија Културног центра, Нови Сад. Ретроспектива изложба аутора који су имали самосталне изложбе у Савременој галерији Центра за културу, Панчево,
Шести тријенале савремене југословенске графике, Савремена галерија, Битољ, Македонија.
1988. Двадесет година ликовне колоније „Делиблатски песак" Савремена галерија Центра за културу, Панчево. Седми бијенале цртежа Косова, Галерија савремене уметности, Приштина. Изложба ликовних уметника збратимљених градова (Куманово, Вараждин, Лесковац, Никшић, Панчево, Косовска Митровица) Уметничка галерија Куманово, Македонија.
1989. Југословенски бијенале малог формата, Уметнички салон, Сплит, Хрватска. Шести бијенале акварела Југославије, Галерија „Вјекослав Карас",

Карловац, Хрватска. Први бијенале југословенске минијатурне уметности, Завичајни музеј Горњи Милановац,

1990. Изложба чланова СУЛУВ-а (Андрија Васиљевић, Вера Зарћ, Пал Дечов), Галерија УЛУС-а, Београд,

1991.Тридесет други Октобарски салон, Павиљон „Цвијете Зузорић", Београд,

1992.Пејсаж у савременој српској уметности, Галерија на Косанчићевом венцу, Београд. Октобарски салон у Ковину, галерија Центра за културу, Ковин. Изложба тписерија из збирке-фонда „Атеље 61" из Новог Сада, Галерија спортског центра „Војводина", Нови Сад, Изложба откупа Војвођанске банке војвођанских уметника, пословне просторије Војвођанске банке у Новом Саду.

1993. Бијенале акварела Југославије, галерија Народног музеја, Зрењанин 1994, '95, '96, '97, '98, '99, 2000, '01, '02, '03, '04, '05, '06, '07, '08, '09, '10, '11, '12, '13). Изложбе ликовних стваралаца Опова ,Галерија „Јован Поповић" Опово,

1994. Изложба радова из фонда галерије „Лазар Возаревић" (1973 – 1994.г), Сремска Митровица. Четрдесет трећа изложба СУЛУВ-а, Уметничка галерија Бачка Топола. Сећање на осамдесете, из фонда Савремене галерије Центра за културу, Панчево. Изложба акварела из фонда уметничке колоније Ечка, Зрењанин, Ликовн галерија „Чигота" на Златибору. Изложба ликовне колоније Ечка, Савремена галерија, Зрењанин, Актуелности у сликарству Војводине 1973–1993. Галерија савремене ликовне уметности Војводине, Нови Сад,

1995. Изложба радова из фонда галерије „Јован Поповић" Опово. (1970–1994) Други бијенале акварела Југославије, галерија клуба Ваздухопловства, Земун. Други београдски бијенале цртежа и мале пластике, Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд. Тргови и улице Панчева, Савремена галерија Центра за културу, Панчево, Мајска изложба графика београдског круга, Галерија Графичког колектива, Београд. Други бијенале акварела Југославије, Градски музеј, Зрењанин. Други графички бијенале суве игле, Градска галерија Ужице, Изложба „Виталови сунцокрети", пословне просторије Витала, Врбас.

1996. Еротика у делима ликовних уметника, Галерија Н.у. „Браћа Стаменковић", Београд, Октобарски салон Ковина, галерија Центра за културу, Ковин. Мале форме, Народни музеј Крушевац,

1997 Отворена осећајност, Савремена галерија Центра за културу, Панчево. Регионално – универзално, Савремена гал. Центра за културу Панчево, Двадесет година савремне галерије Центра за културу у Панчеву. Изложба „Предео као повод" у оквиру фестивала Жисел, Омољица. Трећи бијенале акварела Југославије, Градски музеј, Зрењанин. Прва пролећна изложба, галерија Центра за културу, Ковин. Изложба ликовне колоније Ечка, Савремена галерија, Зрењанин. Изложба групе „Песак", (Ђорђевић, Кесић, Поповић, Сухецки, Јакшић, Дечов) Галерија „Јован Поповић", Опово,

1998. Тридесет година ликовне колоније „Делиблатски песак", Народни музеј Панчево. Први бијенале пејсажа Војводине, галерија у дворцу „Дунав", Сремска Каменица. Изложба колоније „УЛАЗ" трећи сазив, Геронтолошки центар, Зрењанин. Мала графика, Галерија Графичког колектива, Београд, Осми сазив ликовне колоније цртежа, Савремена галерија Зрењанин, Изложба ликовне колоније „Русанда, Савремена галерија, Зрењанин.

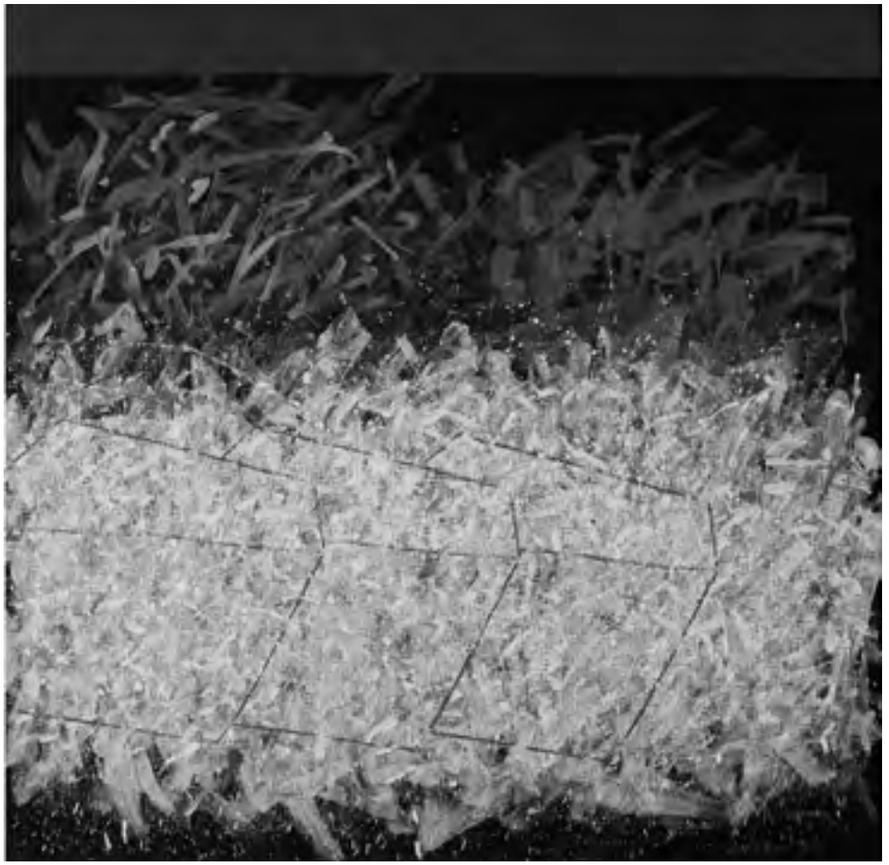

Поље, 2010, акрилик и уље на платну, 100 х 100 цм

2000. Осма београдска мини арт сцена, Галерија „Сингидунум", Београд,

Фигуративни акварел, Галерија акварела Крагујевац, и Велика галерија Дома културе Студентски град,Београд,

Савремена галерија у Зрењанину.

2001 Четврти бијенале акварела Југославије, галерија Градског музеја, Зрењанин.

Пети графички бијенале суве игле, Градска галерија, Ужице,

Изложба колажа, Галерија „Јован Поповић", Опово,

Радови на папиру, чланова УЛУС-а и СУЛУВ-а из Панчева. Галерија „Јован Поповић" Опово,

Изложба ликовне колоније „Дунавом до слике", Галерија Железничког музеја, Београд.

Изложба учесника у ликовне колнији „ЛаРос" у Мељинама, Галерија „Јосип Бепо-Бенковић", Херцег Нови, Црна Гора.

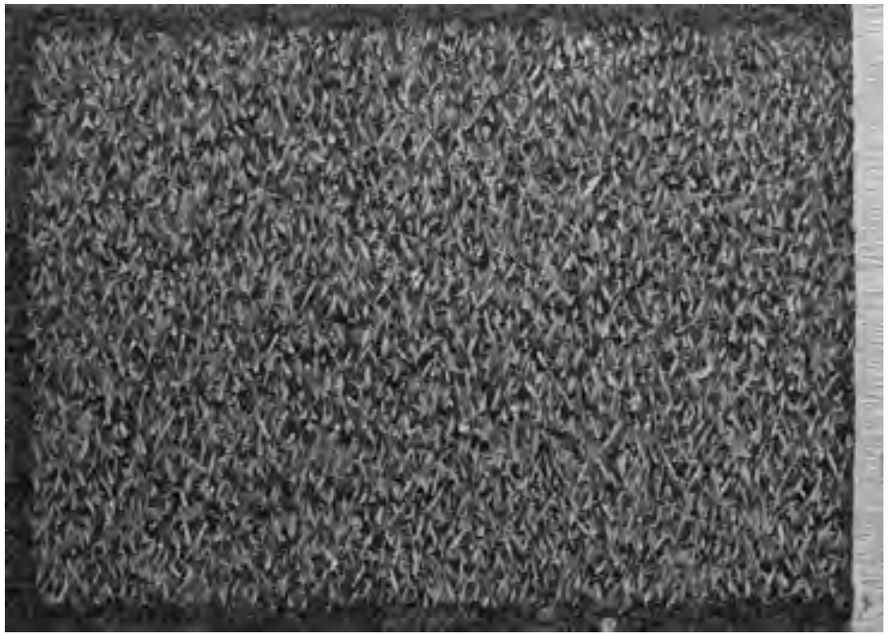

Поље, 2016, акрилик и уље на платну, 50 x 70 цм

Београдски бијенале цртежа и мале пластике, Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд,

Изложба ликовне колоније „Опово 2001." Галерија „Јован Поповић", Опово.

2002. Изложба лик. колоније „Сопоћанска виђења", Нови Пазар.

2002. Југословенски бијенале пејсажа, Музеј Војводине, Нови Сад, Изложба лик. колоније „ЛаРос" Мељине, Црна Гора, Велика галерија Дома културе у Студентском граду, Нови Београд. Један сегменет из савремене уметности националних мањина Војводине, Галерија „Ликовни сусрет", Суботица,

Изложба лик. колоније 'Опово 2002' Галерија „Јован Поповић", Опово.

Изложба међународне колоније 'Србијашуме' Плавна на Дунаву, Музеј Војводине, Нови Сад,

Изложба групе 'Песак' из Панчева, Галерија СУЛУВ-а Нови Сад,

Трећи бијенале ликовних и примењених уметности, галерија Културног центра, Смедерево,

Изложба поводом објављивања монографије радионице таписерија 'Атеље 61', Музеј Војводине, Нови Сад,

2003. Мала графика, Галерија Графичког колектива, Београд,

Изложба Групе 'Песак',Панчево, галерија Културног центра, Врбас

Изложба лик. колоније 'Кладово', галерија Дома културе, Кладово,

Изложба Групе 'Песак' Панчево, галерија Културног центра Сомбор,

Изложба групе 'Песак' Панчево, Савремена галерија Зрењанин

Ковински ликовни салон, галерија културног центра, Ковин.

2004. Јесењи ликовни салон, галерија Култирног Центра, Ковин Бијенале ликовних и примењених уметности, галерија Културног центра, Смедерево

2005. Шести бијенале акварела Србије и Црне Горе, галерија Народног музеја Зрењанин

Изложба Ликовне колоније "Дунавом до слике" Галерија „Јован Поповић" Опово,

Седми међународни графички бијенале 'суве игле' Ужице, Градска галерија Ужице,

Седми београдски бијенале цртежа и мале пластике Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд,

Изложба ликовне колоније 'Горњак' Галерија завичајног музеја Петровац на Млави, Трећи ликовни сусрет на Златибору, ХИП Петрохемије и НИС Рафинерије Нафте Панчево. галерија Народног музеја Панчево,

Изложба Међународне ликовне колоније „Мостови Балкана" Галерија „Мостова Балкана" Крагујевац,

Јесења изложба УЛУС-а Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд

„Салон '05 " галерија Народног музеја у Панчеву,

2006. Пролећна изложба УЛУС-а, Павиљон „Цвијете Зузорић" у Београду,

55-та изложба чланова СУЛУВ-а галерија 'Војвођанске банке' Нови Сад,

Десет година рада галерије акварела "А" 1996–2006. г. Батајница–Београд,

Изложба ликовне колоније „Делиблатски песак", галерија Историјског архива у Панчеву,

Изложба Ликовне колоније „Палић '06" Центра за културну анимацију Нови Сад, галерије Отвореног универзитета Суботица и галерија Војвођанске банке Нови Сад,

Први бијенале Екс-либриса, галерија Историјског архива Панчево,

Новогодишња изложба, 9 аутора, галерија Историјског архива у Панчеву

Изложба 'Ковински салон' галерија Центра за културу Ковин,

Уметничка колонија 'Сокоград' 10 година постојања, Галерија 'Милун Митровић' Соко бања

Нишки цртеж, Павиљон на тврђави ГСЛУ Ниш,

2007. галерија Међународног културног центра Београд, по избору кустоса Н. Стошић из Београда, (М. Слезовић, Ц. Рецепагић и Пал Дечов). Ликовни салон Дома културе Чачак, 'Изазови акварела' по избору О. Вукотић.лик. крит. из Београда (Влајић, Вукосављевић, Десанчић, Плазинић, Тркуља и Дечов)

Галерија СУЛУЈ-а Београд, 'Изазови акварела' по избору О. Вукотић, (Влајић, Вукосављевић, Десанчић, Плазинић, Тркуља и Дечов)

Галерија Културног Центра у Сомбору, 'Изазови акварела' по избору О. Вукотић, (Влајић, Вукосављевић, Десанчић, Плазинић, Тркуља и Дечов)

Савремена галерија 'Ечка' Зрењанин, (Николић,Штуловић,и Дечов),

Галерија 'Еуро центар' Београд, (В.Николић, М.Штуловић и Пал Дечов)

Галерија 'Мостови Балкана' Крагујевац, (Николић, Штуловић и Дечов)

Градска галерија Пожега, (В.Николић, М.Штуловић и Пал Дечов)

Бијенале акварела Србије, Савремена галерија Зрењанин,

Ковински салон,галерија Културног центра Ковин

Први бијенале цртежа Србије, галерија Историјског архива у Панчеву,

Пета Интернационална Ликовна колонија “Опово’07”, Галерија „Јован Поповић” Опово,

Изложба акварела, учесника на Првом сусрету акварелиста, Међунардни дан Акварела 23. новембра 2006. Галерија „Јован Поповић” Опово,

Изложба ’30 x 30’ Савремена галерија Ечка у Зрењанину.

2007 Трећа Новогодишња изложба групе аутора, галерија Историјског архива, Панчево

2008. Изложба групе лик. уметика из Баната ‘БАНАТ’, Галерија „Јован Поповић” Опово, галерија Градског музеја Вршац, Галерија Железничког музеја Београд, Галерија ‘Жисел’ Дома култ. Омољица, галерија Култ центра Ковин, галерија „Тера” Кикинда

Изложба графика формата 107 x 107 мм. гал. ‘107’ Земун

Изложба групе Војвођанских сликара у Патријаршијском двору у Сремским Карловцима

Изложба учесника у раду ликовне колоније у Грачаници, гал. Дома културе у Грачаници

Савремени цртеж ’08. ‘Хенкел’ Art-award, галерија куће Легата, Београд

Поетски простори – Цртеж и скулптура, Галерија УЛУС-а, Београд

’30 x 30’ Савремена галерија Ечка у Зрењнанину

Галерија ликовне уметности Поклон збирка Рајка Мамузића Нови Сад,

Годишња изложба чланова СУЛУВ-а.

Изложба прве ликовне колоније ‘Ближи вама’ Радио телевизије Нови Сад, галерија ‘Бање Јунаковић’ Апатин,

Изложба Шесте интернационалне ликовне колоније „Опово ‘08”, Галерија „Јован Поповић” Опово,

Изложба графике са простора Екс-Ју, Галерија Студентског културног центра на Новом Београду,

Изложба мале графике, Галерија Графичког колектива у Београду, Галерија „Јован Поповић” Опово, Изложба акварела са Другог сусрета Акварелиста Србије 2007.

2009. Изложба мале графике, Галерија Графичког колектива у Београду,

Изложба акварела Четврти сусрет акварелиста Србије, Галерија „Јован Поповић” Опово,

Бијенале цртежа Србије, галерија Историјског архива у Панчеву, 2010. Мајска изложба графика Београдског оруга, Галерија Графичког колектива, Београд,

Изложба Осме интернационалне ликовне колоније ‘Опово ‘10’ Галерија „Јован Поповић” Опово,

Бијенале Екслибрис-а, галерија Историјског архива у Панчеву,

Међународна изложба графика ‘Дубоко црно’ галерија, Историјског архива у Панчеву,

Изложба акварела са Петог сусрета акварелиста Србије, Галерија „Јован Поповић” Опово,

‘Салон Панчева’, Савремена галерија КЦ у Панчеву,

Годишња изложба СУЛУВ-а, галерија Спомен збирке ‘Рајка Мамузића’ Нови Сад,

Новогодишња изложба ‘Анђели’, галерија Историјског архива у Панчеву, 2011. „Друго бијенале акварела малог формата”, галерија Студентског културног центра Нови Београд,

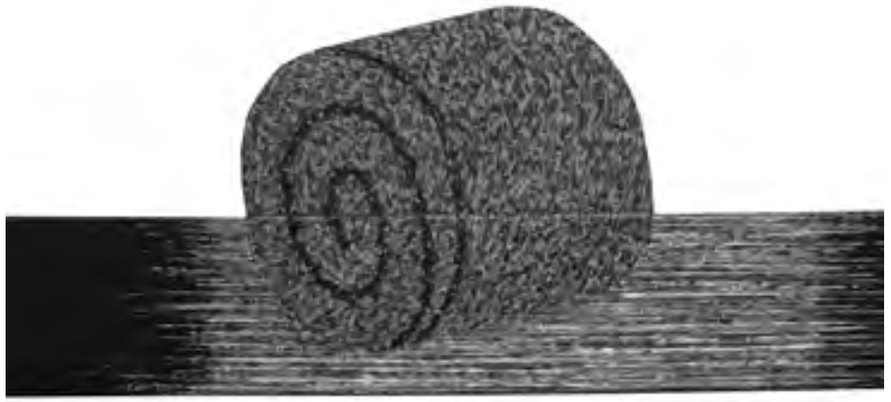

Поље, 2014, акрилик и уље на ūлаūну, 120 x 74 цм

„Сугестија линијом” колекција КЦНС 2000–2009, галерија Културног центра Новог Сада,

Осамнаеста изложба лиовних стваралаца Опова, Галерија „Јован Поповић”,

„Панчевачка ликовна сцена”,Савремена галерија Културног центра Панчева,

„Актуелни и активни ликовни ствараоци општне Опово”, Галерија „Жисел” Омољица, (Опш. Панчево),

„Девети бијенале акварела”, Галерија Савремене уметности У.К. „Ечка” Зрењанин,

„Треће бијенале цртежа Србије”, галерија Историјског архива Панчева,

Изложбени простор бање „Јунаковић” Апатин, изложба радова учесника Ликовне колоније, поводом 1000.година Апатина,

Изложба радова „Шестог сусрета акварелиста Србије”, Галерија „Јован Поповић” Опово,

Изложба „Шестог сусрета акварелиста Србије”, Галерија „Мост” Завода за културу Војводине, Нови Сад,

Изложба „Девете интернационалне ликовне колоније Опово”, Галерија „Јован Поповић” Опово,

Новогодишња изложба ‘Анђели’, галерија Историјског архива у Панчеву, 2012.

Изложба учесника у раду Лик. колоније „Мирослав Антић ’11 ”, галерија Културног Центра у Новом Саду,

Изложба учесника у раду Лик. колониоје „Златиобор”, Галерија РТС-а у Београду,

Деветнаеста изложба ликовних стваралаца Опова, Галерија „Јован Поповић” Опово,

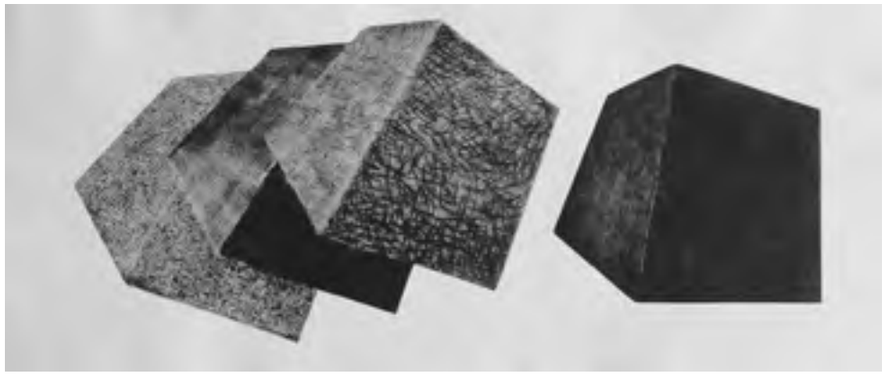

Поље, комбинована техника, 29 x 70 цм

Изложба графика по три аутора из Енглеске, Немачке и Србије, галерија народног музеја у Кикинди,

Јесењи салон УЛУС-а, Павиљон „Цвијете Зузорић" Београд,

Друго међународно бијенале акварела, Галерија „А" Београд,

Галерија Ликовних уметности 'Поклон збирка Рајка Мамузића' Нови Сад,

Десета интернационална ликовна колонија 'Опово 2012', Галерија „Јован Поповић" Опово,

'Салон уметности Панчева', Галерија Савремене уметности Културног центра у Панчеву,

Изложба ликовне колоније 'Сићево 2012', Павиљон на тврђави у Нишу,

Изложба 'Седми сусрет акварелиста Србије', Галерија „Јован Поповић" Опово,

'Међународна изложба графика малог формата', Павиљон на тврђави у Нишу, Нишки цртеж, Галерија 'Србија' Ниш, 2013.

„Ноћ музеја" „Путујући отисак" графике, галерија Спомен збирка Рајка Мамузића, Нови Сад,

„Лутајући отисак" графике, Галерија „Меандер", Апатин,

Изложба радова из фонда галерије, тема „Опово", Галерија „Јован Поповић" Опово,

„Панчевачки ликовни тренутак 2013", Народни музеј Панчево,

Изложба група уметника „Лутајући отисак" графике, галерија Културног центра у Сомбору,

Изложба група уметника „Лутајући отисак" графике, Музеј Војводине, Нови Сад,

Бијенале акварела малог формата, Галерија Студентског културнг центра на Новом Београду,

Изложба графика групе уметника „Лутајући отисак" галерија Културног центра у Сомбору,

Једанеста изложба Интернмационалне ликовне колоније „Опово 2013" Галерија „Јован Поповић" Опово,

Салон Панчева, Савремена галерија Културног центра у Панчеву,

Четврто бијенале цртежа Србије, галерија Историјског ахива у Панчеву

8. сусрет акварелиста Србије, Галерија „Јован Поповић" Опово,

2014. Годишња изложба чланова СУЛУВ-а, Спомен збирка Рајка Мамузића, Нови Сад,

Изложба графика групе аутора „Путујући отисак" Галерија „Јован Поповић" Опово

Изложба 'Ликовна јесен' галерија Културног центра у Сомбору

Дванаеста изложба Интернационалне ликовне колоније „Опово 2014" Галерија „Јован Поповић" Опово,

Салон Панчева, Савремена галерија Културног центра у Панчеву

Девети сусрет акварелиста Србије, Галерија „Јован Поповић" Опово

2015 Изложба 'Ветерана' чланова УЛУС-а савремена галерија К.Ц. Панчева,

Изложба групе уметника „Лутајући отисак" на сајму књига у Новом Саду,

Двадесет друга изложба 'Ликовних стваралаца Опова' Галерија „Јован Поповић" Опово,

Изложба 'Дванаесте интернационалне ликовне колоније Опово 2015' Галерија „Јован Поповић" Опово,

Бијенале акварела малог формата, Галерија Студентског културнг центра на Новом Београду, и Галерија Музеја Козаре, Приједор, Р. Српска, БиХ,

Отворени Октобарски салон УЛУС-а алтернативна галерија 'Стара циглана' Београд,

Пето бијенале цртежа, галерија Историјског архива у Панчеву,

Салон уметности Панчева, савремена галерија К.Ц. Панчева,

Десети „Сусрет акварелиста Србије", Галерија „Јован Поповић" Опово.

ИЗЛОЖБЕ У ИНОСТРАНСТВУ

1982. Друго интернационално тријенале цртежа младих, Кунстхале, Нирнберг, Немачка.

1987. Поглед на савремено панчевачко сликарство, општина Булоњ–Бијанкур, Париз, Француска.

1998. Избор радова панчевачких уметника, општина Зандам, Амстердам, Холандија.

1993–94. Изложба Војвођанских уметника, Сегедин, Чонград, Пећ, Капошвар, Баја, Кечкемет, Кушкухмајса, Будимпешта, Тизанујварош, Мађарска.

1997. Уметност СР Југославије, (таписерија, фотографија и плакат) Нацинални музеј Лима, Перу.

1999. Друга међународна изложба Екс-либриса, Свеучилишна књижница Ријека, Хрватска.

2000. Изложба групе 'Песак', ММУ Енди Ворхол, Вихоплатски музеј, Словачка.

2001. Трећа међународна изложба Екс-либриса, Свеучилишна књижница Ријека, Хрватска.

Међународна изложба мале графике, Вигадо галерија Будимпешта, Мађарска,

Изложба панчевачких сликара, Констанца, Немачка,

Изложба и ликовна колонија југословенских сликара, Тврђава Сан ђусто, Трст, Италија.

Међународна изложба минијатуре, Државни музеј савремене арт Солун Грчка.
2003. Интернационални фестивал графичке уметности, Клуж–Напока Румунија,
2004. Интернацинални бијенални фестивал портрета,'цртеж–графика', 2004. Тузла, Босна и Херцеговина,
Међународна изложба мале графике, Ујпешт–галерија Будимпешта, Мађарска.
2005. Изложба уметничке колоније 'Јахорина 2004', галерија Нови храм Сарајево, Босна и Херцеговина.
2006. Изложба учесника у Међународној ликовној колонији у Монастиру, Тунис, галерија 'Кап марина' Монастир,
Мала графичка форма, Удружење графичара Мађарске, Ујпешт галерија, Будимпешта, Мађарска.
2007. Осмо међународно графичко бијенале „Суве игле" Градска галерија Ужице
2009. Девето међународно графичко бијенале „Суве игле" Градска галерија Ужице,
Први бијеналу мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy Западни Балатон, Мађарска.
2010. Бијенале малог формата Западни Балатон, Мађарска „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy.
2011. Бијенале ликовних уметности 'Баја 2011', Мађарска,
Десето међународно графичко бијенале суве игле, Градска галерија Ужице,
Прво Међународно тријенале графичке уметности, Уметнички павиљон „Цвијете Зузорић" Београд,
Друго бијенале мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy Западни Балатон, Мађарска,
Пети „Ex YU конкурс графике" галерија Студентског културног центра Нови Београд, Бијенале цртежа и графике у Ђеру (Гор) Мађарска,
Српска православана црквена општина Светог Спиридона чудотворца, Трст, Италија, Изложба радова хуманитарне ликовне колоније 'Звона Метохије',
Изложба графика 'Дубоко црно' Галерија колеџа за графику, Ливерпул, Енглеска.

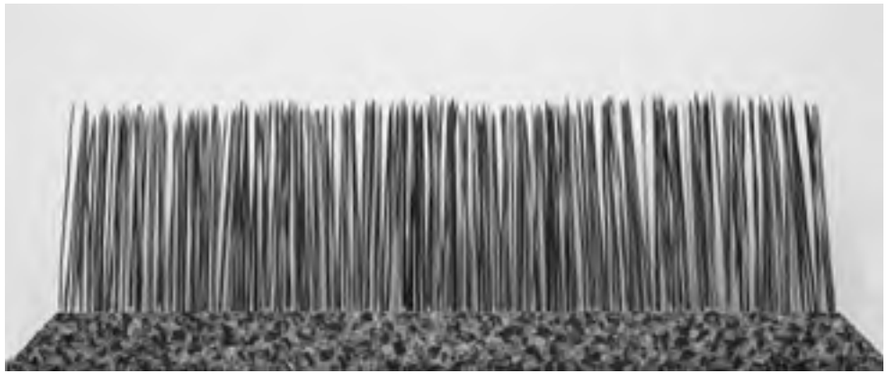

Поље, комбинована техника, 100 x 30 x 2,8 цм

НАГРАДЕ

1980. Награда за сликарство на завршној изложби студената ликовног одсека Академије уметности у Новом Саду, галерија Трибине младих, Нови Сад.
1981. Награда за цртеж на Првом бијеналу југословенског студентског цртежа, галерија Дома културе у Студентском граду, Нови Београд.
1983. Награда на Октобарском салону Панчева, Савремена галерија Центра за културу.
1984. Награда за акварел на изложби учесника ликовне колоније „Ечка", Зрењанин, галерија лик. кол.Ечка.
1988. Откупна награда Сремскомитровачког салона, Сремска Митровица, галерија „Лазар Возаревић".
1988. Награда на Октобарском салону Панчева, Савремена галерија Центра за културу.
1993. Откупна награда на Првом бијеналу акварела Југославије, Зрењанин, галерија Народног музеја.
2002. Награда на бијеналу југословенског пејсажа „Пејсаж 2002", Музеј Војводине, Нови Сад.
2007. Награда на Првом бијеналу цртежа Србије, галерија Историјског архива у Панчеву.
2009. Трећа награда на Првом бијеналу мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy. Мађарска.
2010. Трећа награда на Бијеналу мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy, Мађарска.
2013. Посебна похвала–диплома на Трећем бијеналу мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy, Мађарска.
2016. Друга награда на Бијеналу мале форме „ВоВа–МИНИАрт", Vonyarcvashegy, Мађарска.

Андријана Радић и Милица Барачки
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

IN MEMORIAM: ВЕСНА СТАНКОВ, ВИШИ КУСТОС, ЕТНОЛОГ ГРАДСКОГ МУЗЕЈА ВРШАЦ, (1961–2017.)

Весна Станков рођена је у Вршцу 10. 1. 1961, у породици Вујовић. Основну и средњу школу завршила је у Вршцу, а потом студије етнологије на Филозофском факултету у Београду. После више од деценије рада у здравству, запослила се у Градском музеју Вршац у струци коју је највише волела, 1999. године. Године 2002. положила је испит за звање кустос етнолог (хабилитациони рад „Лецедерски калупи из Етнолошке збирке Градског музеја у Вршцу“). Реализовала је четири изложбе као аутор поставке и каталога „Пешкир у традиционалној култури Срба“ (2001), „Виноградарство и винарство Вршачког виногорја“ (2002), „Бициклистички спорт у Вршцу“ (2005) и „Сарачки занат у Вршцу“ (2007). У периоду од 2000. до 2009. године организовала је музејску манифестацију „Шаренијада“ (предавање о Ускрсу, бојење и шарање јаја са децом предшколског и основношколског узраста). За манифестацију „Ноћ музеја“ 2009. године реконструисала је обичај ревена а за Ноћ музеја 2010. године, заједно са сарадницима из предшколских установа и основних школа у Вршцу, организовала је приредбу „На крилима игре“ (српске дечије игре из централне Шумадије и Баната, као и румунске и мађарске народне игре из Баната).

Учествовала је у снимању образовних и популарних радио и телевизијских емисија. Ради популарисања етнолошке науке, написала је шест прилога за „Пољопривредников“ пољопривредни календар. Гостовала је у бројним телевизијским емисијама поводом значајних хришћанских празника. За Телевизију Банат снимила је получасовну емисију „Обичаји божићног циклуса у Јужном Банату“.

Написала је приказ књиге Бригите Станић Вајферт „Вајфертови: Хроника фамилије Вајферт у Вршцу и Панчеву“. Организовала је и водила промоцију књиге „Родослов Милошевих из Павлиша“ и написала приказ књиге.

Изложба „Сарачки занат у Вршцу“ гостовала је у Музеју на отвореном „Старо село“ у Сирогојну 2008. године и у Етнографском музеју у Београду 2009. године.

Библиографија:

Вујовић-Станков, Весна 2001: Пешкир у традиционалној култури Срба (Каталог изложбе). Вршац: Народни музеј Вршац.

Станков, Весна 2002: Етнолошко одељење, Градски музеј Вршац 1882–2002 / The Town Museum of Vrsac. Вршац: Градски музеј Вршац:145-157.

Станков Весна 2002: Виноградарство и винарство Вршачког виногорја (каталог изложбе). Вршац: Градски музеј Вршац.

Вујовић-Станков Весна 2004: Кибиц-фенстер. У: Пољопривредников пољопривредни календар 2005. Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 36-37.

Станков, Весна 2005: Бициклистички спорт у Вршцу (каталог изложбе). Вршац: Градски музеј Вршац.

Станков, Весна 2005: Воскарско-лецедерски занат у Вршцу. У: Пољопривредников пољоприврени календар 2006. Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 42-44.

Станков, Весна 2005: Циклус Божићних-Новогодишњих празника у Војводини. Вршачка кула бр.599, Вршац: 10-11.

Станков, Весна 2006: Циклус Божићних празника у Банату – Предбожићни обичаји. Вршачка кула бр.623 Вршац: 9.

Станков, Весна 2006: Циклус Божићних обичаја у Банату – Божићни обичаји. Вршачка кула бр. 624, Вршац:8-9.

Станков, Весна 2006: Период предускршњих празника и обичаја у Војводини. Вршачка кула бр. 606 (Ускршњи додатак). Вршац.

Станков, Весна 2006: Ускршњи обичаји у Војводини. Вршачка кула бр. 607. Вршац:10-11.

Станков, Весна 2007: Прича о дуду и свили (Свиларство у југоисточном Банату). У: Пољопривредников пољопривредни календар 2007. Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 24-25.

Станков, Весна 2007: Сарачки занат у Вршцу (каталог изложбе). Вршац: Градски музеј Вршац: 1-47.

Станков, Весна 2007: Божић у Банату I. Вршачка кула бр.648. Вршац: 9.

Станков, Весна 2007: Божић у Банату II. Вршачка кула бр.649. Вршац:10.

Станков, Весна 2007: Традицију нема ко да настави – сарачки занат у Вршцу. У: Пољопривредников пољопривредни календар 2008, Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 22-23.

Станков, Весна 2008. Виноградарство и винарство Вршачког вингорја. У: Пољпривредников пољопривредни календар 2009. Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 40-42.

Станков, Весна 2009: Бригита Станић-Вајферт. Вајфертова Хроника фамилије Weifert у Вршцу и Панчеву. Приказ књиге: Гласник музеја Баната 13/14. Панчево: 253-255.

Станков, Весна 2009: Пешкир у традиционалној култури Војводине. У: Пољопривредников пољопривредни календар 2010. Нови Сад: „Дневник“ Холдинг: 23-25.

Необјављени радови:

Милошев, Милан 2009: Родослов Милошевих из Павлиша (приказ књиге).

Станков, Весна: Лецедерски калупи из Етнолошке збирке Градског музеја у Вршцу (хабилитациони рад за звање кустоса).

ГЛАСНИК МУЗЕЈА БАНАТА 19

Издавач:
Народни музеј Панчево

Уредник:
Мирослав Бирцлин

Редакција:
Мирослав Бирцлин
Мр Лидија Милашиновић
Јелена Гвозденац Мартинов
Звонимир Сантрач
мр Војислав Ђорђевић
Драган Киурски
Драгана Куручев

Секретар редакције:
Дамир Прашникар

Рецензенти:
доц. др Дејан Радичевић
Др Ивана Б. Спасовић
мр Вања Јовановић
Оливера Скоко

Лектор:
Ана Кајловиц и др Јелена Ангеловски

Коректура:
Ана Кајловиц

Преводилац:
Душица Илић

Дизајн и припрема за штампу:
Студио αρχε

Штампа:
DEXIN Д.О.О. Београд

Тираж:
350

Штампање ове публикације омогућио је
Покрајински секретријат за културу, јавно информисање
и односе с верским заједницама Нови Сад

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069(497.113)

ГЛАСНИК музеја Баната : Прилози за науку, уметност и културу / уредник Мирослав Бирцлин. - 1995, бр. 6 (дец.)- . - Панчево : Народни музеј, 1995 - (Београд : Dexin). - 24 cm

Годишње. - Је наставак: Гласник - Народни музеј Панчево
= ISSN 0353-2879 ISSN 0354-7523 = Гласник музеја Баната
COBISS.SR-ID 103894279